د لوړو زده کړو وزارت
ننګرهار پوهنتون
ښوونې او روزنې پوهنځی
جغرافیې څانګه

د افغانستان سیاسي جغرافیه

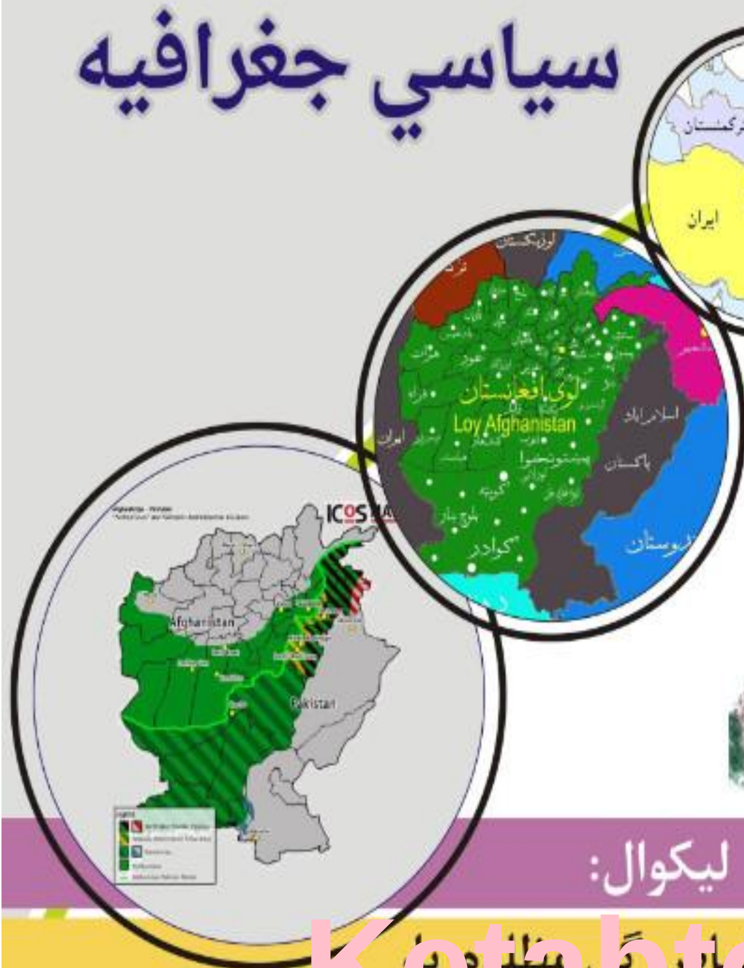

لیکوال:
پوهیالی فیاض ګل مظلومیار

Ketabton.com

۱۳۹۴ لمریز

د افغانستان سیاسي جغرافیه
پوهیالی فیاض ګل مظلومیار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان
سیاسي جغرافیه

لیکوال: پوهیالی فیاض ګل مظلوم یار

کال: ۱۳۹۴هـ، لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: د افغانستان سیاسي جغرافیه
لیکوال: پوهیالی فیاض ګل مظلوم یار
ډیزاین: شریف الله (للموال) ۰۷۸۷۲۲۷۵۸۵
چاپ کال: ۱۳۹۴هـ، لمریز
د چاپ وار: لومړی
د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ چارې: سلام خپرندویه ټولنه - جلال اباد

ترلاسه کولو ځایونه
جلال اباد: اصلاح افکار کتابپلورنځی، اسحق زی مارکیټ، لاندي پوړ، لومړی دوکان، جلال اباد. اړیکشمېره: ۰۷۹۰۲۰۲۲۲۱
سپین غر کتاب او قرطاسیه پلورنځی
خوست: - سباوون کتابخانه، دیوبند کتابخانه، لیوال کتابخانه
لغمان: - الفت قرطاسیه او کتاب پلورنځی، یونس کتاب پلورنحی
کندهار: کروړ کتاب او قرطاسیه پلورنځی، میرویس مارکیټ

د چاپ حقوق خپرندویه ټولنې سره خوندي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

- خپل قدرمن پلار ته چې د ژوند په هره برخه کې يې زما پالنه کړې او زه يې تعليم کولو ته هڅولی يم او زما ملاتړ يې کړی دی.
- خپلې قدرمنې مور ته چې دعاګانو يې هميشه زما ژوند تاند ساتلی. او د ژوند په هره برخه کې يې کاميابي را په برخه کړې ده.
- خپلو هغو قدرمنو استادانو ته چې زما معنوي پالنه يې کړې. او زه يې ددې جوګه کړی يم چې نن ورځ د خپل ځان او د جامعې لپاره د خدمت مصدر وګرځم.
- خپلو زړه ته رانږدې ورونو او خوږو ملګرو ته چې هر وخت يې په خپلو نېکو مشورو سره سمې لارې ته تشويق کړی يم.
- هغه اتلو شهيدانو ته چې خپله وينه يې د اسلام او افغانستان د قلمرو د دفاع په خاطر او د خپلواکۍ د وياړلي بيرغ د اوچتوالي او د وطن د آزادۍ په لار کې نذرانه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک مخ

سپارښت لیک .... ک
تقریظ .... م
تقریظ .... س
پیل خبرې .... ف
سریزه ۱
لومړی څپرکی ۹
(جغرافیه، سیاست او د سیاسي جغرافیې پېژندنه) ۹
۱ـ د جغرافیې پېژندنه ۹
۲ـ سیاست ۱۰
د سیاست تعریف او ماهیت ۱۰
د جغرافیې سره د سیاست د علم اړیکه ۱۲
سیاسي جغرافیه ۱۷
د سیاسي جغرافیې د بحث وړ مسایل ۲۰
په نړۍ کې د سیاسي جغرافیې بدلونونو ته یوه کتنه ۲۲
په منځنیو پېړیو کې ۲۳
په نوې دوره کې ۲۳
دوهم څپرکی ۲۵
د افغانستان تاریخي نومونه ۲۵
۱.اریانا ۲۵
۲ـ یونان او باختر ۳۱
د یونان او باختري مدنیت ځانګړنې ۳۲
۳ . خراسان ۳۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴.افغانستان ۳۷
دافغانستان لغت ۳۹
دریم څپرکی ۴۲
دافغانستان سیاسي جغرافیه ۴۲
دافغانستان ځلورخواوې اوموقعیت ۴۲
دافغانستان جیوپولتیکي موقعیت ۴۴
دافغانستان جیوپولېټیکي ارزښت ۴۴
دافغانستان مطلقه موقعیت ۴۷
د افغانستان نسبې یا جغرافیایې موقعیت ۴۹
دافغانستان ستراتیژیک موقعیت ۵۰
دافغانستان طبیعي اوتوپوګرافیکي جوړښت ۵۴
د افغانستان تاریخي وضعې ته یوه لنډه کتنه ۵۸
ځلورم څپرکی ۶۲
د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکیلات ۶۲
دافغانستان دحکومت طرز او اداره په تېرودوروکې ۶۲
دهېواد په سیاسي او ادارې ویشنه کې دعواملو اغېزمنتیا ۶۲
دسیاسي اداري تقسیماتو اهمیت ۶۸
داریانا اداري وېش ۶۸
دخراسان اداري وېش ۷۱
دمعاصر افغا نستان سیاسي او اداري تقسیماتو ته یوه کتنه ۷۲
پنځم څپرکی ۹۱
دحکومت درې ګونې قواوې ۹۱
مقننه قوه (ملي شورا) ۹۱
په افغانستان کې دملي شوراتاریخي پس منظر ۹۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د اساسي قانون تاریخي بهیر ۱۱۰
په افغانستان کې تصویب شوي قوانین ۱۲۰
مقرري او اساسنامې ۱۲۰
اجرایه ځواک (حکومت) ۱۲۱
د جمهور ریس دندې او صلاحیتونه ۱۲۳
د افغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکیلات ۱۲۳
د امنیت سکتور ۱۲۴
د حکومت داري چارواکې د قانون د حاکمیت او د بشر د حقوقو سکتور ۱۲۴
د طبعي زېرمو او زیر بناو سکتور ۱۲۵
د معارف سکتور ۱۲۵
د روغتیا سکتور ۱۲۵
د زراعت او کلیو پراختیا سکتور ۱۲۵
د اقتصادي ودې او خصوصي سکتور د پراختیا سکتور ۱۲۵
د ټولنیزو ملاتړ سکتور ۱۲۶
قضایې ځواک (محکمې) ۱۲۸
شپږم څپرکی ۱۳۷
د افغانستان سرحدي کرښې ۱۳۷
د سرحدونو ډولونه ۱۴۰
لرغوني افغانستان (آریانا) پولې (د ۷۰۰ تر ۲۰۰ م ز پورې) ۱۴۵
دیونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې (د ۳۳۲ تر ۲۲۷ م ز) ۱۴۶
د خراسان پولې (د ۷۴۶ تر ۹۲۲ زېږدیز پورې) ۱۴۸
د هوتکیانو د واکمنۍ پولې (د ۱۷۰۹ م تر ۱۷۳۷ زېږدیز پورې) ۱۵۱
(د لوی افغانستان بنسټ ایښودنه او د ځمکنۍ پراختیا هلې ځلې) ۱۵۲
د لوی افغانستان د پولو د نړیدو او بدلون بهیر ۱۵۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان او سنۍ پولې ۱۲۲
د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې ۱۲۳
د افغانستان شمال ختیزې پولې ۱۲۴
شمالي پولې ۱۲۷
لویدیزې پولې ۱۷۱
د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحد ۱۷۵
د ډیورنډ د کرښې تاریخ ۱۷۸
اووم څپرکی ۱۸۲
د سیمې له هېوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې ۱۸۲
دافغانستان بهرنی سیاست ۱۸۲
په لومړۍ نړیواله جګړه کې دافغانستان دریځ ۱۸۲
د دوهم نړیوال جنګ په دوران کې دافغانستان دریځ ۱۸۷
دافغانستان او پاکستان سیاسي اړیکې ۱۸۹
دافغانستان او ایران سیاسي اړیکې ۱۹۲
د ترکمنستان او افغانستان سیاسي اړیکې ۱۹۸
دافغانستان او ازبکستان سیاسي اړیکې ۲۰۲
دچین او افغانستان سیاسي اړیکې ۲۰۴
دافغانستان او امریکا ستراتیژیکې اړیکې ۲۰۷
اتم څپرکی ۲۲۳
په افغانستان کې د بهرنیو هېوادونو لاسوهنې ۲۲۳
دافغانستان په اړه د پاکستان دریځ ۲۲۳
د پاکستان سیاسي موخې او لاس وهنې ۲۲۵
د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابېدل ۲۳۱
د ایران سیاسي موخې ۲۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازبکستان سياسي موخې ۲۳۷
دتاجکستان سياسي موخې ۲۳۸
د چين سياسي موخې ۲۴۰
د هند سياسي موخې ۲۴۲
د روس سياسي موخې ۲۴۳
نهم څپرکی ۲۴۶
دافغانستان خارجي سوداګري ۲۴۶
ګاونډيانو سره سوداګري ۲۵۰
لسم څپرکی ۲۵۳
د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې ۲۵۳
.۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه: ۲۵۹
دپورتنيو فکتورونو دحل لارې چارې ۲۶۰
دافغانستان دسياسي جغرافيې اصطلاحات ۲۶۲
اخځليکونه ۲۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپارښت ليک

دا يو څرګند حقيقت دی چې زمونږ د ټولنې د موجوده عيني شرايطو په پام کې نېولو سره د يو علمي اثر لېکنه د علمي نويو ،معتبرو او مرجع کتابونو او اثارو د نه شتون له امله څه ساده او اسان کار نه دی، د دې ستونزو سره سره محترم پوهيالی فياض ګل (مظلوم يار) توانيدلی چې يو کتاب لوړوزده کړو د وزارت د نوي کرېکولم او درسي مفرداتو سره سم د(افغانستان سياسي جغرافيه) تر سرليک لاندې چې د دريم (ټولګي)په (شپږم) سمستر کې تدريس کيږي تکميل، محصلينو ته د استفادې په برخه کې وړاندې کړي.

دغه کتاب چې د بېلا بېلو موضوعاتو لرونکی دی په يوه مناسبه سريزه پيل وريسې اړوند موضوع پوري يو شمېر مختلف سرليکونو ته ځای ورکړل شوی چې د مفرداتو په پام کې نېولو سره محصلينو ته ګټور او د هغوی د علمي پوهې د لوړاوي او ښه پوهاوي لپاره ډېر مهم او ضروري دی، په دې اثر کې لاندې موضوعاتو ته ځای ورکړل شوی دی:

لومړی څپرکی عمومي معلومات(سياست، جغرافيه او د سياسي جغرافيې پېژندنه) ،دوهم څپرکی د افغانستان تاريخي نومونه، دريم څپرکی د افغانستان بېلا بېل موقعيتونه، څلورم څپرکی په افغانستان کې د حکومت طرز او اداري تشکيلات، پنځم څپرکی د افغانستان درې ګونې قواوې، شپږم څپرکی د افغانستان سرحدي کرښې، اووم څپرکی د سيمې له هېوادونو سره د افغانستان سياسي اړيکې، اتم څپرکی په افغانستان کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګاونډیو هېوادونو سیاسي موخې، نهم څپرکی دافغانستان بهرنۍ سوداګري، لسم څپرکی په افغانستان کې شته ستونزې او دحل لارې.

د پورته موضوعاتو برابرول اولیکل محصلین، مینه وال اولوستونکوته ډېرګټهور اوداثرپه وروستۍ برخه کې یو لړ مهم اصطلاحات اواخځلیکونوته ځای ورکړل شوی دی.لیکونکي داثر په لیکلوکې ډېرزیارویستلی، دلیکوالۍ ټولو اصولو او معیارونوته یې دامکان ترحده پاملرنه کړې ،ژبه یې روانه، ساده اوعام فهمه ده او داثر په لیکنه دموضوع ګانوتسلسل یې پوره په پام کې نیولی دی،اودموضوعاتو د ښه پوهاوي په خاطر داثر په مختلفواولازمو ځایونوکې مختلف جدولونو، انځورونواودموضوع په لمن لیکنوکې یې ماخذونوته ځای ورکړی دی.ددې څېړنیز اثرلیکنه چې په پښتورسمي ژبه ترسره شوی یوعلمي او ګټهور کاربولم، لیکونکي ته یې دلوی خالق له دربارڅخه دنوروبریاو غوښتونکی یم.

په درنښت

پوهنوال عزت الله خان

دښوونې اوروزنې پوهنځي دجغرافیې څانګې دعلمي کادرغړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

الحمد الله رب السماوات والارض ورب العرش العظیم، والصلاة والسلام علی قائد المجاهدین وعلی اله واصحابه اجمعین.

امابعد: خوشحاله یم چې د ننګرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي یوه ځوان علمي کادر محترم پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار) علمي اثر مې د ترلاسه کړچې د خپل مسلک سره سم یې په زړه پورې موضوع (د افغانستان سیاسي جغرافیې) ترعنوان لاندی لیکلی دی، نوموړی اثر د عنوان له مخې د افغانستان سیاسي جغرافیې ته کتنه ده خو په منځ پانګه (محتوی) کې یو لړ تاریخي مسایل هم په برکې لري چې د سیاسي جغرافیې سره نږدې اړیکې لري. زه د نوموړي په زړه پورې اثر په هکله خپل نظر په لاندې توګه څرګندوم.

۱- محترم پوهیالی مظلوم یار چې د نیکو اخلاقو ژوندی نمونه ده، د غه علمي لیکنه او په علمي ډګر کې د هغه هلې ځلې د خپل مسلک سره د بې ساري مینې ښکارندویه ده او زما د همدې مدعا ثبوت لپاره همدومره کافي ده چې نوموړی اثر یې د ترفیع د اخېستلو څخه پرته د خدمت او مسلک سره د تړاو په غرض لیکلی دی.

۲- که محترم پوهیالی فیاض ګل د خپل مسکل او ځانګې سره په همدې څپانده جزبې او احساس سره پاتې شي، نو هغه ورځ لرې نه ده چې د هغه لیکنې د افغانستان د سیاسي جغرافیې څخه وراخوا د نړۍ په کچه د ولسونو او پرګنو په ګټه تمامه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ دنوموړې علمي اثریوه ځانګړنه داده چې دلیکنې دښه پوهېدو لپاره یې جدولونه، مختلف انځورونه او په لمن لمنلیک کې یې او همداشان دلیکنې په پایله کې د اخذلیکونو څخه یادونه کړې ترڅنګ یې مهم اوضروروې اصطلاحات هم په ښه توګه روښانه کړي، چې دلیکونکي دعلمي استعداد یوه ژوندۍ بېلګه ده.

۴ـ دپوهنځي او اړوندې څانګې څخه مې هېله داده چې نوموړی اثر د ترفیع دنوروشرایطو په نظرکې نیولو سره دلیکونکي په راتلونکو ترفیعاتو کې محاسبه کړي.

دمحترم پوهیالي فیاض ګل (مظلوم یار) دلازیاتوبریاوو په هېله

په درنښت

پوهاند دوکتور دل اقا(وقار)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

دا یو څرګند حقیقت دی چې د درسي کتاب شتون په تېره بیا په پوهنتونونو کې د درسي پروسې د ښه پرمخ بیولو لپاره اړین کار دی، که درسي کتاب نه وي نو استاد به اړوي چې خپل د ډېر وخت د لکچرنوټونو په برابرولو تېر کړي، همدارنګه د درسي کتاب شتون چې د څانګې مفرداتو او علمي معیارونو سره سم لیکل شوی وي د استاد لپاره ښه اسانتیا، د محصل لپاره شتمنه پانګه، ځوانو استادانو سره لویه مرسته او د یو شمېرنورو لپاره غوره ماخذ کیدای شي. نو په پوهنتونونو کې د همدې جدي اړتیا له مخې د درسي کتاب لیکنه نه یوازې ښه ګام بلکې یوه سخته اړتیا ده. د یو علمي اثر لیکنه چې د عصر هراړخیزو غوښتنو ته ځواب برابروي زمونږ د هېواد موجوده حالاتو په نظر کې نیولو سره د ډېر ستونزمن کار دی.
دافغانستان سیاسي جغرافیې مضمون چې د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافیې څانګې د دریم ټولګي په شپږم سمستر په اونۍ کې (۲) کریډټه تدریس کیږي. د دې مضمون د تدریس لپاره په پښتوژبه تر اوسه پورې داسې کوم درسي کتاب نه وو لیکل شوی چې د څانګې او محصلینو غوښتنو ته ځواب وو ایې.
مانو موړی درسي کتاب په غورسره ولوست چې د نوي مېتود سره سم لیکل شوی او د کتاب په لومړي څپرکي کې د جغرافیې د علم پېژندنه، سیاست، د سیاست تعریف او ماهیت، د سیاست او جغرافیې ترمنځ نه شلیدونکې اړیکې، سیاسي جغرافیه او د سیاسي جغرافیې د بحث وړمسایل په ډېر غور او دقیقه توګه څېړل شوي. په دویم څپرکي کې د افغانستان تاریخي نومونه لکه: اریانا، یونان او باختر، خراسان، افغانستان او همدارنګه د افغان کلیمې په اړه رڼا اچول شوې ده. د اثر په دریم څپرکي کې د افغانستان په بېلا بېلو موقعیتونو لکه: د افغانستان مطلقه موقعیت، نسبي موقعیت، ستراتیژیک موقعیت، جیو پولیټیک موقعیت، طبیعي موقعیت او همدا شان د افغانستان په تاریخي وضعې بحث شوی او په وروستي څپرکو کې په بېلا بېلو دورو کې د افغانستان اداري او سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویش، دافغانستان سرحدي کرښې، دافغانستان درې ګونې قواوې، دافغانستان اساسي قانون، دسیموله هېوادونوسره دافغانستان سیاسي اړیکې، دافغانستان خارجي تجارت، په افغانستان کې بحران او د هغې حل لارې چارې اوداسې نور دکریکولم اودرسي مفرداتو دپرله پسې والي له مخې په ډېرد قیق او علمي ډول ترڅېړنې لاندې نیول شوي اوداثرپه وروستیو برخوکې اصطلاحاتو او ماخذونوته ځای ورکړل شوی دی.همدرانګه دکتاب په لیکنه کې دپښتو دژبې ښې، مناسبې اوعام فهمه کلمې کارول شوي.

داکتاب به دښوونې اوروزنې پوهنځي دجغرافیې اوتاریخ څانګو د محصلینو ترڅنګ دحقوقو اوسیاسي علومو دمحصلینو ستونزې هم ترډېره بریده پورې حل کړي.

دافغانستان سیاسي جغرافیه دغه درسي کتاب چې په پښتورسمي ژبه لیکل شوی دهېواد دلوړوزده کړو په علمي موسسوکې یوګټورکاربولم. ددې اثر هر څپرکی دعلمي اواکاډمیکومعیارونو په پام کې نیولو ترښېلا ښېلو سرلیکونو لاندې لیکل شوی اودښه پوهاوي په خاطرمختلف جدولونه اولازم انځورونه دکتاب دمتن په مناسبوځایونوکې ځای پرځای شوي دي. نوموړي ته ددې اثردلیکلو مبارکي وړاندې کوم اوپه راتلونکې کې ورته په علمي چاروکې دلابریالیتوبونوهیله کوم.

په درښښت

پوهندوی ع،نبي(بصیرت)

دحقوقواوسیاسي علومودپوهنځي علمي کدرغړی

اودنړیوالواړیکودڅانګې امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

پيل خبري

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام علي سيد المرسلين وعلي اله واصحابه اجمعين وبعد !

له لوی او ښښونکي لايزال خدای څخه شکرګذار يم چې ماته يې دا توانايي راپه برخه کړه څو د خپل ملي وجيبې او هيوادني ارمانونو د پوره کولو په لور ګام پورته ترڅو د ګرانو محصلينو، مسلک خاوندانو او جغرافيې مينه والو دا اړتيا د پوره کولو په خاطر د افغانستان سياسي جغرافيې ترسرليک لاندې يو درسي ممد د ننګرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافيې څانګې کريکولم او درسي مفرداتو سره سم، د ليکوالی د اصولو او علمي معيارونو په پام کې نيولو سره په پښتو رسمي ژبه چاپ ته اماده کړم.

د دې علمي اثر د ليکلو موخه داده څو محصلين او مينه وال د افغانستان سياسي جغرافيې له موضوعاتو لکه: د افغانستان تاريخي نومونه، د افغانستان سياسي او اداري ويش، د افغانستان سرحدي کرښې ،د سيمې له هيوادونو سره د افغانستان سياسي اړيکې ،په افغانستان کې د ګاونډيو هېوادونو موخې او د اسې نورو مسايلو سره اشنايي او پيژندګلوی پيدا کړي، څو وکولای شي په کوم چاپيريال کې چې ژوند کوي د هغې په باره کې پوره او ګټور معلومات ترلاسه کړي. هيله لرم چې د يو درسي کتاب په څېر د پوهنتونونو، د ښوونکو د روزنې مرکزونو، تجروبوي علومو مرکزونو، محصلينو او د مسلک خاوندانو لپاره لوړ او ګټور علمي معلومات ترلاسه کړي.

د ليکنې لپاره مې د موادو په راټولولو، ترتيب کولو، تحليل او تجزيه کولو او باالاخره د عنوانونو په ټاکلو، د يو او بل سره د اړونده موضوعاتو ځای پرځای کولو، د جملاتو په ادبي او مناسب سکښت او آن د لمن ليکونو او اخځليکونو په ترتيب کې، د ټولو هغو علمي او منل شويو اصولو او قواعدو پيروي کړي، چې د اوسني عصر د علمي ليکنو سره برابر او نورو ليکوالانو په خپلو کتابونو او لارښود کتابونو کې وړاندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتاب دمتن په منځ کې هڅه شوې ده چې دمنابعو ذکروشي، دکتاب په پای کې ماخذونو یو لیکلړ راغلی دی چې له محصلینو سره د لازیاتو معلوماتو د ترلاسه کولو په خاطرمرسته کولای شي.
د نوموړي لیکنې په بشپړولو کې مې ډېر ستونزې او مشکلات وګالل ځکه له علمي لیکنو سره مې اشنایې کمه وه نوځکه مې موضوع په اړه سلا مشورو ته ډېر زیاته اړتیا لیدل کېده ترڅو زما ستونزو دحل لارې په موندلو کې له ما سره مرسته وکړي.
شک نشته چې هره انساني هڅه له نیمګړتیاو خالي نه وي،زه هم پدې باوري یم چې زما دغه لیکنه به هم څه ناڅه تېروتنې ولري،خوبیاهم زه له خپلو ټولو قدرمنو محصلینو څخه هیله کوم چې په راتلونکې کې دلیکنې دلانبه والي په موخه خپل رغنده نظریات له ما سره شریک کړي،زه ژمن یم چې په خپل چاپ کې به ستاسې نیوکواونظریاتوته ځای ورکړم.
په پای کې لازم ګڼم چې د جغرافیې څانګې ټولو هغو استادانو ، دوستانو اود مسلک خاوندانو له مرستي او همکارۍ څخه د زړه له کومې مننه وکړم چې ما سره یې ددې کتاب د لیکلو په برخه کې ترسره کړي په تېره بیا له محترم پوهنوال عزت الله او له محترم پوهندوی کریم الله (بیدار)له مرستواو همکاریو څخه مننه کوم چې ددې کتاب د متن په اصلاح کې یې نه ستړې کیدونکې هلې ځلې کړي.ترڅنګ دښاغلي پوهنمل ولي الله (فاضل)څخه دزړه له کومې مننه کوم چې په ورین تندي یې زمادغه لیکنه ولیدله اود پښتو متن اوجمله بندي په سمون کې یې راسره مرسته وکړه له لوی او ښوونکي خدای څخه ورته اجرعظیم ، اوږد ژوند او په علمي چارو کې د لابریو غوښتونکی یم.

په درنښت

پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار)

دننګرهارپوهنتون دښوونې اوروزنې پوهنځي استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلام علي النبي الامین وعلي آله واصحابه اجمعین اما بعد ،

د تاریخ او جغرافیې پوهانو افغانستان د اشغالګرو هېوادونو د تګ راتګ، ستراتیژیک پل ،دوربېنمولارې تقاطع ،دنړۍ بام ،د هند دروازه ،داسلامي نړۍ دختیځې دروازې،دخنډ سیمه،دتمدنونو ځلور لارې،دنړیوالې سوداګرۍ د لویې لارې او په پای کې ځېنو د اسیا د زړه په نومونو سره نومولی دی.

افغانستان د(۵۴۵)م ز څخه تر(۱۸۱۵)زېږدیز کلونو پورې د هندوستان په پراخه خاوره باندې د یرغلګرو د ځغل ډګر په نوم پېژندل کېده ،په(۶ او ۷)زېږدیز پیړیو کې د هندوستان ،دپارس ساساني هېواد ،د ماوراء النهر د هېوادونو ،چین او د عربو د بحیرې ترمنځ یې وجود درلود چې د وریښمو لویه لار ورڅخه تېریدله او د هند ، پارس ، چین ، ماوراء النهر ،عراق ،جزیرة العرب او د مصر تجارتي قافلو د تګ راتګ لار وه.

افغانستان د تاریخ په اوږدو کې د خپلو لوړو او ژورو له کبله تل د ځانګړي جیوپولېټیکي ارزښت څخه برخمن دی چې دغې ځانګړتیا د تاریخ په بېلابېلو پړاوونو کې دوینوډک کړکېچونه هم د ځانه سره لرلي دي،افغانستان په(۱۹ زېږدیز)پیړۍ کې د روس او انګلیس ترمنځ د سیالۍ له امله د سیمې د خنډ(د سیمې حایل) په نوم سوق الجیشي ځانګړی ارزښت پیدا کړ.

دې هېواد د(۱۸۱۵)زېږدیز څخه تر(۱۹۸۹)زېږدیز کلونو پورې په دې نوم چې د هند بحر تود او بو ته تر ټولو لنډه لار ده،د روسانو د حرص او طمعې ښکار وو ، د سړې جګړې پر مهال د حساسې سیمې په نوم د پام وړ ګرځیدلی و چې د سوړ جنګ وروستنۍ جګړه د دې خاورې په کنډوالو او د مظلومو بچو په ککریو باندې ترسره شوه ، په دې جګړه کې که څه هم مجاهدین د خپل ولس په استازیتوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګیدل خو د تودو وینو لښتي پرته له دې چې د افغانستان خلک ورڅخه ګټه پورته کړي د نورو د ګټو دریاب ته توې شوې.
لویدیځ چې د لومړۍ نړیوالې جګړې پر مهال د افغانستان ملاتړی و، د شوروي د ړنګېدو او د سړې جګړې په پای ته رسیدو سره بې له دې چې د جګړه وهلي هېواد او ددې ویرژلي او په وینو لړلي ملت په وړاندې مسؤلیت احساس کړي، خپل ټغر یې ټول کړ او ددې سترې جګړې له امله په وینو او خاورو لړلو شهیدانو دمړو ترڅنګ تېر شول او افغانستان یې د سیمې واکمنۍ ته پرېښود. خو ډېر وخت لا نه ؤ تېر شوی چې چې په مرکزي اسیا کې د تېلو او ګازو د پراخو زېرمو موندلو افغانستان ته یو نوی جیوپولیټیکي ارزښت ورپه برخه کړ او د لویې لارې په نوم چې په نړۍ کې د(نړیوالې سوداګرۍ د دروازې) په نوم نوموړ شوی ، د پام وړ وګرځید.
د افغانستان ستراتیژیک ارزښت تل ددې باعث شوی ترڅو دا هېواد د یرغلونو او خونړیو نښتو ډګر وګرځي او د تاریخ په هر پړاو کې د خپل حساس موقعیت ګران قیمت اداء کړي. هغه موقعیت چې دې هېواد د سترو سیمه ایزو ځواکمنو او له سیمې نه پرته د نورو ځواکمنو په سیالیو کې لاسته راوړی دی، دغه مقام په لومړي قدم کې د انرژي له زېرمو څخه سرچینه نیسي.
که څه هم افغانستان فعلاً د تېلو او ګازو پراخه او پرېمانه زېرمې نه لري خو له دې امله چې د مرکزي آسیا د تېلو او ګازو له زېرمو څخه ډکو هېوادونو ته نږدې پروت دی، همدا راز منځني ختیځ ته د هغه نژدیوالی، ترکمنستان ، دهند او چین د نیمې وچې پر لاره موقعیت، افغانستان د پاپلانستان زړه نوموړی دی، افغانستان د مرکزي آسیا د ګاونډیتوب او د کسپین[۱] د تېلو بحیرې په اورغورځوونکي خوله

[۱] د کسپین سمندرګی له عرب خلیج او سایبیریا څخه وروسته د نړۍ په کچه د انرژۍ ستره سرچینه ګڼل کیږي ،د کسپین سمندرګي له جغرافیوي پلوه د اروپا او اسیا د پولو تر منځ پروت دی. ددې سمندرګي لویدیځ لور ته روسیه او اذربایجان، شمال لور ته قزاقستان، ختیځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې موقعیت لري، هغه بحیره چې د دوو نورو بحرونو ترمنځ پرته ده چې یو بحر د تېلو او ګازو دی او په بل بحر کې اسلام لامبو وهي او د اسلام په څپو څپانده دي.

افغانستان یو غرنی هېواد دی چې $\frac{1}{3}$ برخې څخه زیاته برخه یې د غرونو د لړیو پواسطه پوښل شوې ده. د غرونو دا لړۍ له یوې خوا د همالیا له غرونو[1] سره او له بلې خوا د لویدیځې اسیا د غرونو له لړیو سره اړیکې لري.
افغانستان د غرونو لړۍ په ځانګړې توګه د هغې مرکزي برخې چې له ختیځ څخه لویدیځ خواته امتداد لري او بالاخره د هریرود په حوزه کې پای ته رسیږي د هندوکش او د بابا د غره د شمالي او جنوبي برخو په منځ کې د اوبو د وېش برید ټاکي، لدې پرته مختلفې سیمې د افغانستان شمالي برخې په ځانګړې توګه د ترکستان او بدخشان سیمې د افغانستان د سویلي او سوېل ختیځو سیمو یانې کابل، ننګرهار، غزني او کندهار څخه بېلې کړې دي او د اړیکتیاو په لحاظ یې ستونزې پیدا کړې دي، په داسې حال کې چې نن ورځ دغه مشکلات د نقلیه وسایطو پرمخ د سالنګ[2] د سورنګ په کېندلو سره تر یوې کچې د ګټې په غرض له منځه تللي دي.

ته ترکمنستان او سویل ته ایران پراته دي. په ټولیز ډول کسپین سمندرګي ۱۴۳۰۰۰میل مربع ساحه نیولې ده.

[1] د اسیایي غرونو یو سلسله ده چې لوړه څوکه یې مونت ایورست نومیږي چې ۸۸۴۸ متره لوړوالی لري تقریبا په هند، نیپال پاکستاني کشمیر او داسې نورسیمو کې موقعیت لري.

[2] سالنګ تونل د هندوکش په غرونو کې تیرشوی د سمندر له سطحې څخه ۳۳۶۰ متره لوړوالی لري دا تونل ۲۷۷۲ متره اوږد ۵، ۷متره سور او ۱، ۷متره لوړوالی لري. ددې تونل د کیندلو کار د ۱۳۳۲ لمریز کال د لنیدئ په میاشت کې پیل او په ۱۳۴۳ لمریز کال دوږې په میاشت کې پای ته ورسید.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بري(وچ)اقلیم لري، پدې هېواد کې د اوړي په وخت کې هوا ډېره توده او د ژمې په مهال ډېره سړه وي. په دغه هېواد کې کله ناکله ربړدلې (زلزلې) هم کېږي.

ددې هېواد په طبیعي شتمنیو کې مس، جست او اوسپنه د یادولو وړ عنصرونه دي، ددې ترڅنګ ارزښتمنې ډبرې او غمې لکه لاجورد ، زمرود او لعل هم ددغه هېواد په سویلي برخو کې موندل کېږي. د نورو طبیعي شتمنیو تر څنګ نفت، ګاز او دتېلو موندل شوې زېرمې هم د یادولو وړ دي. که څه هم چې دغه زېرمې لا تر اوسه پورې نه دي راوتلي او په کار نه دي اچول شوي ښایې ددې سبب په افغانستان کې د روسانو یرغل او تر هغې وروسته په کورنۍ جګړه کې د هېواد ښکېل کېدنه وه خو بیا هم ددې هېواد لپاره همدا مهمه شتمني ده چې په راتلونکې کې د انرژۍ د لویو سرچینو په توګه راڅرګند ېدلای شي.

افغانستان په غرونو کې راګېرهېواد دی چې د اسیا دلوې وچې په څلورلارې کې پروت دی. دا هېواد د منځنۍ اسیا[1] یوه برخه ده، خو کله ناکله بیا په داسې سیمه کې څرګند شوی چې نه په منځني ختیځ او نه پر سویلي اسیا پورې تړلی دی، او دا پدې مانا چې دغه سیمه د منځني ختیځ او سویلي اسیا سره فرهنګي، ژبنیز، توکمیز او جغرافیې اړیکې لري. دا هېواد په لویدیځ کې له ایران سره، په سویل او ختیځ کې له پاکستان سره، په شمال ختیځ کې له چین سره او په شمال کې له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره ګډې پولې لري.

---

[1] د ملګرو ملتو د یونسکو د سازمان د ټاکنې له مخې ، په منځنۍ اسیا کې دا هېوادونه او سیمې شاملې دي ، لکه مغولستان ، لوېدیز چین ، پنجاب ، شمالي هند او شمالي پاکستان ، شمال ختیځ ایرن ، افغانستان ، د اسیایي روسیې سویلي سیمې ، قرغزستان ، تاجکستان ، ازبکستان ، ترکمنستان او قزاقستان.

افغانستان په 1800، 1850، 1900 او له هغه وروسته کلونو کي

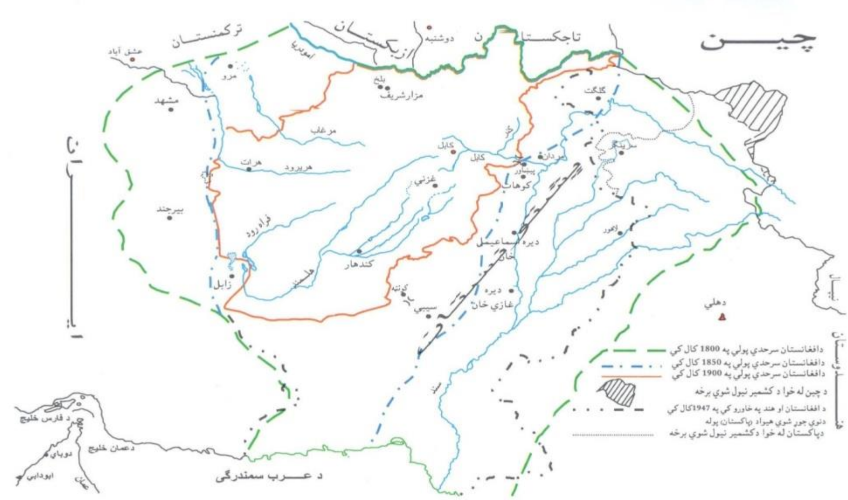

افغانستان یو ډېر لرغوني هېواد دی، د تاریخ له نظره دا یو لوی سوداګریز مرکز پاتې شوی او په همدې توګه په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو قوتونو له خوا تر یرغل لاندې راغلی، لوټ او تالان شوی دی. د تاریخ په اوږدو کې دا سیمه د فارس، مقدونیانو، عربانو، مغولو، ترکانو، او یونانیانو لخوا نیول شوی. نوی افغانستان د لومړي ځل لپاره د افغان-انګلیس دریم جګړې[1] وروسته په

[1] افغان انګلیس ترمنځ دري جګړې پېښې شوي دي چې یې ۱۸۳۹م څخه پیل کېږي. د افغان انګلیس لومړی جنګ دوهم د افغان انګلیس د دوهم جنګ چې د ۱۸۷۸م څخه پیل کېږي او دریم یې د افغان انګلیس دریم جنګ دی چې تر ۱۹۱۹م پوري دوام کوي په دې اړه زیات تفصیل د (انګریزي استعمار او افغانستان) د محترم اولس یار لیکنه، (د افغانستان او انګریز دوهمه جګړه) د ښاغلي پوهاند حسن کاکړ لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۱۹زېږدیز)کال کې د یوه خپلواک هېواد په توګه هغه وخت را څرګند شو کله
چې بهرنیانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه پرېښوده. په دغه هېواد د روسیې
د یرغل وروسته، په هېواد کې بد امني، خپلمنځي جګړې، د طالبانو واکمني او بیا
وروسته د سپتمبر د یولسمي پېښې د امریکا یرغل د دغه هېواد تاریخ ویجاړ کړ.
د دغو ناخوالو په پایله کې اوس افغانستان د بیا ودانېدو په لورې روان دی، دا
یوه داسې هڅه ده چې د اوږد مهالي جګړې او د هغه ویجاړیو چې د کلونو کلونو
وسله والو نښتو په نتیجه کې منځ ته راغلي ځواب وواییې او همدا نوی حکومت هم
د ملت په یووالي او د هېواد د بیا جوړولو په درشل کې خپل ګامونه پورته
کړي، خو لا تر اوسه پورې نه دی بریالی شوی چې په هېواد کې په بشپړه توګه امن
او ورورګلوي راولي.

افغانستان د خورا ډېرو ستونزو سره مخامخ دی، د نړېدلي اقتصادي نظام نه
رانیولې، د میلونونو مهاجرینو د بېرته ستنېدو پورې، د مخدره توکو قاچاق،
د جنګسالارانو شته والی او په شته حکومت کې د بېلابېلو سیاسي ګوندونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخالفتونه، هغه ټول لاملونه دي چې د اوسنی حکومت ورسره لاس او ګريوان دی او همدا ټولې ستونزې دي چې ديويشتمې پېړۍ د افغانستان څرګندونه کوي.
افغانستان يو بې جوړې منځنۍ-مرکزي سيمه ده چېرته چې ابروآسيايي تمدنونو[۱] د يو بل سره معاملې کړي او ډېر ځله يې د يو بل سره جنګونه کړي اوډېر پخوا نه د تاريخ يو مهم ځای پاتې شوی. د تاريخ په بهير کې دغه سيمه چې اوس د افغانستان په نوم يادېږي، د بېلابېلو خلکو لخوا نيول شوی چې پدغو کې آريايان، لرغونی ايرانيان، هندوآريايان، يونانيان، ماوريان، کوشانيان، هېپتاليان، عربان، مغول، ترکانو، انګرېزانو، روسانو او پدې تازه وختونو کې امريکايان هم شامل دي. ډېر لږ ځل داسې پېښ شوي چې داسېمه دې په بشپړه توګه د يوه توکم د واک لاندې راغلې وي. ډېرځله داسې هم پېښ شوي چې د افغانستان وطني وګړو د خپل د هېواد څلور خواپرتې سيمې دلاس لاندې کړي او خپله پاچايي يې جوړه کړې.
داسې ويل کېږي چې (۲۰۰۰ او ۱۲۰۰)م زکاله مخکې د هندو-اروپايي ژبې د کورنۍ خلکو چې آريايان نومېدل، اوسني افغانستان ته مخه کړه او په همدې سيمه کې مېشت شول،اوديوه ملت بنسټ يې کېښود .او ددې نوم مانا " "د آريايانو خاوره " "، ده. داسې هم ويل شوی چې د زردشتي دين[۲] په افغانستان کې د عيسی (ع) د راتګ نه مخکې د(۱۸۰۰ نه تر ۸۰۰)کالونو پورې په همدې سيمه کې زېږېدلی وي. لرغونې ژبه اوېستايې هم په همدې وختونو کې ددې سيمه ژبه وه. په همدې توګه ويل کېږي چې د لرغوني هندو-آريايي ويدي تمدن[۳] هم ددغه هېواد له

---

۱ هغه تمدنونه چې په اسيااواروپاکې منځ ته راغلي دي.
۲ زردشتي دين د نړۍ له ستروادیانو څخه دی، چې د زردشت په وسيله(۱۲۰۰ کاله قبل الميلاد) د افغانستان په سويل لويديځ کې بنسټ کېښودل شو.
۳ ه افغانستان کي د اريا ئيانو تر ټولو لرغونۍ مدنيت د ويدي په نوم يادېږي. دا مدنيت ځکه ويدي يادشوی، چې مالومات يې د هغو څلورو کتابونو څخه په لاس راغلي چې د ريګويدا ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختیځو سیمو سرچینه اخیستې خو پدې اړوند د لانورو څېړنو او پاملرنې اړتیا لیدل کېږي.

اتهرو ویدا ، ساما ویدا او ویجورو ویدا په نومونو یادیږي ، او ټولګه یې د ویدي سرودونو په نوم شهرت لري. د دې سرودونو پیل تر زېږدیز دوه زره کاله وړاندو مهالونو پورې اړه لري چې په شفاهي ډول د اریا ئیانو له خوا را نقل شوي او وروسته په سانسکریت ژبه لیکل شویدي. په ریګویدا کې د هغو سیمو نومونه شته چې داریا ئیانو تر واک او ځواک لاندې وه. د دې سیمو زیاته شمیره په اوسني افغانستان کې د تاریخي جغرافیا پوهانو له لخوا پیژندل شویدي. د بیلګې په توګه ،هریوا (هرات) هیراوتي (دهراوت) بلهیکه (بلخ) او نور یادولای شو . د سیمو پر نومونو سر بیره په ریګویدا کې د سندونو او غرونو نومنه هم راغلي چې بیلګه یې د منجوان د غره نوم دی، چې د اوسني نورستان او بدخشان ترمنځ پیژندل شوی دئ. په ویدي سرودونو کې د اریا ئي قبیلو په اړه زیات مالومات شته. د الینا په نوم قبیله یاده شوېده چې د اوسني الینګار اوسېدنکي وه ، د بولان اوسېدونکي یې د بهالانه په نوم یادکړیدي. دپکتها نوم هم ډیر یاد شوی چې د پښتون د کلیمې پخوانی ډول دی. په ریګوېدا کې داسې توري هم شته چې په لږ بدلون اوس معمول دي ، د بیلګې په توګه کورنۍ یې د کولا (کهول) په نوم یادول ، د قبیلو مشر ته یې پتې ویل اود څو یو ځای شویو قبیلو مشر یې د ګرامه په نوم یاد کړیدئ ، چې د ګرام کلیمه چې د ستر او لوی مانا لري اوس هم په زیاتو نومونو لکه باګرام او نورو کې لیدل کیږي. د ویدي مدنیت پر مهال اریا ئیانو د چوپانۍ او کرهنې له لارې خپلې اړتیاوې پوره کولې.د حیواناتو د پوستکي به یې د تودو جامو او څپلیو په جوړولو کې کار اخستې. د ښکلو خاورینو لوښو جوړول دود وه. ښکلي ګاڼې به یې جوړولې. د جنس په جنس راکړې ورکړې چارې یې هم زده کړې وې ، حیوانات به یې سره بدلول او هغه به یې د تبادلې لپاره بنسټ ګاڼه چې د پیسو په نوم به یادیدل.بیلا بیلې دانې غلې او د څښلو خوندور بوټي یې هم پیژندل چې په ویدي سرودونو کې یې په وار وار یادونه شوېده. داسې بریښي چې د ویدي سرودونو ویل او په یادول د زماني پلوه ډیر پخوا پیل شویدي. خو په سرودونو کې تر ټولو پخوانۍ یادې شوې پیښې په (۱۸۰۰) یو زرا ته سوه کاله د مخ تر میلاد زماني پورې اړه لري. ویدي مدنیت په پرله پسې توګه تر (۱۰۰۰) زر کاله د مخه تر میلاد دوام درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
(جغرافيه، سياست او د سياسي جغرافيې پېژندنه)

۱ـ د جغرافيې پېژندنه

جغرافيه د انګريزي ژبې د(Geography) معادله کليمه ده چې يوناني ريښه لري. عربي بڼه يې (الجغرافيه) ده چې په پښتوکې يې موږ (جغرافيه) ليکو او په پارسي کې يې (جغرافی يا جغرافيا) ليکي. په انګريزي ژبه کې د Geo لفظ د ځمکې، خاورې او کله کله خپله د جغرافيې په مانا هم کارېږي. همدارنګه د Graphy لفظ د هنر، ليکلو، تشريح او ښودنې په مانا ده او د علم او پوهې مانا هم لېږدوي.

دبرنارد وارينوس په نوم په (۱۸۸۳) زېږديز کال يو جغرافيه پوه د جغرافيې د پېژندنې په اړه وايې: جغرافيه هغه پوهه ده چې په کې د ځمکې ډول، د ځمکې سطحې او برخې لوستل کېږي.

د فردريک راتزل په نوم (د نولسمې پېړۍ دويمه نيمايې) کې يو بل جغرافيه پوه وايي: جغرافيه د ځمکې له سطحې او د هغه پديدو څخه بحث کوي چې د ځمکې له سطحې سره علمي اړيکې لري.

دريچارډ هارتشون په نوم (۱۹۲۹) زېږديز کال يو بل جغرافيه پوه وايې: جغرافيه د ځمکې د سطحې د بدلېدونکو اړخونو استدلال، بدلون او توصيف کوي.

جغرافيه هغه علم دی چې مونږ ته زمونږ د ځمکې کره له بېلابېلو طبيعي او ناطبيعي بدلونونو او احوالو سره راپېژني. د بدلونونو لپاره دلايل په ګوته کوي او د طبيعي او غيرطبيعي بدلونونو او شرايطو ترمنځ خپلمنځي اړيکې پيدا کوي او لولي.[1]

جغرافيه پوه فزيکي نړۍ ارزوي او د سيمو ترمنځ اړيکې تحليلوي، چې په دې ډول په بڼو او طبعيت يا د بشري ټولنو په څرنګوالي رڼا اچوي، په دې ډول جغرافيه د انسان او طبيعي چاپېريال ترمنځ متقابلې اړيکې تحليل او ارزوي، په همدې ډول

[1] سياسي جغرافيه ،د پوهندوی کريم الله ليکنه، ۳-۴مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمه ایز تو پیرونه ارزوي او د هغوی لاملونه پیدا کوي. کله چې د سیمو ترمنځ دوا ټن اندازه رسمه کړي د هغوی ترمنځ اړیکې څېړي.

۲. سیاست

د سیاست تعریف او ماهیت

په انګریزي ژبه کې د سیاست هم مانه (انډول) لفظ Ploitics دی چې پوهان یې ریښه د یوناني ژبې له Polis کلیمې څخه اخېستل شوې ګڼي. په یوناني ژبه کې د Polis د ښار ـ دولت یا City_State مانا ورکوي. له دې لفظي پېژندنې څخه دا سې معلومېږي چې د سیاست د انګلیسي ژبې همما نا لفظ Politics په ښار او دولت پورې اړوند و چاروته ویل کېږي.[1]

د سیاست د بنسټونو په اړه چې تر دې د مه کومې څېړنې شوي دي، پوهانو یې بنسټونه لرغوني یونان د سقراط او افلاطون په کتابونو کې موندلي دي، دوی فکر کوي چې د یونان ښاري دولتونه د عملي سیاست ترټولو لومړني ډګرونه ول، د غه څېړنې زیاتره د لویدیځ والو نامسلمانو له خوا شوي دي، چې دوی د خپلو څېړنو فکري او عقیدوي لید پر بنسټ د سیاست لپاره بېلا بېل تعریفونه هم کړي دي. خو په مقابل کې یې مسلمانو پوهانو چې له خپلې ګروهې او لید سره سم د سیاست لفظ او مفهوم څنګه څېړلی او کوم تعریف یې ورته کړی دی، هغه نه یوازې د لویدیځ والو پوهانو له تعریفونو څخه بېل دی، بلکې د مسلمانو پوهانو د تعریف له مخې د سیاست پوهنې یا سیاست بنسټ هم د لرغوني یونان څخه ډېر وړاندې ځي او هغه مهال ته رسیږي. کله چې څښتن تعالی(ج) پر ښتو ته خپله اراده ثرګنده کړه، چې غواړي انسان د ځمکې پر مخ خپل خلیفه وګرځوي په قاموسونو کې د خلیفه مانا نماینده او استازی، مشر او تنظیمونکی ښودل شوی دی.

---

[1] سیاسي جغرافیه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۴مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو پوهانو له آنده سیاست د اصلاح او ښایسته کولو په مانا دی، لدې ځایه ویلی شو چې څښتن تعالی(ج) په خپله اراده کې د انسان لپاره د ځمکې د مخ د ښایسته کولو چاره غوره کړې وه، که څه هم پرښتو د څښتن تعالی د ارادې د څرګندولو پرمهال خپل تشویش ښکاره کړاو الله تعالی ته یې عرض وکړ، چې تاسو پر ځمکه هغه څوک پیدا کوئ چې فساد به کوي او د خپلو هم جنسو وینې تویوي، خو الله تعالی یې په ځواب کې وویل: زه چې پر څه شي پوهېږم تاسې پرې نه پوهېږئ. په تفسیرونو کې راغلې دي، چې د ځمکې پرمخ د انسانانو څخه وړاندې پېریانو ژوند کاوه، چې دوی په فساد ککړ او د یو بل وینې یې تویولې، چې د غه وضعیت د څښتن تعالی(ج) د ناخوښۍ سبب شو، همغه وو چې د ځمکې د ښکلا لپاره یې حضرت آدم(ع) پیدا کړ نو مونږ له همدې ځایه ویلی شو چې څښتن تعالی(ج) د انسانانو پلار حضرت آدم(ع) ته د ځمکې د سیاست چارې دلو مړي ځل لپاره وسپارلې او له همدغه ځایه د سیاست پیل وشو. کله چې حضرت آدم(ع) له جنت څخه ځمکې ته راغی او پر ځمکه باندې د تولد او تناسل سلسله شروع شوه. د حضرت آدم ع اولادونه د ځمکې پرمخ زیات او خپاره شول، له هغه مهاله دوروستي پیغمبر حضرت محمد(ص) تر بعثت پورې څښتن تعالی د ځمکې پرمخ د خپلو بندګانو د اصلاح او تنظیم چارې وخت په وخت خپلو پیغمبرانو ته سپارلې دي او هغوی به د خپلو ویناوو او عمل په واسطه خلک ښو کارونو ته رابلل، د څښتن تعالی احکام به یې ورته رسول او د هغه ستاینې او عبادت ته به یې هڅول په اسلامي کتابونو کې راغلې دي، چې حضرت نوح(ع) خپل قوم ته(۹۵۰)کاله تبلیغ وکړ، چې هغوی اصلاح کړي او د الله تعالی احکام پرې ومني او له بد یو څخه یې وژغوري. کله چې په اومه زیږدیزه پېړۍ کې نړۍ او د نړۍ انسانان دوروستي پیغمبر حضرت محمد(ص) پر بعثت باندې نېکمرغه شول نو د پیغمبرۍ لړۍ تمامه شوه الله تعالی(ج) ته پیغام ورکړ چې ستاسې دین مې بشپړ کړاو خپل نعمتونه مې پر تاسې تمام کړل. مفسرین د دې آیت شریف معنا او تفسیر همدغه د پیغمبرۍ لړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پای ته ورسېدل بولي چې پر انسانیت د الله(ج) له خوا ښخه نعمت وا ونور تمام شو ، د حضرت محمد (ص) ښخه را وروسته د انسانانو ترمنځ د چارو تنظیم، د الهي احکامو تبلیغ او خلکو ته د رسولو چارې د هغو د وارثینو (دیني عالمانو غاړې ته ولویدې). د حضرت محمد (ص) له وفات ښخه وروسته د هغو د ځلورو یارانو د خلافت او اسلامي سیاست ، اسلامي حکومت والۍ، اسلامي عدالت، د اسلامي لید له مخې د انسانانو د اصلاح کوونکې او د چارو له تنظیم تر ټولو غوره بیلګې دي، د دوی په خلافت کې د اوسني اصیل سیاست ټول اړخونه او رنګونه موجود ول، د نړیوالو اړیکو لپاره یې اصول درلودل، وقف، صدقات، او زکات په اسلامي ټولنو کې د خلکو د اقتصادي رشد لپاره د نړۍ تر ټولو پر مختللې بنسټونه دي. لنډه دا چې په اوسني سیاست او ورپورې اړونده چارو کې هیڅ داسې مسله نشته چې اساس او بنسټ یې د اسلام په مبارک دین کې او د حضرت محمد (ص) او د هغه د یارانو په خلافتونو کې په عملي توګه شتون ونلري، د سیاست د کلمې لغوي معنا او اصطلاحي تعریفونه د اسلامي علماوو له نظره په لاندې ډول دي:

۱:- د سیاست لغوي مانا: سیاست د امارت په وزن (ساس، یسوس) د (قال، یقول) په وزن سره د مصدر صیغه ده ، نو د سیاست مانا اصلاح کول او ښایسته کول دي او د همدې لغوي مانا پر اساس د غه د ریاست او حکومت د چارو لپاره په زیاته توګه استعمالیږي، داځکه چې د ریاست او حکومت هدف هم د خلکو د حالاتو اصلاح او بهتروالی دی نو په منظمه توګه د حکومت او د ریاست د چارو پرمخ بیولو ته سیاست ویل کیږي. همدارنګه اسلامي پوهانو هم سیاست ته مختلف تعریفونه کړیدي، چې په لاندې ډول دي:

ابن خلدون (رح) چې په(۸۰۸هـ ق)کال کې وفات شوی دی د سیاست په هکله داسې لیکي: (فالسیاسته والملک هي کفالته للخلق وخلافت الله فی العباد لتنفیذ احکامه فیهم) سیاست او حکومت د مخلوق د ساتنې او د هغوی د ګټو کفالت او ضمانت نوم دی او داډول سیاست د الله(ج) نیابت دی چې د هغه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بندګانو دهغه (عزوجل) احکام نافذ کړای شي، همدارنګه امام غزالي(رح) چې په(۵۰۵هـ ق)کال کې وفات شوی دی د سیاست په هکله داسې وایې(استصلاح الخلق وارشادهم الی الطریق المستقیم المنجي فی الدنیا والاخرته) یانې دالله دبندګانو اصلاح اوهغې لارې ته دهغې لارښونه چې ددنیا اوآخرت دخلاصون یواځنۍ ذریعه ده سیاست ویل کېږي. په همدې توګه په بل ځای کې یې داسې تعریفوي(وهی التالف والااجتماع علی اسباب المعشیته وضبطها)یانې سیاست هغه تدبیر دی چې دژوندانه دوسایلو اودهغو په ګرد راګرد کې دافرادو اوټولنې ترمنځ دمحبت، یووالي اویوله بل سره دمرستې دپیدا کېدو وسیله ګرځي.ابن منظور افریقایې چې په (۷۱۱هـ ق) کال کې وفات شوی دی سیاست دارنګه تعریف کړیدي(والسیاست القیام علي الشی بما یصلحه والسیاسته في الساسس) یانې دیوشي داصلاح لپاره ملاتړل اوکلک دریدل دسیاست څخه عبارت دي چې دایو مدبرکار دی.امام راغب اصفهاني(رح) دسیاست په تعریف کې ددریو شیانو یادونه کړیده اودانساني فعالیتونو دارو ،مدار یې په دریو شیانو پورې مربوط بللی دی:

۱:- امارت الارض: یانې دځمکې پرمخ دساختماني اوتعمیراتي تمدن منځ ته راوړل.

۲:- مکارم الشریعته: یانې دښو اخلاقو اختیارول.

۳:- تنفیذ احکام الله: یانې دالله(ج) داحکامو نافذول.

امام ابوالحسن ماوردي چې په(۴۲۰ هـ ق)کال کې وفات شوی دی په لازیاتو صافو الفاظو کې یې دامطلب بیان کړی دی(الا امامته موضوعته في حراسته الدین والسیاسته الدنیا) یانې اسلامي حکومت یوډول قیادت دی چې ددین په

(c) ketabton.com: The Digital Library

حفاظت او د دنیا په سیاست بنا دی، د دین له حفاظت څخه وروسته په چارو کې برخه اخېستل په سیاست پورې موقوف دي. حضرت ابو الوفا ابن عقیل بغدادي (رح) چې په کال(۵۱۳هـ ق) کې وفات شوی دی وایې: سیاست د هغو تدبیرونو نوم دی چې د هغې پواسطه خلک له یو بل سره د اصلاح او مصلحت پر لور نږدې کوي، فساد او خرابي له منځه وړي. حضرت شاولی الله دهلوی (رح) وایې چې سیاست او حکمت د هغه فن نوم دی چې د یو هېواد دوګړو ترمنځ د ټولنیزو اړیکو د ځرنګوالي څخه بحث کوي. علامه ابو البقي حنفي(رح) سیاست داسې تعریفوي: هرهغه تګلاره چې په حال او راتلونکي کې د انسان د ښېګڼې او ښکمرغۍ ضمانت کوي سیاست نومیږي. ابن تمیمه(رح) وایې: حکومت یو امانت دی چې سیاست او عدل ساتل یې دنده ده.

د پورته تصریحاتو په بنسټ د سیاست مانا مکر، فریب، غولول، او جنګول ندي، بلکې سیاست د هغې پوهې نوم دی چې د خلکو ترمنځ ورورولي، مینه او محبت رامنځ ته کوي. حقیقي سیاست پوه هغه څوک دی چې د ښه نظم او تدبیر نه پرته بهترین مصلح او د اخلاقو ښه معلم هم وي. د پورتنیو تعریفاتو څخه داسې نتیجه په لاس راځي چې سیاست یو فن او پوهه ده چې د حکومت او ریاست نظم او نسق یې موضوع او مهمه دنده تشکیلوي. غرض او مقصد یې د مصالحو ساتنه او د خلکو ترمنځ اړیکې او ارتباط د یوې قاعدې او قانون په توګه کنترول دی، مسلمانانو ترموده و موده د سیاست او حکمت څراغ روښانه وساته او زموږ باور دی چې د نړۍ په اوسني سیاسي شعور کې چې د عمومیت او حکومت په قالب کې د اختیاراتو کوم قوت ښکاري په هغه کې د اسلام د سیاسي دوره پرلوی لاس دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلامي پوهانو پرته غربي پوهان هم شته چې د سیاست په اړه یې نظریات ورکړي دي چې معاصر پوهان سیاست د قدرت ترلاسه کولو لپاره هلو ځلو او کوښښ ته وایې.
جرمني سیاستپوه ماکس ویبر(۱۸۶۳-۱۹۲۰) زیږدیز کلونو کې ویلي دي ((سیاست یانې په قدرت کې د ګډون کولو لپاره کوښښ یا هم پر قدرت د نفوذ درلودلو لپاره کوښښ، هغه که د دولت په منځ کې وي او که د سیاسي ډلو په منځ کې))
یادونو موړې پوه له انده هره هغه هڅه چې د قدرت ترلاسه کولو او یا هم پر قدرت د نفوذ یا اغېز درلودلو په خاطر ترسره کېږي له سیاست څخه عبارت دی.
یو بل جرمني سیاست پوه مورګانتا (۱۹۰۴-۱۹۸۰) زیږدیز کلونو کې ویلي دي: ((سیاست یوازې د قدرت لپاره مبارزه ده، نو د قدرت لوستنې ته سیاستپوهنه وایې)) د دې پوه پراند هر هغه مبارزه چې د قدرت لپاره وي سیاست دی، نوموړی وایې چې انساني ټولنه د قدرت پرسر له مبارزې څخه نه خالي کېږي او د قدرت لپاره مبارزه د انساني ټولنې خاصه ده. ارسطو هم ښایې انسان له همدې امله (سیاسي ژوی)ګڼلی وي چې د قدرت لپاره مبارزه یې په خټه کې اغږلې ده، هغه بې سیاسته انسان ته بې خاصیته ښاري ویلای دی یانې هغه انسان چې په ښار یا ټولنه کې ژوند کوي او په یو نه یو ډول په سیاست کې دخیل نه وي، داسې دی چې ګواکې هغه د ټولنې یا ښار خاصیت او صفت نه لري.[۲۱]

---

[۱] سیاسي جغرافیه ، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۲-۵ مخونه
[۲] کولای شي د سیاست په اړه زیات معلومات د(اسلام او سیاسي اندونه) لیکوال:مفتي محمد تقي عثماني، (پولیټیکل ساینس ته یوه کتنه).لیکوال محمد معصوم هوتک(.بین المللي سیاست ته یوه کتنه.)ژباړه محمد صدیق ظهیر(.تاریخ افکار سیاسي): لیکوال. دوکتور عنایت الله خلیل هدف. (اسلام و سیاست). لیکوال:استاد سیاف کتابونه وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جغرافيې سره د سياست د علم اړيکه

د جغرافيې علم د بشري ژوندانه د طبيعي محيط څخه بحث کوي او څرنګه چې جغرافيه د ژوندانه محيط دى نو ديو هېواد جغرافيايي جوړښت په انساني خويونو ،عاداتو ،کلچر او سلوک باندې تاثيرلري، چې همدا انساني مواصفات په سياست باندې ستره اغيزه لري.دلوړو غرونواوبې سروپايانه دروا وسيدونکي د استعمار په مقابل کې د کلک او پياوړي دريځ خاوندان وي.چې زمونږ د ګران هېواد تاريخ او جغرافيه دواړه د دې حقيقت ښه ثبوت دى. دلوى سکندر څخه نيولې ترمغلو ،فرنګيانو ،شوروييانو او نورو غربي وحشي يرغلګرو په مقابل کې زمونږ دغيور قوم نه ماتيدونکې مقاومت او مبارزه او د دښمن ته غاښن ماتوونکې ماتې ورکول د هغه جغرافيايي لورينې نتيجه ده چې لوى الله جل جلاله زمونږ پر ملت کړې ده.

د بلې خوا په پرله پسې ډول په افغانستان باندې د نړۍ د سترو يرغلګرو او اشغالګرو د يرغل لوى لامل هم د دې هېواد جيوپوليتيک اهميت دى، چې د شرق په لورې د پرمختګ دروازه او د نړۍ د بام موقعيت هم دلويو عواملو د جملې څخه ګڼل کيږي.د خيبر دره ،د هرمز تنګى ،د طارق ابنا ،د نړۍ بام او داسې نور هغه جغرافيايي موقعيتونه دي چې د نړۍ په سياست کې يې ستر بدلونونه راوستي دي[1]

---

[1] د سياسي افکارو تاريخ ،د پوهندوى ع، بصيرت ليکنه:۲۱-۲۲مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسي جغرافيه

سياسي جغرافيه دبشري جغرافيې يوه څانګه ده چې په جغرافيايي چاپېريال باندې د سياست او قدرت له اغېزو څخه بحث كوي. او پر جغرافيايي چاپېريال د سياسي پرېكړو اغېز ترڅېړنې لاندې نيسي. د نوموړي تعريف له نظره سياسي جغرافيې دنده داده چې د ځمكې مخ پر محلي، ملي او سيمه ييزو بېلا بېلو برخو ويشي.

- سياسي جغرافيه د سياسي تصميمونو اغېزې په جغرافيايي چاپېريال باندې د څېړنې او پلټنې لاندې نيسي.
- د سياسي جغرافيې ځانګړې رول محلي، ملي ،سيمه ايزه كچې د سياسي فضا سازماندهي كول دي.
- سياسي جغرافيه د فزيكي چاپېريال او د سياست متقابلو اغېزو (تاثيرات) څخه بحث كوي.
- د اخري تعريف له مخې د جغرافيې ځانګړې رول د سياسي پدېدو ،د فضايې تحليل او د سياسي كړنلارو د پېژندنې څخه عبارت دی.
- سياسي جغرافيه سيمه ايزتو پيرونه او سياسي ورته والی دډېرو نورو جغرافيايې تو پيرونو او ورته واليو سره څېړي.
- سياسي جغرافيه د سياسي قدرت نقش (رول) زېږونه په جغرافيايي چاپېريال كې څېړي.
- په سياسي جغرافيه كې د انسان اغېز په لاندې مواردو كې مطالعه كېږي لكه: موقعيتونه ،سرحدونه ،ملكونه ،ملتونه او منطقې.
- سياسي جغرافيه د قدرت دصاحبانو د سياسي تصميمونو مطالعه (څېړنه) په جغرافيايي چاپېريال كې ده. لكه د مملكت سياسي وېش او د جغرافيې پر مخ سياسي سرحدونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي جغرافیې موضوع: د سیاسي جغرافیه اصلي موضوع ملک (هېواد) دی ،سیاسي جغرافیه ،سیاسي پدېدې د یو هېواد په داخلي فضا کې څېړي. په سنتي ډول لاندې مفاهیم مطالعه کوي:

هېواد ،سرحد ،ملت، حکومت او ځمکه.

د سیاسي جغرافیې قلمرو او ماهیت: سیاسي جغرافیه د انساني جغرافیې یوه څانګه ده چې د نني آخرین تعریف له مخې د سیاسي جغرافیې ځانګړی نقش د سیاسي پدېدو د فضا تحلیل او د سیاسي لرلیدونو پېژندنه ده.

هارتشورن (Hharthishorn) په (۱۹۵۴ زېږدیز) کال کې د سیاسي جغرافیې لومړنی او تېولو ته د منلو وړ لاندې منسجم تعریف وړاندې کړی.

(سیاسي جغرافیه منطقوي سیاسي توپیرونه او ورته والی او نورډېرې جغرافیایې توپیرونو او ورته والیو ترمنځ اړیکې څېړي). د سیستماتیکي(تدریجي) او تیوریکې (نظري) جغرافیې په پراخوالي سره نوي تعریف ته اړتیا لیدل کېدله د شپېتمې لسیزې په او آخرو کې د تعریف او څرګندو تغیراتو په نتیجه کې د اعلم بربنډ او پایدار شو.

جکسون د سیاسي جغرافیې اساسي پدېدو څېړنه په منطقه کې بولي. دوه تنه د جغرافیه پوهان د کوهن او رزنتال په نامه د نوي مېتودولوژي له مخې الګویې(نمونه) طرحه وړاندې کوي چې د انسان سیاسي نقش په ټولنه کې او دهغه اړیکې له ملک سره او همدا راز د دغو اړیکو د حاصل نتېجې د سیاسي نظام په تشکېل کې رغنده ونډه لري.پدې الګوکې د انسان سیاسي نقش د سیاسي ایډیالوژي په صورت، سیاسي ساختار او اجرائیوي تصمیمونو کې ښودل شوی دي.سیاسي لرلیدونه د ټولنیزو قوتونه سره نه شلېدونکې اړیکې لري، ځکه همدا ټولنیز قوتونه د سیاسي بنسټونو ته شکل ورکوي او سیاسي جریانونه د همدې بنسټونو له مخې عمل کوي. په همدې بنسټ سیاسي نظام د ټولنیزو قوتونو ، سیاسي جریانونو او جغرافیایې فضا ځخه جوړېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسي نظام هم پراخ طيف(ګروپ یا ډله)لري چې يو سريې کاملاً ارت او بل سريې تړلې نظامونه جوړوي. تقريباً ټول نظامونه خپل ځای دد غوارتو - تړلونظامونو په منځ کې لري.د سياسي نظام اړيکې دملک سره مستقيمې او پراخه دي.
دارت (خلاص) نظام محصول متقابله تړاو(وابستګي)ده مثلاً دسکونت کولو الګو (نمونه)،منابعو څخه دګټو پورته کولو تمرکزبنسټونه ،ورودي بندرونو پراخول اونړيوالو عدالتونو پيدا کول دارت نظام څرګندونه کوي.
د تړلې نظام هدف خود کفايي ده.د سکونت پراګنده الګو (غېرې مجتمع) او دمنابعو څخه په غېرې متمرکزاو پراخ ډول ګټه اخېستنه ليدل کېږي.پدې نظام کې رفاهي تسهيلات(سهولتونه) اوامکانات مرکزي بڼه لري اود نړيوالو عدالتونو او شعارونو ځای ملي عدالتونو ته ورکول کېږي .پدې اساس دارت او تړلې نظام په وړاندې مشترک ليداولرليد دهغو عدالتونو له کچې څخه اټکل کېدلی شي.
جغرافيايې سياست دجغرافيايې عواملو داغېزو مطالعه دقدرت دصاحبانو په سياسي تصميم نيونه کې ده.لکه:دعوارضو،جغرافيايې موقعيتونو اوطبيعي زېرمو نقش په هغو برنامه جوړونو کې چې سياسي هدف پکې په مخ بيول کېږي.
جغرافيايې سياست(جيوپولېټيک)دقدرتونو ترمنځ دهمکاريو داړيکو او یادرقابت دمطالعې ته دهغو امکاناتو پربنسټ وايې چې دجغرافيايې چاپېريال اويا جغرافيايې شرايطو رامنځته کړي وي.چې په سنتي ډول داطلاعاتو لېدلوروته اوجغرافيايې تکنيکونو پراساس دهېوادونو دخارجي سياست مسائل څېړي، له بله پلوه دنړيوالو مسائلو په حوزه کې چې د جيوپولېټيک دمطالعاتو قلمرو بلل کېږي په سنتي ډول دقدرت دمناسباتو په نړيواله سطحه جهاني قدرت ته درسېدولارې چارې اود قدرت دزياتولو او ټېنګولو څخه بحث او څېړنه کوي.
او سمهال چې په نړيوال سياست کې کوم بدلونونه رامنځته شوي دي د جيوپولېټيک بحثونو ته يې زياته تنوع ورکړېده او داځانګه نوې او تازه مفاهيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅېړنې لاندې نيسي.ددې مفاهيمو څېړنه دزمان اومکان په بستركې دهېواددامورواداري لړۍ سره توجيح زياته مرسته کوي له همدې کبله ځينې خلک جيوپولېټيک دسياسي جغرافيې مترادف مانا کوي اما په حقيقت کې دوی اصلي مانا دقدرت مندوهېوادونو په منځ کې رقابت ته وايې اويا لوی قدرتونه دلوړوالي ترلاسه کول په کوچني بعد (اړخ،خوا) کې بولې، ولې په ستراتيژيک بحث کې جيوپولېټيک دخاورې دعرضې بشپړتيادساتنې په مانا اطلاق کېږي.

د سياسي جغرافيې دبحث وړمسايل

سياسي جغرافيه سياسي پدېدې دیوهېوادپه داخلي فضاکې څېړي په سنتي ډول دلاندې مفاهيمو لرونکې وي لکه خاوره ،ملت ،حکومت اوسرحد.

نظردې ته چې یوهېواددسياسي جغرافيې دمطالعاتوپه منځ کې ځای لري درې عواملو(ملت،حکومت اوخاورې) له اړيکي څخه هېوادتشکلېږي په همدې ډول ټول هغه موضوعات چې له دې مفاهيموسره اړيکې لري لکه دقومي مسايلودرېښوپيداکول دمهاجرتونوجريانات،دښاري نواحيودسياسي قدرت تحليل ،دهېواد په کچه دسياسي قدرت فضايي تحليل دهېوادتقسيمات اومکاني رقابتونه ،محلي دولت،دسياسي قدرت تمرکزاوعدم تمرکز، د انتخاباتوجغرافيه داټول هغه مسايل دي چې په هېوادپورې تړلي دي چې نن ورځ په سياسي جغرافيه کې دپاملرنې اوڅېړنې لاندې قرارمومي له بله پلوه دنړيوالومسايلوپه حوزه کې چې دجيوپولېټيک مطالعاتوقلمروبلل کېږي په سنتي ډول دقدرت دمناسباتوپه اړه په نړيواله کچه اوجهاني قدرت ته درسېدوټينګښت اودقدرت زياتوالي څخه بحث اوڅېړنه صورت مومي اوس وخت چې په نړيوال سياست کې کوم بدلونه منځته راغلي جيوپولېټيک مسايلوته يې نوې لاس ته راوړنې وربخښلي اودسياسي جغرافيې داڅانګه نوي او تازه مفاهيم تربحث لاندې نيسي. ددغومفاهيموڅېړنه دزمان اومکان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسترکې د هېواد دامورودداراېي سره توجیهي مرسته کوي چې په لاندې ډول دغومفاهیموته اشاره کوو .
ملت :دانسانانوهغه ډلې ته ویل کېږي چې د شریک فرهنګ ،نژاد ،رسنیواودیوې ژبې اویوواحدحکومت لرونکي اویادواحدلرلوپه هڅه کې وي .
حکومت :حکومت دسیاسي جغرافیه دیوه برخه ده مګرله یوه پلوه سیاسي جوړښت دجغرافیایي چاپېریال اداره کوي اوله بله پلوه دایومفهوم دی چې دسیاست نقش اورول په جغرافیایي چاپېریال کې متمرکزکوي اوسیاسي بڼه لري .
- حکومت شکل نیونه اواغېزې په چاپېریال باندې جغرافیایي بحث دی .
- دحکومت دټینګښت اعمال حقوقي بحث دی .
- دخاورې اداره دحکومت له پلوه په سیاسي علوموپورې تړلی بحث دی .
خاوره (سرزمین) :خاوره دیوه هېوادافقي اوفزیکي څېره ده ،خاوره هم سیاسي مفهوم اوهم جغرافیایي مفهوم بلل کېږي.څرنګه چې دځمکې دجغرافیه څېره دسیاسي جلاوالي ښودونکې ده دسیاسي جریانونوله خوا سازمان ورکول کېږي هغه څه چې په مکان کې قرارنه لري هغه وجودهم نه لري . (ارسطو)
هېواد :دنړۍ ننې هېوادونه په یوځل ندي راغلي بلکې داهېوادونه په ځېنوموادوکې دپېړیوپه ترڅ کې پراخوالی موندلی اومنځته راغلي اوپه ځېنوموادوکې ممکن هېوادونه دنوروهېوادونوپه خوښه اوغوښتنه په آني ډول منځ ته راشي.مثلا:دالبانیې هېوادپه(۱۹۱۳ زېږدیز)کال کې دجهان په نقشه کې راښکاره شو(منځ ته راغی)داځکه چې اروپایي قدرتونو ،نه غوښتل ددغه مهمې سوق الجیشي منطقې باندې دکنترول په سرخپل منځ کې په شخړولاس پورې کړي .
دیوشمېرهېوادونوپه اړه تصمیمونه دخارجي قدرتونولخوادهغوی داستعماري ګټودتامین په خاطر نیول کېږي لکه :فسطین ،سوریه ،عراق اوکینیا .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهېواد تعريف:هېواد يو سياسي واحد دی او دغو سياسي واحدونو مجموعه دنړۍ سياسي نقشه تشيکلوي يو هېواد جوړښت له اړخه په دريو عناصرو پورې تړلی دی.

۱. خاوره

۲.ملت

۳.حکومت

دحکومت له خوا دخاورې داداره کولو مېکانيزم پراساس دملت اداره دغه درې عناصر يوله بله سره پيوند (يوځای)کوي اودغودرې عناصرود پيوندلوسره دهېوادمفهوم واقيعت مومي اودغوعناصروله ډلې څخه دهريوله منځه تلل دهېوادمفهوم ترسوال لاندې راولي.

په نړۍ کې د سياسي جغرافيې بدلونونو ته يوه کتنه

دسياسي جغرافيې پيدا ايښت ديوې منسجمې انساني جغرافيې ديوې څانګې په توګه ددې پېړۍ له پدېدوڅخه ده.ولې داپه دې مانا نه ده چې پخوانيو فيلسوفانو اولويولېکوالانو دسياست متقابلو اغېزوته په هر اړخيز شکل اوهم فزيکي چاپېريال کې کومه پاملرنه نه لرله،دهرودت،افلاطون،ارسطو،فتسکيو اوهيګل له لېکنوڅخه دا سې معلومېږي چې ليکوالانو سياسي جغرافيې ليدلوری له خبرتيا پرته داډول مستقله څانګه دانساني جغرافيې ترعنوان لاندې تحرير کړې ده.متقدمانوله منځه ارسطو په ځانګړې توګه ديوايډيال دولت ته په شکل ورکولو سره دسياسي جغرافيې ځېنومفاهيموته ژورې پېښې پيدا کړي هغه ديو ښاردپلازمېنه کېدو لپاره يوډول شرطونه لازم ګڼل اود پوځ ترکيب اوسمندري ځواکونود سرحدونوڅرنګوالی،دډېری عواملوپه اړوند بحث کړی دی اوپه دې ټولوبحثونوکې دفزيکي چاپېريال ماهيت په ځانګړې ډول داوبو اوهوا په عنوان يوتعين کوونکي عامل ته اشاره کړېده .دارسطوڅخه درې پېړۍ وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

استرابو يوناني جغرافيه پوه يو کتاب په (۱۷) ټوکونو کې ليکلى چې په واقعيت کې د هغه وخت د پېژندل شوي نړۍ څخه يو ښکارنده توصيف ؤ.

په منځنيو پېړيو کې

په منځنيو پيړيو کې علم او پوهه په اروپا کې د مذهب تر سېوري لاندې راغله په داسې حال کې چې په اسلامي نړۍ کې جغرافيې د سوداګرو، تاريخ ليکونکو، سيلانيانو او مسلمانو فيلسوفانو په منځ کې رواج وموند. ابن خلدون يوه تن مسلمان مورخ فيلسوف او جامعه پېژندونکي يوله هغه ليکوالانو څخه وو چې داوږدو سفرونو څخه وروسته په ۱۴ پېړۍ په خپل کتاب کې د قبيلې او ښار په اړوند لېکنه کې د طبيعي چاپېريال په رول کې د غه واحدونو ته تعين کوونکو عواملو په توګه اشاره کړېده.

۱۹ پېړۍ په وروستيو کې کارل ريټر په برلين کې د دولت د پرمختګ نظريه د ابن خلدون له نظريې سره مشابې وبلله چې ۵ پېړۍ مخکې يې له ده څخه وړاندې کړې وه خو په دې توپير سره چې د انظريه يې د ژوندي موجود سره قابل د قياس ګڼله په همدې دليل دې نظريې ته Organism نظريه وايې.

په نوې دوره کې

په سياسي جغرافيه کې بدلون د الماني فريدريک راتزل څخه پيل کېږي. راتزل په سياسي جغرافيه کې د نويو مفاهيمو او مېتودولوژي پلار ګڼل کېږي. راتزل د سياسي جغرافيې کتاب لومړنی کتاب دی چې تر همدې عنوان لاندې ليکل شوی دی. راتزل د جيوپولېټيک بنسټ اېښودونکی څخه شمېرل کېږي.

که څه هم راتزل په خپله ځان ته د غه اصطلاح نه ده کارولې، راتزل د هغه جغرافيه پوهانو له ډلې څخه دی چې په ټولنيزو ارونيزم باندې عقيده درلوده هغه په خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب کې دوه عوامل وته یانې وسعت (پراخوالی) او بل جغرافیایې موقعیت ته اشاره کړې ده د جیوپولېټیک د پرمختګ سره سم د سیاسي واحدونو په ځانګړې توګه د دولت د مطالعې باندې تمرکز دوره پیل کېږي او ترنن پورې د غه لړۍ روانه ده د ۲۰ پېړۍ ډېرو پیاوړو جغرافیه پوهانو د خپلو نظریاتو په وړاندې کولو سره د دولتونو د پیدا ښت او بقاڅرنګوالی د دوی مطالعاتو په وړاندې بېولوکې رغنده رول لري د ۲۰ لسیزې په پیل کې د سیاسي جغرافیه کې د څو نویو لارو چارو پیدا ښت د ذکرو ړ دی د غه بدلونونه کولای شو په څلورو عمده برخو کې وڅېړو.

۱.د څېړنې وړ د موضوعاتو په مقیاس کې تغېر:پخوا سیاسي جغرافیه پوهانو په سنتي ډول په لوی مقیاس کې د مسایلو څېړل د دولت په سطحه په مستقله توګه په نړیواله کچه ترجیح ورکوله په داسې حال کې چې نن سل په سلو کې څېړنې په محلي سطحه او یا کوچني مقیاس کې صورت مومي.

۲. د څېړنې وړ مطالعې وړ موضوعاتو کې ځای پرځای والی.

۳.د نوې مېتودلوژي (تګلاره) پلي کول.

۴.نویو نظریو ته د پام وړ توجه..[1]

---

[1] د سیاسي جغرافیې په اړه کولای شئ زیات معلومات د (جغرافیه سیاسي) د پوهاند حمید الله امین لیکنه او (جغرافیې سیاسي جهان) د پوهاند عبدالقدیر رویان لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی
دافغانستان تاریخي نومونه

۱.اریانا

افغانستان په پخوازمانه کې داریانا په نوم یادیده، دغه نوم دهندو اروپايي دیوې قبیلې دنوم څخه اخستل شوی، چې البته نوموړې قبیله دنوروشاه وخوا نړدې قبیلو په پرتله ځان شریف ،بادار،داختیاراتوخاوند اودیادولو وړ صفتونو څښتنه وه.[۱]

اریانادافغانستان ډېرلرغونی نوم دی چې داویستا(له میلاد څخه زرکاله مخکې)

له وخته تر پېنځمې زېږدیزې پېړۍ پورې، دیونیم زرکلونو په ترڅ کې دغه هېوادته ورکړل شوی و، اریا و چې د (اریااوسیدونکي) مانايې ورکوله.په اویستاکې دغه نوم دایریانا په بڼه راغلی دی ،چې دهغه په وړاندې بیادتورویانانوم و،یانې

---

[۱] دافغانستان جغرافیه ،دپوهاند محمد ظریف تنیوال لیکنه،۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توریایې اریائیان چې له جیحون څخه پورې غاړه یې زوړ ژوند درلود. په هرحال دافغانستان همدغه نوم دایریانااواریانانوم و، چې وروسته بیاد پارسه (فارس) په هیوادکې دلېږدلون په راوستلوسره د (ایران) په بڼه ومنل شو.[۱]

د هغې لویې جغرافیایې منطقې پخوانی نوم چې اوسنی افغانستان پکې پروت دی په تاریخي اثاروکې د اریانا په نامه ثبت شوی دی او د۵۰او۷۰ درجو شرقي طول البلد او ۲۵ او ۳۵ درجو شمالي عرض البلد په منځ کې موقعیت لري.

د افغانستان لومړی نوم آریانا دی. مشهور مؤرخ ویلسن H.H.Wilson لیکي چې په پخوانیو وختونو کې افغانستان د هغه ځمکو څخه عبارت ؤ چې د هند او فارس تر منځ پراته وه، پخوانیو یونانیانوورته اریانا Ariana په پخواني فارس کې ورته ایریا Airya یا ایریانا Airyana په سانسکرت کې ورته اریا Ariya او په زند کې د اریاویجو Eriveejo په نامه یاد شوی. دا کلیمه او د اریا Arya کلیمه د سانسکریت نه اخیستل شوې.

اریا د لوړ، د قدرور او ښاغلي په معنا راغلې او اریانا د لوړو خلکو ځای و. یونانیانو یوازې د سکندر او یا د هغه نه لږ وروسته دا کلیمه افغانستان ته استعمال کړې.

د اریانا نوم د ۱۰۰۰کال قبل المیلاد نه تر ۵۰۰ مېلادي کلونو پورې استعمالیده.

د اریایانو ژوند په زراعت ولاړ ؤ، دوخت پرمختللي خلک وو. کلاګانو یې برجونه درلودل او په برجونو ببراغونه رپیدل چې د دوی د دبدبې نماینده ګي یې کوله.

کله چې د اریایي ژبونوم اخستل کېږي، په هغوسره مطلب کله هندو اروپایي(پیرسیک ـ لویدیځي، باختري ـ مرکزي باختر او هندي ختیځي)ژبې وي. او کله کله ورنه مطلب یوازې باختري او پیرسیک ژبې وي، چې په عنعنوي ډول د(ایراني ژبو)په نامه هم یادیږي.(ایراني ژبې) دغو ګروپونوته ویل یوازې یوه اصطلاح ده، چې په علمي دلیل برابره خبره نه ده.یانې که پیرسیکو ژبوته (ایراني)

---

[۱] افغانستان د تاریخ په تګلوري کې، د میرغلام محمد غبار لیکنه ،د پوهاند دوديال ژباړه.۹مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وویل شي مجازلري، امابا ختري هیڅکله ایران ته نشي منسوبیدلای. ځکه نودغه ډله ژبې زه د (اریایې) په نامه یادوم اودریواړو ګروپومجموعه (هندو اریایې) بولم.

اریایې مړې ژبې دادي: اویستا ،منځنۍ پارسي، سوغدي،لرغوني خوارزمي، باختري، ساکې، میدي ژبه، سکیفي ژبه اوپارتیاني ژبه[1]

د اریانا کلیمه داریایانو دټاټوبې له پاره استعمال شوې ده. اریایان سپین پوستي خلک وه چې د لوی مهاجرت (۲۰۰۰-۲۵۰۰) ق.م په شا او خوا کې یې د چین د شمال له د ښتو او منګولیا څخه د لویدیز او جنوب لویدیز په لورمهاجرت وکړ، لومړی د اکسوس په شمال کې په هغه ځای کې چې داریاویجه په نامه یادیده، ځای په ځای شول. ددوی شمېرد وخت په تېریدو سره زیات او دامو سیند جنوب ته را تېر شول چې له هغه ځایه یوې برخې د جنوب او جنوب ختیځ خوا ته د هند په لورې او بلې برخې د لویدیځ په لورې پارس او وړاندې د اروپا قارې ته مهاجرت وکړ.

دامو د سیند په جنوب کې د هندوکش په شمالي او جنوبي درو کې له مېشته کېدو وروسته د اریاییانو لوی مدنیت او دولتونه جوړ شول. هغه لومړني اریایي دولتونه چې په تاریخ کې دهغوی په هکله څه ناڅه معلومات شته د پیشدادیانو، کیانیانو او اسپه کورنۍ دولتونه د یادیدو وړ دي چې د موجودیت وخت یې د(۲۰۰۰-۷۰۰ ق.م) تر منځ اټکل شوي دي.

په هرحال همدا ایریانا اویا اریانا نوم ؤ چې په راتلونکې کې په ډېراندک توپیر سره دفارس په هېواد(ایران)تبدیل او قبول شو.

داریانا ښارونه عبارت دي له بلخ، کابل، کاپیسي، اوپیان، ارتکانا، بست، فراه، پروفتازیا، اراکوتس، ازولا یا وزولا، فوکلیس، نیسایا، نګار، هیلو، ناکې او بامیکان څخه دي.[2]

---

[1] د افغانستان ژبې او توکمونه، د سرمحقق دوست محمد دوست شینواري لیکنه، ۸-۹ مخونه

[2] اریانا ،دکهزاد لیکنه ژباړنه مشتري، ۹۰-۱۱۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میلاد څخه ۳۰۰۰ کاله وړاندې په اریانا کې (باختریانه) د نفوسو د زیاتوالي له امله دوه قبیلې د ماد او فارس پنوم لویدیځ خوا ته د نویو ځړځایونو او اوسېدو ځایونو د پیداکولو د پاره وخوځیدي.

په اوومه (۷) م ز پیړۍ کې د ماد قوم چې اریایې توکمه او اریایې ژبي ټبر وو. په اسوري ډبر لیکونو کې د دوی مرکز هګمتان، دهیرودوت په لیکنه کې اګماتان ،(همدان) و.د هیرودوت په وینا له(۷۰۱ م زکال څخه **۵۵۰** م ز)پورې څلور مادي پاچاهانو حکومت کړي دی.

۱- دیوکس ، Deiocas د هیاکو زوی (**۲۵۵-۷۰۸** م ز)

۲- فریا اورتس د دیوکس زوی. (**۲۵۵- ۲۳۳** م ز)

۳- استیاګس ، Asteyages (اژدهاک)دهووخسشر زوی(**۵۸۵ –۵۵۰** م ز) د **۳۵** کاله پاچاهۍ وروسته د ماددولت پای ته ورسېده ،اوځای یې هخامنشیانو ونیو ، هیرودوت په ویناد ماد دویم پاچا فرورتیش د ارین استوګنو ټولې ختیځې ځمکې د باختر او جیحون تر غاړو پورې نیولې وې.

د ماد پر پېر د اریایې خلکو یو ټبر چې پارسوا نومېده، له شمال څخه جنوب ته لاړ هغو ځمکو کې مېشت شول ، چې وروسته د همدغه ټبر د نامه له امله پارس وبلل شو.

د پارسي شپږو ټبرونو په منځ چې په ښار کې اوسېدل یو هم پارساګاد وه ، چې مشر یې هخامنش(۷۰۰- **۲۷۵** م ز) نومېده ، او د ده له پښته د هخامنشیانو په نامه پاچاهان وزیږیدل.

تاریخ پوهان د دې تابلو په جوړښت یوه خوله ندي،خو هغه څه چې ایران باستان ترتیب کړي ترنوروغوره ښکاري.

هخامنشي پاچاهانو له(۷۰۰ م ز)څخه د ایالتي امیرانو په توګه د مادي پاچاهانوتراداري لاندې په ایلام کې حکومت کاوه،او د ماد وروستي پاچا ستیاګس چې یو ناپوه سړی و ،خپله لور یې دریم داریوش هخامنشي کمبوجیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته وركړې وه ،چې د هغې له نسه كوروش (سيروس) وزيږيده ، هغه د ستياګس په ضد پاڅېده او له منځه يې يوړه ، په(۵۵۹ م ز)كې د يوې لوې شاهنشاهۍ بنسټ كېښود چې د ايران د فلات ټولې سيمې پكې راتللي.

كه څه هم د كوروش د هخامنشي كورنۍ اووم پاچا و،خو د دې كهالـه لومړى لوى فاتح ګڼل كېږي،وروسته تر هغې چې لويديځ خواته يې د مديترانې ترغاړو پورې هېوادونه ونيول،د فارس ختيځ خوا ته يې مخه كړه، ګرګان،پرثوه(پارت) اريا(هريو ،هرات)چې پلازمېنه يې ارته كنه Artacana وه،زرنګه(درنګه ، درنګيانه) اوسنى سيستان داتماندروس(هيتومنت، هلمند) سيند په غاړه ، هاوروتيش(هرووتتې ،ا راكوزيه) ارغنداب ،دكوفن(كوبهه ،كابل) د سيند ناوه،داوپيري سيند (پارپاميزاد ، هندوكش) غرونه،دګندهارا ولايتونه(له ننګرها ترسند ترغاړې پورې)،باخترش (بكتريه ، بلخ)،سكاهومه ګاو (پامير) تر غرونو پورې،اوهمدارنګه يې دامو اخوانه سوګودو (سغد) تر اوركسارتس (سيردريا)،د حينوه او (هوارزمه)اومرګيانا(مرو) ډاګونه او دښتونه له هخامنشي هېواد سره وتړل.كوروش په(۵۲۹ م ز)كال په يوه جګړه كې ووژل شو ،دريم كمبوجيه د ده په ځاى كېښناست،دده فتوحات يې تعقيب كړل،چې د مړينې په وخت يې هېواد دلويو او پراخه هېوادونو څخه وو. داريوش ددې كورنۍ نهم پاچا(۵۲۲ م ز)دپلار وروسته په تخت كښېناست د يونان څخه تر هند پورې پدې لويه ساحه كې يې حكومت كاوه.

درايوش په(۴۸۶ زيږديز)كال كې مړ شو ،دهخامنشي واكمنې د مدنيت او فرهنګ اثار په افغانستان كې هم پاتې شويدي.په پارس،شوش،مصر،اوالوند په غره او نورو ځايونو كې دداريوش ځينې لېكنې پاتې دي،چې په مصري، شوشي، او ميخي ليكدود ليكل شوي وو.د دغو ډبرلېكنو څخه غوره لېكنې د پارس په نقش سېتم او بستون كې له داريوش څخه پاتې دي په هغې كې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داریوش د هغو هېوادونو نومونه لیکلي دي، چې د ده تر واکمنۍ لاندې وو ،هغه چې زمونږ د هېواد تاریخ پورې اړه لري دادي.
۱- پرتوه (خراسان او ګرګان)
۲- باخترش (بلخ)
۳ – سوغوده (سغد) او سنې سمرقند.
۴- کرمانیه (کرمان)
۵- ګدوزی (د افغانستان سویلي سیمې تر سمندر پورې.
۶- زرنګه (زرنج)
۷- هره یوه (هرات)
۸- او ارزامیه (خوارزم)
۹- ګرارن (کابل او پېښور)
۱۰ – هندوش (سیند)
۱۱- ته ته ګوش ،(د کوهاټ ، بنو او ختکو سیمې)
۱۲- سکه هو مه ورکه ،د پامیر خواشاه سیمې.
۱۳ – سکه تیګر خنوده (د تېره خوله خاوندان)، ساکه یان.
۱۴ سکه تیه تر دریا (د سند خواته ساکیان.
۱۵ – هراورتیش ،(ارغنداب ، اراکوزیه)
د داریوش پراخه هېواد۳۱ ولایتونه(ساتراپي)درلودل،په هغې کې ټول او سنی افغانستان، پورتني ټول ولایتونه او څېرمه ځمکې شاملې وې. یوازې همدومره ویل کېدای شي چې له(۵۵۰ م ز)یانې د داریوش له راتلوڅخه بیا تر(۳۳۱م ز) پورې د هخامنشي شاهنشاهي د سکندر مقدونې په لاس له منځه تللي،داریانا خاوره ،د هخامنشي لوی شاهنشاهۍ یوه برخه وه،او ان د سند ه اخوا پنجاب یوه برخه هم ورپورې تړلې وه[1]

---

[1] دافغانستان لنډ تاریخ،دپوهاند عبدالحی حبیبي لیکنه. مخونه ۳۵-۳۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲.یونان او باختر

هغه وخت چې مقدوني سکندر په (۳۳۲ م ز) کې پردې خاوره یرغل وکړ، ددې هېواد په تاریخ کې یو بل ځپرکی پرانستل شو، پدې مانا چې د سکندر د یرغل وروسته یو شمېر یونانیان پدې هېواد کې مېشت شول چې ددې خاورې د وګړو سره یې په فرهنګي، فکري او ټولنیزو حالاتو کې د پیوستون له امله دا پایله شوه چې یوناني وګړو ددې خاورې د اوسیدونکو سره یو ځای د یو نوي کلتور یا فرهنګ مدنیت بنسټ کېښود ،دا فرهنګ چې د دوه اریایې او یوناني تمدنونو او فرهنګونو څخه د اختلاط په پایله کې را پیدا شوی و د یونان او باختري تمدن (Greeco Bactrian) په نوم یې شهرت پیدا کړ چې پدې وخت کې دا خاوره د یونان باختري دولت یا باختري په نوم نومول شوې وه[1]

---

[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۳۷مخ ددې موضوع په اړه نورمعلومات (افغانستان ترشاهنامه)لیکوال:ښاغلي احمد علي کهزاد ،(اریانا یا افغانستان)لیکوال: ښاغلي نجیب الله ،(اریانا)لیکوال:احمد علي کهزاد ،(لرغوني اریانا)لیکوال ښاغلي رحمت اریا ،(لرغوني اریایان)لیکوال:ښاغلي خیرمحمد ساد لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يونان او باختري مدنيت ځانګړنې

لرغوني افغانستان د زيات شمېر مورخينو او څېړونکو له نظره خورا ارزښتمن تاټوبی ګڼل شويدی. انګليسي نامتو مورخ تاينبي افغانستان دلرغونو مدنيتونو ديوځای کېدلو د تاټوبي په نوم ياد کړی دی. جاپاني لرغونپوه ماوريز يوتوزي لرغوني افغانستان ته د سوداګرۍ او راکړې ورکړې څلور لارې نوم ورکړی دی. علامه حبيبي افغانستان په سيمه کې د لرغونو مدنيتونو د زانګو په نوم نومولی دی. په دې ترتيب نور القاب او عناوين هم د لرغوني افغانستان د ارزښت او وړتيا په اړه يادشوي دي. د هغولرغونومدنيتونوله شمېره يوهم د يونان باختري مدنيت دی چې په افغانستان او سيمه کې د يوه نامتو تاريخي مدنيت په توګه پېژندل شويدی. يونان باختري مدنيت له اره د دو مدنيتونو ټولګه ده، دا دوه مدنيتونه چې يو يې د يونانيانو په وسيله د هغوی سر يوځای افغانستان او سيمې ته را رسيدلی مدنيت، او بل يې په باختر کې دځايي او سيدونکو مدنيت وو چې د لرغونو اريايي مدنيتونو پر بنسټ يې وده کړې وه. ددې دواړو مدنيتونو يوځای والي په سيمه او لرغوني افغانستان کې د نوي مدنيت بنسټ کېښود، چې په تاريخ کې د يونان – باختر مدنيت په نوم پېژندل شويدی.

يونانيانو په خپل هېواد کې دلوړو فکرونو او آندونو نامتو پړاونه يو په بل پسې تېر کړي و، چې يو پړاو يې د هيراکلت، افلاطون، بطليموس او نورو فيلسوفانو پړاو و، دا پړاو د يوناني امپراتورۍ سره يوځای وغوړېدي. د ودانيزو چارو بېلابېلې تجربې يې ازمويلې او کارولې وې، چې داريک، ايونيک او کورنتين بېلګو يې نړيوال نوم وګاټه د پژي جوړولو هنر د يونانيانو له لورې په خورا لوړ کيفيت پيل او او هغه ته يې پايښت ورکړ، ماير ن، پولې کليتوس، پيدياس او يو شمېر نورو يې دپژي جوړولو هنر په برخه کې د شهرت لوړو پوړيو ته ورسيدل، او په دې ډول نورې مدني لاس ته راوړنې يې په خپل هېواد کې درلودې، يونانيانو دخپلو فتوحاتو سره يوځای خپل مدني لاس ته راوړنې هم د ځان سره تر واک لاندې سيمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لېږل چې ښېلګې يې په ټولو تر لاس لاندې سیمو او په ځانګړې توګه لرغوني افغانستان کې څرګندې دي.
یوناني معمارانو د عسکر کوټونو لپاره داسې ځایونه غوره کول چې ددو یادرو لورو به د طبیعي موانعو په مرسته ساتل کېدل او یا یې د ساتنې شونتیاوې درلودې، او یوه خوابه یې د خپلو ځواکونو په مټ ساتل. د ودانیو دا ډول د افغانستان په بېلا بېلو برخو کې لیدل کېږي، چې د ښېلګې په توګه د ای خانم لرغونې سیمه چې د کوکچې او آموسند په تقاطع کې ودانه شوېده. د بګرام لرغونې سیمه یوه بله ښېلګه ده چې د شتل او پنجشېر سیندونو د تقاطع و پرټاټوبي جوړ شو یدی. ددې ترڅنګ په آی خانم کې کورنتین ډوله سرستونیو شتون د یوناني معماري صنعت اغېزه جوته وي. پژي جوړول د یوناني هنر یوه بله ښېلګه ده چې په لرغوني افغانستان کې یې د افغاني هنرمندانو په مټ زیاته وده وکړه. دا هنر د بامیانو او نورو پژیو په شتون سره په ورستیو دورو کې د نړیوال فرهنګي میراث په توګه پېژندل شوی دی. د یوناني لیکدود زیاتې ښېلګې د ډبرلیکونو پر مخ زیاتې لیدل کېږي چې هغه مهال د هېواد په بېلا بېلو برخو کې معمول و. دا لیکدود نه یوازې د لرغوني افغانستان د تاریخي پېښو په اړه ډاډمن اخځونه دي، بلکې په افغانستان کې د یوناني علمي بهیر د غوړېدلو استازیتوب هم کوي. د یوناني تمدن بېلا بېلې ښېلګې چې ودانیو جوړولو په مېتودونو، د پژیو جوړولو په مهارتونو او د لیکدودونو په کارونو کې لیدل کېږي، دا افغانانو په مټ یې په افغانستان او سیمه کې وده او پراختیا موندله، لومړی اولسونو دا نوښتونه ومنل او بیا یې په خپلو سیمو کې د تعمیم او زیاتولو لپاره کار او زیار وګاله. د همدې امله په یونان باختري دوره کې ټولې یوناني مدني لاس ته راوړنې یوناني پاته نه شوې، په افغاني بڼه یې وده وکړه او د یوه ګډ مدنیت څېره یې پیدا کړل، چې په لرغوني تاریخ کې د یونان-باختر مدنیت په نوم پېژندل کېږي
. http://www.salaamtolana.org/fullstory.php?id=۳۴۴۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. خراسان

خراسان د دوو تورو مرکب دی چې "خور" د لمر او اسان د ځای مانا ورکوي. ښايي دانوم په پارس کې د هغې سيمې لپاره کارول شوی چې د دې په ختيځ يا لمرخاته اړخ ته پراته وو.

د خراسان کليمه چې د لمرخاته او ختيځ مانالري وروسته تر ريمې زېږديزې پېړۍ راپيدا شوا وله پېنځمې زېږديزې پېړۍ څخه ترنولسمې مسيحي پېړۍ پورې د يونيم زرکلونو په ترڅ کې د افغانستان نوم وو.[1]

د اتمې پېړۍ مورخ ابو الفدا اليکي: خر(خور) د لمر او (اسان) ديوه شي د ځای مانا ورکوي. ياني مطلع الشمس يا ختيځ. نورو عربي مورخينو هم د دې کليمې په ژباړه کې د فارسي اصلي مانا مراعات کړې ده او په غالب ګومان د خراسان يا افغانستان هېوادېې د ختيځ او ځينې افغاني پاچاهان يې هم د ختيځ د پاچاهانو په نامه ياد کړي دي.[2]

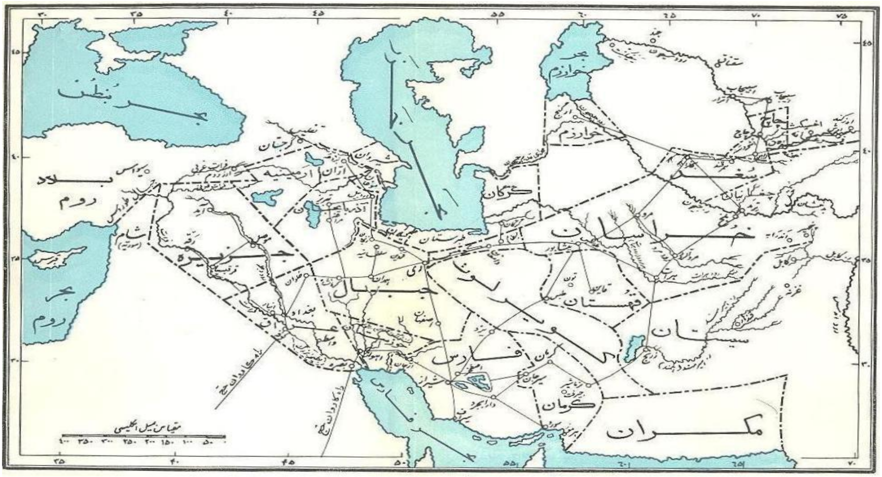

[1] افغانستان د تاريخ په تګلوري کې، د غبار ليکنه، ژباړه پوهاند دوديال. ۹مخ
[2] خراسان، د مير غلام محمد غبار ليکمه، ژباړه، رحمت الله هوتک ۴مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پارس سلطنت په دریم مېلادي پېړۍ کې د خپلې خاورې شمال ختیځې برخې د خراسان په نوم یادولې.د سلطنت د پراخېدو او کمېدو سره سره د خراسان خاورې هم بدلون موندلو.د ترکمنستان،مروه،د افغانستان فاریاب، هرات او د ایران نیشاپوراو د طوس (مشهد) ښارونه به تل په خراسان کې شامل وو.هرات د خراسان د ملغلرې په نوم شهرت لرلو.

د اسلامي خلافت په امیه او عباسي دوروکې خراسان په څلورو برخو وېشلی و چې په ټولو کې یو یو ښار مهم مرکز و. دا د نېشاپور،مرو،هرات او د بلخ ښارونه وو.

په وروستیو کې په خراسان کې د ایران سبزوار،د ازبکستان ثمرقند او بخارا،د تاجکستان ترمیز او بلخ پکې شامل شول او دا به یې د لوی خراسان به نوم یادول. د(۱۴ او ۱۲ پېړۍ)تاریخونه وایې چې کندهار، زابل غزني او کابلستان د خراسان او د هندوستان تر منځ پراته ملکونه وو.

په شپاړسمې مېلادي پېړۍ کې مغلي بابر پخپلو یادښتونو کې لیکي چې د خراسان نه کومې تجارتي قافلې هندوستان ته روانېږي نو په کابل کې ضرور ایسارېږي. د غبار تاریخ وایې چې خراسان هغه و،چې په ختیځ کې د بلخ په شمال کې او د مروې په جنوب کې سیستان نېشاپور او د هرات په لویدیځ کې و. د خراسان لویه برخه اوس د افغانستان او د مرکزي اسیا ملکونو کې پاتې ده خو ایران دا نوم ځان سره وساتلو. اوس د دې یوه صوبه د خراسان په نوم یادېږي[1]

د خراسان کلیمه په زړه پارسي کې د ختیځ یا ختیځو ملکونو په مانا استعمال شوې ده او د اسلامي دورې او له هغه نه مخکې مورخینو او لیکوالو په اثارو کې

۱[1]. تزک بابري- اردو ژباړه- رشید اختر ندوي، ۸۲ مخ.

۲. جغرافیای تاریخی افغانستان- دښاغلي پوهاند علامه عبد الحی حبیبي لیکنه- ۳۰۸ مخ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پارس ختيځې ځمکې ته و يل شوی چې په غالب گمان لومړنی استعمال يې د ايران د ساسانيانو د وخته شوی دی.

د خراسان نوم لومړی د افغانستان د شمال لويديزې يوې محدودې ساحې ته او وروسته بيا ټول افغانستان ته ويل شوی دی.

د تاريخ په هغه دوره کې چې دا جغرافيايي سيمه چې اوسنی افغانستان پکې پروت دی د خراسان په نامه ياديده، دا لاندې دولتونه او امپراطوري تېرې شوي دي:

۱- د خراساني ابو مسلم دولت(۷۴۲-۷۵۴ زېږديز)کلونو پورې پلازمېنه يې د مروې ښار

۲- د طاهريانو دولت(۱۸۲-۸۷۲ زېږديز)کلونو پورې پلازمېنه يې لومړی هرات،وروسته نېشاپور

۳ - د صفاريانو امپراطوري(۸۲۰-۹۱۰ زېږديز) کلونو پورې پلازمېنه يې زرنج

۴- د سامانيانو امپراطوري(۸۹۲-۹۹۹ زېږديز) کلونو پورې پلازمېنه يې لومړی بلخ بيا بخارا

۵- دغزنويانو امپراطوري(۹۶۲ - ۹۹۹زېږديز) کلونو پورې پلازمېنه يې غزني

۶- د غوريانو امپراطوري (۱۱۴۸- ۱۲۱۴ زېږديز) کلونو پورې پلازمېنه يې غور

۷- دکرت د ملوکو سلطنت(۱۲۴۵-۱۳۱۸ زېږديز) کلونو پورې پلازمېنه يې هرات

۸- د هرات دتيموريانو امپراطوري(۱۴۰۴-۱۵۰۷ زېږديز) کلونو پورې پلازمېنه يې هرات

کله چې عربو په اوومه مېلادي پېړۍ کې لومړی ايران ونيو او بيا يې افغانستان ته مخه کړه ،دعربي خلافت په جيوپولېټيکي وېش کې خراسان هغې سيمې ته ويل کېده چې د ايران اوسنی خراسان ايالت (استان خراسان) پکې پروت دی او وروسته بيا دا مفهوم وسيع او دختيځ لورې ته پراخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویه شخړه او غلط فهمي دا خبره پېښوي چې له اتمې مېلادي پېړۍ را وروسته کوم خپلواک دولتونه چې په دې سیمه(خراسان) کې جوړشوي وه، هغه ټول خالص افغاني دولتونه وو چې موسسین یې هم افغانان و. د خراساني دولتونو لوید یځه ځمکه چې د نني ایران زیاته برخه احتوا کوي په عربي خلافت پورې تړلې وه، مګر ایرانیان او س دغه ټول افغاني(خراساني) دولتونه او امپراطورۍ خپلې بولې او نړۍ والو ته یې هم همدغسې ور معرفي کوي. مخصوصا لوید یز تاریخ پوهان دافغانستان د پخواني تاریخ په هکله چې داریانا او خراسان په دورو پورې اړه لري یا هیڅ معلومات نه لري او یا یې معلومات غلط او ناقص دي. په دې نسبت له اتلسمې پېړۍ نه مخکې دافغانستا ن تاریخ معمولا یا هند یا ایران ته نسبت ور کول کېږي..[۱]

۴.افغانستان

غلام محمد غبار لیکي: د افغانستان کلیمه دلومړي ځل دپاره په دیارلسمه پېړۍ کې دهېوادځېنو ختیځو ولایاتو ته ویل کېده چې په څوارلسمه پېړۍ کې د سلیمان دغره دشاوخوا سیمې او د هېواد شرقي علاقې په دې نامه یادیدلې، په شپاړسمه پېړۍ کې دکابل دایالت جنوبي سیمې دافغانستان په نامه یادیدې او په اتلسمه پېړۍ کې له اباسینه تر کابله، له کشمیر او نورستانه تر قندهاره او ملتانه پورې د افغانانو ټاټوبی وو.

---

[۱] محترمو لوستونکو دخراسان په اړه زیات معلومات د(شناخت افغانستان)لیکوال:رسول پویان، (تاریخ رویدادهای سیاسي واقتصادي وروابط اجتماعي خراسان،افغانستان و کشورهای همردیف اسیایي)لیکوال:ښاغلي الحاج عبدالواحد سیدي،(بازشناسي افغانستان) لیکوال:ښاغلي عبدالواحد سیدي، (خراسان) لیکوال: میرغلامحمد غبار ژباړه: رحمت الله هوتک لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غالب گمان دا کليمه د لومړي ځل له پاره په(۱۲۴۰ زېږديز). کال کې د هروي سيفي په تاريخ کې په دا سې ډول ذکرشوي وه:اولجايتو خطهٔ هرات را تا اقصاي افغانستان و رود امو به ملک غياث الدين کرت مفوض کرد.

(اولجايتو د ايران د ايلخانيانو پاچا او ملک غياث الدين دافغانستان د کرت ملوکو د سلسلې پاچا وه چې کرتان په لومړي سرکې د ايلخانيانو باجگذا ره وه چې بيا همدغه ملک غياث الدين خپله بشپړه خپلواکي اعلان کړه).

کله چې د اتلسمې پېړۍ په لومړۍ نيمايې کې افغانانو وکولی شو وروسته له دوو سوو کلونو تجزيې او دربه درۍ په خپله خاوره کې خپل ملي حاکميت بېرته ژوندی کړي نو دا نوم بيا ډېر عام شو.په هغه ليک چې د افغانستان ستر مشرلوی احمد شاه بابا يې د عثماني ترکيې امپراطوردريم مصطفي ته لېږي، هغه دا سې عنوانوي " از طرف ايل جليل افغان ".

د افغانستان رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوريت چې د مرکزي اسيا په وچې پوري تړلی يو هېواد دی دا هېواد د مرکزي اسيا سره ، سويل لويديځې اسيا او منځني ختيځ ترمنځ فاصل حد دی چې پلازمېنه يې کابل دی. دافغانستان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سویل او ختیځ کې پاکستان په لوېدیځ کې ایران، په شمال کې تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان او په شمال ختیځ کې چین سره ګډې پولې لري. د افغانستان خاوره دوربېنمولاراوانساني مهاجرتونو مرکزي نقطه ده لرغون پېژندونکي داسې شواهدو راندې کوي چې له مېلاد څخه(۵۰۰۰)کاله پخوا په دې خاوره کې انسانان مېشته وه ښاري تمدن په دې قلمرو کې ممکن ددوه څخه تردرې زره کاله پخوا له مېلاد څخه شروع شوي وي.

د افغانستان لغت

د افغانستان لغت له دووبرخو څخه(افغان او ستان)جوړ شوی د افغان لغت د پښتون یا پښتو لپاره مستعار نوم دی چې د فارسي ژبو لخوا د ستان وروستاړي په واسطه ابداع شوی دی چې په فارسي ژبه کې ستان د ځای یا خاورې مانا لري.

د افغانستان لغت د هېواد نوم په عنوان په (۱۳۰۲ل ل چې د ۱۹۲۳ زېږدیز)کال سره سمون خوري د امان الله خان په اساسي قانون کې تصویب شوی دی.

د افغان لغت په(۱۳۴۳ ل ل ۱۹۶۴زېږدیز)کال کې د ظاهرشاه په اساسي قانون کې په نوي او تازه تعریف سره تصویب شوی دی او د افغانستان هېواد د ټولو تابعیت لرونکو وګړو په مانا کارول شوېده.

افغانستان دیوه هېواد اویوه ملت په توګه نوی تاریخ لري امادا خاوره د تاریخي قدامت له مخې د نړۍ د لرغونو هېوادونو له ډلې څخه شمېرل کېږي.

د نني افغانستان ټاټوبی چې دوربېنمودلارې په مسیر کې د نړۍ دلویو تمدنونو پیوند ځای ګڼل کېږي د پېړیو په اوږدو کې د پرلپسې نویو قشرونو، هویتونو، فرهنګونو، باورونو د پېژند ګلوي سبب شوی دی.

د امهم او ستراتیژیک اوژیو پولېټیک موقعیت افغانستان ته د فرهنګونو او سترو تمدونونو (ایراني، یوناني، بین النهریني او هندي) بډاینه زرپه برخه کړېده او د لرغوني فرهنګي میراث څېره په دې هېواد کې ترسیموي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیوناني پیکرونو(بوتانو)اوبودايي ګندهارا څخه نیولې دبامیانوتردیوالي مغارو پورې بیادمذهبي نقشونواو خوشنوښسي پورې چې داسلامي لومړنیو ودانیوته یې ښکلاورکوله اودډېروپه عصراونوروتاریخي دوروکې دافغانستان خلک دنړۍ دادیانوپه معرفي اوپراخوالي کې ځانګړې ځای اورول لري اوپه سوداګرۍ او راکړه ورکړه کې هم دپام وړاوکله کله په اسیاکې دسیاسي اوفرهنګي مسایلو زانګوبلل کېږي له همدې کبله افغانستان دتاریخ په اوږدوکې دنړۍ نیوونکو اویرغلګروتربرید لاندې نیول شوی چې داوسمهال شخړې هم په دې ټاټوبي کې په دې امرګواهي کوي.امادافغانستان نوم دلومړي ځل لپاره په ۱۳ مېلادي پېړۍ کې ځېنوختیځوولایتونوته اطلاق کېده چې بیاپه ۱۴ مېلادي پېړۍ کې دتخت سلېمان علاقې اودهغه چاپېریال علاقې ته ویل کېده بیاپه ۱۷ مېلادي پېړۍ کې دکابل سهیل ته دافغان هېوادترعنوان لاندې وغزېداوپه ۱۸ مېلادي کې دسیندله دریا څخه ترکابلستان اودکشمیراونورستان څخه ترقندهاراوملتانه دافغانانو مسکن (ټاټوبی)وبلل شو.وروسته کله چې داخاوره دیوه ابتدائي سیاسي حکومت په(۱۹۴۷ زېږدیز)کال کې دترک نادرافشار[1]څخه وروسته داحمدشاه دوراني ترقیادت لاندې جوړشو.خاندان سالاري قومي تفوق طلبي، په دې هېوادځوملتیزه ټولنه کې ځای ونیوپه دې ترتیب په دغه ۲۵۰ کلنۍ تاریخي دوروکې ملي وحدت اوملي ګټې دخانداني، قبېلوي اوقومي تمیزونوقرباني شوی.قومي، ژبني اومنطقوي تبعیزبې عدالتي اواستبدادچې له همدې خود خواهیو اوتفوق طلبیوڅخه راپورته شوی ؤ دکلونوکلونوپه اوږدوکې محسوس اوښکارنده ؤ. اوهمدارنګه دداډول ملي ناسمون والي ته افغانستان دملي وحدت دښمنانو لخوا له بهرڅخه هم لمن وهل کېده اودطرفینودمغرضانه موخو تائید او ترغیب صورت نیوه. دهېوادپه اداري اوسیاسي امورو کې دټولو ملیتونو

---

[1] کولای شئ چې ددې موضوع په اړه زیات معلومات (دافشاري استبدادونو پرضد دافغانانو پاڅونونه) دښاغلي کاندیداکاډمیسن محمداعظم سیستاني کتاب وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مساویانه ګډون او دملي مسئلې د حل په لاره کې مبارزه په هروخت کې د ملي شخصیتونو او سیاسي رجالو لخوا صورت نیولی چې نن دیوې سالمې اندیښنې په شکل کې د ملي مسئلې دبنیادي حل په لاره کې ستراغېز لري.[۱]

[۱] کولای شئ دافغانستان دتاریخي نومونو په اړه زیات معلومات د(جغرافیه تاریخي افغانستان)دښاغلي پوهاند عبدالحی حبیبي په کتاب کې وګورئ
همدارنګه دافغان کلیمې دلرغونتوب په اړه زیات معلومات (افغان او افغانستان) دپوهاند حبیبي لیکنه،(چګونه نام ایجاد به کشور افغانستان)دښاغلي پروفیسوردوکتورلعل زاده، (پښتون ،افغان،افغانستان) دښاغلي پوهاند ډاکترمحمد حسن کاکړلیکنه، (دافغانستان لنډتاریخ) دپوهاند حبیبي لیکنه ،(افغانستان تاریخي) دپوهاند ډاکترمحمد حسین یمین لیکنه،(جغرافیاي تاریخي افغانستان) دمیرغلام محمد غبار لیکنه (دافغانستان دتاریخي جغرافیې څرنګوال) ، دشهسوار سنګروال لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

دافغانستان سياسي جغرافيه

سياسي جغرافيه دبشري علومو يوه څانگه ده چې په جغرافيايي چاپيريال کې په سياست او قدرت باندې داغېزکولو او اغېزکولو موندلو څخه بحث کوي. او جغرافيايي چاپېريال باندې دتصميمونو اغېزتر څېړنې او ګروېژنې لاندې نيسي د سياسي جغرافيې ځانګړی رول يا نقش په ملي او سيمه ايزه او محلي کچې د سياسي فضاءد سازمان ورکول دي او د سياست او فزيکي چاپيريال له متقابلو اغېزو څخه بحث کوي.

افغانستان په تېرو دوو پېړيو دختيځو اولويديځو امپراطوريو ترمنځ دحايل په توګه په رول کې پاتې شوی، ددې سيمې بېلدل له ايران څخه دافغانستان په نامه هېواد ددې موخې لپاره و چې دختيځ او لويديځ ترمنځه يو ټينګ ديوال موجود دی ان تردې چې په شمال لويديځه برخه کې دواخان تنګي ياني خيبر يې دافغانستان په توګه له دې لپاره ساتلی چې دهند(چې دانګلس تراستعمارلاندې ؤ) دمرکزي اسيا سره (چې دروسي تر استعمار لاندې ؤ) يو ه فاصله بېلتون رامنځ ته کړی اوس مهال چې دمنځنۍ اسيا له سرحدونو سره افغانستان نښتی دی او ددوی هېوادونود طبعي زېرمو انتقال دافغانستان دخاورې له لارې ټولې ترې، دارنګه دايران سره دګاونډيتوب او دامريکا متحده ايالاتونو دهغه ايران سره دبدبېني حالات او په افغانستان دمخدره توکوديو پردوه[۱] تولېداودامريکې اوجورج بوش سره دسياسي او نظامي ديپلاماسۍ کاميابي په يوه ويشتمه پېړۍ کې اراده دافغانستان دبيارغونې لپاره دنړيوالو محفلونواوګاونډويو دولتونو پاملرنه راګرځولې ده.

دافغانستان څلورخواوې اوموقعيت

افغانستان په شمالي نيمه کره کې واقع شوی اوپه وچې پورې تړلی هېواد دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان په جنوبي اسياكې يو هېواددی په شمال كې دجيحون (اباسيند) دريا داهېواد دمركزي اسيا څخه جلاكوي، دسويل لـه خـوا دبلوچستان پواسطه دلويديځ (غرب)سره وصل دی پـه ختيځ كې دسيند دريا (دګلګيت څخه دهند تربحره) افغانستان له هندوستان، (هند او پاكستان)څخه جلاكوي، دلويديځ له لوري دايران دهېواد ، دبلوچستان، سيستان اوخراسان ولايتونوپه واسطه له دغه هېوادسره وصل او دشمال ختيځ له لوري دچين سره نښلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان جیوپولتیکي موقعیت

افغانستان(۶۵۲۲۲۵)کیلو متره مربع پراخوالي په لرلوسره په وچې پورې تړلی او په جنوبي اسیا کې قرار لري او د منځني ختیځ له هېوادونو څخه شمېرل کېږي دافغانستان منځنۍ خاوره دسترې لوې اریانه او تاریخي خراسان په لحاظ دخپل جغرافیایې جیوپولتیک موقعیت له مخې فرهنګ سوداګري دمنځني اسیا دپراخو دمهاجرتونو او دنړۍ دتسخیر اویرغلونو په مهمه څلورلارې کې پروت او ستر اهمیت لري ددې ټاټوبې جیوپولتیک جوړښت دوربېښمود سوداګري په سرلارې کې دی ځکه دتیانشان او همالیا دغرونو لارې ستونزمنې دي نو په ختیځ کې دمنځني اسیا دهندوستان ترنیم قاري پورې او دایران او دمدیتراني حوزه ترچین پورې او دروسیا دچین ختیځو ملکونو تر بریده پورې ترټولو لنډه لار تشکېلوی.

دافغانستان جیوپولېټیکي ارزښت

افغانستان داسیا په جنوب کې پروت یو غرنی هېواد دی،چې تل یې دخپل مهم ستراتېژیک دریځ له امله دپردو نیواګرو درانه ګوزارونه په ځان زغملي دي.

افغانستان دمرکزي آسیا هېوادونو ،دهند نیمه لویې وچې او منځني ختیځ هېوادونو سره دنښلوونکي پول په توګه خورا ارزښتناکه سیمه ده،چې په بېلا بېلو وختونوکې دوخت پراختیاغوښتونکو یرغلګرو داخاوره دخپلو سیاسي او ستراتیژیکو اهدافو دلاسته راوړلو په موخه دیوې وسیلې په توګه کارولې ده.

افغانستان ددنګوغرونو ،ځپانده سیندونو ،بډایه کلتور،لرغوني تاریخ، مېړنیو خلکو او هم دوخت زبرځواکو هېوادونولپاره هدیره اوداجل دکندې ټاټوبی پېژندل شوی دی.

هغه مهال چې دهند سمندري لارنه وه کشف شوې،نوافغانستان دوخت لویو امپراتوریو لپاره یوازېنۍ اجباري معبر(لېږدوونکې لار) وه،چې دا هېواد یې دیوې وسیلې په توګه کاروه،خوزمونږ مېړني ولس دهرزبرځواک پروړاندې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بهرولږو امکاناتو د پردیو ظلم او زیاتې هېڅ ندي زغملي او د وخت سترځواکونه لکه: چنګېزیان، صفویان[1]، اسکندریان، انګلیسان او روسان په ګونډو او را ځملولي دي، که څه هم د تاریخ په اوږدو افغانستان صفر ځواک هېواد پېژندل شوی خو تل یې زبرځواک هېوادونه ځانته سلامي کړي دي او تور مخ یې لدې خاورې شړلي دي، افغانستان هغه مهال نړیوال پام ځانته را وګرځاوه، کله چې په اتلسمه پېړۍ کې انګلیسانو پر هندوستان خپلې ښکېلاګرې منګولې ښخې کړې نو افغانستان ته یې هم لاس راوغځاوه، چې دې کار افغانستان له د بهرو بدو توپاني څپو سره مخامخ کړ[2].

کله چې احمد شاه بابا د پاني پت په جګړه کې سکانو ته حیرانوونکې ماتې ورکړه، نو انګلیسانو ته داویره پیدا شوه چې افغانستان په سیمه کې یو ستر ځواک دی.

دامهال انګریزانو لا هند بشپړه توګه نه و اشغال کړی، خو وروسته کله چې د احمد شاه بابا لمسی شاه زمان، د هند پرلورې د ورپورته کېدو تصمیم ونیو، نو انګلېسانو ته داویره ورپیدا شوه چې ګواکې هندوستان چې د دوی لپاره یې زیات ارزښت درلود له لاسه ورنکړي، نو انګرېزانو د هند د خوندي ساتلو په موخه چټک ګامونه پورته کړل ترڅو خپل مستعمره هېواد (هند) له هر راز تېري څخه وژغوري، همدا لامل و چې شاه زمان یې په کورنیو جګړو اخته کړ او د نوموړي پلان یې شنډ کړ.

په اتلسمې پېړۍ کې روسانو هم غوښتل چې د افغانستان له لارې هند ونیسي، ځکه پرته له افغانستان څخه روسیې ته بله لاره نه وه چې هند ته وردننه شي.

---

[1] د صفویانو د دولت په ضد پاخون د (د کندهار پاخون او د ایران صفوي دولت رنګېدل) د ښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد اعظم سیستاني لیکنه وګورئ

[2] کولای شئ چې په افغانستان د خارجیانو یرغلونو په اړه زیات معلومات د (افغانستان دیرغلونو په لار) نومې کتاب چې ښاغلي پوهاند دوکتور خیرمحمد ماموند لیکلی وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په تاریخ کې د دې هېواد مهمې ستراتیژیکې سیمې، چې حساس جیوپولیټکي جوړښت لري او تل یې نړیوال پام ځانته اړولی دی هغه هرات، غزني او د کابل ولایتونه دي چې د وخت لوی ځواکونو ورته د حرص سترګې کړې وې او دا ولایتونه د هند د دروازو په نوم یاد شوي دي، همدارنګه د فارس امپراطور نادر افشار د هرات په باره کې وایې:

(هرات د داسې یوې توري حیثیت لري، چې د هرچا لاس ته ورغله نو د هند نیمه لویه وچې په ډېرې اسانۍ سره نیولی شي.)

همدارنګه انګلیسانو هم هرات د هندوستان کلي بلله او ډېر کوښښ یې کاوه چې په هرډول وي هرات په خپله ولکه کې راولي، همدارنګه ځېنو انګلیسي پوځي ماهرینو هم دا باور درلود، که چېرې هرات د روسیې او یا کوم بل هېواد لاس ته ورغی نو پرته له کوم مقاومت څخه به لدې ځایه هند په ډېرې اسانۍ سره ونیسي .همدا لامل وچې انګرېزانو په افغانستان درې ځله ناکامه یرغلونه وکړل چې ماتې یې وخوړلې.

د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې یانې په (۱۷۸۹ زېږدیز) کال، کله چې د فرانسې لوی انقلاب بریالی شو، نو انګلیسانو ته داویره پیدا شوه، هسې نه چې فرانسویان به د دې انقلاب د بریا پرمټ له دوی څخه هندوستان ونیسي.

د همدې احتمالي خطرونو په موخه انګریزانو د پرمختګ(فارورډ پالیسۍ)له مخې مخ په افغانستان را ځغاستل ،ترڅو پرهند د روسیې د احتمالي یرغل مخه ونیسي، د انګلیس پوځي ماهرینو دا ټینګار کاوه چې د هندوکش د غرو لمنې باید دیوه ټینګ سنګر په توګه عیار شي او پدې توګه به د روسیې د خطر مخه ونیول شي، ځکه افغانستان د انګرېزانو لپاره د خطر لوی ټکی و.

په نولسمه پېړۍ کې په مرکزي آسیا کېستره لوبه پیل شوه، چې د دې سترې لوبې عمده لوبغاړي انګلیس او روس و ،او د دې لوبې اصلي محراق افغانستان و ،دې لوبې هله زور واخیست کله چې د امیر شېرعلي خان د واکمنۍ پرمهال د جنوب له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـوري انګرېزانـو د سـلیمان غرونـه شاوخوا سـنګرونه ونیـول او د شـمال لـه لـورې روسـانو دآمو سیند شاوخوا سـیمو کې ځـاى پرځـاى شـول، دا لـوى توپـان چـې پـر افغانستان را الوتی و، کابو شپږ لسیزې یې دا هېواد دورانوونکو څپو قرباني کړ.
روسانو داسې انګېرله، چې کـه انګلیسـان دهندوکش غـرو پـه لمنو کې سـنګرونه ونیسي نـو دا کـار بـه پـه مرکزي آسیا کې ددوى دنفوذ مخـه ونیسـي او هم بـه يې ځینې ګټې له لاسه ووځي.
انګرېزانو هم داسې فکر کاوه، هسې نه چې روسان دآمو له سیند څخه راتېر شي او دهندوکش درې به يې ګوتو ته ورشي اوله هغه ځایه بیا په اسانۍ سره هند لاندې کړي. دنولسمې پېړۍ په نیمايي کې، کله چې روسانو د شمال لـه لورې دآمـو سـیند شاوخوا سیمې لاندې کړې، اوانګرېزانو هم دجنوب له لورې د سلیمان دروشاوخوا دېره شـول، نو داسې باورکېـده چـې ددواړو لـورو بـه یـوه خونړۍ جګړه وشـي، خو بالاخره ددواړو هېوادونو ترمنځ له اوږدو خبرواترو وروسـته پـدې سـلا وشوه، چې بایـد ددواړو زبرځواکونو دنفوذ دسـیمو تـرمنځ یـو بفـر (حایـل) یـا خنثـی سـیمه وي، چې بالاخره ددواړو امپرطوریو ترمنځ افغانستان دبفر پـه توګـه وټاکل شو او پـه مرکـزي آسـیا کـې دالوبـه پـاى تـه ورسـېده. دانګلیسـانو او روسـانو ترمنځ افغانستان دبفر په توګه ټاکل یو ډېر شوم امر و، نه یوازې دا چې دې هېواد خپل طبیعي سرحدونه دانګلیسانو او روسانو په لویه لوبه کې له لاسه ورکړل، بلکې لـه مادي او اقتصادي پلوه یې هم ددې هېواد دپرمختګ ټولې چینې وروچې کړې.
http://larawbar.com/nazeem/?p=۴۳

دافغانستان مطلقه موقعیت

د یـوه هېـواد مطلقـه موقعیـت دجغرافیـایي کواردینیتونـو د شـمېرنې پـر بنسـټ محاسبه او په پام کې نیول کېږي چې نوموړى هېواد د طول البلد او عرض البلد پـه کومو درجو کې واقع دى ؟ داستوا دکرښې شمال او یا سویل تـه پـه کومـه اندازه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واقع شوی او یا دا چې د نصف النهار د کرښو له مبداء یانې ګرینویچ د ختیځ یا لویدیځ خواته په څو درجو کې موقعیت لري.

مطلقه موقعیت په بنیاد دیوه هېواد اصلي سیمه په شمال، سویل، لویدیځه اویاختیځه نیمه کره کې په سمه توګه ښودل کېږي اودهمدې موقعیت په بنسټ داقلیم په اړه معلومات هم لاس ته راځي او بیا وروسته پوهېږو چې نوموړی هېواد په کوم ډول اقلیمي سیمه کې ځای لري.

افغانستان داسیا په لویه وچې کې هغه هېواد دی چې بحرته لار نه لري او دغوره طبیعي ځانګړتیاوو په لرلو سره په مرکزي اسیا کې یو غرنی هېواد ګڼل کېږي.

افغانستان په شمالي نیمه کره کې تخمیناً د(**۶۵۲۲۲۵**)کیلومتر مربع پراخوالي په لرلو سره له روسیې پرته نور د ټولو اروپایي هېوادونو څخه پراخ هېواد دی او د

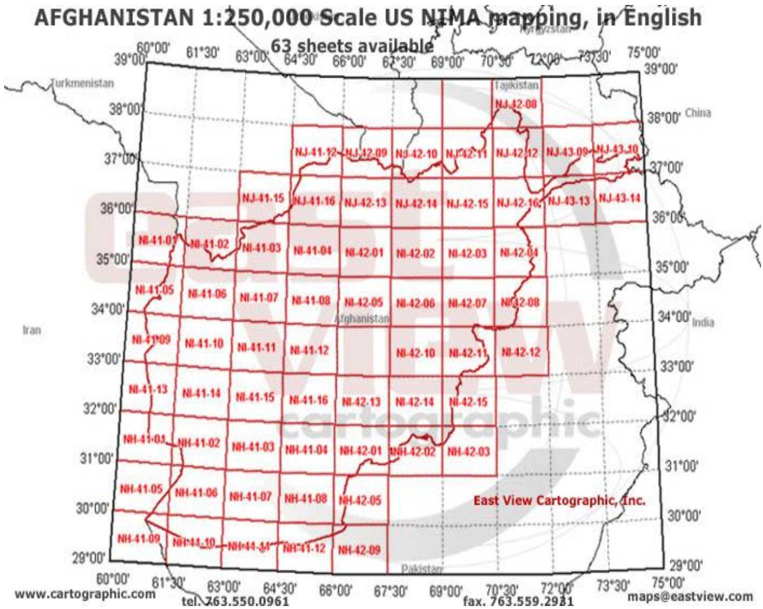

اسیایي ملکونو سره د پرتله کېدو له مخې له چین، هند ، سعودي

(c) ketabton.com: The Digital Library

عربستان، ايران، منګولیا ،اندونيزيا ، پاکستان، ترکيې او برما څخه وروسته په لسمه درجه کې راځي او د پراخوالي له مخې د نړۍ څلوېښتم هېواد دی.
د مطلقه موقعيت له مخې افغانستان په لاندې طول البلدونو او عرض البلدونو کې ځای لري.
نوموړی هېواد د جغرافيايي طول او عرض له مخې په شمالي عرض البلدونو کې له جنوب څخه د شمال په لورې د ۲۹ درجو ، ۲۲ دقيقو او ۵۳ ثانيو او د ۳۸ درجو ، ۲۹ دقيقو او ۳۷ ثانيو او د شرقي طول البلد دايرو ، ۶۰ درجو ۲۸ دقيقو او ۴۱ ثانيو او د ۷۴ درجو ، ۵۱ دقيقو او ۴۷ ثانيو په منځ کې موقعيت لري.
د افغانستان زيات اوږدوالی له شمال ختيځ څخه جنوب لويديځ لورې ته ياني له بولې درې څخه تر ملک سياه غر پورې(۱۵۳۰)کېلو متره او زيات پلن والی يې له خم اب څخه تر چګايې غرونو پورې(۹۱۲)کېلومتره دی.
اوس مهال چې افغانستان په وچې کې راګېر هېواد دی دغې هېواد ته تر ټولو نژدې بحري بندر د کراچۍ بندر دی چې له تورخم څخه(۱۱۲۳)کېلومتره واټن لري .پداسې حال کې چې د هند بحرا و افغانستان تر منځ په سيده توګه (نبغ په نبغه) واټن تردې ډېر کم دی ياني له هلمند ولايت څخه تر د کراچۍ شمال لويديځ لورې پورې(۳۹۰)کېلو متره واټن شتون لري.
دافغانستان په شمال کې تاجکستان ، ازبکستان او ترکمنستان جمهوريتونه، لويديځ ته يې ايران او ختيځ لورې ته يې د چين سيکيانګ ولايت سره ګډه پوله لري[1]

د افغانستان نسبي يا جغرافيايي موقعيت
نسبي موقعيت ديوه هېواد پرتله ايزه برتري، لوړوالی، سياسي او اقتصادي ارزښتونه دبل هېواد په پرتله څرګندوي .د بېلګې په توګه د نړيوال استعمار په

---

[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کريم الله ليکنه، ۲،۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې د هند سمندر ګرمو اوبو ته د پخواني شوروي اتحاد نسبي موقعيت اولاس رسی دامريکا د متحده ايالاتو او انګليستان په پرتله لږو. نوځکه د شوروي اتحاد دغې نسبي موقعيت نوموړی هېواد دګواښ سره مخامخ کړی ؤ هماغه وچې ويې غوښتل ترخو د مرکزي اسيا د هېوادونو او افغانستان له لارې د هند سمندر ګرمو اوبو ته ځان ورسوي خو په پای کې پخپله د سياسي ټوټې کېدنې سره مخ شو. همدارنګه په ۱۹ز پيړۍ کې انګلستان او برتانوي هند غوښتل چې د تزاري روسې د قدرت په مقابل کې د اسيا په جنوب او د خليج په هېوادونو کې نورې ډېرې برلاسی لاس ته راوړي نوځکه يې په افغانستان کې د پراختيا غوښتنې سياست(Forward Policy)عملي کړ چې په پای کې د تزاري روسې سره ترخبرواترو وروسته افغانستان د حايل په توګه ومنل شو. او په نسبي توګه يې خپل پرمختګ او پراختيا غوښتنه تثبيت کړه. هماغه وچې روسانو د مروې او پنجدې په اخېستنه او انګليستان او برتانوي هند د ډيورند د کرښې پرتحميلولو خپله نسبي استعماري سيمه تثبيت کړه.[1]

د افغانستان ستراتيژيک موقعيت

دا ټولو ته مالومه ده، چې افغانستان د خپل جغرافيايي موقعيت په اړه د نړۍ بحري اوبو ته لاره نه لري.

افغانستان هم په آسيا کې د وربښمو د لارې پر سر پروت دی او د سيمې د ملکونو او ځېرځواکونو د سياسي غوښتنو د يوې څلورلارې حيثيت لري، چې د سابقه شوروي اتحاد له ړنګېدو وروسته يې جيوپولېتيک ارزښت نور هم زيات شوی دی او اوسمهال د کسپين چاپېريال د شوروي آزاد جمهوريتونو او د هندو پاکستان ترمنځ يې له شماله جنوب ته د ځمکنې ترانزيتي لارې په توګه يو ځانګړی موقف خپل کړی دی.

---

[1] د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ويش، د پوهاند غلام جيلاني عارض ليکنه، ۸مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان پخپله هم کڼ شمېر کانونه، مېنرالي زېرمې، ګازاو تېل لري، له بل پلوه د افغانستان جغرافیوي موقعیت د روسیې، چین او هند د ځبرځواکونو د څارلو لپاره لوړ پوځي مورچل ګڼل کېدلی شي او په دې سیمه کې د موجود وطبیعي زېرمو په اړه په نړېواله کچې لویې پیسې ګټل کېدلی شي، چې افغانستان ته یې ستراتیژیک ارزښت هم ورکړی او هم د نړیوالو کمپنیو او ځبرځواکونو د سیالۍ ډګر ګرځېدلی دی. له بده مرغه چې نړیوال ځبرځواکونه لکه: امریکا، روسیه او چین هر یو له نړیوال مارکېټ سره د دغو زېرمو د لوټلو او د خپلې ګټې اخېستلو لپاره بېلې بېلې طرحې لري، چې ډېر په تېلو ماړه ملکونه یې قرباني دي او خلک یې له ستونزو سره لاس او ګرېوان دي.

د افغانستان موقعیت له ایران سره د امریکا او اسرایلو په سیاسي لوبو کې هم یو ځانګړي حالت ته رسېدلی دی. ایران غواړي خپل اتومي بم جوړ کړي او اسرایل له امریکا سره وېره لري، چې ګواکې د ایران دولت ثابت نه دی او له خپل ایراني اتمي بم سره نړۍ ته د امنیت خطره رامنځ ته کوي او د دې ګواښ هم شته چې په ایران نظامي عملیات تر سره شي، خو د ایران د اقتصادي تجربېدولو لپاره د کسپین د نفتو، ګازو او تېلو د ترانزیتي لارې په اړوند سره د ایران د ګوښه کولو لپاره هم کولی شي د افغانستان له موقعیته ګټه پورته کړي، ځکه نو امریکا ته افغانستان لکه یو ستراتیژیک دوست هېواد ډېر مهم دی، چې په دې توګه کولی شي ایران هم د منځنۍ آسیا له ترانزیتي لارې ګوښه کړي او هم د سیمې د انرژي ترانسپورت له ګاونډو ملکونو څخه تر سره کړي.

له همدې امله امریکایانو لا د طالبانو د واکمنی پرمهال غوښتل چې د ترکمنستان، افغانستان، پاکستان، هندوستان نللیکې وغزوي، خو هغه مهال په سیمه کې د امریکایې او ارجنټاینې کمپنیو د رقابتونو او په افغانستان کې د نا امنیو له کبله دغه پروژه پلې نه شوه چې وروسته په (۲۰۰۱ زېږدیز) کال دغه پروژه په ټپه ودرېده، مګر په (۲۰۱۰ زېږدیز) کې د ګازو د نللیکې د پروژې په اړه د امریکې په ملاتړ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکمنستان کې د افغانستان، پاکستان، هند او ترکمنستان د دولتونو ترمنځ يو تړون لاسليک شو او د (۲۰۱۱ زېږديز) کال په اپرېل کې د افغانستان پارلمان هم نوموړې پروژه تاييد کړه، خو د افغانستان جنګي حالت د دغه پروژې کار په ټپه درولی.

دا ټولو ته څرګنده ده، چې افغانستان د خپل رسمي تاريخ پيل د لوی احمد شاه بابا له واکمنۍ يانې (۱۷۴۷ زېږديز) کاله څخه را شروع کړی، خو ځينې بيا د تاريخ پاڼې د پښتنو د آزادي لومړني مقاومت ته وراړوي، چې د مېرويس نيکه له سياسي، نظامي او ټولنيز خوځښت سره تړاو لري.

د لوی مشر ميرويس نيکه خوځښت تاريخي ارزښت دی، خو د هوتکو د ټبر حکمر وايې، دا احمد شاه بابا واکمني بيا د افغاني امپراتورۍ جوړېدل، چې شمزۍ (اساس او بنسټ) يې دورانيو جوړه کړې وه او دريم تاريخي نظر بيا د هغو ايتنيکي (نژادي) ډلو دزړه خبره ده، چې د نننۍ افغانستان تاريخ هر څومره چې کبړې عمر يې ورلنډ کړي، نو پايله داده، چې د افغانستان په خاوره کې د اسې ټبريز امکانات شته، چې دغه ټولنه په خپل لاس په اور کې ډاډه کړي، نو صرف يو اورلګيت ته اړتيا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د تزاري روسيې او انګريزي امپراتورۍ تر منځ د بفر يا (ناپېلي) سيمې موقعيت تر لاسه کړ، په دې کې دوخت د دغه دوو ځبرځواکونو رول ډېر غوره ؤ، ځکه چې که روسيه رامخ ته شوه، نو د افغاني مقاومت تر شاه انګرېزان درېدل او که به انګرېز رامخ ته شو، نو روسيې به د انګريزي امپراتورۍ د خپرېدو مخنيوی کاوه، نو افغانان د دغه جګړې د سوخت مواد ول او تر ننه هم دي، خو بايد يادونه وشي، چې موږ به په خپله خاوره کې دومره انګرېزان او يا روسان هغه وخت نه وي وژلي څومره مو چې خپل افغانان ووژل.

په شلمه پېړۍ کې افغانستان د شوروي اتحاد او لويديزوالو په اخ او ډب کې ښکېل ؤ، مګر بيا هم په يوه ټاکلې دوره کې په افغانستان کې داسې واکمني وه، چې افغانستان يې له لږ تر لږه د ۵۰ کلونو په بهير کې په نسبي توګه کرار وساته او د افغاني اداري بنسټيز اساسات يې کېښودل او په دويمه نړيواله جګړه کې يې افغانستان د هټلري جرمني له تېريو، د روسيې له بدمرغيو او د نړيوال امپرياليزم له خوړلو وساته، خو څه وشول، چې د دغه ټول يو ځل له منځه ولاړل او دا دی موږ لږ تر لږه ۳۵ کاله کېږي چې د جنګ په حالت کې ژوند کوو او د دريو لسيزو په بهير کې د دوو ځبرځواکونو سره مو پنجې نرمې کړې او د سيمې هېوادونو د سياسي لوبو قرباني شوو[1].

دنړيوالو امپراطورانو او يرغلګرو په لومړنيو مرحلو کې لکه کوروديش، او داريوش (هخامنشان) هندي موريا اشوکان او مقدوني سکندر د دريمې نه تر پنځم ميلاد څخه مخکې پېريو کې له دې ټاټوبې په لور د شمال او د سويل څخه تېر شوي دي او د دې ټاټوبي د مرکز او شوق الجيشي موقعيت څخه په ګټه اخيستنې سره منځنۍ اسيا او هند کې ديو جنګي قرارګاه په توګه استفاده کړې ده او بيا په

---

[1] لس کلنه ډيموکراسي او د افغانانو سياسي بې وسي. د مقالو ټولګه. په نيدرلنډ کې افغاني کلتوري ټولنه. ۲۱۹_۲۱۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستیو پېړیو کې د اسلام د اسپاهیانو تر فتوحاتو او چنګیزیانو (مغولیانو) ترکانو (امیر تیمور ګورګاني) او ډېرې سیمه ایزو قدرتونو تر حملو لاندې راغلي دي.

دافغانستان طبیعي او توپوګرافیکي جوړښت

توپوګرافي جوړښت دځمکې خارجي شکل ته ویل کېږي چې مختلف موضوعات لکه(لوړې، ژورې، سرحدات، اوداوبو شبکې)ترمطالعې لاندې راولي، د سرحدونو اساس، مبنا، شکل او خط سیر متفاوت او په مختلفو ډولونو دي چې دا دامنیت، تاریخي میراث، موافقت ناموا و نظامي شخړو په نتیجه کې ټاکل شوي دي او په حقیقت کې دیو هېواد د قلمرو حدود مشخصوي چې همدغه حدود بیا د یو هېواد ارضي تمامیت بلل کېږي او نوموړی هېواد د یو سیاسي خپلواک واحد په توګه د نړۍ په سیاسي نقشه کې خپل ځای مشخصوي.

په جیوپولیتیک مطالعاتو کې هېواد ته ډېر اهمیت ورکول کېږي او په بحثونو کې د ستنې حیثیت لري، چې هېواد بیا د جوړښت له پلوه د دریو مهمو عناصرو(قلمرو، ملت، حکومت)تشکیلېږي او که چېرې د دې دریو نه یو هم په یوې سیمې کې نه وي نو هغه سیمه نشي کولای په نړیوال کلي کې د پام وړ رول ولوبوي او که چېرې هېواد یو د دې دریو عناصرو نه له منځه ولاړشي نو دولت یې ناقص او د هغه عضویت په نړیوال کلي کې د یو سیاسي واحد په توګه تر پوښتنې لاندې راځي.

افغانستان د توپوګرافیکي وضعیت له پلوه اکثراً په غرونو پوښل شوي دي او $\frac{۴}{۵}$ حصه یې غرونه تشکیلوي، د هندوکش غرونه یې په مرکزي ساحه کې واقع دي چې ۷۰۰ کېلومتره اوږد والی لري او دیوې لېندۍ په شکل پراته دي، ختیځ هندوکش د دوو موازي لوړو څوکو لرونکی دی چې ۱۰ نه تر ۱۵ کېلومتره پورې یو له بل نه لرې واقع شوي، نوموړې څوکې د خاواک په سیمه کې یوه لاره تشکیل کړې چې مقدوني سکندر او ګورګاني تیمور د همدې لارې پر هند یرغل کړی وو، د دې غرونو لوړې څوکې تر ۲۰۰۰ مترو او لمنې یې تر ۳۵۰۰ مترو پورې ارتفاع لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو موړي غرونه دلو يديځ خواته قرار قرار ټيټ شوي او په باميانو کې د بابا غرونو په نامه ياد شوي او نورې برخې ترې جلا شوې د مثال په توګه د بابا د غر په شمال لو يديځ کې د تېربند ترکستان غرونه د لويديځ لورې ته سفيد کوه او سويل خواته تور غر موقعيت لري،ددې غرونو وسطي ارتفاع د ۵۰۰ نه تر ۲۰۰۰ مترو پورې ده او د شمال نه سويل ته يې زيات پراخوالی ۲۰۰ کېلو متره تخمين شوی دی.ددې غرونو پر څنډه و ژور سيندونه واقع شوي دي چې د تنګ راتګ قابليت نلری،دافغانستان په سويل ختيځ کې د سليمان غر واقع شوی دی چې منځنۍ ارتفاع يې ۲۰۰۰ مترو ته رسيږي.

د سپين غر مشهور غرونه چې د کابل سيند د هغه له لمنو سرچينه اخلي او دخيبر مشهوره لاره يې د درونه تېرېږي تر ۴۵۰۰ مترو پورې ارتفاع لري،دهېواد جنوبي سيمه يوه پراخه بيديا تشکيلوي چې ۲۰٪ د هېواد خاوره په برکې نيسي.

دهلمند سيند نوموړی بيديا په دوو برخو ويشي لومړی غربي بيديا دمارګو دښته او دوهم شرقي بيديا او ريګستان او همدارنګه د کويت،پسني،قلات او غزني

(c) ketabton.com: The Digital Library

غرونه د یوې قوي شبکې په توګه د سویل لویدیځ خواته راکښته شوي دي د هلمند سیند په وسیله سره جلا شوي دي.
دداسې یو توپوګرافیکي شکل په لرلو سره افغانستان یو خاص حالت غوره کړی دی دهندوکش غرونو د شمال ختیځ په لورې دوام لرونکی لوړوالی لري لکه څرنګه چې د هېواد اکثره سیندونه د مرکزي لوړونه سرچینه اخلي او څلورو خواووته جریان پیداکوي، بناً یرغلګرو همېشه د لویدیځ او سویل لویدیځ نه پر افغانستان حمله کړي او ختیځ خواته د هندد نېولو لپاره مخکې تللي دي خصوصاً د بلخ ښار موجودیت چې په یوه وخت کې داوو امپراطوریو مرکز وو، دډېرو فاتحینو توجه ځان ته را اړولې وه، لکه څرنګه چې نوموړی ښار ۲۲ ځلې ویجاړ او ددوهم ځل لپاره رغول شوی دی او دیوې پراخې سیمې مرکز ټاکل شوی دی، په مرکز کې د ګڼو غرونو موجودیت د فاتحینو د حرکت خط په دوو برخو وېشلی دی چې د هغوی تر منځ ارتباط کم شوی دی، لکه څرنګه چې مقدوني سکندر د هرات د نېولو نه وروسته د بلخ د نېولو لپاره لومړی د شمال له لارې او بیا د مجبوریت په اساس د سویل له لارې حمله کړې، تردې وروسته اسلامي فتوحات هم د همدې دوو سوق الجیشي استقامتونو له لارې تر سره شوي، چې په هغه وخت کې اسلامي قواوو د نېشاپور نه پر هرات، بلخ او تخارستان حمله وکړه او هغه یې فتح کړل او د زرنج له لارې یې سیستان، کندهار، کابل او کاپیسا فتح کړي دي.
د افغانستان طبعی توپوګرافیکې وضعیت د طبیعي عوارضو له حیثه په دریو برخو وېشل شوی دی.
۱- لوړ ساحات (غرنۍ او لوړې ساحې چې د دوو نه تر شپږو زرو مترو د سمندر د سطحې نه په لوړوالي کې واقع شوي دي.)
۲- ټیټ ساحات (هغه سیمې چې نسبتاً کم ارتفاع لري او ارتفاع یې د سمندر د سطحې نه ۳۰۰-۵۰۰ مترو پورې تخمین شوي دي.)
۳- هوار ساحات (هغه سیمې دي چې ډېره کمه ارتفاع لري او معمولاً هوارې دي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه کم ارتفاع لرونکې سیمې په دریو حوزو وېشل شوي دي.
۱- د آمو حوزه
۲- د هلمند حوزه
۳- د ننګرهار حوزه
د آمو په حوزه کې د خم آب سیمه چې په جوزجان کې واقع ده د سمندر د سطحې نه (۲۸۵)متر ارتفاع لري او د تخار د درقد ساحه بیا د سمندر د سطحې نه په (۴۲۵) مترۍ کې واقع شوې ده چې د آمو په حوزه کې تر ټولو ټیټې واقع شوي دي، دهلمند په حوزه کې اکثره سیمې په ټیټه کې پرتې دي د ګود زره دښته، دجهنم دښته ،دچخانسور ساحه، دپوزک هامون او زرنج هغه سیمې دي چې ریګستاني او وچ اقلیم لري چې د کرهنې لپاره مؤثر نه دي اما په جیولوجیکي لحاظه د آمو دحوزې سره نږدې والی لري، دننګرهار په حوزه کې کم ارتفاع سیمې دجلال آباد د سویلي سیمو نه شروع او تر لعل پورې او سرحده پورې جریان پیدا کوي.
دافغانستان زیات اوږدوالی د واخان نه بیا تر ملک سیا غره پورې چې د نیمروز په سویل کې واقع شوی دی(۱۵۳۰)کېلومتره محاسبه شوی او همدارنګه ددې هېواد پلنوالی د شمال دخم آب د سیمې نه د کندهار دګواران تر سیمې پورې(۸۷۰)کېلومتره محاسبه شوی دی چې داپلنوالی بیا دبدخشان د اشکاشم نه تر باریک درې پورې تر(۳۰)کیلو مترو پورې راکم شوی دی.
که دنړۍ د دسیاسي نقشې له رویه دافغانستان موقعیت ته وګورو افغانستان دآسیا په منځنۍ برخه کې د مرکزي اسیا او جنوبي اسیا دیوځای کېدو په ساحه کې واقع شوی او دهغه شمال ته دترکستان بیدیاوې او سویل ته یې د بلوچستان سیمه او په هغه پسې د هند سمندر موقعیت لري چې د همدې کبله په پخوا کې هند ته درسیدو یوازنۍ لار بلل کېده.[1]

[1] دافغانستان دطبیعي جوړښت په اړه زیات معلومات د(درامدي برجغرافیایې طبیعي افغانستان) لیکوال:محمدعظیم عظیمي لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان تاريخي وضعې ته يوه لنډه کتنه

افغانستان د اسيا په زړه کې يو غرنی هېواددی چې د تاريخ په اوږدوکې د بېلا بېلو تمدنونو مرکز و. زموږ د هېواد تاريخ د ډېرو عصر ته رسېږي. د اسې شواهد شته، چې هغه مهال خلکو د هندوکش دغرونو په شمال کې ژوند کاوه. د برونز په دورکې (له ۳۰۰۰ څخه تر ۲۰۰۰ قبل الميلاد پورې)افغانستان له ټولو تمدنونو سره د بحرالنهرين تمدن د پرې کولو ځای و. همدارنګه افغانستان دلويديځ، هندوستان اوچين تمدنونو د تقاطع ځای هم وو. په سيمه کې موجوده شتمني او د افغانستان ستراتيژيک موقعيت د ډېرو تمدنونو د پاملرنې لامل شو. کولای شو د باختري يونانيانو، کوشانيانو، ساسانيانو، تيموريانو او مغلو د تمدنونو يادونه وکړو. د تاريخ په اوږدو کې افغانستان د سوداګرو، کروندګرو، علماو، اويرغلګرو د پام وړ وو او د دغه ټولو د زيانونو ترڅنګ د افغانستان د کلتوري او مذهبي بډاينې لامل شو. دوربېښمو لارپر افغانستان پرته ده، چې د هېواد له مرکز څخه تېرېږي او د ختيځ او لويديځ تمدونونه يې د اوږده وخت لپاره سره نښلولي دي.

مختلفو دينونو لکه زردشتي، بودايي او اسلام په افغانستان کې وده کړې. زردشتي دين د نړۍ له سترو اديانو څخه دی، چې د زردشت په وسيله(۱۲۰۰ کاله قبل الميلاد) د افغانستان په سويل لويديځ کې بنسټ کېښودل شو. بودايي دين، چې زموږ په هېواد کې و پېژندل شو تر لسمې پېړۍ پورې تر ميلاد وروسته د سيمې له سترو دينونو څخه و. صومعه بودايان، چې په باميانو کې د(۱۴او ۲پيړيو)په منځ کې جوړ شول له هغو لومړنيو اقداماتو څخه وو، چې بودايي دين يې د انسان په شکل ښکاره کړی دی. د کوشانيانو په زمانه کې د ګندهارا کلتور خپل اوج ته ورسېد ، د ګندهارا مرکز د اوسني ننګرهار د هډې ښار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په اوږده تاریخ کی د دا رنګه محلي او قومي دولتونو او یا په بل عبارت د محلي اداري سیستمونو شمیر ډیر زیات ده چه ما د دوی له جملی نه یو څورا انتخاب کړي دی. دی دولتونو ندرتاً د خپلواکو مګر اغلباً د نیمه خپلواکو او د نورو لویو او قوی دولتونو په تشکیل کی او د هغوی د باج ورکوونکو په توګه خپل ژوند ته ادامه ورکوله.

په اوومه زبږدیزه پېړۍ کې دا سلام سپېڅلی دین دعربو په وسیله افغانستان ته راغی او ترهغې وروسته افغانستان دا سلامي تمدنونو او ځواکونو د تقاطع نقطه ده.لوی لوی اسلامي ساینس پوهان،فیلسوفان، شاعران ،هنرمندان،مهندسان له همدې ځای څخه راڅوکېدلي دي.بوعلي سینا په(۹۸۰زیږدیز) کال کې په بلخ کې وزیږېد. جلاال لدین بلخي دافغانستان لوی شاعراوفیلسوف دی.

په دیارلسمه زیږدیزه پېړۍ کې مغلو په دغه سیمه برید وکړاو ټوله شتمني یې له منځه یوووړه.دمغلو د امپراتورۍ په له منځه تللو سره د تیموریانو دوره پیل شوه.د هرات ښار د تمدن او فرهنګ په مرکز بدل شو. په واقعیت کې د تیموریانو دوره د رنسانس دوره وه،ټول هنرمندن، شاعران،فیلسوفان او موسیقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهان هلته را ټول شوي وو. کېدای شي، چې له هغې جملې څخه د بهزاد (لوی میناتوریست) او جامي یادونه وکړو.
په(۱۲)زېږدیزه پېړۍ کې ظهیرالدین بابر لویه امپراتوري جوړه کړه او افغانستان هم د هغه په امپراتورۍ کې شامل شو. د مغلو تر امپراتورۍ وروسته افغانستان ورو، ورو کمزوری شو.
اوسنی افغانستان په(۱۱۲۶ هـ ش)کال کې د احمد شا ابدالي له خوا د لویې جرګې د پرېکړې په نتیجه کې رامنځ ته شو. احمد شاه بابا **۲۵** کاله واکمني وکړه او لویه

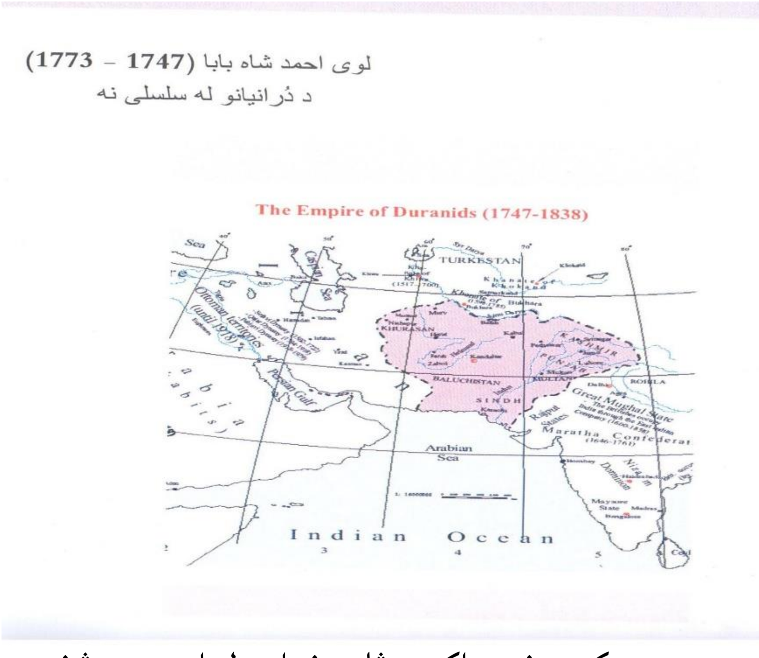

امپراتوري یې جوړه کړه. د هغه د واکمنۍ ځلور خواوې له اموسیند څخه تر عرب بحیرې او له هرات څخه تر پنجاب پورې پراخې وې. د احمد شاه بابا تر وفات وروسته افغانستان په کورنیو جګړو کې ښکېل شو. په(۱۹ پېړۍ)کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت زبرځواکونو په افغانستان کې کلیدي ارزښت درلود. د انګلیس او روسیې تر منځ کشمکشونو دافغانستان او سني بریدونه وټاکل.
په(۱۸۳۸ زېږدیز) کال انګلستان پر افغانستان یرغل وکړ چې ماتې یې وخوړه.[۱] دا د افغان او انګلیس لومړۍ جګړه وه چې انګریزانو ته په کې ډېر تاوانونه

واوښتل. واک ته د غازي امان الله خان په رسېدو سره افغانستان په(۱۲۹۸ هـ ش) کې خپلواکي واخیسته.
غازي امان الله خان په هېواد کې دچټکو اصلاحاتو غوښتونکې و چې هغه د دودپالو کړیو د سرغړونې لامل شو او په پایله کې په(۱۳۰۸ هـ ش) کال کې د هېواد پرېښودو ته اړ شو.

تردې وروسته نادرخان په هېواد کې نظم راوست او په(۱۳۱۲ هـ ش) کال کې ووژل شو. د نادرخان یوائینی زوی ظاهرشاه د پلار تر وژلو وروسته واک ته ورسېد. نوموړي په څلویښت کاله واکمنۍ کې ناپېلې پالیسي خپله کړه او غوښتل یې چې په عین وخت کې د شوروي اتحاد له جمهوریتونو او دامریکا له متحدو ایالتونو څخه امتیازات واخلي. په(۱۳۴۳ هـ ش) کال کې د اساسي قانون په تصویب سره افغانستان د مشروطه شاهي لرونکې شو.

---

[۱] کولای شئ چې دافغان اوانګریز دلومړۍ اودوهمې جګړې په اړه (انګریز استعمال اوافغانستان لیکوال:اولس یار، دافغانستان اوانګریزدوهم جګړه لیکوال:پوهاند حسن کاکړ) کتابونه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۳۴۴ او ۱۳۴۸)لمریز کلونو کې په هېواد کې ناکنې وشوې.سردار داود دیوې سپینې کودتا په پایله په(۱۳۵۲)لمریز کال کې واک تر لاسه کړ او شاهي نظام یې په افغانستان کې له منځه یووړ او جمهوري نظام یې ټینګ کړ.سردار محمد داود پر مرکزیت تمرکز کاوه او غوښتل یې چې افغانستان ورو ورو په خپلو پښو ودروي.نوموړی په(۱۳۵۷ لمریز)کال د غویي په اومه په یوه خونړۍ کودتا کې ووژل شو.د خلق ډیموکراټیک ګوند[1] واک ته ورسېد. د افغانستان سیاسي وضعه ورځ په ورځ مخ پر خرابېدو وه، همغه وو چې د شوروي اتحاد سرولښکرو د(۱۳۵۸لمریز)کال د جدي پر شپږمه پر افغانستان وسله وال یرغل وکړ.

د شورویانو یرغل لس کاله دوام وکړ چې دادوام د ولس د بدمرغۍ او د هېواد د تباهۍ لامل شو. دافغانستان ټول کلي د شورویانو چورلکو بمبار کړل او په مقابل کې د افغانستان د خلکو جهاد[2] ورځ په ورځ پیاوړی کېده،او په پایله کې میخایل ګورباچوف دې ته اړ شو چې له افغانستان څخه خپلو لښکرو ته د وتلو امر وکړي. د روسانو وروستی غونډ په(۱۳۶۸لمریز)کال کې له دوشي[3] پله څخه واوښت او افغانستان یې پرېښود.[4]

---

[1] په دې اړه زیات معلومات د(د حزب دیموکراتیک خلق افغانستان کودتا ،حاکمیت وفروپاشي:لیکوال محمد اکرم اندیشمند

[2] د محمد ظاهرشاه او سردار محمد دواد خان دواکمنۍ په اړه تفصیلي معلومات د(افغانستان د دیموکراسۍ او جمهوریت په کلونو کې) د ښاغلي عبدالغفار فراهي لیکنه وګورئ

[3] د بغلان ولایت په دوشي ولسوالۍ کې د یو پل نوم دی

[4] کولای شئ د روسي استعمار په اړه زیات معلومات د(K.G.B په افغانستان کې)په نوم کتاب چې ښاغلي رحمت اریا ژباړلی وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۳۷۱ لمريز)کال کې مجاهدينو واک لاس ته راوړ او اسلامي دولت يې جوړ کړ. خو د جهادي ګوندونو ترمنځ د بر ژر کورنۍ جګړه ونښته او د زرګونو بې ګناه افغانانو د وژلو لامل شوه. پلازمينه ويجاړه شوه. اردو له منځه لاړه او اقتصادي بنسټونه ونړېدل. په(۱۳۷۳ لمريز)کال کې د طالبانو حرکت د افغانستان په سويل لويديځ کې راپيل شو. په(۱۳۷۴لمريز)کال کې د کابل ترنيولووروسته طالبانو هغه تعبير چې له اسلام څخه يې درلود پر خلکو ومانه.
د(۲۰۰۱ زيږديز)کال د اکتوبر تر ۹ وروسته د امريکا متحدو ايالاتو له خپلو متحدينو سره په ګډه د تروريزم پرضد مبارزه پيل کړه. د طالبانو نظام راونړېد. لنډمهالي اداري چې په بن کې جوړه شوې وه واک په لاس کې واخيست. د(۲۰۰۲ زيږديز)کال په اپريل کې بيړنۍ لويه جرګه جوړه شوه. او دافغانستان منځمهاله اداره يې جوړه کړه. نوی اساسي قانون تصويب او د هغه په پايله کې د ولسمشرۍ او ولسي جرګې ټاکنې وشوې.[1]

---

[1] کولای شئ دافغانستان دتاريخ په اړه نورمعلومات د(تاريخ سياسي مختصر افغانستان) ليکوال:سيد محمد باقرمصباح زاده،(شرح زماني رويدادهای مهم سياسي افغانستان) ليکوال:ډاکترمحمد ثنامتين نيکپي ،(تاريخ تجزيه شاهنشاهي افغانستان) ليکوال: علامه حبيبي ،(تاريخ مختصر افغانستان)ليکوال:پوهاند سيد سعدالدين هاشمي (دافغانستان لنډ تاريخ)ليکوال:پوهاند حبيبي،(افغانستان د تاريخ په تګلوري کې) ليکوال:ميرغلام محمد غبار کتابونه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

داحمد شاه باباڅخه دحامد کرزي پورې دافغانستان دولسمشرانو نوم لړ او واکمنۍ نېټه

شماره	پاچانوم	واکمنۍ پیل	واکمنۍ پای
۱	احمد شاه بابا	۱۱۲۰ه ق	۱۱۸۶ه ق
۲	تیمور شاه	۱۱۸۶ه ق	۱۲۰۷ه ق
۳	شاه زمان	۱۲۰۷ه ق	۱۲۱۶ه ق
۴	شاه محمود	۱۲۱۶ه ق	۱۲۱۹ه ق
۵	شاه شجاع	۱۲۱۹ه ق	۱۲۲۴ه ق
۶	دشاه محمود دوهم ځل دوران	۱۲۲۴ه ق	۱۲۲۴خو میاشتی
۷	امیر دوست محمد خان	۱۲۲۴ه ق	۱۲۵۶ه ق
۸	شاه شجاع دوهم ځل دوران	۱۲۵۶ه ق	۱۲۵۹ه ق
۹	امیردوست محمد خان دوهم ځل دوران	۱۲۵۹ه ق	۱۲۷۹ه ق
۱۰	امیر شیرعلی خان	۱۲۷۹ه ق	۱۲۸۳ه ق
۱۱	محمد افضل خان	۱۲۸۳ه ق	۱۲۸۵ه ق
۱۲	محمد اعظم خان	۱۲۸۵ه ق	۱۲۸۶ه ق
۱۳	امیرشیرعلی خان دوهم ځل دوران	۱۲۸۶ه ق	۱۲۹۶ه ق
۱۴	امیرعبدالرحمن خان	۱۲۹۷ه ق	۱۳۱۶ه ق
۱۵	امیرحبیب الله خان	۱۳۱۶ه ق	۱۳۳۶ه ق

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۶	امیر امان الله خان	۱۲۹۷ه ش	۱۳۰۷ه ش
۱۷	حبیب الله کلکاني	۱۳۰۷ه ش	۱۳۰۸ه ش
۱۸	محمد نادر خان	۱۳۸۰ه ش	۱۳۱۲ه ش
۱۹	محمد ظاهر شاه	۱۳۱۲ه ش	۱۳۵۲ه ش
۲۰	سردار محمد داود خان	۱۳۵۲ه ش	۱۳۵۷ه ش
۲۱	نور محمد ترکي	۱۳۵۷ه ش	۱۳۵۸ه ش
۲۲	حفیظ ا لله امین	۱۲۷اسد ۱۳۵۸ه ش	۶جدی۱۳۵۸ه ش
۲۳	ببرک کارمل	۱۳۵۸ه ش	۱۳۶۵ه ش
۲۴	ډاکتر نجیب الله	۱۳۶۵ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۵	صبغت الله مجددي	۱۳۷۱ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۶	برهان الدین رباني	۱۳۷۱ ه ش	۱۳۷۵ه ش
۲۷	ملا محمد عمر (مجاهد)	۱۳۷۵ه ش	۱۳۸۰ه ش
۲۸	حامد کرزی	۱۳۸۰ه ش	۱۳۹۴ ه ش
۲۹	محمد اشرف غني	۱۳۹۴ ه ش	

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکيلات

دافغانستان دحکومت طرز او اداره په تېرو دوروکې

افغانستان داسې هېواد دی چې لرغونی او روښانه تاريخ لري.دالرغونی تاريخ دېڼا اينې ګواهي ورکوي چې لرغونتوب يې دنن څخه(۵۰۰۰)کاله پخوا پورې رسيږي.

په يوقول ويل کيږي چې دميلاد څخه (۱۴۰۰)کاله وړاندې او په بل قول(۲۰۰۰)کاله مخکې له ميلاد څخه داټاټوبی داريايانوتربريدلاندې راغلی او(۵۴۵)کاله ترميلاد دمخه دهخامنشايانو مقتدر پاچا د کورش کبير تر يرغل لاندې راغلی، اريايان چې په دې جغرافيې سيمې کې کوم حکومتونه جوړ کړي و چې دبېلا بېلوډلو ،قبېلوي اوقومي شوراګانو څخه عبارت و چې دکورنيو، طايفو، قبېلواو قومونو څخه به جوړيده ددې شوراګانو دنده داوه چې په دې ساده ټولنه کې دشخړو دحل په موخه به يې هلې ځلې کولې له هغه وروسته چې په ژوندانه کې څه بدلونونه ترسترګو شوي دقومونو اوقبائلومشرانو به دخپل منځ څخه يو تن دپاچا په توګه ګمارلو چې بيا به ځينې کوچني حاکمان دقومونو اوقبائلودادراه کولو په موخه چې دفرمان روايې داطرز دمرکزي حکومت (شاهي حکومت)يادداريوش ترفرمان روايې پورې دوام پيداکړ چې بيا په(۵۲۱)قبل الميلاد کې داريوش کبير دخپلو درباريانو سره دشورا په ترڅ کې ديوداسې قدرت مند (ځواکمن) او مضبوط حکومت دجوړلو په فکرکې شوچې دټولوخلکواراده تمثيل کړي. اما يوشمېرخلکوبه ويل چې حاکميت بايددلږوخلکوپه واسطه رامنځته شي.

دهېواد په سياسي او اداري ويشنه کې دعواملو اغېزمنتيا

۱-طبعي عوامل

-دځمکې دمخ توپوګرافيکي جوړښت

-دځمکې پرمخ دونوبوټوناااډوله وېش

(c) ketabton.com: The Digital Library

-سیندونه، غرونه ، جهیلونه ، جبه زارې ، سمندرګي او خلیجونه
-صحرا ، لوړې ، ژورې ، ځنګلونه ، داوبو تیت او پرک والی

۲-انساني عوامل

په اداري او سیاسي تقسیماتو کې د انساني عواملو اغېزې د هغه د ماهیت په پام کې نېولو سره په دوو ډلو ویشل شوي.

الف- هغه انساني عوامل چې له طبعیت سره د ګټې اخستنې په برخه کې اړیکې لري او له هغه څخه ګټه پورته کوي او د ژوند د څرنګوالي په نظر کې نېولو سره په دریو برخو ویشل شوي.

- ګرځنده ژوند یانې کوچېتوب
- کلیوالي ژوند
- ښاري ژوند

۲_هغه انساني عوامل چې د انسانانو ځانګړتیاوو سره اړیکې لري

- نژاد ،ډولونه او د هغې تیت او پرکوالی
- ژبه ، ډلې او د هغو ډولونه
- دین او د هغه پراخوالی

په سیاسي او اداري تقیسماتو کې اغېز لرونکې معیارونه

- انساني ټولنه
- د سیمې او سیاسي مفکورو ترمنځ فاصله او اړیکې
- طبعي یووالی
- فرهنګي یووالی
- د ژوند او معېشت طریقه
- د مرکزي سیمو د نفوذ ساحه
- امنیتي مسایل
- د دولت ستراتیژیک لیدلوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي اداري تقسیماتو اهمیت

ناحیوي او سیاسي تقسیمات له هغو مهمو مسئلو څخه دي چې د هېواد په کچې په برنامه جوړولو ،سیاسي، ټولنیزه او اقتصادي برخو کې د ملک د اداره کولو ،د موجوده امکاناتو څخه د ګټې پورته کولو ،د استعدادونو د روزلو ،د منطقې دودانولو او پر مختګ په لاره کې ترې کار اخیستل کېږي.

خدمت کوونکي دولتونه د سیاسي، اقتصادي ،ټولنیز او فرهنګي کړنلارې په پلي کولو کې د هېواد ،په اداره کولو کې غوره اسانتیاوې رامنځ ته کوي، د خاورې د بشپړتیا او خپل حکومت د قلمرو څخه ساتنې په موخه د طبیعي او بشري ځانګړتیاوو پربنسټ خپل هېواد په کوچنیو سیمو (اداري واحدونو)تقسیموي البته دا تقسیمات ثابت ندي او د طبیعي عواملو، سیاسي، ټولنیز، اقتصادي مسایلو او امنیتي وضیعتونو له کبله تغیر مومي، د افغانستان په پخوانیو سیاسي تقسیماتو کې فتوحات، نظامي مسایل، مالیاتو راټولول ،د رقیبانو کنترول ، د تاج او تخت مدعیانو ،انحصار طلبیو او د خلکو د عدالت غو ښتنې په نتیجه کې شویدي.

داریانا اداري وېش

د اریانا حدود په لویدیز کې د ایران له مرکزي فلات[1] هغې کرښې چې د پارت ایالت یې د میدیاله ایالته او کارمانیا یې د پارس له ایالته جلا کول، په ختیځ کې د سنکیانګ او کشمیر ترا یالتونو پورې، په جنوب کې د هند ترنیمې وچې او عرب ترسمندرګي پورې، په شمال کې داکسوس (جیحون یا امو دریا)شمال ته د منځنۍ اسیا د جلګو په شمول د اورال تر سمندرګي پورې و. د لومړي ځل د پاره دانوم د

---

[1] د ځمکې هغه لوړې چې د سیند له سطحې لوړې وي، کیدای شي چې فلات په څلورخوا وکې لوړغرونه قرار ولري. د ځمکې د سطحې لوړترین فلات د تبت فلات دی چې د همالیا او اورست لړې په برکې نیسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوناني اراتسفن په کتاب کې له ميلاد نه مخکې په دريمه پېړۍ کې داريانا په شکل راغلی.

د اويستا د متن په حواله د اريانا دا لرغوني او تاريخي سيمه له شپاړس ټوټو څخه جوړه شوې وه چې دهندوکش لوې غره څلوروخوا وته پرله پسې پرتې وې، ترکومه ځايه چې پرې خبرنه شوې، هغه سيمې چې ددې غره له بېلا بېلو ځايونو څخه خړوبېدلې هغه داويستايي ځمکې مقدسه برخه وه.

-اريانم ويجو (Airyanem, Vaejo) ددې دوه کلمو تحت لفظي (کټ مټ) معنا(دارياياـنو تخم ځاى) دى او په اصطلاحي ډول کولی شو(اريايي تعليم ځاى) ورته ووايو چې پو هانو دا ځاى دامو سيند(جيحون) او سير سيند (سيحون) تر منځ سيمه يا اوسنۍ فرغانه رابښايي.

-سغده (Sughdha) : دا د سغديان سيمه ده چې د امو سيند ښي څنډوته پرته ده.

-مورو (Mouru) : دادمروې دسيمې يا ارغنداو څخه عبارت ده چې منځنې افغانستان له غرونو څخه سرچينه نيسي او د مروې له شاو خوا څخه تېرېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

-بخدي (Bukhdi) : چې د ښکلې خاورې په نوم یاده شوې دا هماغه (بلخ الحسنا) او یا (بلخ ګزمن) ده چې د لرغونې اریانا له غوره ټوټو څخه وه.
-نیسایا (Nisaya) :چې موقعیت یې د مرغاب او بلخ تر منځ ټاکل شوی ، ځینې وګړي یې عشق اباد ولې زیات شمیر یې میمنه بولي.
-هروي وه (Haroya) : ددې ټوټې ځمکې دموقعیت ټاکنې په اړوند عالمان شک او ګومان نه لري، داله هغې سیمې څخه عبارت ده چې عادتاً د هرې رود په نوم یادیږي، په وروستیو کې یې نوم کې څه بدلون راغی، دانوم تر اوسه پورې په دې سیندنۍ سیمه کې څرګندیږي (اوسنۍ هرات سیمه)
-ویکره ته (Vackerata) :هغه پوهان او شنونکې چې لرغونې دورې په جغرافیه پوهیږي دا سیمه یې د اوسني کابل سیمه ښودلې.
-اوروا (Urva) : یو شمیر تاریخ پوهان پدې آند دي چې یاده شوې سیمه (طوس) یا دغزني سیمه ده ، په ځینو ماخذونو کې (ارګون) او دهغې شاوخوا سیمې (اوه) یاده شوې.
-خننتا (Khanenta) : یوشمیر پوهانو یاده شوې سیمه د (هیرکانیا) یا ګرګان په سیمه تعبیر کړې ده.
-هرې ویتي یا (اراویتي) (Haravaiti) : د ارغنداب د سیند ګوټي نوم و.
-ای تومنت یا هیتومنت (Haetumant) : تومنت هماغه ((ایتو مندرس)) ده چې یوناني جغرافیه لیکونکو یې یادونه کړې او دهلمند سیند غاړې ترې مطلب دي، دا سیمه په اسلامي دوره کې (نیمروز) بلل کېده.
-راغا یا ره ګه (Ragha) : ددې سیمې ځینې برخې یې (ری) بولي چې کنډوالې یې د ایران ترختیځې سیمې پرتې دي ، په بدخشان کې هم د (داغ) په نوم یوه سیمه لرو.
- کخره (Kakhara) : ډامستر فرانسوي ددې سیمې موقعیت په غزني کې ښایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

–ورنا یا ورنه (Varena): ځینې تاریخ پوهان د دې سیمې موقعیت بامیان او د دبند امیر سیمه ګڼي.
–هپته هندو (Hapte Hindo): یا اوه سیندونه یعنی او سنی پنجاب.
- رانګا (Ranga):ځینې پوهان یې موقعیت د سیرسیندر اښايي. ولې ځینې نور یې په دې اند دي چې دا سیمه نامعلومه ده.
په هر حال لکه څرنګه چې د پخوانیو او او سنیو مونوله یادونې او لنډې شرحې څخه یې معلومیږي د دې شپاړس سیمو موقعیت د هندوکش شا وخوا او داکسوس (اموسیند) او اندوس (سند سیند) تر منځ ټاکي چې د افغانستان ټوله خاوره پکې راګېره ښودل شوې ده.[1]
بطلیموس اریانا په اووه ولایتونو وېشلې ده.
۱ـ مارجیانا(مرغاب حوزه) ۲ـ بکتریانا(بلخ او بدخشان)۳ـ اریا(هرات)۴ـ پاروميزوس (هزاره جات او کابل د نورستان او دارد ستان په ګډون داندوس ترغاړو پورې۵ـ درانجیانا(سیستان او کندهار)۶ـ اراکوزیا(غزني او د سلیمان غرونو لړۍ تر اندوسه) ۷ـ جدورزیا(کچ او مکران یا بلوچستان)[2]
د خراسان اداري وېش
د تاریخي شواهدو پر استناد باید وویل شي چې د خراسان سیمې په لومړیو وختونو کې یوه محدوده سیمه احتوا کوله، خو وروسته یې کرار کرار داریایانو لومړني حدود خپل کړل، سره له دې چې د خراسان د خاورې پراخوالی او پولې په مختلفو تاریخي دوروکې(له پنځمې ترنولسمې) زبرډیزې پېړۍ پورې څکه معلومې نه دي چې یو وخت به یې سیمه ډېره لویه او بل وخت به بیا کوچنۍ وه، خو بیا هم د ځانګړي خراسان حدود د څلور برخې درلودې چې په لاندې ډول دي.

[1] د افغانستان سرحدونه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۳۶ـ۳۴مخونه
[2] اریانا ،احمدعلي کهزاد ،ژباړنه، څېړنیازه ملکه مشتري، ۵۷ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ د نېشاپور او شارياخ ربع: په دې کې نېشاپور کوره، طوس او مشهد، سهيق او سبزوار، جوين، جاجرم او اسفراين، استوا او کوچان، رادکان او نسا او ابيورد، کلات او خابران او سرخس شامل و.
۲ـ د مرو ربع: د مرغاب سيند، لويه مرو او کلي يې په شمول د خوارزم چې په جيحون او مروالرود کې داخليدل.
۳ـ د هرات ربع: چې د هرات رود يا هريرود، د هرات ښار مالن او د هريرود د پورته برخې ساحلي ښارونه، پوشنج، د اسفرار ولايت، د باد غيس ولايت او ښارونه يې، گنج، رستاق، د غرجستان ولايت، غور او باميان پکې شامل وو.
۴ـ د بلخ ربع: د فارياب او شبرقان (شبرغان)، انبار او اندخوی، د تخارستان ولايت، خلم، سمنگان او اندراب، ول او ايز او تالقان پکې شامل وو.
په ټول خراسان کې پورته ځلور برخې شاملې وې او د هندوکش د سويل څمکو، باباغره، فيروزغر او د هند ترسمندر پورې يې امتداد درلود.[1]
د معاصر افغانستان سياسي او اداري تقسيماتو ته يوه کتنه
(۱۷۷۳ زېږديز) کال را پدېخوا کله چې تيمورشاه کابل خپل پايتخت وگرزاوه، د ولايتونو شهزادگانو ته يې يوه خپلواکي ورکړه د هماغه ولايتونو کنترول لکه کابل، قندهار، هرات، ترکستان، قطغن او بدخشان له شهزادگانو سره و. امير عبدالرحمن خان (۱۸۸۰-۱۹۰۱م) بيا د او اک تر هرات، ترکستان، هزاره جات، نورستان او بدخشان پورې وغزاوه.
شاه امان الله خان (۱۹۱۹-۱۹۲۹ زېږديز) کلونو کې د استقلال په لاس ته راوړلو سره د هېواد په اداري سېستم کې ځينې بدلونونه راوستل چې حکومت يې د هماغه وخت له ديموکراتيکو نظامونو څخه شمېرل کېده، هغه د اهېواد په پنځه اصلي ولايتونو او ځلور اعلی حکومتونو ووېشه.

[1] د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ويش، د پوهاند غلام جيلاني عارض ليکنه، ۲۳-۲۴ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي ولا يتونه:کابل، قندهار، هرات، مزارشريف، قطغن او بدخشان
اعلى حکومتونه: دختيځ اعلى حکومت (شرقي)، د سويل اعلى حکومت (جنوبي)، د فراه اعلى حکومت، ميمنې اعلى حکومت
مشروطه حکومت او د اساسي قانون له تصويب څخه وروسته په کال(۱۳۴۳ لمريز) چې د (۱۹۶۴ زيږديز) سره سمون لري، محمد ظاهر شاه د سلطنت په موده کې (۱۹۳۲-۱۹۷۳ زيږديز) کلونو کې افغانستان په (۲۷) ولايتونو تقسيم کړای شو او د پرمختنګ او ځانګړنې له مخې ذکرشوي ولايتونه په(۱، ۲ او ۳) درجو تقسيم بندي کړای شول.
لومړی درجه مرکزونه: دکابل، غزني، ګرديز، جلال اباد، مزارشريف، هرات او قندهار ولايتونو ؤ
دوهمه درجه مرکزونه: ارزګان، هلمند، فارياب، جوزجان، فراه، بغلان، بدخشان، تخار او پروان ولايتونه ؤ.
دريمه درجه مرکزونه: کنړ، وردګ، زابل، غور، باميان، بادغيس، نيمروز، سمنګان، کاپيسا اولغمان ولايتونه شامل وو.
هر ولايت دفرمانرو(والي)لخوا اداره کېده چې د کورنيو چارو وزارت ته منسوب ګڼل کېده. دغه راز هرولسوال په خپله حکمراني کې دخو علاقدريو اداري صلاحيت او امکانات لرل. علاقاداارانو چې په کليو او بانډو کې وجود درلوده، دولسوالۍ ترڅنګ دکړنو مستقيم مسؤليت يې درلوده او دټولنې دوګړو په نسبت په څلورو ګروپونو تقسيم شوي وو.
احمدشاه بابا ديوه اميراو افغاني امپراطورپه توګه دخپلو لسونظامي او ستراتيژيکو سفرونو په ترڅ کې د افغانستان پولې دارياناد پخوانۍ ځمکې تر کچې ورسولې او د اسيا په زړه کې يې د افغانستان نوم يو ځل بيا ژوندی کړ، هغه له لاسه تللي پخوانۍ اريايې ځمکې بياونيولې او د افغانستان دفتحې اوبري بيرغ يې دمرکزي او سويلي اسيا په مهمو ښارونو کې رپانده کړاو په همدې توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان سیاسي پولې دپخوانۍ اریانادسرحدونوسره برابرې کړې،[۱] داحمدشاه باباپه وخت کې دافغانستان قلمرو (پولې)له مروې (دازبکستان د هېواد یوه برخه) څخه دعربو ترسیند پورې او ددهلي څخه ترمشهده پورې د۸ولایتونو او ۱۵ اعلی حکومتونو څخه تشکېل شوی ؤ ولایتونه یې: قندهار، کابل ،هرات،مزارشریف،خراسان،بدخشان،پنجاب او کشمیر ؤ.

اعلی حکمتونه: ۱-فراه ۲-بلوچستان ۳-میمنه ۴-لغمان ۵-پېښور ۶-غزنی ۷-ډېره اسماعیل خان ۸-ډېره غازي خان ۹-شکارپور ۱۰- سیوي ۱۱-سند ۱۲-چچې هزاره ۱۳-لیه ۱۴- ملتان ۱۵- سر هند و.

احمدشاه بابا سربېره پردې چې یولوی فاتح اودپراخه متحدافغانستان پلارو،ده هېواد په تاریخ کې دیوه ډېرپوه، زمامدار او وتلي اداره کوونکي په توګه هم پیژندل کېږي،هغه دخپلې واکمنۍ په وخت کې داپراخ هېوادپه بشپړې پوهې سره په منظمو اداري واحدونووویشه،چې هر ولایت یااعلی حکومت په محلواوهره محله یې په سیمواوکلیووبشله،چې اداري کارونو ته رسیدنه به په کې ښه ترسره کېده، دولایتونواویااعلی حکومتونو حکمرانانواویاهم هغه ځایونه چې حاکم به پکې و ټول دپاچادفرمانونو په واسطه مقرریدل. همدارنګه دنظامي قواو قوماندانان چې دلښکرداميريا سردارپه نامه یادیدل دشاهي فرمانونو په واسطه ټاکل کېدل،په داسې حال کې چې دولایتونو اواعلی حکومتونو مامورین به دسیمه ایزو

---

[۱] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه،دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه،۳۰ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمرانانو او یا د مرکزي حکومت د وزیرانو په وسیله د پاچا د اوامرو په رڼا کې تا کل کېدل.

احمد شاه بابا د هېواد په پلازمینه کې د اداري چارو د انتظام لپاره ډېر دفترونه جوړ کړل چې ځینې یې دا و: اعلی دیوان یا وزارت (د صدارت غوندې) خزانه داري (د مالیې وزارت)، د ضبط بیګي دفتر (څارندوی او کوتوال)، نسقچې باشي ګري (د مجازاتو تطبیقونکې)، داروغه ګي (اطلاعات) میراخورباشي (د څارویو وړل راوړل) او داسې نور لوی او کوچني دفترونه چې د هېواد په اداره کې یې ډېرې اسانتیاوې رامنځ ته کړې وې.

احمد شاه بابا د افغانستان په اداره کې د سیاسي یووالي بنسټ کېښود، دې موخې ته د رسیدلو لپاره یې د افغانستان د خلکو ترمنځ حقوقي برابروالی په پام کې ونیو، حال دا چې د احمد شاه بابا تر دورې وروسته د تیمورشاه او زمان شاه په وخت کې نه یوازې دا چې د هېواد عمومي وضعې او اداري برخو کې کومه پراختیا رامنځ ته نه شوه بلکې د کورنیو جنګونو له کبله چې په ځانګړې توګه د بارکزیو او سدوزیو ترمنځ پیښ شول او هم د ورونو ترمنځ بې اتفاقۍ او د انګلیسانو او روسانو د پرمختلنې سیاست د هېواد نه شمالي، ختیځې او جنوبي برخې بیلې کړې او افغانستان په وچې کې ایسار په یوه وړوکي هېواد بدل شو. د انګېرنه ځکه پیدا شوه چې تیمورشاه ډېر ودونه وکړل او ډېر وخت په خپل شخصي ژوند ته متوجه و او د هېواد اداري ته یې به یې دومره پاملرنه نه وه.[1]

د امیر شېرعلي خان دوره: کله چې امیر شېر علي خان واک ته ورسید ه د قدرت د تمرکز او د فیوډالانو د ځپلو هڅه یې کوله که څه هم یې د لاس څخه د وتلو ولایتونو او سیمو په بېرته نېولو کې خورا کوښښونه وکړل خو د انګلیس (انګریز) د مداخلي

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۳-۳۴ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په صورت کې یې کامیابۍ ترلاسه نه کړه. دده د حکمرانۍ په دوره کې د هېواد دولایتونو شمېر پینځو ته ورسیده.

ولایتونه:۱:کابل ،۲: قندهار، ۳:افغاني ترکستان، ۴:هرات ،۵:فراه

امیرشېرعلي خان د هېواد د اداري د تنظیم په برخه کې ډېره هڅه وکړه ،اجرائیه قوه

چې د احمد شاه باباڅخه وروسته له منځ تللې وه په دویم ځل بیا جوړه او منظمه شوه ،اجرائیه قوه چې په سر کې یې صدراعظم و ،له پاچاوروسته یې بشپړواک درلود.همدرانګه کڼ شمېروزارتونه لکه:د دفاع وزارت،د بهرنیو چارو وزارت،د مالیې اوخزانووزارت په غوره ډول ددندو د ترسره کولو لپاره جوړاوتنظیم شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهېواد د چارو د اسانتیا لپاره نوي اداري لکه د مخابراتو او پست اداري یې د ولایتونو په مرکز او حتی بهر کې جوړې کړې او د لومړي ځل لپاره یې دولتي شورا او لویه جرګه تاسیس کړه، دولتي شورا چې دولس دایمي غړي یې درلودل د شاه له خوا غوره کېدل او د هېواد په مهمو چارو کې به یې غور او فیصلې کولې، په داسې حال کې چې لوې جرګې دوه زره غړي درلودل چې د ټول هېواد څخه ټاکل کېدل او هېواد داخلي او بهرنیو موضوع ګانو په برخه کې به یې پریکړې کولې باید یادونه وشي چې د دواړو مجلسونو مشري به پخپله پاچا کوله[۱]

تر امیر شېرعلي خان وروسته امیر محمد یعقوب خان منځ ته راغی، د هېواد چارې یې خپلو نږدې خپلوانو ته وسپارلې او پخپله به یې دیوه لټ اداره کوونکي په بڼه ننداره کوله د اداري چارو نظم چې د امیرشېرعلي خان په وخت کې ښه شوې وه، یو ځل بیا ګډوډ شو، په ځانګړې ډول د کیوناري په راتګ سره د هېواد اداري چارې عملا انګلیسانو په لاس کې ونیولې .د احالت چې د افغانانو لپاره د زغم وړ نه و، نو ځکه د کابل بلوا پیل شوه. او د افغانستان خلک او غیرتي عسکر د انګریزانو په مقابل کې پورته شول او ټول انګلیسي عسکر یې د کیوناري په ګډون

اعلیحضرت امیر محمد یعقوب خان (۱۲۹۶ هـ ق)
S. M. Amir Mohammad Yakoub Khan 1879

د کابل په بالا حصار کې ووژل، چې په نتیجه کې د افغان ـ انګلیس دویم جنګ پیل شو. د انګلیسي عسکرو به لا دداخلېدو دوه میاشتې نه وې شوې چې یو ځل بیا

---

[۱] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۵ـ۳۶ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان خلکو پاڅون وکړ. کله چې انګليسانو د چريکي جنګونو په مقابل کې خپل توان له لاسه ورکړ، نو هماغه و چې د سولې وړاندېزيې د اسې وکړ چې د انګليس دولت دا نه غواړي چې د افغانستان د خلکو سره جنګ ته دوام ورکړي، نو ځکه د افغانستان خلک چې هرڅوک ټاکي، د انګيسانو د منلو وړ به وي، او هغه به په رسميت پېژني. هماغه و چې اميرعبدالرحمن خان له روسيې نه کابل ته راغی، بايد يادونه وشي چې هغه هم د انګيسانو په اشاره منځ ته راغی، خود نړيدلو اداري جوړښتونو په لړکې يې يو لړ پروګرامونه مطرح کړل، ده يو مطلق العنان مرکزي دولت جوړښت او بل په ټولنيزه برخه کې ريفورمونه، خو په دواړو برخو کې اميرعبدالرحمن خان بهرنۍ خپلواکې نه درلوده، او د برتانوي هند[۱] تحت الحمايه و.

اميرعبدالرحمن خان د پورتنيو دوو پروګرامونو په تطبيق کې د هيڅ ډول ظلم او تيري څخه ډډه ونه کړه. د اميرشېرعلي خان اداري جوړښتونه يې ټول رد کړل او ټول دولتي دفترونه يې جلا جلا خو په خپلواکه ډول جوړکړل. په عمومي توګه د ټولو ادارو نهايي چارې د هغه ترڅارنې لاندې ترسره کېدې. د ټولو اداري، نظامي او ملکي جوړښتونو د پخوا په پرتله د پاملرنې وړ پرمختيا وکړه. دا په دې مانا چې د سيمه ايزې حکمرانۍ ډېرتوان محدود شو، او د د نظامي قوې په مستقيمه مرسته د مرکزي حکومت تر اغېزې لاندې راغی او تقريبا د ټولو کليوالو سيمو اداره د محلي حکومتونو ترکنترول لاندې شوه. کله چې مرکزي حکومت ټينګ شو، نو ورځ په ورځ به ځکه ځواکمن کېده چې فيوډالي قدرت تر ډېرې کچې کم شو. د قدرت او نفوذ خاوندان يې په مختلفو طريقو له منځه يوړل.

---

[۱] کولای په افغانستان کې د برطانوي هند د دسيسو په اړه زيات معلومات د (په افغانستان او د هند په نيمه وچه کې د انګريزانو د سيسې او جاسوسان) د ښاغلي ډاکترعبدالرحمن زماني ليکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې وویل شو د امیرعبدالرحمن خان په وخت کې په اداري حال کې ډېر بدلونونه رامنځ ته شول، یانې سربېره پروزارتونو د کارد چټکتیا لپاره لاندې دفترونه جوړ شول.

د مالیې او استیفا دفترونه، د نظام لوی دفتر، د مخکېنیو او اوسنیو محاسباتو د کنترول دفتر، د مال شمېرنې او اداري، پوسته، پاسپورټ، څارندوی، مالیې، حیاتي، صکوک او داسې نور....

د امیر عبدالرحمن خان اداري یا ملکي وېش د امیرشېرعلي خان د دورې سره ډېر توپیر درلود، یانې افغانستان د پنځو ولایتونو پرځای په شپږو ولایتونو په لاندې ډول وېشل شوی وو.

ولایتونه: کابل، فراه، قندهار، هرات، بدخشان، خان اباد، افغاني ترکستان (چې د امو او هندوکش ترمنځ سیمې یې په برکې نیولې) چې درې ولایتونه (میمنه، ترکستان او بدخشان) ویشل شوي وو.[1]

د امیرعبدالرحمن خان په وخت کې د بدخشان سیمه د ترکستان له ولایت څخه جلا او د بېل ولایت په توګه وپېژندل شوه، همدارنګه د کابل ولایت د پایتخت په توګه ډېره سیمه ونیوله، او د فراه، ګرشک، زمینداور او چخانسور ځېنې سیمې چې مخکې یې د کندهار په ولایت پورې اړه لرله ورسره یوځای شوې، همدارنګه د ارزګان او نورستان (کافرستان) اداره په کابل پورې وتړل شوه او د نورو ټولو ولایتونو سیمې ورې شوې، په داسې حال کې چې د کابل ساحې لویه سیمه درلوده.

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ۳۶-۳۸ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر ولایت په محلو (Topas) وېشل کېده، ځیني محلې لویې او ځیني کوچنۍ وې. د کابل ولایت د خپل وړپراخوالي له امله په ډېرو لویو او وړو اداري واحدونو وېشل شوی و، لکه غزنی، کونړ، لغمان، پروان، بامیان او داسې نور... اداري واحدونه دیوه حاکم یا مقتدر حکمران په وسیله چې د پاچاله خوا ټاکل کېده، اداره کېدل.

امیرعبدالرحمن خان تر۲۱کلونو پاچاهۍ وروسته په کابل کې مړشو او خپل زوی امیرحبیب الله خان ته یې یو تحت الحمایه، منونکې خودیوه ځواکمن پوځ او په اداره جوړه‌بوادپه مېراث پرېښود، مګردې ونه شو کړای چې د افغانستان سیاسي خپلواکي ترلاسه کړي[1].

کله چې امیرحبیب الله خان قدرت ته ورسید نود هېواد اداره یې دورونو او زامنو ترمنځ ووېشله او قرار قرار هغه منظمه اداره چې امیرعبدالرحمن خان جوړه کړې وه دانارشۍ بڼه یې غوره کړه او دفسادلورې ته یې مخه کړه. د اداري واحدونو په جوړښت کې هېڅ ډول بدلون منځ ته رانغی، تردې چې وضع یې دامیرشېرعلي خان له وخت نه مخکې حالت ته ورسیده، خوددې سره سره ددربار د دبدبې او سترتیا په برخه کې ډېربدلونونه منځ ته راغلل.

امیرحبیب الله خان چې ددربارد تنظیم سره ډېره علاقه درلوده، نو په دربارکې یې نوی نظم راوست، لکه: سرمنشي، د حضورمنشي، داخله منشي لپاره بېل دفتر او د ایشک اقاسي حضور ملکي، نظامي او خارجه لپاره یې د خارجه دفترمنځ ته

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه۳۸ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړ.[1] خـوده يې پرو مېرمنـو اودزيـاتې عياشـۍ لـه کبلـه يـې دهېـواد خپلـواکۍ او نور پر مختګ کې ارزښتمنه ونډه وانخيستلای شوه.

کلـه چـې امـان الله خـان قـدرت تـه ورسـيد ، نود خپلـواکۍ ترګټلو اود سياسـي موضـوعګانو تراوزګارتيا وروسته يې دهېـواد دټولو چارو پـه برخـه کـې يو شـمېر اصـلاحات طـرح کـړل. د افغانستان خلکو چې دهېواد لـه پرمختـګ سره بـې کچـې مينـه درلوده ،نـه يـوازې دا چـې ددې اصلاحاتو هرکلی يې وکړ ،بلکې هرډول مرستې ژمنـه يـې هـم وکړه ،هماغـه و چـې دافغانســتان دخلکو پـه ملاتـړ دهېواد درغـونې پـه لـومړۍ مرحلـه کـې لـه (۱۹۱۹نـه د۱۹۲۴)زيږديـز کلونـو پـورې نومـوړي اصـلاحات پـه برياليتوب سره سرته ورسيدل، خو داصلاحاتو دويمه مرحله چې د(۱۹۲۸)زيږديز کال نه پيل شوه دانګريزانو دارتجاعي قـوې ددسېسـو له امله دناکامۍ سره مخ شوه.

لکه چې وويل شو امان الله خان دلومړني پلان په عملي کولو بريالی شوا وهغه درانه پيټي چې مخکې دبزګرانو ،مالدارانواوکسبګرو پراوږو بارو له منځه يوړل او يـاهم يوځـه سـپک شـول.دبيلګې پـه توګـه جنسـي مـاليې، دغلـو دانوحوالـه، خريداري، په زورسره دلـرې واټـن نـه خـوراک رسـونه، دفيوډالانو ،خانانويادخلکو او حکومـت ترمنځ دفيوډالانو پـه وسـيله دمـاليې راټولونـه اواجاره کول، کليـوالي ملکي ،دنه شمارل شويو څارويو ماليه، جبري اوبيګاري کارونـه، هېڅ پـه هېڅـه بې شمېره ټيکسـونه اوداسې نـور چې پرکسـبګرو اوتجارانووضـع شـوي وو ،ټـول لـه

[1] افغانسـتان معاصر،دسيد سعدالدين هاشمي ليکنـه،پوهنتون کابل پـوهنځی تعليم اوتربيـه ۱۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځه لاړل او یا کم شول. نغدي مالیې و تاکل شوې، چې مالیه ورکونکو به نیغ په نیغه پرته د خان او فیوډال له لاسوهنې د دولت ملي دفترته مالیې ورکولې، سربېره پردې د هغه وخت حکومت د هېواد د ملي وحدت ټینګښت ته ډېره پاملرنه وکړه او دا موضوع یې دوروليء او د خلکو د مساوي حقوقو پربنسټ خبروته وړاندې کړه. غلامي چې د امیر عبدالرحمن خان او له هغه نه مخکې دورې مېراث وه له منځه یوړه. ټولې وینځې او غلامان خپلواک شول، توکمیز، مذهبي او ژبني توپیرونه له منځه ولاړل. د محمدزیو ، خانانو او روحانیونو استعماري معاشونه او امتیازات لغوه شول، اهل هنود چې لږه کې وو. د یو شان حقوقو خاوندان شول او هغه جزیه چې پخوا پرې وضعه شوې وه په ټوله مانا له منځه ولاړه.

دلومړي ځل لپاره په افغانستان کې درې قوې (اجرائیه، مقننه او قضایه) په منظمه توګه منځ ته راغلې او د هېواد ټولې چارې د دغو درې قوو په څرخ ګرځیدلې.

د امیر امان الله خان په وخت کي
د افغانستان ملکي ویش

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هغې وروسته چې امان الله خان دخپلواکۍ غوښتنې دانډونو په پلوۍ دافغانستان خپلواکي لاس ته راوړه، نوددې لپاره چې عنعنوي ارزښتونه دوخت دقانوني، حقوقي اومدني بڼه معرفي کړي، دافغانستان اساسي قانون چې دافغانستان دخلکو دخپلواکۍ اوپه ځانګړې توګه دروښانفکرانو دغوښتنو سره برابر و دلومړي ځل لپاره په (۱۳۰۳ه ش) کال کې منځ ته راغی. سربېره پردې دهېواددادراي واحدونو جوړښت چې ترهغه وخته لا په منظمه اوقانوني بڼه تدوین شوی نه و، په(۱۳۰۰) لمریزکال کې دافغانستان داساسیه تشکیلاتو په نامه تدوین شو، په دې اساسنامه کې ټول افغانستان په (۲۱۲) اداري واحدونووېشل شو. نوموړو اداري واحدونو ولایت، اعلی حکومت، لوی حکومت، لومړی، دویم اودریمه درجه حکومت اولومړۍ اودویمه درجه علاقداري درلودې.[1]

دامان الله خان په دوره کې هېواد د پخوانیو حکومتونو څخه په تو پیرد قدرت غیر تمرکز والي اصولو پر بنسټ ددندو، مسولیتونو اوصلاحیتونو پواسطه اداره کېده او هېواد یې په ۵ ولایتونو او ۴ اعلی حکومتونو ویشلی وو. ولایتونه: ۱ =کابل۲ =قندهار ۳ =هرات۴ =بلخ ۵ = بدخشان

اعلی حکومتونه: (شرقي، جنوبي، میمنه او فراه) اعلی حکومتونه

په دې توګه دافغانستان اداري واحدونو پنځه ولایتونه اوڅلوراعلی حکومتونه لرل، چې هرعمده واحد بیا په کوچنیو اداري واحدونو یانې (۸) لویو حکومتونو (۲۹) لومړی، دویم اودریمه درجه حکومتونو او(۱۰۳) لومړۍ، دویمه اودریمه درجه علاقداریو باندې وېشل شوی و، ترټولو کوچني اداري واحدونه کلي، محلې اوکندي وو، چې نفوس به یې له (۲۵-۲۰۰) یاله دې ډېرو. چې دهرې قریې په سر کې به ملک یاقریه دارو.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه۳۹-۴۰ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولایتونه دنایب الحکومه او اعلی حکومتونه به د اعلی حاکم د اداري لاندې و ، یوازې د کابل ولایت امر د والي په توګه پیژندل کېده. دلویو حکومتونو په سرکې لوی حاکم، د سیمه ایزو حکومتونو مشر حاکم او دعلاقداریو مسولین به علاقداران وو. د قریې اړونده چارې به د قریه دار په وسیله سرته رسیدې، چې دحکومت او خلکو ترمنځ یې ارتباط درلود. او د خلکو او حکومت اړیکې یې تامینولې.

د اماني دورې څخه په راورو سته کلونو کې بیا دهېواد تردریم اساسي قانون په (۱۳۴۳)لمریز کال پورې د افغانستان اداري وېش د نایب الحکومګۍ د اعلی حکومتونو او یالویو ولسوالیو په شکل پاتې شوی دی یانې په دې موده کې (کابل ،کندهار،هرات،مزارشریف، قطغن،ننګرهار او پکتیا)نایب الحکومګۍ او (غزنی، پروان،فراه،میمنه،بدخشان،شبرغان او ګرشک)اعلی حکومتونه او(خوست،شینواري او کونړ)لوی ولسوالۍ وې.[1]

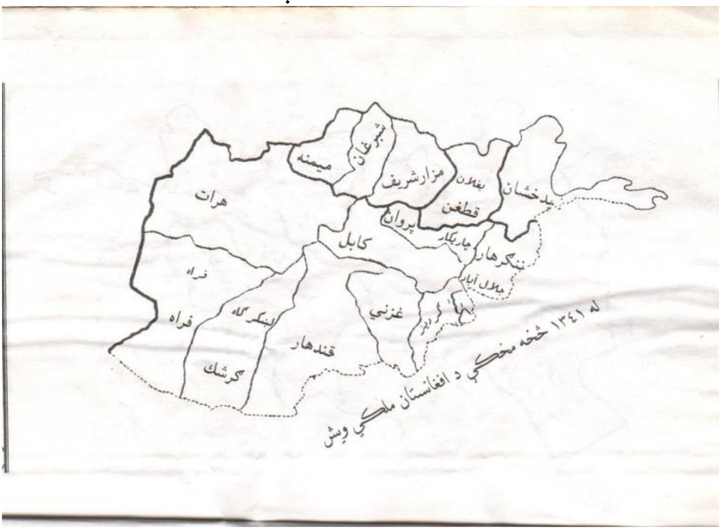

[1] د افغانستان پیژندنې لنډه لار، د پوهاند نورالله ځل لیکنه، ۲۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۴۳) لمریز کال دلومړي ځل لپاره د اساسي قانون او دیموکراسۍ د تطبیق په خاطر د افغانستان په اداري تشکیلاتو کې بنسټیز بدلونونه ځکه راغلل، چې د پخواني اداري وېش په برخه کې د اداري واحدونو ترمنځ رقابت ډېر و. ځینې ولایتونه دومره پراخه و چې د طبیعي خنډونو لکه د سوځونکو اولوړو دښتو له کبله یې اداره د هغه وخت په وسایلو ګرانه وه. د اداري کسانو کار او بوختیا دوره ډېره وه چې په ګرانه یې کولای شول چې د خلکو غوښتنلیکونو ته ورسیږي. سربېره پر دې عرفاني او ټولنیزې موضوعګانې چې باید ډېره پاملرنه ورته شوې وی، د هېرېدو په حال کې وې. همدارنګه په پخواني ملکي وېش کې مرکزونه دومره لرې او ستونزمن و چې خلک په اسانه نه شو ورسیدلای او د خپلو ستونزو د حل لپاره مجبورو چې ډېر واټنونه لنډ کړي. د دې وضعې، نه یوازې دا چې په خلکو جسمي او فزیکي ستړیا تحمیلوله، بلکې د هېواد د ناتوانو پر ګنو وخت او پانګې ته یې ډېر زیان رساوه.

د پورته ټکو په پام کې نیولو سره هېواد لومړی په (۱۳۴۳) لمریز کې په (۲۹) ولایتونو ووېشل شو. اداري واحدونه بیا په لویو ولسوالیو، لومړۍ، دویمه، دریمه او څلورمه درجه علاقداریو چې هرې یوې یې عدلي او ابتدایه محکمې، د مالیې او نورې څانګې درلودې ووېشل شو.

هر ولایت د یوه والي په واسطه چې د مرکز سره یې تماس درلود اداره کېده. همدارنګه هر ولایت یو اداري مرکز درلود، چې دې رسمي اداري ببله حوزه درلوده، چې له همدې حوزې بېه دوړو اداري واحدونو لکه لویې ولسوالۍ، ولسوالیو او علاقداریو ترمنځ د کارونو د ښه انسجام لپاره اړیکې تنظمېدلې، چې شمېر یې (۲۴۳) اداري واحدونو ته رسیده، وروسته له یوه کال یانې په (۱۳۴۴) لمریز کې د کټواز او ارګون ولایت د غزنې او پکتیا سره یو ځای کړای شول. یانې افغانستان په (۲۸) ولایتونو ووېشل شو او نور اداري واحدونه په خپل حال پاتې شول. اداري واحدونه د پراخوالي، د نفوسو د شمېر او نورو سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاملرنو له امله په مختلفو درجوو بشل شوي وو. دبيلګي په توګه لومړی، دويم او دريم درجه ولايتونه، او په همدې ترتيب ولسوالۍ هم په لومړی، دويمه، دريمه او څلورمه درجه وبشل شوې وې. داويشنه په ډېره اندازه دنفوس دشمېر او جغرافيايې ساحې پربنسټ ترسره شوې وه. علاقدرايو تشکيل او درجه بندي نه درلوده.

دافغانستان په اداري جوړښت کې له (۱۳۴۴ـ۱۳۵۲المريز) کلونو کې پورې دپاملرنې وړبدلونونه رانغلل، حال داچې له (۱۳۵۲ـ۱۳۵۷المريز) کلونوپورې په اداري جوړښتونوکې لږبدلونونه پيښ شول.

له (۱۳۵۳المريز) کال کې دکونړاوکاپيسا ولايتونه لويې ولسوالۍ شوې، کونړپه ننګرهاراوکاپيسا په پروان پورې وتړل شوه. خوپه (۱۳۵۷) لمريزکال کې يوځل بيادکونړلويه ولسواي له ننګرهار څخه بېله او ولايت شو. سربېره پردې په اداري واحدونوکې هم واړه بدلونونه منځ ته راغلل.

له (۱۳۵۷) لمريزکال کې څخه وروسته اداري موضوعګانې دنورو ټولنيزو او اقتصادي موضوعګانو په څېرپه پام کې ونيول شوې. له (۱۳۵۷) لمريزکال څخه را وروسته لکه څنګه چې په ټولوټولنيزو او اقتصادي برخوکې بدلونونه ترسترګو کېدل او په راتلونکې کې تطبيق دمليتونواوقومونو داقتصادي، ټولنيزو، کلتوري، سياسي، جغرافيايې اوتوپوګرافي غوښتنو دمعيارونو په پام کې نيولوسره تنظيم او تعديل شول، چې دقومي او قبېلوي نفاق په برخه کې سترعامل ګڼل کېږي. دوزيرانو شورا(۱۴ـ۱۰ـ۱۳۵۹) نېټې دملکي وېش په غونډه کې درې نوي اداري واحدونه لوګر، کاپيسا اووردګ دولايتونو په توګه منظورشول. په دې توګه په (۱۳۶۰) لمريزکې دهېواداداري جوړښت د(۱۳۴۳) لمريزکال په څېربيا په (۲۹) ولايتونو، دوهن لويوولسواليو (۱۸۳) ولسواليو او(۱۰۱) علاقداريو جوړشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړنۍ نفوس شمېرنې پر اساس دهېواد ټول اداري واحدونه(۲۳) ښاري او (۳۵۳۲۴) اصلي اوفرعي قريې لري[1]

دديموکراتيک جمهوريت دوره :دکمونېستانوله کودتاڅخه وروسته چې د جمهوري نظام په وړاندي وکارول شوه ،کمونيستي رژيم د ګوند دطرحو د ښه پلي کولو او سخت امنيتي کنترول په موخه پداسې حال کې چې ولايتونه يې په خپل عادي حال پرېښودل،نوي اداري تشکيلات د زون تر نامه لاندې رامنځ ته کړل او شمېره يې تر ۹ زونونو ورسوله.

۱: شمالي زون(د بلخ ،سمنګان،جوزجان ،او فارياب)ولايتونه پکې شامل و.
۲ شمال ختيځ زون (کندز ،بغلان،تخار،او بدخشان)ولايتونه پکې شامل وو .
۳ ـ شمال لويديځ زون (هرات ،بادغيس اوغور)ولايتونه په کې شامل وو.
۴ـ جنوبي زون (هلمند ،قندهار،زابل اوارزګان) ولايتونه په کې شامل وو.
۵ ـ سويل لويديځ زون (فراه اونيمروز)ولايتونه په کې شامل وو.
۶ـ جنوب ختيځ زون (غزني ،پکتيا او پکتيکا)ولايتونه په کې شامل وو.
۷ ـ ختيځ زون(ننګرهار،کنر،اولغمان)ولايتونه په کې شامل وو.
۸ـ مرکزي زون:کابل ،پروان،کاپيسااو باميان)
۹ ـ دکابل ښار: چې پکې يولس ناحيې شاملې وې.

په (۱۹۷۰ زېږديز)کال کې افغانستان په ۲۶ ولايتونو ۲ لوی ولسوالیو او ۱۷۵ ولسوالۍ او ۱۱۸ علاقداريو تقسيم شوی و.دخلقيانو(کمونيستانو)په دوره کې پکتيکااوسرپل ولايتونه دافغانستان په سياسي نقشه کې زيات کړی شو.دمجاهدينو په دوره کې دخوست اونورستان دولايتونو په زياتولو سره دولايتون شمېره ۳۲ ته ورسيده.

---

[1] دتاريخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه او اداري ويش،دپوهاند غلام جيلاني عارض ليکنه.۴۰-۴۳ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دحامد کرزي په راتګ سره پنجشېر (چې د کاپیسا دولایت یوه ولسوالي وه په ۲۰۰۴ زیږدیز) کال ولایت ته پورته کړی شوه، همدا راز دایکندي(چې دارزګان ولایت یوه ولسوالي وه) د (۲۰۰۴ زېږدیز) کال په مارچ کې په ځانګړي ولایت واړول شوه په دې توګه په کال(۲۰۰۴زېږدیز) کې دافغانستان سیاسي نقشې ته دادوه نور ولایتونه هم ورزیات شول چې اوس مهال (۱۳۹۴المریز) کال کې دافغانستان دولایتونو شمېر۳۴او ولسوالیو شمېر۳۶۴ته رسیږي.[1]

---

[1] دافغانستان اداري ویش او سرحدي کرښو په اړه کولای شئ نور معلومات د(تشکیل سرحدات، وواحدهای اداري افغانستان درمسیرتاریخ) دښاغلي پوهیالي فهیم (کوشاه)، سیستم اداري وتشکیلاتي افغانستان معاصر، دښاغلي سرمحقق استاد محمد ناصر ستانکزي لیکنې وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان د سياسي او اداري تقسيماتو جدول

گڼه	ولايت	مرکز	مساحت په کيلو متر مربع	د ولسوالی گانو تعداد	د تشکيل درجه	د ولايت کود
۱	ارزگان (Uruzgan)	ترينکوت	۱۲۶۴۰	۴	۳	۳۰
۲	بادغيس(Badghis)	قلعه نو	۲۰۰۴۸	۶	۳	۲۳
۳	باميان(Bamian)	باميان	۱۴۱۶۷	۶	۳	۲۳
۴	بدخشان (Bdakhshan)	فيض آباد	۴۷۴۰۳	۲۷	۲	۱۴
۵	بغلان(Baghlan)	پل خمري	۳۰۳۶۲	۱۴	۲	۱۶
۶	بلخ(Balkh)	مزارشريف	۱۶۸۴۰	۱۴	۱	۱۹
۷	پروان(Parwan)	چاريکار	۵۸۶۸	۹	۲	۰۳
۸	پکتيا(Paktia)	گرديز	۶۲۵۹	۱۰	۲	۰۸
۹	پکتيکا (Paktika)	شرنه	۱۹۳۳۶	۱۸	۲	۰۷
۱۰	پنجشېر (Punisher)	بازارک	۳۵۳۱	۶	۳	۳۳
۱۱	تخار (Takhar)	تالقان	۱۲۳۷۶	۱۶	۲	۱۵
۱۲	جوزجان (Jowzjan)	شبرغان	۱۰۳۳۶	۱۰	۲	۲۰
۱۳	خوست Khost	خوست	۴۰۲۹	۱۲	۳	۰۹
۱۴	دايکندی(Daykandy)	نيلي	۱۶۶۵۵	۸	۳	۳۴
۱۵	زابل (Zabol)	قلات	۱۷۲۹۳	۹	۳	۲۹
۱۶	سمنگان(Samangan)	ايبک	۱۱۲۱۸	۶	۲	۱۸
۱۷	سرپل Sarpool	سرپل	۱۶۳۶۰	۶	۳	۲۱
۱۸	غزني (Ghazni)	غزني	۲۳۳۷۸	۱۸	۲	۰۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹	غور (Ghor)	چغچران	۳۸۶۶۶	۹	۳	۳۱
۲۰	فاریاب (Faryab)	میمنه	۲۱۱۴۶	۱۳	۲	۲۲
۲۱	فراه (Farah)	فراه	۴۷۸۷۶	۱۰	۲	۲۵
۲۲	قندوز (Kunduz)	قندوز	۷۸۲۷	۶	۲	۱۷
۲۳	قندهار (Kandahar)	قندهار	۴۷۴۷۶	۱۵	۱	۲۸
۲۴	کابل (Kabul)	کابل	۴۵۸۵	۱۴	۱	۰۱
۲۵	کاپیسا (Kapisa)	محمود راقی	۱۸۱۷	۶	۳	۰۲
۲۶	کنړ (Konar)	اسد آباد	۴۳۳۹	۱۴	۲	۱۱
۲۷	لغمان (Loghman)	مهترلام	۳۴۰۸	۴	۳	۱۲
۲۸	لوګر Lowgar	پل علم	۳۹۵۵	۶	۳	۰۵
۲۹	ننگرهار Nangarhar	جلال آباد	۷۶۱۶	۲۱	۱	۱۰
۳۰	نیمروز (Nimruz)	زرنج	۴۱۳۵۶	۴	۳	۲۶
۳۱	نورستان (Nuristan)	پارون	۹۹۴۲	۷	۳	۱۳
۳۲	وردک(Wardak)	میدان شار	۹۰۲۳	۸	۳	۰۴
۳۳	هرات (Herat)	هرات	۶۳۰۹۷	۱۶	۱	۲۴
۳۴	هلمند (Helmand)	لشکرگاه	۶۱۸۲۹	۱۲	۲	۲۷
مجموعه			۶۵۲۲۲۵	۳۶۴		

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دحکومت درې ګونې قواوې

حکومت په مجموع کې له درې قواوو څخه تشکيل شويدی چې دولت دد غودرې ګونو قواوو په وجود کې، چې د هريوه ځواک واکونه اودندې د قواوو دتفکيک اصل په پام کې نيولو د اساسي قانون او نورو قوانينو په رڼاکې ځانګړې شوي ترڅودهرې يوې برخې جوړښت، واکونه او مسوولیتونه به په جلاتوګه تشريح او توضيح شي.

مقننه قوه (ملي شورا)

ملي شوراپه هرهېوادکې په مختلفو نومونويادېږي لکه:مجلس الشعب الوطني، نيشنل اسمبلي... اوپارلمان يې مشهورنوم دی، پارلمان له فرانسوي کليمې (Parliament)څخه اخستل شوی چې دخبرواترو ،مباحثې او نظرياتودتبادلې ځای ته وايې، پارلماني دندې اوواکونه، پارلمان دغړو تاکلو څرنګوالی اونورې اړونده مسلې دهرهېواددقوانينوپربنسټ تشريح اوپارلمانونه دهماغوقوانينو پراساس خپل فعاليت کوي.

پارلمانونه دجوړښت اوواکونو له پلوه په مختلفوهېوادونوکې توپيرلري چې دغه توپيرونه دهېوادونو په اساسي قوانينوکې مشخص شويدي، لکه په ځينو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېوادونوکې پارلمان یومجلس لري لکه:بنګله دیش، چین، کیوبا ، صربستان، اوکراین اودمالدویاپه هېوادونوکې خودنړۍ په اکثروهېوادونوکې پارلمانونه دوه مجلسه دي چې دانګلستان،فرانسې،کاناډا او استرالیا هېوادونه او په دودیز شکل زموږ د هېوادپارلمان نوم اخستی شو چې زموږ هېواد پارلماني تاریخ په اوږدوکې دوه مجلسه سنا(مشرانوجرګه) او داستازو مجلس(ولسی جرګه)وو ،دنوي اساسي قانون یو اتیایمې او دوه اتیایمې مادې پربنسټ دافغانستان اسلامي جمهوري دولت ملی شورا ،دستر تقنیني ارګان په توګه دافغانستان دخلکو دارادي ځرګندونه او دټول ملت نمایندګي کوي،همدارنګه دافغانستان ملي شورا ددولت تقنیني قوه ده چې دقانون سره سم دوه مجلسه یانې ولسي جرګه او مشرانو جرګه ده چې د داخلي کړنلارو پر بنسټ خپلې چارې تر سره کوي.

ولسي جرګه: ولسي جرګه دافغانستان ملي شورا یو ځانګه ده چې د اساسي قانون د درې اتیا یمې مادې د حکم پر بنسټ د ولسي جرګې غړي دخلکو دازادو، عمومي، پټو او مستقیمو ټاکنو له لارې انتخابېږي،دهمدې مادې د ځلورم جزد حکم پر بنسټ دولسي جرګې دغړیو شمېر دهرې انتخاباتي حوزې د نفوسو د شمېر په تناسب ،زیات نه زیات ۲۵۰کسانو پورې دي.

ددې مادې دمحتویاتو پر بنسټ د ټا کنو په قانون کې باید داسې لارې چارې وسنجول شي چې انتخاباتي نظام په ټاکنوکې دګډون لپاره دخلکو عمومي اوعادلانه استازیتوب تأمین کړي اودنفوسو په تناسب له هر ولایت څخه په اوسط ډول لږ تر لږه دوه تنه ښځینه وکېلانې د ولسي جرګې غړیتوب تر لاسه کړي.

ترکیب او هیأت:ولسي جرګه ۲۴۹ غړي لري چې یادو شویو څوکیو په جمله کې ۶۸ ښځې هغو څوکېو ته انتخابیږي چې داساسي قانون له خوا هغوی ته ځانګړې شوې دي، په۲۴۹څوکېو کې لس څوکۍ دکوچیانو استازیو ته خاص شوي او نورې پاتې څوکۍ هرولایت ته دنوموړي ولایت دوګړو د نفوس په تناسب ولسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرګې ته د استازو د استولو حق ورکړ شويدی.دهرې کاري دورې په پيل سره ،دملي شورى دواړه مجلسونه د خپلو غړولـه منځ څخه يو يو غړی د تقنيني دورې (پنځو کلونو) لپاره د مجلس د ريس په توګه، دوه دوه غړي د ريس د لومړي او دويم مرستيال په توګه،او دوه دوه غړي د منشي او منشي د مرستيال په توګه د يو کال لپاره ټاکي.

دا کسان بايد د ولسي جرګې او مشرانو جرګې لپاره اداري ټولګي (ګروپونه) وټاکي.

ولسي جرګه واک لري چې دمجلس ديوه ثلث دوړانديز پربنسټ دحکومت دفعاليتونواوکړنود څارنې او څېړنې په غرض يوخاص کمېسون وټاکي. پاتې دې نه وي چې ولسي جرګه خپلو چارو د سمون له پاره په داخل کې مختلف کمېسونونه دداخلي کړندود سره سم رامنځ ته کوي چې ولسي جرګه اتلس کمېسونونه لري او په مختلفو څانګو کې د هرې اداري اعمال او کړنې تر څېړنې او ارزونې لاندې نيسي.

نقش او مسؤولېتونه:ولسي جرګه چې د ولسواکۍ اصل ساتنې په پام کې نيولو او اساسي قانون څلورمې مادې پربنسټ يوائې منتخب کسان کولی شي دولس استازيتوب وکړي،په همدې بنسټ ولسي جرګه داساسي قانون يونوي يمې مادې سره سم لاندې واکونه او صلاحيتونه لري:

۱- له هريوه وزير څخه د استېضاح په برخه کې داساسي قانون ددوه نوي ېمې مادې له حکم سره سم تصميم نيول.

۲- د پرمختيايې پروګرامونو او دولتي بوديجې په باب تصميم نيول.

۳- داساسي قانون له حکمونو سره سم دمقرريو تائيديا رده ول.

د اساسي قانون د دوه نوي مې مادې پر بنسټ، ولسي جرګه په سلوکې دشلو غړو په وړانديزهروزير داستېضاح لپاره ولسي جرګې ته وربللی شي، يانې د هغو مسالو په باره کې چې وزيران يې مسؤوليت لري،له هغوڅخه توضېحات غوښتلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي.لکه: ددفاع او کورنيو چارو له وزيرانو څخه د نا امنيو د زياتېدو د لامل په هکله پو ښتنې وکړي، يادعامې روغتيا له وزير څخه دناروغيو دخپريدو په باره کې توضيحات وغواړي.که ورکړل شوې توضيح دقناعت وړ نه وي،ولسي جرګه د نه باور(عدم اعتماد)رأيه ورکوي. وزير ته د نه باور رأيه بايد صريحه، مستقيمه اودمؤجه دلايلو پربنسټ ولاړه وي.دنه باور رأيه هم دولسي جرګې د غړو د رأيو په اکثريت سره ورکول کېږي.

د اساسي قانون د اته نوي يمې مادې پر بنسټ،د دولت بوديجه اودحکومت پرمختيايي پروګرام دمشرانو جرګې له لارې دهمدې جرګې له مشورتي نظريې سره يوځای ولسي جرګې ته سپارل کېږي.دولسي جرګې پرېکړه د جمهور رئيس تر توشيح وروسته،بې له دې چې مشرانو جرګې ته وړاندې شي،نافذه ګڼل کېږي.

داساسي قانون دڅلور شپيتمې مادې په يوولسمې او دولسې فقرې کې راغلي دي چې د ولسي جرګې په تائيدد وزيرانو،لوی څارنوال،دمرکزي بانک،د ملي امنيت او سرې مياشتې درئيسانو ټاکل او د هغوی استعفاء منل. يا په بل عبارت ،دغه هر يو چاروا کی دې ته اړ دی چې دجمهور رئيس له خوا تر معرفي کېدو وروسته دولسي جرګې د اعتماد رأيه تر لاسه کړي خو ولسي جرګه دکوم وزير يارئيس دعزل کېدو واک نلري..

د مشرانو جرګه: مشرانوجرګه ياد سنا مجلس چې دافغانستان اساسي قانون ددوه اتيايمې مادې پر بنسټ ملي شورا له دوه جرګو څخه چې يوه يې هم مشرانو جرګه ده،جوړه او د پارلمان د دوه جرګو دليل پدې اساسي قانون او نوروقوانينوکې د پوه او تجربه کاره تقنينيه ځواک تکميلول او ددې پخاطر دولسي جرګې تر غړيو دمشرانو جرګې دغړوعمر ډېروي (ولسي جرګې غړي۲۵کلن او دمشرانو جرګې غړي۳۵کلن وي) ديادونې وړ ده چې مشرانو جرګه خپلو چارو دسمون او فعاليتونو ترسره کېدو پخاطرغړي دداخلي کړندود له مخې په کمېسونونو وېشل کېږي چې بيا دغه کمېسونونه په مختلفو برخو کې خپل فعاليتونه ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکیب او هیأت: اساسي قانون دځلور اتیایمې مادې پر اساس د مشرانو جرګې غړي په لاندې ډول ټاکل کېږي:
د هرې ولایتي شورا له غړو څخه یوتن د مربوطه جرګې په انتخاب سره دځلورو کلونو له پاره چې دځلورد برشو ولایتونو څخه ۳۴ کسه انتخابیږي.
د هر ولایت د ولسوالیو شوراګانو له غړو څخه یوتن د هر ولایت مربوطه ولسوالیو شوراګانو د غړو په انتخاب د درې کلونو لپاره چې ځلور د برش کسه انتخابیږي.
پاتې دریمه برخه د همدې مادې د حکم پر بنسټ ځلورد برش کسه د جمهور له خوا د معلولینو، معیوبینو او کوچیانو په استازیتوب دوه تنو اشخاصو په ګډون د هېواد پوهو او باتجربه اشخاصو له منځ څخه د پنځو کلونو له پاره انتصابیږي.
د یادې مادې د حکم پر اساس جمهوررئیس له د غو اشخاصو څخه په سلوکې پنځوس سلنه ښځې انتصابوي، څوک چې د مشرانو جرګې د غړي په توګه د مربوطه جرګې لخوا انتخابیږي، په مربوطه جرګه کې خپل غړیتوب له لاسه ورکوي او دده پرځای د قانون له حکمونو سره سم بل شخص ټاکل کېږي.
نقش او مسؤولېتونه:لکه څنګه چې مو مخکې هم یادونه وکړه د غه برخه دملي شورا (مشرانو جرګه) له یوه اړخه مسلکي او باتجربه جرګه ده چې د خپلې پوهې او تجربې پر بنسټ د ولسي جرګې قانوني مصوبې او پریکړې څېړي او له بله پلوه اکثرا مشرانو جرګه، حکومت او ولسي جرګې ته په مختلفو برخوکې سلامشورې ورکوي چې پدې ترتیب سره ویلی شو مشرانو جرګه نسبت ولسي جرګې ته کمواکه جرګه ده. [۲۱]

---

[۱] د افغانستان د ولسي جرګې په اړه نورمعلومات د(نګاهي به ترکیب جدید مجلس نماینده ګان افغانستان(د ښاغلو عباس حسیني او نورالله فیضي لیکنه وګورئ
[۲] د ملي شورا د ندو او صلاحیتونو په اړه زیات معلومات د اساسي قانون په پنځم فصل د۸۱ مادې څخه تر ۱۰۹ مادې په اړه تفصیلي معلومات کتلی شئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د ملي شورا تاریخي پس منظر

په هر عصر او زمانه کې د افغانستان د خلکو دا یوه ځانګړتیا وه چې محلي، قومي، او ملي مهم کارونه یې په مجالسو، محافلو او قومي جرګو کې حل او فصل کړي او د ابتدایي ترینو دورو د ژوند کولو نه تر قبېلوي ژوند او بیا تر ښاري ژوند پورې یې همېشه دا ځانګړتیا ساتلې ده، مشوره او د نظر تبادله کول همېشه زمونږ د ملک د خلکو د توجه وړ ګرځېدلې دي، مجلسونه د اجتماعي او قبیلوي وضعې او حالاتو په نظر کې نېولو سره فرق لري کله په کوچني شکل او کله بیا په لوی شکل سره جوړې شوي دي.

د ځانګړتیا له هغه وخته چې باختري اریایان د څارویو د څرولو د ژوند له وخت څخه قبیلوي ژوند ته داخل شول نو د سبها د مجالسو په جوړولو یې لاس پورې کړ چې سبها د مجلس په مانا وه سبها چې په کلي کې جوړېده نو په هغه کې په کوچنیو سیاسي مسایلو باندې بحث کېده او همداسې مسایل په کې حل او فصل کېدل او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره يو معين اوطاق موجود وو چې د کلي ټولو خلکو به په هغې کې ګډون کاوه په پخوانۍ اريايې ژبه کې د سبها کليمه د مجلس لپاره استعمالېده ځکه چې تراوسه پورې دغه کليمه او بعضې نورې پخوانۍ کليمې په هندي ژبه او پاکستاني ژبه کې مروجې دي،نن ورځ په هندوستان کې ملي مجلس ته لوک سبها (ملي مجلس) وايي دغه رسم او رواج د پخوا نه دارياپي قومونو په منځ کې مروج و اوخپل مجلسونه به يې د سبها په نوم يادول د سبها ترڅنګ اريايي قبايلو او طايفو يو بل ډول قومي مجلس هم درلود چې د سمتي په نوم يادېده ولې د سبها غوندې ټولو خلکو په کې ګډون نشو کولای.سمتي مجلس له حقوق پوهانو ، نجباو او د قوم له پوهو خلکو څخه جوړ شوی و. تحقيق کوونکو ددې دواړو مجلسونو اهميت په ويدي عصر کې يوګڼلو او عقيده يې درلوده چې اريايان دخپلو مهمو مسايلو د حل او فصل لپاره پرته د کومې استثناء څخه دې مجلس کې شامل کېدل يا ګډون کاوه.[1] ولې بعضې فکر کوي چې دې مجلسونو يو د بل څخه توپير درلود په سمتي مجلس کې پخپله پادشاه هم ګډون کاوه او حتی انتخاب کېده هم سمتي مجلس ته لکه چې زيمر الماني تحقيق کوونکي پدې باره کې وايي چې په پخوانۍ اريايي ټولنه کې پادشاه د سمتي مجلس لخوا څخه انتخابيده.

په شپږمه قبل الميلاد پيړۍ کې د هند په نيمه وچې کې د بودا مذهب رامنځته شو چې په تدريجي توګه همسايه هېوادو ته ورسيد د کنشکا په تخت کېناستو سره ددې مذهب د پخوانيو اصولو د تعديل او اصلاح په خاطر يو مجلس د کنشکا له خوا جوړ شو ، چې دغه مذهبي مجلس د کشمير په ښار کې جوړ شو چې پنځه سوه تنو عالمانو او راهبانو په هغه کې عضويت درلود ،دغزنويانو دوخت لوی مجلس چې د دولت لوړو چارواکو او د لښکر د مشرانو ترمنځ جوړ شو او د هغې په نتيجه کې ناصرالدين سبکتګين د پادشاه په حيث انتخاب شو دغه شخص د غزنويانو د

[1] ،شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحميد فقيری ليکنه مخونه ۶۵، ۶۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت موسس یا بنیاد ګذار او د افغانستان په تاریخ کې یې ډېر مهم کارونه ترسره کړي دي د(۱۷۰۹ زېږدیز)کال مجلس چې د قندهار ښار د شمال شرق په ډېرش میلۍ کې د مانجه په نوم ځای کې دایر شو چې پدې مجلس کې تصمیم ونیول شو چې ګرګین باید ووژل شي، او ازادي اعلان شي پدې مجلس کې د رهبرانو وظایف او د مربوطه قبایلو وظایف تعین شو چې ترڅو د ازادي د ساتلو او د صفوي دولت د هر رنګه نظامي حملې لپاره چمتو واوسي د پخوانیو مجالسو له تجربو څخه په استفاده خلکو د(۱۷۱۷زېږدیز)کال د تاریخي مجلس چې په هرات کې وو په جوړولو لاس پورې کړ دغه مجلس په ملي مسایلو باندې د مشورې له حیثه با اهمیته ګڼل کېده د مجالسو جوړول د قومي غرور، خودخواهۍ او نوروکې موثر او مفید واقع شوی دی د هرات مجلس کولای شو ددغو مهمو او موثرو مجلسونو له جملې څخه حساب کړو چې د حکومت مشران یې په خپلو کړنوکې په ښه توګه رهبري کړل یو بل مهم مجلس چې د افغانستان د تاریخي او مهمو مجلسونو له جملې څخه ګڼل کېږي، د قندهار د(۱۷۴۷زېږدیز) کال مشهور مجلس دی دغه مجلس پدې تاریخ د شېر سرخ په مزارکې جوړ شو چې نهه ورځې یې دوام پیدا کړ چې بالاخره وروسته له نهو ورځو څخه احمدخان ابدالي د افغانستان د پادشاه په حیث انتخاب شو یو بل مهم مجلس د(۱۸۴۱زېږدیز)کال د کابل مجلس دی چې دا جرګه د افغان انګلیس دلومړۍ جګړې د شدت په وخت کې چې ددې خاورې خلکو د هرکنج او کنار څخه د ازادۍ دلاس ته راوړلو په خاطر د جنګ میدان ته راوتلي وو جوړه شو د خلکو رهبرانو په هرځای کې مجلسونه جوړول چې ترڅو په یوه طریقه د انګلیسانو د مختنه تګ مخه ونیسي.[1] خپل مجلسونه یې په دوامداره توګه جوړول او د کابل د ښار نه بېرون یې هم د خلکو سره رابطه درلوده، د جهاد مشرانو ټول کارونه په مشوره سره سرته رسول د(۱۸۴۱زېږدیز)کال د نومبر د میاشتې په اول د شپې په مجلس کې محمدزمان خان د رئیس په حیث تعین شو د

---

[1] عبدالحمید فقیری ،شوری پارلمان.(مطبعه شاکر صمیم ۱۳۸۸ هـ ش کال) صـ ۲۲، ۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیرحبیب الله خان سلطنت په وخت کې یوه دولتي شورا تشکیل شوې وه چې دهغې غړې خپله د پادشاه له خوا یانې شهزادګان د دولت عالي رتبه مامورین او د کابل ښار بعضې مشهورکسان دبادشاه له خوا انتخابېدل.

په لومړۍ نړیواله جګړه کې چې په (۱۹۱۵زېږدیز) کال اکتوبر په میاشت کې دالمان، استرالیا ،اوترکې نمایندګان افغانستان ته راغلل او دانګلیس په ضد یې داتحاد غوښتنه وکړه چې له مونږ سره یوځای شئ د انګلیس پرضد خوامیرحبیب الله د شورۍ څخه مشوره وغوښتله چې یو تعداددې غوښتونکې وو چې افغانستان په لومړۍ نړیواله جګړه کې داخل شي او په نتیجه کې دافغانستان دولت دلومړۍ نړیوالې جګړې څخه بې طرفه پاتې شو داپورته مجلسونه چې ذکر شو دوی یوائې په ملي او سیاسي مهمو مسایلوکې رایه ورکوله په افغانستان کې پارلمان یا ملي شورا وروسته د امان الله د حکومت څخه د دولت د نظامنامې مطابق تشکیل شو اونیمه مستقل دولتي کارونه یې ترسره کول پدې مانا چې ددولتي نظامنامې دموادو په اساس دولتي شورا منځته راغله چې د پادشاه د اوامرو مطابق تعین شوي دولتي کارونه د غوراو بررسۍ لاندې نیول وو ،ددې نظامنامې په اساس پادشاه غیرمسول وه اووزیران پادشاه ته مسئول وو مګر دولتي شورا ته یې کوم مسولیت نه درلوده او دغه دولتي شورا د(۵۰)غړو څخه جوړه وه چې پنځه ویشت تنه غړي یې دخلکولخوا څخه انتخاب کېدل او پنځه ویشت تنه نور یې د پادشاه لخوا څخه انتصاب کېدل،دغه شوراچې په اول کې ددولت نوم هم ورسره و ،نه د ملت نوم ترځو چې وروسته د دولت پرځای د (ملي) کلیمه راغله.

که څه هم په افغانستان کې پارلمان دومره پخوانۍ سابقه نه لري اما ددې په خلاف پارلمان چې په اروپايي هېوادونو کې یې سابقه څوپخوانیو پیړیو ته رسیږي، په افغانستان کې دغه نوعه مجلسونه دلويې جرګې په نوم یادیږي چې دغه لويې جرګې تقریبا(۲۵۰) کاله پخوانۍ سابقه لري.په افغانستان کې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه لویو جرګو کې به د مهمو موضوعاتو په باره کې تصمیم نیول کېده که څه هم دغه لویو جرګو ته به یې ملي لویې جرګې ویلې خو په حقیقت کې دغه لویو جرګو دیوې خاصې طبقې ځخه نمایندګي کوله، نه دافغانستان د ټولو موجودو طبقو ځخه یا په بل عبارت په دغو لویو جرګو کې اصولاً د شاهي کورنۍ طرفدارو خلکو ګډون کولای شو او تنها د پادشاه نظریاتو او غوښتنو ته یې احترام کاوه او هغه یې تائید کولو دا په داسې حال کې و چې د دولت قدرت د مختلفو ارګانونو ترمنځ تقسیم شوی نه و او د دولت ټول قدرت د وخت د میراثي پادشاه په لاس کې واو د قواوو د تفکیک مسئله اصلاً وجود نه درلود او که چا به داسې کوم پیشنهاد مطرح کولو نو هغه به د شاهي کورنۍ لخوا ځخه د تهدید لاندې نیول کېده او د دیموکراسۍ اصل او د والسواکۍ ننۍ اصطلاح په قطعي توګه په نظر کې نه نیول کېده او دغو جرګو پادشاه په پوره ډول غیر مسول او واجب الاحترام ګڼلو خلک او دولتي لوړ پوړي چارواکي یې د اسلامي احکامو او مقرراتو په خلاف د شاه په وړاندې مسئول ګڼل چې د اخپله د جامعې د خلکو او د پادشاه د کورنۍ ترمنځ غیر عادلانه تبعیض ګڼل کېده.

په پخوا وختونو کې چې دیکتاتور رژیمونه د نړۍ په هېوادونو کې حاکم وو، ټول واک (اجرایه قوه، مقننه قوه، او قضایه قوه) دیو ټولواک پاچا په لاس کې وه چې د شاه احکامو او فرامانونو به د قانون حیثیت درلود. دیادولو وړ ده چې په همدغه دیکتاتوري نظامونو کې په شکل د اشکالو سره شوراګانې موجودې وې چې وخت ناوخته به یې د چارو د سمبالښت لپاره د شاه سره مشورې کولې چې په تاریخي لحاظه د دې شوراګانو ریښې د یونان او روم د سنا مجالسو ته رسیږي. افغانستان هم د نورو هېوادونو په شان د دیکتاتوري رژیمونو تر سیورې لاندې وخت تېر کړی دی او هر کار به یې چې زړه وغوښت په ولس باندې به یې منلو او د خلکو ازادي یې سلب کړې وه خو سره لدې چې ټولواک نظامونه موجود و د ولسونو ترمنځ سیمه ایزې جرګې او شوراګانې هم موجودې وې چې د کلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرانو او سپین ږیرو به یې رهبري کوله چې د خلکو په لانجو او منازعاتو په حل او فصل کې یې رغنده ونډه اخیسته او په عرفي ډول د خلکو د احترام وړ ګرځیدلي وې چې دوخت په تېرېدو سره پدې شوراګانو او جرګو کې نوښت او بدلونونه رامنځته شو چې کولای شو د لویې جرګې څخه یادونه وکړو خو البته ملي شورا چې د دیموکراسۍ د اصل له مخې او د درې ګونو قواوو د تفکیک د نظریې په اساس چې(اجرایه قوه،مقننه قوه،قضایه قوه)چې اوس شتون لري نه وو موجود ،دوخت دغوښتنې او سیاسي بدلونونو په اساس د افغانستان څخه پرته په نورو هېوادونو کې ریفورمونه اول په ترکیه او ورپسې په افغانستان کې د قوانینو دتدوین روحیه د امیر شېرعلی خان په ځانګړې توګه دامیر حبیب الله خان په وخت کې ګړندۍ شوه خو په عمل کې پلي نه شوه. وروسته د امان الله خان په وخت کې پارلمان دديموکراسۍ د اصل په توګه اوددرې ګونو قواوو دتفکیک د نظریې په اساس ترهغه ځایه چې ممکن وو په عمل کې پلي کړه چې په لنډه توګه ترې یادونه کوو.

دامان الله خان په دوره کې مقننه قوه: د(۱۳۰۳المریز)کال داساسي قانون اوددولت دتشکیل کوونکي نظامنامې مطابق د دولت د درې ګونو قواوو تفکیک رامنځته شو چې البته دغه جوړښت او تشکیل ځانته خپل یو ځانګړی خاصیت درلود یو له دغو قواوو څخه مقننه قوه وه چې د(۱۳۰۳المریز)کال داساسي قانون تر تصویب پورې په مختلفو نومونو یاده شوه لکه داعیانو شوری ،د شوری کور یا خاصه شوری او باالاخره د دولتي شوری په نوم یادیده داساسي تشکیلاتو دنظامنامې په تصویب سره دلومړي ځل لپاره دافغانستان دولت دافغانستان د دولتي تشکیلات په تاریخ کې د قانون جوړونې موسسه چې تر یوه حده پورې په خپلو کارونو او صلاحیتونو کې مستقله وه، رامنځته شوه[1]چې دغه موسسه هماغه دولتي شورا وه چې غړي یې په انتخابي او انتصابي شکل تعین کېدل،

---

[1] ،شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه مخونه ۶۹، ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي شورا قانوني پروژې ترتيبولې او د تصويب لپاره يې د وزيرانو د مجلس له لارې يې د صحت لپاره پادشاه ته لېږل او د دولت بوديجه او خارجي معاهدا تو او تړونونو ته به يې رسيدګي کوله دغه شورى په حيث او د عمومي ملکي مصلحتو او خبرو چې ۵۰ تنه غړي يې درلودل په مساوي توګه نيم غړي يې انتخابي او نيم غړي يې انتصابي و ، انتخابي غړي چې د دولتي شورى نيم غړي يې جوړول د افغانستان دولت د اساسي تشکيلاتو د نظامنامې د ۲۷ مادې مطابق دولا ياتو د خلکو او د حکومت څخه انتخابېدل او بيا شورى ته لېږل کېدل ، د شورى مختلف غړي د دري کلو لپاره د خلکو لخوا انتخابېدل د نظامنامې د ۲۴ مادې مطابق د دولتي شورى وظايف په دوه برخو ويشل کېدل .

الف ـ ملکي تنظيمات

ب ـ د ملکي مامورينو محاکمه

دغه شورى د يو نفر رئيس ، دري معاونين (اول ، دوهم ، دريم) يو نفر منشي ، يو نفر سرکاتب او د ضرورت په اساس کاتب او همدارنګه يو څو تنه مسلکي غړو تر رياست لاندې ورسپارل شوي وظايف سرته رسول د دولتي شورى رئيس او معاونين د منتخبو خلکو څخه انتخابېدل او د پادشاه منظوري هم شرط وه چې بايد تائيد يې کړي .

د دولتي شورى منشي د رئيس په انتخاب او د پادشاه تر منظورۍ وروسته مقررېده ، سرکاتب او کاتبان د دولتي شورى د معاونينو په انتخاب او د رئيس له منظورۍ نه وروسته مقررېدل هغه څه چې د ذکر کولو وړدي چې د دولتي شورى په ايجاد سره او د هغې شرکت د قوانينو په رامنځته کولو کې او د حکومت په کارونو باندې د کنترول او نظارت حق او همدارنګه د عالي محکمې د وظايفو څخه برخوردارو کوم چې به د دولتي مامورينو لخوا جنايات ترسره شو ديوې نيمه مستقلې او نيمه نماينده موسسې په حيث او پرته له شک څخه په هغه وخت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې د افغانستان سیاسي سېستم دلیبرال کېدو په شکل ښکاره کوو[۱] دیادولووړ ده چې د (۱۳۰۳المریز) کال د افغانستان اساسي نظامنامې د قانون جوړونې او داجرایه قوې ترمنځ فرق نه و کړی، ځکه چې حکومت په عین حال کې هم اداري وظایف اوهم دقانون جوړونې وظایف تطبیقول اما دا دوه حالته د امیر د کنترول لاندې و د دولتي شوری انتخابي غړي چې د ولایتونو د مجلس د غړو څخه او دحکومت څخه د هر ولایت د نفوسو په تناسب او د حکومت څخه دولتي شوری ته راتلل او د دولتي شوری غړو په مرکزکې خپل مرکز جوړاوه دکابل ولایت څخه پنځه تنه دهرات ولایت څخه څلورتنه دقندهار ولایت څخه څلورتنه دترکستان ولایت څخه درې تنه د بدخشان او قطغن ولایت څخه دوه تنه د مشرقي سمت څخه درې تنه د جنوبي سمت څخه دوه تنه دمیمنې د اعلی حکومت څخه یوتن د فراه د اعلی حکومت څخه یو تن وو.د دولتي شوری د مشورتي مجلس انتخابي پس له هرو درې کالو څخه بدلیدل او دهغو په عوض په انتخاباتو کې بل وکیل نوموړي دولتي شوری ته لېږل کېده د(۱۳۰۷المریز)کال لویې جرګې پخپلو پنځه ورځنیو جلسوکې زیات مسایل تر بحث لاندې ونیول چې له هغې جملې څخه د دولتي شوری بدلول په ملي شوری باندې غټ تغیر و دمقننه قوې د استقلال د دولت په ساحه کې.

ځکه چې د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاریخ کې یوه لویه قانون جوړونې موسسه ایجاد شوه چې په هغه کې د خلکو ټولو انتخاب کړو وکیلانو ګډون درلود د ملي شوری غړولویې جرګې دفیصلې او تصویب نه وروسته د یو جداګانه قانون د موادو مطابق انتخاب کړ اوخپل فعالیت یې شروع کړ،ولې متاسفانه بایدووایو چې دغه شوری د امان الله خان د حکومت په دوران کې ونشو کولای چې شوری دایره کړي او خپل فعالیت شروع کړي.[۱]

---

[۱] شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحمید فقیری ،لیکنه مخونه۷۰ ،۷۱

[۱] شوری پارلمان.دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه۷۲ ، ۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴
دنادرخان په دوره کې شوری: نادرخان وروسته لدې چې قدرت ته ورسید ده دخپلو کارونو دښه پرمخ وړلو لپاره خپله تګلاره په لسو مادو کې دافغانستان خلکو ته اعلان کړه چې لسمه ماده یې د ملي شورئ د وکیلانو د انتخاب په رابطه وه او په دغه ماده کې راغلي وو چې: د ملت وکیلان د ټولو خلکو څخه مرکز ته راځي انتخاب یې په پخوانۍ طریقه وو، وکیلان له خلکو څخه پوه اوصادق عالمان او هغه کسان کوم چې ملت ورباندې پوره اعتماد ولري انتخاب کیږي د دولت وزیران او مسول چارواکي به دملت وکیلان وو د شورئ ریاست د تفتیش حق درلود او دغه شورئ د ملت د نمایندګانو څخه انتخاب کېدله دغه مسوده د لویې جرګې لخوا چې په(۱۳۰۹المریز)کال کې د نادرخان د حکم پواسطه تشکیل شوه د غور او بررسۍ لاندې ونیوله.
پدې شورئ کې دوکالت دوره درې کاله وه او اول یې د ملي شورئ د مجلس دافتتاح ورځ ده پدې توګه د افغانستان پارلمان د لومړنۍ تقنیني موسسې په حیث چې له دوو مجلسونو څخه (انتخابي ملي شورئ)اود(اعیانو عالي مجلس) جوړ او وروسته د انفاذ ددې لایحې په (۱۳۱۰المریز) کال کې پخپل کارپیل وکړ.
د ملي شورئ مجلس :د(۱۳۱۰_۱۳۱۲لمریز) کال مطابق د لویې جرګې په فیصله دافغانستان ملي شورئ د(۱۳۱۰المریز)کال د سرطان په ۱۴ مه نېټه د یوې لویې ملي موسسې په حیث د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاریخ کې افتتاح او په کار یې پیل وکړ د افغانستان د اساسي اصولنامې د ۲۷ مادې د حکم پراساس ۱۱۰ تنو د خلکو انتخابي نمایندګانو دهېوادله هرګوټ نه په کې اشتراک کړی و[۱] او د ملت نمایندګانو د خپل کار په لومړۍ مرحله کې قسم نامه امضاء کړه، ولې بیاهم دغه نمایندګان د نورو جرګو د نمایندګانو په څېر دخاصو طبقو څخه شورئ ته لاره پیدا کړې وه اودنفوسو توازن اودملیتونو تعادل په نظر کې ونه نیول شو او دغه شورئ د بلې شورئ ترتاسېس یانې تر(۱۳۴۳المریز)کال پورې د شاهي مشروطه په

[۱] شوری پارلمان.دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه۷۴، ۷۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوروکې د شاهي کورنۍ د غړو د میل او رضا مطابق د قواوو د تفکیک څخه پرته خپل اجراءت مختـه وړل او د خپلو کارونو پـه اجـراء کولـو کـې يـې اسـتقلال نـه درلود ،نو پـدې خـاطر د هغـې شـورى ټـول اجـراات د ظـالم پادشـاه د فرمـان مطـابق ترسره کېدل او د نني پارلمان چې خلک يې تصورکوي حيثيت يې نه درلود .[۱]

دظاهرشاه پـه دوره کـې ملـي شـورى:د(۱۳۴۳ المريز)کـال اساسـي قـانون د دولـت د درې ګونو قواوو د تفکيک اصل منځته راوړ چې دا عمل دافغانستان پـه تـاريخ کې بې ساری او په مخکنيو اساسي قوانينو کې نه وو بيان شوې، د دې قـانون د ۲۵ مـادې مطابق حکومت د ولسي جرګې پـه وړانـدې مسـول و ،دحکومـت کـړنلاره او اعضاء يې د صدراعظم لخوا ولسي جرګې ته معرفي کېدل،ولسي جرګې دبحث څخه وروسته د اعتماد رايه حکومت ته اعلانوله،داعتماد د رايې پـه صـورت کـې شاهي فرمان دحکومت درئيس او دغړو په باره کې اعلانوله،بايد يادونه وشي چې د اساسي قـانون هدايت دشورى د رايې اعتماد پـه بـاره کـې حکومـت تـه دهغـه پـه فعاليت يې واقعي اثرکاوه د(۱۳۴۳ ه ش)کال اساسي قانون صدراعظم اووزيـران دحکومت د کـارونو پـه مـورد کې چې د هغـې پـه بـاره کـې د اساسـي قـانون مطـابق شاهي فرمان ترلاسه کاوه مسول ګڼلو دذکرو ړ ده چې دحکومت او پارلمـان متقابلـه رابطـه پـه دوه متضـادو اصـلونو بانـدې ولاړه وه لـه يـوه طرفـه دپارلمـان قـدرت ظاهرامنل شوی و او هغه ته يې حکومت تـه دعـدم اعتمـاد حق ورکړی و اولـه بـل پلـوه حکومـت د شـاه لخوا څخـه تعـين کېـده اود خپلو کـارونو پـه هکلـه د شـاه پـه وړاندې مسول و او پـه همـدې ډول د اساسـي قـانون د ۵۹ مـادې مطـابق حکومـت د شورى دفـوق العـاده غونـډې دجوړېدو دوړانـد ېزحق او د ۵۷ مـادې مطـابق دجلسـې

---

[۱] شورى پارلمان. عبدالحميد فقيرى ليکنه ۷۲، ۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبحثونو د پټوالي درخواست او د قانون جوړونې دحق څخه برخوردار و او پدې توګه يې کولای شو د پارلمان په کارونو اثر وکړي او په همدې ترتيب اساسي قانون د اظطرار په حالت او په انتقالي دوره کې لوی صلاحيتونه ورکړي و، د اساسي قانون د ۱۱۴ مادې دحکم پر اساس پدې حالت کې شاه کولای شو ټول او يا بعضې صلاحيتونه د شوری حکومت ته انتقال کړي او په انتقالي حالت کې په صراحت سره په ۱۲۵ ماده کې راغلي دي چې: د انتقال په دوره کې د شوری صلاحيتونه حکومت ته سپارل کېږي. د (۱۳۴۳المريز) کال اساسي قانون په څلورم فصل کې د فعاليت کړنلاره او د پارلمان حقوقي اوضاع د تنظيم لاندې نيوله پدې قانون کې لکه پخوانی اساسي قانون دوه مجلسه يا دوه اطاقه پارلمان په افغانستان کې پيش بيني کړي و، ولې د پخوانيو اصولو برخلاف په طرز العمل د مشرانو جرګې او ولسي جرګې کې يو سلسله تغيرات رامنځته کړل د اساسي قانون ۴۱ ماده د شوری په باره کې داسې حکم کاوه: دافغانستان شوری دخلکو د ارادو ښکارندوی ده او دټول ملت څخه نمايندګي کوي او پدې ماده کې د خلکو شرکت د مملکت په سياسي امورو کې داسې ذکر شوې وه: دافغانستان خلک د شوری پواسطه دمملکت په سياسي امورو کې برخه اخلي.دشوری هر غړی پداسې حال کې چې ديوې معينې حوزې څخه انتخاب شوي دي د رايې ورکولو په وخت کې د افغانستان عمومي مصالح د خپل قضاوت محور ټاکي د (۱۳۴۳المريز) کال اساسي قانون په لومړي ځل دافغانستان په تاريخ کې عمومي، پټ، ازاد او مستقيم انتخابات دولسي جرګې ټېنګښت پيدا کړ ددې اساسي قانون مطابق هرکانديد چې په خپله حوزه کې د ډېرې رايې ترلاسه کولې نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکیل پېژندل کېده، د اساسي قانون د ۴۴ مادې مطابق د ولسي جرګې غړي د ځلورو کالو لپاره چې یوه تقنیني دوره ده انتخاب کېدل.

د پارلمان وکیلان د حکومت او سترې محکمې په وړاندې د قانون جوړونې د حق څخه برخوردار وه د یادونې وړده چې ددې اساسي قانون د احکامو مطابق شاه د قانون جوړونې د حق لرونکی نه وه او هغه د قوانینو د توشیح حق درلودونکی و کوم چې د پارلمان لخوا په تصویب رسیدل د(۱۳۴۳ لمریز) کال اساسي قانون او د(۱۳۱۰لمریز) کال اساسي اصول د پارلمان د مجالسو ترمنځ د اختلافاتو د حل او فصل لپاره په لاندې ډول کړنلاره ترتیب کړه.

ددې اساسي قانون ۷۳ ماده په دې مورد کې داسې حکم کولو: هرکله چې د یوې جرګې تصویب د بلې جرګې لخوا رد شي، ددې اختلاف د حل لپاره په مساوي توګه د دواړو جرګو څخه یو مشترک هیئت د قانون د احکامو مطابق جوړیږي د مشترک هیئت فیصله د شاه د توشیح څخه وروسته نافذ ګڼل کېږي په هغه صورت کې چې مشترک هیئت نشو کولای اختلاف حل کړي تصویب رد شوی ګڼل کېږي هرکله چې تصویب د ولسي جرګې لخوا سرته رسیده نوې تقنیني دورې د ولسي جرګې کولای شو په اکثریت د اعضاو د رایو تصویب کړي د غه تصویب پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړ شي وروسته د پادشاه د توشیح څخه نافذ ګڼل کېده.

هرکله که د دواړو جرګو اختلاف د مالي قوانینو د طرحو په باره کې وو او په هغه صورت کې چې مشترک هیئت د هغه حل نشو پیدا کولای نوې ولسي جرګې کولای شو چې پخپلې وروستۍ غونډه کې هغه طرحه په اکثریت د رایو تصویب کړي نوموړې طرحه پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړه شي وروسته د پادشاه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

توشیح څخه نافذ ګڼل کېږي د پارلمان دغه دوره په ۹ د میزان د(۱۳۴۴ ه ش)کال د ظاهرشاه لخوا افتتاح شوه او پخپل تقنیني کار یې شروع وکړ.

د پارلمان د ۱۳ دورې لنډه بررسي او دهغې سقوط د(۱۳۱۰_۱۳۱۲المریز) مطابق دلویې جرګې دفیصلې(۱۳۰۹المریز)کال دافغانستان ملي شورا دلومړي ځل لپاره دافغانستان په تاریخ کې په(۱۳۱۰لمریز)کال د سرطان په۴نېټه افتتاح شوه،دغه پارلمان په ۱۳ دورو کې خپلو فعالیتونو ته ادامه ورکړه او ددغې شورى ۱۳دوره په(۱۳۴۸لمریز) کال دمیزان په ۲۲ تاریخ د ظاهرشاه په وینا افتتاح شوه چې په حقیقت کې ۱۳ مه دوره ددې شورى اخري دوره حسابېږي.چې ددې دورې په مختلفو وختونو کې مختلف بحرانونه ایجاد شول چې په نتیجه کې سیاسي بې ثباتي او سخت بحثونه ددولت او پارلمان،لومړی شاهي وزیرانو ونشو کولای چې اوضاع کنترول کړي چې په نتیجه کې یو په بل پسې تبدیل شول او حالت نور هم خرابېدل،بالاخره دپارلمان ۱۳ مه دوره د یو تعداد روشن فکرو وکیلانو پرته درایې ورکولو په ماشین تبدیل شو چې د ملت په ضد اعمال او په چپاول ګره او غارت ګره دستګاه باندې تبدیل شو،هر هغه څه چې حکومت پارلمان ته وړاندې کول نو پارلمان مخکې لدې چې موضوع باندې غور وکړي چې دا موضوع د خلکو په ګټه ده او که په ضرر هغه به یې تصویب کوله.

په دې شرایطو کې ددولت اتباع چې د مختلفو طبقو څخه وه د حکومت او پارلمان څخه چې دهغوی دارزو یوا ځېنی کور و،مایوس او نا امیده شول او دهغوی پرضدولاړ و.دې عمل ددولت سیاسي ثبات او اجتماعي ثبات ورځ په ورځ ضعیف کاوه او په نتیجه کې د خلکو اعتماد ورځ په ورځ په حکومت باندې کمیده. چې بالاخره د(۱۳۵۲المریز)کال د سرطان په ۲۲ نېټه دملي اردو افسرانو چې په حقیقت کې د شوروي اتحاد څخه رهبري کېدل قیام وکړ،ځکه چې شاهي نظام په اجتماعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سیاسي بحرانونو کې ککړو او د خلکو په حال یې هیڅ توجه نه کوله نو په همدې وجه ونړول شو، شاهي او استبدادي نظام پر ځای چې د ډېر اوږد وخت څخه را په دېخوا جمهوري حکومت اعلان شو.
نوي دولت چې د خلکو په اوږو ولاړ و په او ایلو کې د روسي دولتدارانو په لاس کې وو داود خان د افکارو په تغیر سره په یو خدمتګار دولت باندې تبدیل شو چې د نوي دولت د فرمان په اساس د (۱۳۴۳ لمریز) کال اساسي قانون لغوه او پارلمان تعطیل شو باید ووایو چې په ۱۳مه دوره کې د نمایندګانو تعداد ۲۱۳ تنه وو.[۱]
څرنګه چې مخکې موهم اشاره ورته وکړه د (۱۳۴۳لمریز) کال اساسي قانون له مخې د لومړي ځل لپاره د محمد ظاهرشاه په دوره کې ملي شورا د څارنې واک تر لاسه کړ چې شورا کولای شي چې هر وزیر او یا هم په مجموعي ډول کابینه تر استیضاح لاندې ونیسي او ددې قانون په اساس د افغانستان سیاسي رژیم مشروطه شاهي اعلان شو، چې باالاخره (۱۳۵۲لمریز) کال د چنګاښ د میاشتې ۲۲ نېټه کودتا مشروطه شاهي دولت په جمهوري رژیم بدل کړ پدې موده کې ملي شورا د تعالیق په حالت کې وه ترڅو چې په (۱۳۵۵لمریز) کال اساسي قانون هغه لغوه اعلان کړه چې له هغې نېټې راهیسې تر (۱۳۸۴لمریز) کال ترپارلماني ټاکنو پورې د افغانستان خلکو منتخبه ملي شورا نه درلوده، کله چې په (۱۳۸۲لمریز) کال کې نوی اساسي قانون رامنځته شو د ملي شورا منځته راتګ یې لازم وګاڼه نو په همدې اساس (۱۳۸۴لمریز) کال د ټولټاکنو په اساس نوې ملي شورا رامنځته شوه چې د دوه مجلسونو څخه جوړه شوه چې ولسي جرګه او د مشرانو جرګه نومول شوي دي.

---

[۱] عبدالحمید فقیری، شوری پارلمان. (مطبعه شاکر صمیم ۱۳۸۸ هـ ش کال) صـ ۸۳، ۸۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د اساسي قانون تاريخي بهير

قانون ديوناني کليمي Cannon څخه اخيستل شوی چې ډېرو معناؤ ترڅنګ دقاعدې او ترتيب مانا هم لري او قانون له لفظي مانا له نظره دمقياس او اندازه کولو په مانا سره تعريف شوی چې قوانين يې جمع دي.

دقانون کليمه په عام مفهوم سره دکارقاعدې ته وايي په ټولو علومو او اړخونو باندې او هم عالم او حاکم په ټولو شيانو باندې.

قانون په ځانګړي مفهوم سره: دټولنيزژوندانه دستوردی چې دباصلاحيته مقام لخوا دعرف او عاداتو په اعتبار سره دحق او ناحق، سزا، جزا، نيک او بد دتشخيص په اړوند داجرايوي ضمانت په واسطه مقدر او بيان کېږي چې موخه يې دټولنيز نظم او دوګړو او دولتي مقاماتو دبې مورده اوبې ځايه لاسوهنو څخه مخنيوی دی.

قانون په اصطلاح کې عبارت دی له هغو مقرراتو، دساتيرو او احکامو څخه چې ددولت او ملي شورا د مجلس له خوا دسمونونو او دټولنيزو چارو داداره کولو په موخه نافذ کېږي.

اساسي قانون ديو هېواد دسترې او ملي وثيقې په توګه دهغو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی چې په ځانګړيو شکلياتو او تشريفاتو سره وضع کېږي، اساسي قانون ديو هېواد سياسي اقتصادي او ټولنيز نظام مشخص کوي او د حکومت بنسټ او دعدالت پلي کول په ټولنه کې دعمومي نظم دساتلو او دافرادو دآزادۍ دملاتړ لپاره منځ ته راځي، همدارنګه دمقننې قوې دصلاحيت دپولو تعين او د هغې اړيکې دقضايه قوې او اجرائيه قوې سره داساسي قانون د صلاحيتونو څخه دي نو پدې سره اساسي قانون ته ځانګړې ارزښت ورکړی دی چې د عادي

قانون جوړونې مجلس د فسخې حق او تجديد نظر په هغه کې نلري او د هغه د قواعدو څخه پيروي کوي

غـازي امـان الله او دهېـواد لـومړی اساسي قـانون :دافغانسـتان لـومړی اساسي قـانون يااساسي نظامنامـه چـې دامــان الله خــان لخــواد(١٣٠١)لمريز كـال دحمل دمياشتی پـه ٢٠ نېټــه ملــت تــه وړانــدې شــو ،په نوموړي اساسي قـانون جوړولو کې ترکي پوهـانو لکـه جمـال پادشـاه ،يوري يـګ او محمـود طرزي هم برخـه درلوده.امـان الله خـان پـه جـلال آباد کښـي يـوه جرګـه چـې ددولتي شورا له غړو څخه تشکيل شوې وه جوړه کړه ،په دغه ياده شوې جرګه کې چې د(١٣٠١ لمريز)کال د کب دمياشتې په (٨) نېټه اساسي قـانون او يـو څو نورې نظامنامې په پښتو ژبه تصويب او تسـويد کړې،نوموړي اساسي قـانون ٧٣ مـادې لرلې چې پـه لسو څپرکو کې ورتـه ځـای ورکړل شوی وو چې دهغـه لـه ډلې څخه درژيم بڼه،عامه حقوق،اجرايه قوه،قضائيه قوه،ددولتي شوراماليي مسـايل اونـور متفرقـه مـواد شـامل وو. يـاد شـوی اساسي قـانون بيادپغمـان پـه جرګـه کې(١٠٥٠)کسانو پـه وړانـدې د(١٣٠٣ لمريز)کـال پـه چنګـابښ کې تصـويب او دهمدې کـال دسلواغې پـه ٨ نېټـه دپلې کېـدو وړ اعـلان شـو ،چې دا اساسـي قـانون دهېـواد لـومړی اساسـي قـانون ګڼلی شـو چې وروسـته يـې د پيچلـو مسـايلو دحـل لپـاره ځانګړي قوانين چې شمېره يې تر ٧٧ اوړي تدوين او تصويب شوي دي پـه دې کې هيڅ شک نشته چې غـازي امـان الله خـان دزړه لـه تلـه غوښـتل چې دې هېواد تـه پـه مېړانـه سـره خدمت وکـړي او خپـل هېواد پـه نړيوالـه کچـې دنړيـوال پرمختـګ لـه کـاروان سره برابر کړي.لـه بـده مرغـه ددې پـه ځـای چې دټولنيز پرمختـګ بنسـټيز

(c) ketabton.com: The Digital Library

معيارونو ته پاملرنه شوې وای،داسې مسايلو ته زيات پاملرنه وشوه چې نه يوازې اغېزمن نه وو بلکې دنورو دکرکې لامل وګرځېدل.

د افغاني ټولنې دکلتورپه خلاف يې خپلې هڅې ترنوروا ړتياوو زياتې ګړندۍ کړې په ولسي کچه يې خپل ملاتړ له لاسه ورکړ،هېوادېې مشر تابه پاتې شواو دسقاوزوی حبيب الله واک ترلاسه کړ،دامان الله خان قوانين يې له منځه يوړل اوله ځانه يې تګلارې ترتيب کړې چې زمونږ لاس يې اصلي نسخو ته ونه رسيده،ددې اصلي لامل داوو چې دسقاوزوی له ملي پاڅون سره مخ اوورو سته دمرګ کندې ته ولويداونادرشاه په سياسي ډګر نوې لوبه پيل کړه.

دنادرشاه دواکمنۍ پرمهال دافغانستان دوهم اساسي قانون:دافغانستان دوهم اساسي قانون چې دسپه سالار محمدنادرشاه خان لخوا په (۱۳۰۹ لمريز) کال منځ ته راغی د دوهم اساسي قانون داعتبار موده دلومړي اساسي قانون داعتبار دمودې په نسبت لنډه يانې شپږکلنه دوره نه بلکې دايوه اوږد مهاله دوره وه چې له (۱۳۰۹ لمريز) کال څخه پيل په کال(۱۳۴۳ لمريز) کې پای ته ورسيده.په دې اوږدمهاله دوره کې هېواد له بېلابېلو کورنيو او

بهرنيو بدلونونو سره مخ شود قانون بېلابېل چلوونکي اوواکمنان چې هريو ځان ته لارې اوځانګړتياوې درلودې راغلل اولاړل اوداساسي قانون پلي کېدلو هم له دې بدلونونو سره بېل بېل حالتونه درلودل. په هرحالت نوموړی اساسي قانون په ۱۴ څپرکو کې ليکل شوی وو چې ۱۱۰ مادې يې درلودې،چې دايران اوترکې په اساسي قوانينو سربېره داماني دورې داساسي قانون څخه هم په کې ګټه پورته شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنادرشاه دواکمنۍ اساسي قانون دامان الله داساسي قانون څخه ډېر سخت او شدیدوو ،کومه آزادي چې دامان الله خان په اساسي قانون کې نغښتې وه، د نادرشاه په اساسي قانون کې مقیده شوه ،چې مونږ یې بېلګه دځانګړې (شخصي) ازادي،درسنیوازادي اودملي شورا صلاحیتونه یادولی شو.دنادرشاه خان دوخت دغه قانون تر(۱۳۴۳)لمریزکال پورې نافذ وو ترڅو ډېرمهاله پورې دکاغذپر مخ پاتې شو ترڅوچې نادرشاه په یوه ناوړه پېښه کې مړ اودظاهرشاه خان دواکمنۍ دوره پیل شوه.

دظاهرشاه خان واکمني اودریم اساسي قانون:(۱۳۴۳)لمریز کال دسنبلې دمیاشتې په ۱۸ نېټه لویه جرګه له پروګرام سره سمه په سلام خانه کې دایره شوه.داعلیحضرت دراتګ سره سم دهېوادملي سرود وغږول شو ،شاهي سلام پرځای شو ،ترتلاوت وروسته شاه خپله پرانستې وینا برخوالوته واوروله .نوموړې جرګې دسنبلې تر ۲۸ نیټې پورې دوام درلود ،وروسته داساسي قانون مسوده دګلخانې په ماڼۍ کې توشیح اونافذه شوه اودهمدې مسودې پرانفاذ سره د(۱۳۰۹)لمریز کال اساسي قانون سره له ټولو ضمایمو لغوه اعلان شو.دظاهرشاه ددورې یادریم اساسي قانون په ۱۲۸ مادواویوولسو څپرکیوکې لیکل شوی وو ، دظاهرشاه دواکمنۍ پرمهال یولړ نور قوانین هم دتصویب پړاوته رسیدلي وو

دااساسي قانون چې کله له تصویب څخه راووت دخلکو له خوا څخه په ډېردرناوي سره یې هرکلی وشو ،خلکوته یې دډیموکراسۍ روحیه اوډېرې آزادي ورکړه .نوموړي اساسي قانون که څه هم ترپخوانیو مدرن اویوڅه دخلکو دغوښتنو اواړتیاوو په بنسټ ولاړ وو بیاهم هغه څه چې دوخت اړتیاوه جمهوریت وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوندونو د خپلې ازادۍ نه چې قانون ورکړې و د دې هیلې لپاره یې هڅې کولې چې د شهید محمد داؤد خان په لاس دغه هیلې په حقیقت بدلې شوې او د جمهوریت بنسټ یې کېښود.

د هېواد لومړي جمهور رئیس او د هېواد څلورم اساسي قانون: د افغانستان څلورم اساسي قانون د نوموړي هېواد د لومړي جمهور رئیس سردار محمد داؤد خان لخوا په(۱۳۵۵ لمریز) کال د کب د میاشتې په (۵) نېټه په پلازمېنه کابل کې توشیح شو. سردار داود خان د سیاسي قدرت د ترلاسه کولو نه یو اونۍ وروسته په یوه مطبوعاتي غونډه کې یو ژورنالیست ته څرګنده کړه چې د شاهي دورې اساسي قانون نور د اعتبار وړ ندي او پرځای به یې نوی اساسي قانون د جمهوریت په رڼا کې تصویب شي. د همدې اړتیا له مخې د(۱۳۵۵) لمریز کال د سلواغې د میاشتې په ۱۰ نېټه یې لویه جرګه راوغوښته چې د کابل په انصاري واټ کې یې څلور ورځې دوام وکړ.

دې جرګې ته ۲۲ کسان د جمهور رئیس او صدراعظم په فرمان انتخابي وټاکل شول

عزیزالله واصفي یې رئیس وټاکل شو او شکلاً دغه اساسي قانون په یوه دیموکراتیکه فضاء کې تصویب شو، سردار محمد داؤد خان یې د جمهور رئیس په توګه وټاکه د کب د میاشتې په (۵) نېټه د نوموړي اساسي قانون د تصویب له پړاو نه تېر شول چې ۱۳ څپرکې او ۱۳۶ مادې یې درلودې. د دې قانون ډېر مواد یې (۱۳۴۳ لمریز) کال د قانون څخه په لږ ادلون او بدلون را اخیستل شوي وو او یو شمېر نور قوانین لرې اندې د جمهور رئیس د فرمانونو پر بنسټ رامنځ ته شوي وو، چې د ډېر لږ مهال لپاره پلي شول د بېلګې په توګه د پولیسي تادیب مقررات په تورغونډي، هرات،

(c) ketabton.com: The Digital Library

شېرخان بندر او د حیراتان بندرونو لپاره اساسنامې د افغانستان[۵] د تېلو د ملي موسسې قانون او د عراده جاتو د حق العبور قانون د سردار محمد داود خان د وخت مدني او جزايي قوانین تر ډېره مهاله په هېواد کې نافذ وو او پخپله سردار محمد داود خان د سرو وحشیانو په ناوړه او شوم پلان سره په یوه بدمرغه او خونړۍ کودتا کې د واک له ګدۍ ولوید او په شهادت ورسیده چې پدې سره واک د سره لښکر بدرنګه او د دې خاورې تاریخي دښمن پلوه غلامانو ته په لاس ورغئ.

ببرک کارمل او د هېواد پنځم اساسي قانون: د افغانستان د دیموکراتیک جمهوریت اصول یا د هېواد پنځم اساسي قانون چې(۱۳۵۹) لمریز کال د غوایې په لمړۍ نېټه د انقلابي شورا د اعلامې مطابق نافذ او خپور شو ،د غوایې د اوومې نېټې د بدمرغې کودتا څخه ورسته چې دین پلورونکي او د هېواد پلورونکي واک ته ورسیدل ورسره جوخت نورمحمد ترکي پرلپسې فرمانونه صادرول چې افغاني ټولني او ګروته د منلو وړ نه وو چې شمېره یې ۴۲ ته رسیدله.

د سردار محمد داود خان د وخت اساسي قانون یې د استبدادي او دکتاتوري قانون په نوم لغوه اعلان کړ او د فرمانونو پرلپسې لړۍ د نوموړي اساسي قانون ځای ناستی شو د سره لښکر غلامان او لاس پوڅي خپلو کې سره وران شول او پرلپسې یې یو او بل له منځ څخه یوړل، تره کې په همدې اړو دوړ کې له منځ څخه لاړ، حفیظ الله امین واک ته ورسیده چې په دې دوره کې هم د قوانینو په اړه کوم پرمختګ و نشو ورپسې ببرک کارمل د سرو لښکرو په بدرګه هېواد ته راغئ هر څه یې د خاورو سره خاورې کړل ډېرې وینې یې توې کړې چې په دې سره یې په وړاندې د هېواد په ټولو برخو کې د مسلمانانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاڅونونه پیل شول.ببرک کارمل غوښتل خپل تاریخي خیانت په خلکو باندې هیر کړي نو په ۱۰ څپرکو کې یو قانون چې ۶۸ مادې درلودې خپور کړ خو په دې سره یې د ولس رضایت راخپل نه کړ،ولس یې لا په وړاندې سنګرونه ټینګ کړل وروسته په(۱۳۶۲)لمریزکال کې کمونستي رژیم له منځه لاړ یا په بل عبارت سرې لښکرې ماتې شوې ،ډاکتر نجیب الله ملي سوله اعلان کړه نو په دې موخه د ببرک کارمل اساسي قانون لغوه شو او نوی اساسي قانون یې نافذ کړ.

ډاکتر نجیب الله او د هېواد شپږم اساسي قانون:دافغانستان شپږم اساسي قانون د(۱۳۶۲)لمریز کال د لیندۍ دمیاشتې په ۸ او ۹ نېټه ۱۳ څپرکو او ۱۴۹ مادو کې د لویې جرګې لخوا تصویب او دتصویب دنیټې څخه نافذ اعلان شو، ډاکتر نجیب الله په (۱۳۶۵) لمریز کال کې لویه جرګه جوړه کړه او په ۱۴۹ مادو او ۱۳ څپرکو کې د ملي روغې جوړې اساسي قانون یې تصویب کړچې تر ډېره حد پکې دپخوانیو اساسي قوانینو مادې ځای پرځای شوې وې.دا هغه وخت وه چې شوروي اتحاد یو ځواکمن قدرت ګڼل کېده، چېرته چې یې د قدرت پل ایښی وه چا یې د لرې کولو وسه نه درلوده خو افغان میړني ملت داسې غاښ ماتونکی ځواب ورکړ چې د شوروي اتحاد څو رهبران یو په بل پسې له منځه لاړل د شوروي اتحاد یو ځوان رهبر ګورباچوف د افغانستان موضوع د نو موړي اتحاد لپاره دناسور زخم وباله او دنیولو له هوس څخه یې ډډه وکړه نوریې نه غوښتل چې دغه زخم ژورشي او ځواکونه یې په افغانستان کې پاتې شي چې افغان ولس یې په وړاندې کلک سنګر نیولی وو، په دغه وخت کې دا قانون توشیح کېدلو چې د جګړې په ببرنیو شرایطو او حالاتو سره د قانون د انفاذ ساحه محدوده شوه .چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د ډاکتر نجیب الله حکومت هم سقوط وکړ او اسلامي انقلاب د بري پړاو او درشل ته ورسیده مجاهدین هېواد ته راستانه شول او پلازمېنه یې تر واک لاندې راوسته د هېواد ټولې اداري ړنګې شوې او پخواني مامورین وتښتیدل، ډګرد پردیو د موخو د ګټو لپاره پاتې شو د فرمانونو لړۍ لاتر اوسه دوام لري تر داود خان وروسته ټول راتېر شوي حکومتونه ولس ته د منلو وړ نه وه او نه یې د چا قانون ته په درنه سترګه کتل چې ترنن پورې همداسې ده.

حامد کرزی او دهېواد اووم اساسي قانون: دبن د تړون له مخې انتقالي حکومت ته دنده[1] وسپارل شوه چې دنوي اساسي قانون د متن دبرابرولو په موخه یو کمېسون

جوړ کړي او هغه دبحث څېړنې او تصویب لپاره لویې جرګې ته وړاندې کړي، دبن تړون موخه داوه چې نوی اساسي قانون باید دنړۍ والو معیارونو پر بنسټ جوړ شي ترڅو په هېواد کې دديموكراسۍ د واكمنۍ، دبشر دحقوقو اونورو مدني ټولنو لپاره دفعالیت زمینه مساعده شي چې د افغانستان ستونزو ته د پای ټکی کېږدي، ورسره ملي روغه جوړه پرمختګ وکړي ترڅوتل پاتې سوله ټینګه او په هېواد کې دبشر حقوق خوندي او تاءمين شي دبن په تړون کې یادونه شوې وه چې هر وګړی حق لري ترڅو خپل برخلیک او دهېواد سیاسي راتلونکی د اسلامي اساساتو، دیموکراسۍ، اکثریت پالنې او ټولنیز عدالت پربنسټ وټاکي، دبن په تړون کې دا یادونه هم شوې وه چې د افغانستان دولت باید پراخ بنسټه وي او جنسي توازن او انډول باید په نظر کې نیول شوی وي ، د اساسي قانون د تسوید بهیر باید مشارکتي وي او د سلا مشورې له لارې پرتېرو

[1] اخلاقي یا قانوني ژمنتیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸
ټپونو ملهم کېږدي ترڅو افغانان بریالي شي او په خپل هېواد کې سول ایز ژوند وکړي نوله دې کبله د دغه بهیر له پیله تر اوسه هڅه شوې ده چې د تسوید بهیر داسې برابر شي چې د هېواد وګړي پکې دیونوي پړاو پېلامه وګوري او خپلې راتلونکې ته هیله من وا ؤسي.

پدې اړه د دولت رئیس د(۱۳۸۱)لمریز کال د تلې د میاشتې د ۱۳ نیټې ۷۴ګڼې د فرمان له مخې اساسي قانون د تسوید لپاره دولت ریس د مرستیال ښاغلي پوهاند نعمت الله شهراني په مشرۍ ۹ کسیزه کمېسون جوړکړ چې د تسوید دنده یې درلوده ترڅو د اساسي قانون مسوده چمتو او وروسته یې دغوراو څېړنې لپاره د تدقیق کمېسون ته وسپاري دغه کمېسون د(۱۳۸۲) لمریزکال دورې په میاشت کې د مسودې لومړۍ نسخه چمتو کړه او د اسلامي انتقالي دولت ریاست ته یې وسپارله د اساسي قانون د تدقیق کمېسون (۱۳۸۲)لمریز کال د غوایي په میاشت کې د دولت د ریاست د بل فرمان له مخې جوړشو چې ۳۵غړي یې درلودل او پوهاند شهراني هم د تسوید او هم د اساسي قانون د تدقیق د کمېسون د ریس په توګه وټاکل شو.

د تسوید د کمسیون ترڅوا د دارالانشا برخه هم جوړه او په کاریې پیل وکړ چې دنده یې دلوژستیکي، اداري، څېړنیزو اسانتیا وو برابرول، درسنیو سره د اړیکو نیول او د عامه پوهونې او تګلارو پلي کول وو ترڅو په دې سره د قانون جوړولو په بهیرد نورو برخو برابري او همغاړېتوب رامنځ ته کړي چې دغې برخې د ډاکترفاروق وردګ تر ریاست لاندې وکولی شول چې خپلې دندې په ښه توګه سرته ورسوي د اساسي قانون د دارالانشا د رندو مسولیتونو ساحې د دې غوښتنه کوله چې باید د افغانستان د وګړو سره او په نړیواله کچې خپلې اړیکې پراخه وساتي چې پدې برخه کې یونامایه افغانستان کې د ملګرو ملتونو په مرسته په اتو ساحو او د ایران او پاکستان په څلورو ښارونو د اساسي قانون د دارالانشاه خپل ساحوي دفترونه په لاندې ښارونو لکه:کابل، جلال اباد ، ګردیز ، بامیان، قندهار، هرات، مزارشریف،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹

کندوز، پېښور، کویټه، تهران او مشهد کې جوړکړل د غه اساسي قانون تر یو لړ پړاوونو وروسته په(۱۳۸۲ لمریز) کال د مرغومې په ۱۴ نېټه عملاً د جمهور ریس حامد کرزي لخوا توشیح او نافذ شو نوموړی اساسي قانون ۱۲ څپرکي او ۱۶۲ مادې لري[۱]

د اساسي قانون د جوړېدو کال	د اساسي قانون د نافذ کېدو په وخت کې د حکمرانۍ دور (د وخت حاکم)
۱۹۲۳ زیږدیز	له برتانې څخه د خپلواکۍ تر لاسه کولو وروسته د امان الله خان په واسطه توشیح شو.
۱۹۳۱ زیږدیز	د ۱۹۲۹ کال بلوا او د امان الله خان له لرې کېدو وروسته د نادرشاه په واسطه توشیح شو.
۱۹۶۴ زیږدیز	د ظاهرشاه له لورې نافذ او د ۱۹۷۳ کال د داود خان د کودتاه په پایله کې تعلیق شو.
۱۹۷۷ زیږدیز	د حکومتي اړودوړ په اوږدو کې د داود خان له خوا نافذ شو.
۱۹۸۰ زیږدیز	پر افغانستان باندې د شوروي له یرغل وروسته د ببرک کارمل په واسطه تصویب شو.
۱۹۸۷ زیږدیز	د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته د ډاکتر نجیب الله د حکومت په وخت کې د ملي پخلاینې په موخه تصویب شو.
۱۹۹۰ زیږدیز	د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته او د کمونستي وروستي ځلې ړنګېدو وروسته د ۱۹۸۷ کال اساسي قانون ترډېرې اندازې تعدیل شو.
۲۰۰۴ زیږدیز	د بن د ۲۰۰۱ کال د هوکړې وروسته په ۲۰۰۴ زیږدیز کال کې نافذ شو[۲]

---

[۱] کولای شئ په دې اړه زیات معلومات د (د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي) په نوم کتاب وګورئ
همداشان د افغانستان په اړه هراړخیزه معلومات د (الف څخه تر یا د افغانستان لپاره مرستندویه لارښود)په نوم کتاب وګورئ

[۲] د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي صفحه ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې تصويب شوي قوانين

- ➢ دحقوقو تحصيل د ډول قانون (رسمي جريده ۷۸۲ شمېره) کې نشر شويده.
- ➢ ددولت دقضاياو قانون (رسمي جريده ۷۸۲ شمېره)کې نشر شويده.
- ➢ دمدافع وکيلانو قانون(رسمي جريده ۹۳۴ شمېره)کې نشر شويده.
- ➢ دمعاملاتو دلاربښوونې قانون (رسمي جريده شيمره کې ۷۸۲)نشر شويده
- ➢ دټولنيز و سازمانونو قانون (رسمي جريده ۸۰۴ شمېره)
- ➢ دسياسي ګوندونو قانون (رسمي جريده ۸۱۲ شمېره کې)
- ➢ دمحبسونو او توقيف خانو قانون (رسمي جريده ۹۲۳ شمېره)
- ➢ دکوچنيانو سرغړونه ته دلاس رسي قانون (رسمي جريده ۸۲۲ شمېره)
- ➢ دعرايضو دکتنې اوڅېړنې قانو (رسمي جريده ۷۸۲ شمېره)
- ➢ دافغانستان اسلامي جمهوريت دتقنيني اسناد دنشرولو اوتطبيقولو قانون (رسمي جريده (۷۸۷ شمېره)
- ➢ دعلمي کدرونو دحقوقو او امتيازونو اودقانون جوړونې دچارو دانستيتوت قانون (رسمي قانون (رسمي جريده ۷۸۲ شمېره)
- ➢ دکوچنيانو داصلاح او روزنې دمرکز قانون (رسمي جريده)

مقررې او اساسنامې

- ✓ دعدلې وزارت د کړنو ،هڅو اوتنظيم مقرره (رسمي جريده ۷۸۲شمېره)
- ✓ دتقنني اسنادو د برابرولو وړاند يزونو دطرز العمل مقرره (رسمي جريده ۷۸۲ شمېره)
- ✓ کوچنيانو دروزنې او اصلاح مرکزونو دچارو تنظيم مقرره (رسمي جريده ۹۷۴ شمېره)
- ✓ دسياسي ګوندونو دثبتولو دطرز مقرره (رسمي جريده ۸۱۲ شمېره)
- ✓ دمحبسونو او توقف خانو دچارو مقرره (رسمي جريده ۸۸۳ شمېره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ دقانون جوړونې او علمي حقوقو څېړنو دانستیتوت دچارو اساسنامه (رسمي جریده ۹۲۴ شمېره)[1]
- ✓ دحقوقي اسانتیاؤ مقرره)

اجرایه ځواک(حکومت)

ددولت درې ګونو قواوو څخه یو هم حکومت یا اجرائیه قوه ده چې د دولت هغه سازمان ته ویل کیږي چې په یوه ټاکلې سیمه کې قانوني واک او د قانون په تنفیذکې مستقلانه واک او اختیار ولري.دحکومت دمفهوم لپاره ډول، ډول تعریفونه شوي چې لدې جملې څخه یو هم حکومت د یوه دولت د تصمیم نیولو قوت او مرکزیت بلل کیږي او یا په بل عبارت اجرایه قوه یاحکومت دهېواد په داخل کې دسیاسي او اداري واکونو په اعتبار سره د دولتي حاکمیت(په یوه قلمروکې ترټولولوړقدرت) داجراء او تطبیق مرجع ګڼل کیږي چې دنورو ملکونو په وړاندې د دولتي واکمنۍ استازیتوب اوورڅخه دفاع کوي. حکومت له درې ډوله قواو ،اجرائیه، مقننه اوقضائیه ځواک څخه جوړاو دافغانستان ددولت په اجرائیوي سېستم کې ولسمشر دحکومتي ریاست ترڅنګ د دولت رئیس هم دی چې په تقنیني، قضائي اواجرائیوي برخوکې خپل قانوني صلاحیتونه دقواوو دتفکیک اصل ته په پام کې نېولو سره کاروي.دافغان دولت اجرائیوي برخه دیوه ځواکمن ولسمشر او دولسمشر له دوه مرستیالانو څخه جوړه شوې ده.

ترکیب اوهیأت:داساسي قانو ن دیواویایمې،درې اویایمې او وه اویایمې مادې پر بنسټ دافغانستان اجرائیه قوه یا حکومت له وزیرانو یا کابینې څخه د ولسمشر تر ریاست لاندې جوړ اوهر وزارت یو اداري واحد دی چې د مربوطه وزیر په واسطه اداره کیږي ،دملي شورا غړي پدې شرط کولی شي د وزیر په توګه انتصاب شي چې د ملي شوراغړیتوب یې سلب اودهغه پرځای بل کس دقانون له حکم سره سم ټاکل کیږي .همدارنګه وزیران د ولسمشرپروړاندې دخپل رئیس په توګه اوله سیاسي اړخه د ولسي جرګې پر وړاندې مسوول او ځواب ویونکي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقش او مسوولیتونه:اجرایه قوه یا حکومت د دولت هغه ارکان دی چې د قانون د پلي کولو او تنفیذ دنده لري. د اجرایه قوې غړی عموماً د وزیرانو په نامه یادېږي چې د اساسي قانون له حکمونو سره سم په مختلفو برخو کې لاندې مسوولیتونه او دندې لري:[2]

۱ـ د اساسي قانون د احکامو ،قوانینو او محکمو د وروستیو پریکړو اجراء کول.

۲ـ افغانستان خپلواکۍ ساتل،له ځمکنۍ بشپړتیا څخه دفاع،په نړیواله ټولنه او نړیوالو سازمانونو کې د افغانستان د ګټو او حیثیت څخه دفاع کول.

۳ـ د هېواد په کچې د عامه نظم او امنیت ټینګول او د هر راز اداري فساد پر ضد مبارزه او له منځه وړل .

۴ـ د بودیجې ترتیبول،د دولت د مالي چارو تنظیمول او د عامه شتمنیو ساتل.

۵ـ د پرمختیایې پروګرامونو طرحه او پلي کول البته د ملي شورا له تائید وروسته.

۶ـ ملي شورا ته د ترسره شویو چارو او د نوي مالي کال د مهمو پروګرامونو په اړه ګذارش وړاندې کول.

۷ـ د حکومت اداري ریاست او اداري چارو د سمون له پاره اداري مقرراتو جوړول او پلي کول چې باید د دغه شان اداري قواعدو او مقرراتو تدوین او تطبیق د اساسي قانون او نورو قوانینو له نص او رحي سره په مخالفت کې نه وي .

۸ـ د هغو نورو دندو ترسره کول چې د اساسي قانون او نورو قوانینو له مخې د حکومت له دندو او مسوولیتونو څخه شمېرل کېږي.[1]

[1] د درې ګونو قوا او ځانګړتیاوې اوواکونه،د فیضان الله پټان لیکنه،۲-۳مخونه

[2] د اجرایه قوې(حکومت)د دندو ،ټاکلو او صلاحیتونو به اړه زیات معلومات د اساسي قانون په څلورم فصل د۷۱مادې څخه تر۸۰مادې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جمهور ریس دندې او صلاحیتونه

څرنګه چې د اساسي قانون په ۶۴ ماده کې جوته ده جمهوري ریس لاندې صلاحیتونه او دندې لري.

- د اساسي قانون له پلي کېدو څخه مراقبت کول
- د هېواد د سیاست د اساسي خطوطو تعینول چې شورا تصویب کړي وي
- د افغانستان د ټولو قواو سرمشري
- د مشرانو جرګې او ملي شورا د غونډو پرانستل
- د وزیرانو او لوی څارنوالانو ټاکل
- د مرکزي بانک ریس ټاکل
- د څارګرې اداري د رییس ټاکل
- د ولسي جرګې په تائید د سترې محکمې د غړو او ریس ټاکل
- د مشرانو د جرګې ۳/۱ غړیو ټاکل
- د سولې او یا جنګ اعلانول
- د لوی جرګې تشکیل او د هغې لپاره انتصابي غړیو ټاکل
- د ټاکنو د خپلواک کمیسون د غړیو ټاکل[۲]

د افغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکیلات

د اساسي قانون د ۱۳۶ مادې له مخې د افغانستان اسلامي جمهوریت اداره د مرکزي، محلي واحدنو او ادارو پربنسټ د قانون مطابق تنظیمږي.

مرکزي اداره په یولړ اداري واحدونه وېشل شوې ده، چې د هریو په راز کې یو وزیر قرار لري.محلي اداري واحدونه، ولایتونه دي چې شمېر، ساحه اجزاد ولایتونو تشکیلات او اړونده ادارتو پر اساس د نفوسو اندازه، ټولنیزه

---

[۱] د درې ګونو قواو ځانګړتیاوې او واکونه، د فیضان الله پټان لیکنه، ۴-۲ مخونه

[۲] د ولسمشر د دندو او صلاحیتونو په اړه د اساسي قانون د دریم فصل ۶۰ څخه تر ۷۰ پورې مادې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضعه، اقتصادي وضعیت او جغرافیې موقعیت پورې اړه لري او د قانون پواسطه تنظمیږي.

د افغانسان جمهوري دولت د نافذه قوانینو په نظري کې نېولو سره په لاندې سکتورونو کې فعالیت کوي.

د امنیت سکتور

۱=د ملي دفاع وزارت

۲=د کورنیو چارو زارت

۳=د ملي امنیت عمومي ریاست

د حکومت داري چارواکې د قانون د حاکمیت او د بشر د حقوقو سکتور

۱=لویه څارنوالي

۲=د عدلې وزارت

۳=د بهرنیو چارو وزارت

۴=د سرحدونو قومونو او قبائلو چارو وزارت

۵= د حج او اوقافو وزارت

۶=د دولت ریاست، د مقام د دفتر ریاست

۷=د چارو د اداري او د وزیرانو د شورا د دارلانشاء عمومي ریاست

۸=په پارلماني چاروکې د دولت د وزیر دفتر

۹=د محلي ارګانونو مستقله اداره

۱۰د ملکي خدمتونو او د اداري اصلاحاتو مستقل کمېسون

۱۱=د اداري فساد په وړاندې استراتیژي د تطبیق او نظارت عالي اداره

۱۲= د تیاکنو خپلواک کمېسون

۱۳= د مرکزي احصایې عمومي اداره

۱۴= د کنترول او تفتیش اداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

دطبعي زېرمو او زیر بناو سکتور
۱=دمعدن وزارت
۲=دمخابراتو اومعلوماتي تکنالوژي وزارت
۳=داوبو او برېښنا وزارت
۴=دفوایدعامې وزارت
۵=دترانسپورت او هوایي چلند وزارت
۶=داریانا دافغان جوړښت شرکت
۷=دښاري پراختیا وزارت
دمعارف سکتور
۱= دښووني او روزنې وزارت
۲= دلوړو زده کړو وزارت
۳=داطلاعاتو او فرهنګ وزارت
۴=دعلومو اکاډمي
۵= دبدني روزنې سپورت عمومي ریاست او دالمپیک ملي کمیټه
دروغتیا سکتور
۱_دعامې روغتیا وزرات
دزراعت او کلیو پراختیا سکتور
۱=دکرهنې،اوبو لګولو اومالدارۍ وزارت
۲=دکلیو دپراختیا اوبیارغونې وزارت
۳= مخدره توکو پرضد دمبارزې وزارت
داقتصادي ودې او خصوصي سکتور دپراختیا سکتور
۱=دمالې وزارت
۲=تجارت اوصنایع وزارت
۳= داقتصاد وزارت

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴= د افغانستان بانک
۵=دچاپېريال ساتنې ملي اداره
۶=دافغانستان دپانګې اچونې دملاتړ اداره
۷= د ستندر ځانګړې اداره (انشا)
۸= دجيوديزي اوکارتوګرافي عمومي اداره .
دټولنيزو ملاتړ سکتور
۱= دمهاجرينو او بېرته راستنيدونکو چارو وزارت
۲= دښځو چارو وزارت
۳= دکاره ټولنيزو چارو شهيدانو او معلولېنو وزارت
۴= دکابل ښاروالي
۵= دافغاني سرې مياشتې ټولنه
۶= دکوچېانو دچارو او تنظيمولو مستقل رياست
۷= دپېښو سره دمبارزې دتياري ملي ادره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسمشر

- لومړی
- دوهم معاون

مقننه قوه

- ولسي جرګه
- دمشرانو جرګه

اجرایه قوه

وزارتونه

قضایه قوه

قاضی القضات

لوی څارنوالي

اداري چارې
په پارلماني چاروکې ددولت وزیر
مشاورو وزیران
دریس جمهورمشاورین
دکادراوپرسونل ریس
دملی امنیت شورا

خپلواکه اداري اوریاستونه

- دالمپیک ملي کمېټه
- د سره صلیب کمېټه
- دعلومو اکاډمي
- کارتوګرافي
- دطبیعي پېښوپه وړاندې دمبارزې ریاست
- دافغانستان مرکزي بانک

وزارتونه:

۱. د عدلیې وزارت
۲. د مالیې وزارت
۳. د عامې روغتیا وزارت
۴. د کلیو د پراختیا او بیا رغاونې وزارت
۵. د سوداګرۍ او صنایعو وزارت
۶. له نشه یي توکیو سره د مبارزې وزارت
۷. د بهرنیو چارو وزارت
۸. د مخابراتو او مخابراتي ټکنالوژۍ وزارت
۹. د دفاع وزارت
۱۰. د کورنیو چارو وزارت
۱۱. د اقتصاد وزارت
۱۲. د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت
۱۳. د پوهنې وزارت
۱۴. د لوړو زده کړو وزرات
۱۵. د اوبو او انرژۍ وزارت
۱۶. د ټرانسپورت او هوايي چلند وزارت
۱۷. د ښځو چارو وزارت
۱۸. د حج او اسلامي ارشاد وزارت
۱۹. د فواید عامې وزارت
۲۰. د کرنې، اوبو لګولو او مالدارۍ وزارت
۲۱. د ټولنیزو چارو، شهیدانو او معلولینو وزارت
۲۲. د سرحدونو چارو وزارت
۲۳. د ښاري پراختیا وزارت
۲۴. د کډوالو او راستنېدونکو چارو وزارت

خپلواکه کمیسونونه

- حقوق بشر خپلواک کمیسون
- داداري فساد په وړاندې دمبارزې کمیسون
- دبې وسلې کولو او ملک جوړولو کمیسون
- دټاکنو خپلواک کمیسون
- دملي روغې جوړې خپلواک کیمسون [1]

[1] سیستم اداري وتشکیلاتي افغانستان معاصر، د سرمحقق استاد محمد ناصر ستانکزي لیکنه، م ۱۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضايې ځواک (محکمې)

له هغې ورځې نه چې انسان ټولنیزاو مدني ژوند ته مخه کړې، دهماغه وخت راهیسې ټولنیز نظم دټینګښت ،لانجواو شخړو دحل او فصل له پاره دا اړتیا لیدل کېده څو لانجې په یوشکل حل او فصل او دنورو احتمالي شخړومخنیوی وشي، همدغو موخو ته درسیدو له پاره کوم منظم عدلي او قضایي سېستم شتون نه درلود بلکې په پخوازمانو کې به اکثرا دقبېلوي سېستم یانې جرګو او مرکو څخه کار اخستل کېده او په هره کورنۍ کې به مخورو ،او هوښیاروکسانو ته دستونزو او لانجو دحل له پاره مراجعه کېده ،هغوی به دخپلو تجربو او پوهې په مټ دعوې او لانجې حلولې .دبشري ټولنو له پرمختګ سره سم مختلف حقوقي او عدلي سېستمونه رامنځ ته شول لکه:

۱_فقهي حقوقي سېستم په دغه سېستم کې قانون دفقهاوو او علماوو نظریات دي چې دمحکمو په واسطه اجراء او عملي کېږي، دغه حقوقي سېستم ته داسلام حقوقي سېستم ویل کېږي، په دې سېستم کې قانوني قواعد او مقررات داسلامي فقهاوو نظریات تعریفوي چې باید دغه نظریات د قرآن او نبوي احادیثو سره په ټکر کې نه وي.

۲ _قضایي حقوقي سېستم چې په هغه کې قانون دمحکمو پخوانۍ پریکړې او قضایي چال چلند دی چې دمحکمو په واسطه تطبیق کېږي چې دغه سېستم دکامن لا(Common Law) انګریزي حقوقي سېستم سره اړخ لګوي.

۳_تقنیني حقوقي سیستم دغه حقوقي سېستم لیکلی او قانون، دیوه تقنیني ارګان په واسطه تدوین او دمحکمو په واسطه تطبیق کېږي، دغه حقوقي سېستم بېلابېلو ټولنو د پرمختیا سره، عصري دولت دحقوقي تقنیني ماډرن سېستم

(c) ketabton.com: The Digital Library

پربنسټ رامنځته او دا یې ثابته کړه چې د نورو سېستمونو د منځپانګې د شمولیت له پاره مناسب دی، دوضاحت، یووالي او نظم له پلوه او قانوني قاعدې جوړونې له مخې ډېر اغېزمن او کارنده دی، مهمه ځانګړنه یې داده چې د دولت د ځواکونو، مقننه، قضائیه او اجرائیه ځواکونو تشکیلات او توازن بیانوي. چې او سمهال ټولو حقوقي سېستمونو په ماډرنو سېستمونو پیل کړی او په اسلامي نړۍ کې هم دغه تغیرات او بدلونونه په اتلسمه پېړۍ کې هغه مهال پیل شول چې عثماني خلافت، تنظیمات او مجلة الاحکام العدلیة یې د ماډرن قانون په شکل سره وړاندې کړل، باید ووایو دغه حقوقي ماډرن سېستم ته رومن ژرمنیک (Roman Zhrmnyk) ویلی شي.

د شلمې پېړۍ له پیل وروسته (۱۹۲۰ زېږدیز) کې چې د (۱۲۹۹) لمریز سره سمون خوري، دمصر هېواد خپل لومړنی مدني قانون چې د (عبدالرزاق السنهوري) دالازهرعلمي موسسې فقهیه غړي په واسطه ترتیب او ولیکل شو، دغه قانون د حنفي فقهي او نورو مذهبونو د فقهو پربنسټ او د فرانسې له مدني حقوقو سره سم تصویب کړ، دا مدني قانون د ډېرو اسلامي هېوادونو (ټولو عربي هېوادونو او افغانستان له پاره یو بنسټ وګرځید.

پس له هغې چې په (۱۷۴۷ زېږدیز) کال کې احمد شاه دراني رسما د افغانستان پادشاه شو د قضا حکم په ثابت او انحصاري ډول د علماو په صلاحیت او اختیار کې و یا په دقېق عبارت د قاضیانو او مفتیانو په واک کې ؤ. مرکزي دولت چې زیات اختیارات او امتیازات یې علماؤ ته ورکړي و او د هغوی تاثېرات یې زیات کړي و نو علماو به هم د دولت څخه حمایت کاوه. علماو اصولاً د عدالت په تطبیق د خپلو تفاسیرو مطابق زیاته توجه نکوله په تېر قرن (۱۹۲۰–۱۹۷۰ زېږدیز) کلونو کې د عدالت د اجراء د مدیریت ساده کونه او متمرکز کولو هدف د اجرایه قوې د قدرت کمولو ته په توجه او قضایه قوې ته د استقلال په ورکولو ترسره شو.

امیر عبدالرحمن خان د حاکمیت نوي دکتورین وړاندی کړل د هغه په اند او فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

.هغه د یو اسلامي ټولنې رهبر او دخپلو اتباعو په نسبت دخدای تعالی په وړاندې مسؤل دي پدې اساس هغه دعلماؤ قدرت دخپل قدرت په وړاندې یو تهدید ګاڼه. هغه په علماؤ باندې دحکومتي کنترول داعمال په منظور دقضاتو مقام ته یې په دولتي استخدام کې اداري پروسه تغېرکړه پدې شکل سره چې هغوی نورصرف دمذهبي اقتدارلرونکي ندي، امیر ددې هدف دلاسته راوړلو لپاره د وقف ارګان چې مذهبي او مالي نهاد ګڼل کېده له منځه یوړ او پدې سره یې د مذهبي قضاتو مالي پشتیوانه ګڼل کېده ړنګه شوه.د هغه وخت نه وروسته قضاتو باید قضا دمنصب لپاره د دولت تر کنترول لاندې یو امتحان ورکړای وای چې پدې سره د قضاتو مذهبي علمیت تعینېده او دهغوی دمعاش تعېنوونکی هم و، کله به چې یوچا دقضا وظیفه ترلاسه کړه بیا ددنیوي کارونو اوعلومو دزدکړې نه منعه کېده، همدارنګه امیرعبدالرحمن خان د محاکمو یو شرعي نظام رامنځته کړ چې د معېنو اصولو په چوکاټ کې د دولت لخوا د اساس القضات تر عنوان لاندې رامنځته شوی و، فعالیت کاوه دامیر اقدامات اګرچې دعدالت داجرا درسمي کېدو موجب شو اوپه دې طریقه مرکزي دولت قدرت یې په قضایي امورو کې زیات کړ مګر دقضایه قوې خصوصیت ته یې دیوې کلا په حیث کومه صدمه واریده نکړه.دامیرعبدالرحمن نه وروسته امیر حبیب الله خان د ده سېستم پرته له تغیر څخه تعقیب کړ وروسته له دې غازي امان الله خان دغربي هېوادونو څخه په تقلید کوښښ وکړ ترڅو یو کامل حقوقي نظام دقانون د حاکمیت په منظور ایجادکړي په(۱۹۲۳زېږدیز) کال کې یې یونوی اساسي قانو ن وضع کړ چې دهغې په اساس دافغانستان حکومت په مشروطه شاهي باندې بدل شو، دامان الله خان قضایي اصلاحات چې په نظام نامه باندې ونومول شو تر یوه حده دترکیې هېواد داصلاحاتو څخه چې دنولسم قرن په اواخرو کې رامنځته کړي و الهام اخستی و، امان الله خان ددولتي محاکمو یونوی نظام، سېستم اونوی دجزا قانون رامنځته کړ، دامان الله خان داساسي قانون۲۱ تمې مادې داسې حکم کاوه چې ټولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضایاوې باید د اسلامي شریعت، جزا قانون او مدني قانون په اساس وڅېړل شي او ورته رسیده ګي وشي د امان الله خان دوخت جزایې قانو ن غربي نړۍ څخه نه وو ،بلکې دیوه اسلامي مدون قانون شکل یې درلود ،چې په دې اساس علماؤ ته په خپل سرد تفسیر حق نه ورکول کېده باید نو موړي مدوین قوانین یې تفسیر کړي وای.د امان الله خان نه وروسته د حبیب الله کلکاني د لنډې دورې په پای ته رسېدو نادرشاه چې کله قدرت ته ورسېده هغه د امان الله خان د نظامنامې هغه برخې چې زیاتې جنجالي او مناقشې وړ وې ملغا کړې او هغه مذهبي قوانین او موازین چې په یو شکل سره د حبیب الله لخوا په شرعي محاکمو کې رامنځته شوي ؤ محدود کړل.دنادرشاه د(۱۹۳۱زېږدیز)کال د اساسي قانون ۸۷ او ۸۸ مادو داسې حکم کاوه چې ټول عمومي مرافعات باید شرعي قوانینو سره په وفق کې تنظیم شي او د حنفي فقهې د احکامو مطابق باید مسایلو ته رسید ګې وشي.[1]

د داود خان دوره:د داود خان ریاست جمهوري په اعلان سره ستره محکمه منحل شوه او د هغې صلاحیتونه د عدلې وزارت د عامه عدالت کمېټې ته چې نوم یې قضایي عالي شورى ته تغېر شوي ؤ انتقال شول.د قاضي القضات صلاحیتونه د عدلیې وزیر ته منتقل شول ،او نورد ټولو محاکمو تشکیلات د(۱۹۲۷زېږدیز) کال د محاکمود تشکیلاتو او صلاحیتونو د قانون مطابق په خپل ځای پاتې شول. د(۱۹۷۷زېږدیز)کال مصوب اساسي قانون مطابق بیا ستره محکمه رامنځته شوه او خپل صلاحیتونه یې دوباره لاس ته راوړل ،خو ددې قانون په ۱۰۱ او ۱۱۲ مادو کې د قضایه قوې د استقلال تقلیل ښکاره کېده ،دغه اساسي قانون قضایه قوه د یو حکومتي ارګان په حیث معرفي کړې و او د(۱۹۶۴زېږدیز)کال اساسي قانون په څېر یې د قضایه قوې د استقلال څخه یادونه نوه کړې.ریېس جمهور به قاضي

---

[1]- رامین، مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محاکم افغانستان،(چاپ سوم،حمل ۱۳۸۸ هـ ش)صـ ۱۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

القضات او د ستري محکمې قضات منصوبول (۱۰۷ ماده)، علاوه پردې د دې اساسي قانون د ۱۰۴ مادې په اساس رییس جمهور کولای شول چې پس له پنځو کلونو قضات بدل کړي په داسې حال کې چې د (۱۹۶۴ زېږدیز) کال اساسي قانون دغه موده لس کاله ټاکلې وه.[1]

کمونستي رژیم په وخت کې د (۱۹۷۷ زېږدیز) کال اساسي قانون ملغا شو او ټول امورات باید د انقلابي شورى د اجرایوي فرمانونو او مقرراتو په اساس تنظیم شوي وای.

انقلابي شورا داخبره اعلام کړه چې د (۱۹۷۷ زېږدیز) اساسي قانون پرته، نور قوانین دې د اجرا لاندې ونیول شي ځکه دا قوانین د دوی حکومت او انقلابي شورى سره په تضاد کې نه واقع کېدل. د انقلابي شورى د فرمان د دوهمې مادې په اساس یو ځل بیا د ستري محکمې اختیارات عالي قضایي شورى ته چې په سرکې یې د عدلیې وزیر قرار درلود او انقلابي شورى ته مسؤل ؤ وسپارل شول، ددې تر څنګ او مې مادې د عسکري ځواکونو یو انقلابي محکمه ایجاد کړه چې هغه جرایمو ته رسېدګي وکړي چې د عسکري ځواکونو، سیاسي اشخاصو او انقلاب د مصالحو په ضد واقع کېدل او نامحدود اختیارات یې درلودل، دغه محاکمو څو ځله تغېر وکړ بلاخره په (۱۹۹۰ زېږدیز) کال کې لغوه شول. د کمونستانو رژیم یو ځل بیا ستره محکمه ایجاد کړه او د اساسي قانون په **۵۲** ماده کې د قضایه قوې استقلال اعلام کړ خو په **۵۵** ماده کې راغلی ؤ چه ستره محکمه باید په منظم شکل انقلابي شورا ته راپور ورکړي. د ټولو عادي محاکمو قضات په علاوه د ستري محکمې د قضاتو د انقلابي شورا د ریس له خوا منصوبېدل، وروسته د خلکو د ملاتړ د لاسته راوړلو په منظوریې په (۱۹۸۷ زېږدیز) کال کې یو نوی اساسي قانون وضع کړ چې یو څو جزوي تغیرات یې رامنځته کړل، ددې

---

[1]- رامین، مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محکم افغانستان، (چاپ سوم، حمل ۱۳۸۸) ص ۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳
قانون په ۱۰۷ مه ماده کې داسې راغلي ؤ چې قضايه قوه يو مستقل ارګان دی او ستره محکمه يو عاليترين قضايي ارګان دی چې په ټولو محاکمو نظارت او د قوانينو د برابر تطبيق مسوليت لري. او د ۱۱۰ مې مادې په اساس قاضي القضات د ريیس جمهور لخوا د شپږ کلونو لپاره منصوبېده.

د داخلي جنګونو په دوران کې د(۱۹۹۰ زېږديز) کال د اساسي قانون مطابق قاضي القضات جمهور ريیس ته مسؤل ګڼل کېده او د محکمو د تشکيلاتو او صلاحيتونو قانون نوی وضع شو .د طالبانو په رژيم کې د کمونستي رژيم اکثره قوانين لغوه شول او د ظاهرشاه دوخت قوانين د اجرالاندې ونيول شول .د طالبانو د رژيم څخه وروسته د بن د توافقنامې په اساس د(۱۹۶۴ زېږديز) کال اساسي قانون دوباره برقرار شو البته تر هغه ځايه چې بايد بن د توافقنامې،افغانستان سره د نړيوالو معاهداتو او نورو موازينو سره په مغايرت کې قرار ونلري، چې بلاخره د(۲۰۰۴ زېږديز)کال جنوري په شپږو بشتمه نېټه او سنی اساسي قانون وضع شو.د بن په توافقنامه کې د قضايه قوې په رابطه په ۳-۲ مادو کې داسې صراحت موجود ؤ(د افغانستان قضايه قوه بايد مستقله وي او د سترې محکمې لرونکې وي او نورټول محاکم بايد د مؤقت دولت په واسطه ايجاد شي،انتقالي اداره بايد د ملګرو ملتو د سازمان په مرسته يو قضايي کمېسيون د داخلي قضايي نظام د بيا رغونې په خاطر چې د اسلامي اصولو ، نړيوالو معيارونو ،د قانون حاکميت او د افغانستان د حقوقي عنعناتو سره مطابقت ولري رامنځته کړي).[۱]

زموږ د هېواد اوسنی قانوني سېستم په جوړښت کې داسې تدابير نيول شوي چې پورتني ياد سېستمونه په برکې رانيسي،د افغانستان اساسي قانون د هېواد تر ټولو لوړ قانون دی چې ټول قوانين او ارګانونه د همدې اساسي قانون سره په مطابقت کې تدوين او اداره کېږي،د دې اساسي قانون د ۳ مې، ۱۳۷ مې او ۱۳۱ مې

[۱]– رامين،مشتاقي،رهنمود ماکس پلانک براي تشکيلات و صلاحيت محاکم افغانستان،(چاپ سوم، حمل۱۳۸۸)صـ۳۲-۳۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

او ۹۰ یمې مادې له حکم سره سم زموږ د هېواد نظام اسلامي جمهوري دی او باید تول قوانین د اسلام سپیڅلي دین له احکامو سره په مخالفت کې نه وي. همدارنګه محاکم د تولو دعواوو په حل او فصل کې د بشپړې خپلواکۍ ترڅنګ باید د اساسي قانون احکام او نورعادي قوانین تطبیق کړي که چېرته دیوې دعوې په اړه په دې اساسي قانون او نورو عادي قوانینو کې څه حکم موجود نه وي، محکمې کولی شي د اساسي قانون په حدودو کې حنفي فقه او په ځانګړو مواردو کې د شیعه مذهب احکامو تطبیق د سرچینې په توګه یواځې په هماغې دعوې کې تطبیق او اجراء کېږي، د اجرایه ځواک دنده داده چې عادي قوانین او د محاکمو پریکړې اجراء او عملي کړي. د عادي قوانینو وضعه کول د مقننه ځواک اصلي او لومړنی واک د ملي شورا دی چې دولس او ملت استازیتوب کوي.

ترکیب او هیأت: د افغانستان اساسي قانون ۱۱۲ مې مادې د حکم په اساس ستره محکمه د ستر قضائیه ځواک په سر کې چې له یوې سترې محکمې، د استناف له محکمو په ولایتي کچې او ابتدائیه محکمو د ولسوالیو په کچې او همدارنګه د ځانګړو محکمو څخه جوړه ده چې تشکیلات او صلاحیتونه یې د قانون له لپارې تنظیمېږي.

ستره محکمه (۹) کسه غړي لري چې د اساسي قانون ۵۰، ۱۱۷ او ۱۱۸ مادې له حکمونو په رعایت، چې د سالمې ادارې او سمون رامنځته کېدو او په شرایطو وړ اشخاص چې د سترې محکمې یو غړی د ریېس او نور د سترې محکمې د غړو په توګه د ولسمشرله خوا د ولسي جرګې له تایئد سره په لاندې ډول ټاکل کېږي.

- درې تنه د څلورو کلونو له پاره.
- درې تنه داوو کلونو له پاره.
- درې تنه دلسو کلونو له پاره.

باید یادونه وشي چې ستره محکمه دلاندې دیوانونو څخه جوړه شویده:

۱-د عمومي جزاء دیوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲-دعامه امنيت ديوان
۳-مدني ديوان
۴-دعامه حقوقو ديوان
۵-دترافيکي جرمونو ديوان[۱]

نقش او مسؤولېتونه:د افغانستان قضايه ځواک په صلاحيت کې ټولو هغو دعوو غور او رسيدګي شامله ده چې د دولت په شمول دحقيقي يا حکمي اشخاصو له خوا دمدعي يا مدعي عليه په حيث دقانون له حکمونو سره سم دمحکمې په وړاندې اقامه شي، په محکمو کې قضيې دمعيار او ماهيت پربنسټ په دوه ابتدايي او استناف مرحلو کې حل او فصل کېږي.ستره محکمه هغه قضيې چې داستناف دمحکمو څخه ورته احاله شوي وي، يواځې په هغو شرايطو کې ورته رسيدګي کوي چې موخه يې داوي آيا قانون په کره او سمه توګه پلي شويدی او کنه؟ څو جوته شي چې دقانون احکام نه وي نقض شوي اويا داچې معلومات ترلاسه شي چې نوموړي احکام په سمه توګه ندي تطبيق شوي نو پدې حالت کې ستره محکمه قانوناواک لري چې د لاندنيو(تحتاني) محکمو پريکړې نقض او دسره کتنې له پاره ور وليږي او ياهم خپله پريکړه صادره کړي چې پدې حالت کې دسترې محکمې پريکړه وروستۍ او نهايي ګڼل کېږي، په لنډه توګه د قضائيه ځواک واکونه او صلاحيتونه په لاندې ډول دي:

- دقانون پربنسټ دحکومت يا محکمو دغوښتنې پراساس،له اساسي قانون سره دقوانينو،تقنيني فرمانونو،بين المللي معاهدو او نړيوالو ميثاقونو دمطابقت څېړل او تفسيرول.
- دحکومت له لارې ملي شورا ته د قضايي چارو د تنظيم په ساحه کې دقانوني طرحې وړانديز.

---

[۱] ددرې کونوقواوو ځانګړتياوې اوواکونه،دفيظان الله پټان ليکنه ۲۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

➢ په اړوندو قوانینوکې داټکل شویو احوالو مطابق، دلوي څارنوالۍ یاددعوی دلوري داعتراض پربنسټ، د نویو دلیلونو دپیدا کېدو په سبب د محکمو پرقطعي فیصلو باندې نوې کتنه کول.
➢ دقانون د حکمونو پربنسټ، بهرني دولت ته د مجرمینو دبیرته ورکړې (اعادې) په هکله د دلیلونو څېړنه او تصمیم نیول.
➢ د اساسي قانون اته ویشتمې مادې دحکم په پام کې نیولو سره بهرني دولت ته د اتباعو د تسلیمولو په هکله د تور او اتهاماتو د دلیلونو څېړل او تصمیم نیول.
➢ دقضايي تګلارې (رویې) د وحدت تامینول.
➢ دقاضیانو دجنايي او انتظامي سرغړونو په هکله تصمیم نیول.[1]

۲

[1] ددرې ګونوقواوو ځانګړتیاوې اوواکونه، دفیضان الله پټان لیکنه، ۲۸۳۰ مخونه
دقضایه قوې په اړه نورمعلومات داساسي قانون په اووم فصل د ۱۱۲ مادې څخه د ۱۳۵ مادې پورې وګورئ
[2] دافغانستان داساسي حقوقومبادي، صفحه ۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷

شپږم څپرکی

د افغانستان سرحدي کرښې

ځلورخواوې اوسیاسي پولې په حقیقت کې د یوهېواد د ملي هویت پېژندنه کوي، چې د یو سیاسي واحد په توګه د نړۍ ملتونه یوله بله بېلوي. همدا پولې دي چې د هرهېواد جغرافیایې حدود تعین او مشخصوي او د حاکمیت سیمې یې یوله بله بېلوي اومعلوموي. د یوهېواد پولې که په وچه کې وي که په اوبو (سیند، سمندرګي یا سمندر) کې، خاوره یې د هېره او پراخه وي که لږه یا کوچنۍ، ځمکه یې متجانسه وي که غیرمتجانسه، دښته وي که غره ایزه، واحد ملیت ولري که ګڼ شمېر، یوه ژبه ولري او که بېلې، خو په دننه کې، د ټاکلو سیاسي پولو په چوکاټ او د نړۍ د هېوادونو په لیکه کې د یوه واحد هېواد په توګه پېژندل کېږي. نو ځکه په یوه هېواد کې ټاکلي پولې د یوې سیاسي سیمې هغه ځرګندې ببلونکې پد بدې دي چې د ګاونډیو هېوادونو او نړیوالو معیارونو په منلو سره رسمي، ملي او نړیوال حیثیت غوره کوي.

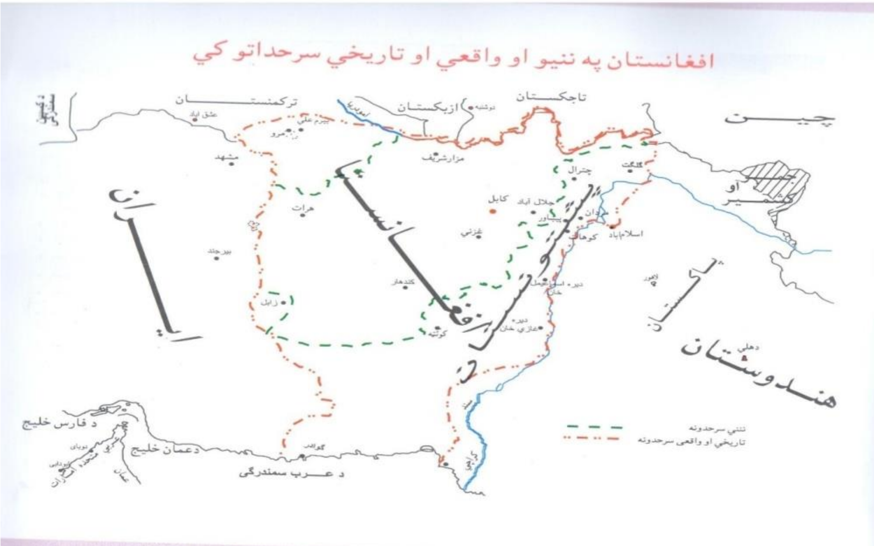

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو هېواد د سیاسي پولو تر څنګه د هغه د اداري قلمرو، ملي حاکمیت او د قانون د تطبیق ساحې راپېژني او د همدغې ځمکنۍ پراختیا په چوکاټ کې اداري او قضائي وېشنه، داقتصادي او ټولنیزو پروژو ترتیب، پرمختیایي پلانونه، انتخاباتي فعالیتونه، ګمرکي چارې، د بانکونو ټونو او پیسو قانوني چلښت او داسې نورې چارې هم ترسره کېږي.

په لنډ ډول ویلای شو چې پولې د یو دولت یا هېواد تر کنټرول لاندې سیمې په خپله لمن کې رانغاړي او د یو هېواد متشکله عنصر یانې قلمرو تثبیت او مشخصوي.

سیاسي سرحدونه هغه مهمترین عوامل دي چې یو سیاسي متشکله واحد د بل سیاسي متشکله واحد څخه بېلوي او یا په بل عبارت سیاسي سرحدونه له یوې متشکله سیمې څخه د بلې سیاسي متشکله سیمې د بېلتون یا جدا والي غوره نښې دي، چې دا نښې شونې دي طبعي او یا مصنوعي وي. په ضمن کې د همدې سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکو يا سرحدونو شتوالی دی چې په يوه ځمکه کې سياسي يووالی او انساني وحدت ممکن کوي او جوړوي يې. سرحدي خطونه هغه اعتباري او قرادادي خطونه دي چې د يو سياسي واحد حدود د مشخص کولو په خاطر د ځمکې پر سر مشخص او ټاکل کېږي بنا پر دې سرحدونه د سياسي جغرافيې د اصلي او مهمو بحثونو څخه شمېرل کېږي. سره د دې چې د سياسي واحد څخه مطلب حکومت دی هغه خطونه چې د يو حکومت ځمکه د بل همسايه ملک څخه بېلوي په نړيوالو سرحدونو مشهور دي. خو که چېرته د سياسي واحد څخه موخه او مطلب يو ولايت يا ولسوالي وي، چې د يو هېواد په داخل کې سياسي پولې رامنځته کوي ، نو دې ډول سرحدونو ته ملي سرحدونه (National Borders) وايي.

پوله په عربي ژبه کې په سرحد ، په فارسي کې مرز او په انګليسي کې په Border ژباړل کېږي، په حقيقت کې د يو هېواد د حاکميت او صلاحيت سيمه ټاکي.[2] يانې هغه سيمه ټاکي چې يوازې يو دولت پکې خپل ځواک او واکمني پلي کولای شي او له هغه څخه هغه خوا به ګام نه پورته کوي ځکه هغه خوا ته د بل هېواد د واکمنۍ سيمه پيلېږي.

د يو دولت پولې هغه فرضي کرښې يا ليکې دي چې د يو هېواد ساحه له بل هېواده (يا د هغې ساحې په اړه چې د بل هېڅ خپلواک هېواد تر واکمنۍ لاندې راغلې نه وي، لکه آزاد بحرونه) بېلوي.[3] يا په بله وينا ، پولې هغه حدود دي چې د هغو پواسطه د يو دولت قلمرو مشخصېږي او د نورو ساحو څخه يې بېلوي، دا نورې ساحې امکان لري يا بل دولت وي او يا هم آزاد سمندرونه وي.[4]

د پولو يا سرحدونو څېړنه د حقوقو ، جيوپولېټيک او جغرافيې له مهمو او په زړه پورو موضوعاتو څخه ګڼل کېږي، په خاص ډول هغه پولې چې د يو واحد ملت،

---

[2] حقوق بين الملل عمومی، (دوکتور محمد رضا ضيائي بيګدلي، م. ۱۸۲

[3] ، نړيوال عمومي حقوق، پوهاند دوکتور وديرساپې م. ۹۹

[4] ، نړيوال عمومي حقوق-لکچرنوټ، (الحاج پوهاند دوکتور حفيظ الله دانش م. ۵۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

نژاد، قبیلې، دین،مذهب او کور وګړي سره بېل او جلا کړي. دا ډول پولې همېشه د سیاسي ستونزو او لانجو لامل وي او ددوو ګاونډیو هېوادونو ترمنځ سوله او امنیت له منځه وړي.لکه دا افغانستان سره چې د وخت د ښکرورا و ظالم ښکېلاکګر ځواک لخوا کابو(۱۱۷) کاله وړاندې دغه شان جبر او ناروا وشوه او ترنن ورځې پورې دوا ړولورو ته پراته ورونه او عزیزان د دغه اور په لمبو کې سوځېږي. دا جوته ده چې پوله او سیاسي کرښه یوه قراردادي کرښه ده او د هېوادونو د سیاسي حاکمیت حدود تسجیل او بیانوي، خوله حقوقي اړخه او د سیاسي جغرافیې له مخې تر ټولو ښه پوله هغه پوله ده چې د سیاسي لانجې او مناقشې لامل ونه ګرځي، د واحد ملت،نژاد، قبیلې،دین،مذهب او وګړي سره بېل نه کړي، د یو هېواد سیاسي یووالی له منځه یو نه سي،د یوقام او قبیلې ټولنیزې، اقتصادي، فرهنګي، مذهبي او سیمه ایزې ځانګړتیاوې په پام کې ولري او د بېلېدونکو وګړوغوښتنو ته پکې لومړیتوب ورکړي.[۱]

د پولو د ټاکلو په موخه باید لاندې څلور پړاوونه او مراحل ترسره او طی کیږي:

۱: د سرحدي کرښو ټاکنه.......................................(Allocation)

۲: د سرحدي کرښو محدودول.............................(Delimitation)

۳: د سرحدي کرښو نښه کول.............................(Demarcation)

۴: د سرحدي کرښو قانوني او پارلماني تائید.........(Ratification)

د سرحدونو ډولونه

کولی شو چې سرحدونه د څوا ړخونوله مخې وېش کړو. یو دا چې سرحد څنګه منځته راغلی، د نژادي او فرهنګي ګروپونو په وېش باندې یې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی او بله دا چې د فزیکي پدېدوسره د سرحد ورته والی او یا نه ورته والی څنګه دی. نو د همدې امله د وچې سرحدونه د وېش له مخې په لاندې توګه بېلوو.

---

[۱] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصنوعی سرحدونه: داهغه سرحدونه دي چې په حقیقت کې په طبیعي شکل نه وي موجود ،بلکې په غیرطبیعي ډول د دولتونو لخوا جوړېږي لکه دیوالونه،اغزن تار، پایې اوداسې نور..خودمنځته راتګ اوفزیکي پدېدوسره دورته والي له مخې سرحدونه کولای شوله دوواړخونوډلنبدي کړو. یو داچې سرحد څنګه منځ ته راغلی ، دنژادي او فرهنګي ګروپونو په وېش باندې یې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی.اوبل داچې دفزیکي پدېدو سره دسرحدورته والی اویانه ورته والی څنګه دی خوپه عمومي ډول سرحدونه په دریو ډولونوویشل شویدي چې لومړی د وچې سرحدونه دي دویم بحري اودریم هوایي سرحدونه دي چې مونږاول دوچې په سرحدونو په تفصیلي ډول سره بحث کوؤ.

الف: هغه سرحدي کرښې چې په یوه سیمه کې دبشري ټولنو له مېشته کېدو څخه وړاندې کښل شوې وي ،دا ډول سرحدونه دسرحدونو غوره بېلګې ګڼل کېږي، ځکه کله چې ورو ورو او په تدریجي توګه انساني ټولنې ددې ډول سرحدونو په څنډو او لمنو کې مېشت کېږي،نوځانونه دسرحد دڅرنګوالي اوقوانینو سره برابروي چې له همدې امله دا ډول سرحدونه هیڅ ډول ستونزې نه راولاړوي.غوره بېلګه یې دالاسکا (Alaska) اوکاناډا (Canada) تر منځ سرحد دی ،ځکه کله چې په(۱۸۲۵- ۱۸۲۷زېږدیز) کلونو کې دروسانو اوانګریزانو ترمنځ ددې کرښې دویستلو پرېکړه کېده هیڅا په دغو سیمو کې ژوند نه کولو ،داډول سرحدونه دانتي سیدنت (Anticedent) سرحدونو په نوم یادېږي.بله بېلګه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دامریکادمتحده ایالاتو(U.S.A)اوکاناډا (Canada) تر منځ سرحد دی چې په(۱۷۸۲-۱۸۴۲زیږدیز)کلونوکې ټاکل شوي.

ب: هغه سرحدونه چې له وګړوڅخه په ګڼو سیمو کې غزیدلي وي خو د سیمو کلتوري ارزښتونو ته پکې درناوی شوی وي چې داډول سرحدونه د سبسي کونت (Subsequent)په نوم یادیږي ددې ډول سرحدونوغوره بېلګې دزیاتره اروپايي هېوادنوترمنځ لیدل کېږي اوبله بېلګه يې دهند او پاکستان له ازادي او وېش (۱۹۴۷زیږدیز) کال څخه وورسته د دواړو هېوادونو تر منځ سرحد دی.

ج: هغه سرحدونه چې دیوې سیمې داوسیدونکوکلتوري ارزښتونو ته ددرناوي پرته یواځې دنړیوال سیاست په پایله کې کښل شوي وي چې ددې ډول کرښو په غزولو سره هغه وګړي چې دیوې ژبې،یوکلتوراویونژادڅخه وي اوکلونه کلونه يې یوله بل سره دیوکلتورپه درلودلوسره لکه دورونو په څېر ژوندکړی وي په بېلا بېلو هېوادونو پورې تړل کېږي چې د افریقايي هېوادونو تر منځ زیاتره سرحدونه او د افغانستان په ختیځ او سهیل ختیځ کې د دیورند Durand سرحدي کرښه يې غوره بېلګې دي.[1]

طبیعي سرحدونه:هغه سرحدونه چې له فزیکي پدیدوڅخه په ګټې اخستنې سره ټاکل کېږي اودطبیعي سرحدونو په نوم یادیږي.ددې ډول سرحدونو څخه ګټې اخستنې له ډېر پخوا څخه د هېوادونو په منځ کې رواج درلود. ددې ډول سرحدي کرښو دټاکلو اصلي لامل دادی چې دسرحدونوپه نښه کولو او د

---

[1] دافغانستان سرحد ونه،دپوهندوی کریم الله لیکنه،۲۱او۲۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تثبيت پړاوونه يې په اسانۍ سره بشپړيږي، همدارنګه ددې ډول سرحدونو دفاعي ارزښت هر وخت اوبيا په ځانګړي ډول په پخوا وختونو کې زيات و. ليکن بايد څرګنده شي چې دې ډول سرحدونو ته د طبعي سرحدونو اصطلاح ورکول ناسمه ده چې ګويا دا ډول سرحدونه په طبيعي بڼه رامنځته شوي او دبدلون وړنه دي. ددې ډول سرحدونو اصلي رول داوي چې ددوه هېوادونو دقلمرو سيمې يوله بل څخه بېلوي اوعادتاً ددې ډول سرحدونو دوګړو ترمنځ اړيکې او پيوستون کم ليدل کېږي. پدې ډول سرحدونو کې دوګړو د تېريد وراتېريد ولپاره يو يا څو ځانګړي معبرونه ياد تېرېدو ځايونه ټاکل کېږي چې همدا معبرونه په اسانۍ سره دفاعي وړتيا هم لري. او په همدې ترتيب ددې ډول سرحدونو څارنه او کنترول د لږو لګښتونو په ګاللو سره کېږي دا ډول سرحدونه غوره او دوام لرونکي سرحدونه ګڼل کېږي ځکه چې سربېره پر دفاعي او نظامي ارزښت يې د نقشې پر مخ ددې ډول سرحدونو ټاکل او تثبيت اسانتياوې لري. پر دې ټولو غوره والو سربېره کېدای شي دا ډول سرحدونه ځينې ستونزې هم ولري د بېلګې په توګه شونې ده چې د غرونو په درو کې ځينې وګړي استوګن وي هغه وخت چې دا ډول سرحدونه ددې فرهنګي او ټولنيزو مرکزونو څخه تېريږي کېدی شي چې ستونزې راولاړې کړي چې همدغو غرنيو وګړو ته د منلو وړ نه وي د بېلګې په توګه له چين (China) اوهند (India) ترمنځ د تبت (Tibit) د سيمې اود هماليا دلړيو منځنۍ سرحدي کرښه (مکمهان) چې په ۱۹۱۴ز بېږديز) کې تثبيت شوی وه ليکن هيڅ وخت په سيمه کې په نښه نه شوه[1]

[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کريم الله ليکنه، ۲۴-۳۴مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمندري سرحدونه: د ګوتو په شمېر له څو هېوادونو څخه پرته چې په وچې کې راګېر دي د نړۍ زیاتره هېوادونه د سمندرونو او سمندرګیو سره د ګاونډیتوب له امله په بېلا بېلو واټنو سره د سمندري سرحدونو لرونکي دي .یا په بله ژبه د دغې هېوادونو یوه زیاته اندازه پراخه سیمه په سمندرونو کې هم وي، په سمندرونو د برلاسۍ او حاکمیت څرنګوالی د وچو په پرتله توپیرلري، ځکه چې په سمندرونو کې انساني تولنې د تل لپاره نه او سیږي. ولې همدا د سمندرونو څنډې دي چې سربېره له هغو کانونو څخه چې د سمندر په بستر او یا ساحلي برخو کې دي نورې اقتصادي سرچینې لکه: له سمندر څخه د کبانو تر لاسه کول هم په زیاته پیمانه په همدې سیمو کې لیدل کېږي.

افغانستان د ښه او مناسب جغرافیایي او ستراتیژیک موقعیت، لوړو غرونو ، پراخو جلګو ، شنو او ښایسته درو او څپاندو سیندونو په لرلو سره د تاریخ په اوږدو کې په منځنۍ اسیا کې غوره شهرت لرلی دی.

له یوې خوا یې د امناسب اقلیم او ښه جغرافیایي موقعیت او له بله پلوه یې د ښې آب وهوا او د کرنې لپاره د مناسبې خاورې په لرلو او په همدې توګه شمال څخه د جنوب او له ختیځ څخه د لویدیځ په لورې د تګ راتګ او د تګ راتګ په پایله کې د بېلا بېلو وګړو د کلتورونو د خلط کېدو او د لرغونو کرنیزو تمدنونو د راپیدا کېدو لامل ګرځیدلی.

د افغانستان په لرغوني خاوره کې بېلا بېل تمدنونه منځته راغلي چې د دغو بېلا بېلو تمدنونو د رامنځته کېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکزونه، سرحدونه او د قلمرو سیمې بېلابېلې وې، چې د بېلګې په توګه يې له نظره تېروو.

هغه ټوټه ځمکه چې د پېړيو پېړيو څخه راپه پخوا زمونږ د نيکونو تر واکمنۍ لاندې وه او د حالاتو د ژرندې او توندو توپانونو څخه په نننې شکل او بڼه مونږته راپاتې ده، د تاريخ په بېلابېلو پړاونوکې د بېلابېلو حدودو اتو په لرلو سره په بېلابېلو نومونو ياده شوې ده. د غه ټوټه ځمکه د پخوانۍ آريانا څخه رانيولې تر باختر، خراسان، لوی افغانستان او نننۍ افغانستان پورې د سترو سترو مدنيتونو ټاټوبی او زانګو وه او ده او د ډېرو سترو سترونوابغو، مشاهيرو او شخصيتونو د روزنې او پالنې د ويارپه لرلو سربېره وخت ناوخت د بېلابېلو ښکيلاکګرو او امپراطوريو له يرغلونو او تېريو سره هم مخ شوې ده. په غالب ګمان آريايان هغه لومړنی قوم دی چې له دغې لارې (افغانستان) څخه هندوستان، داروپا ختيځې برخې او د نړۍ نورو برخو ته تللي او رسيدلي دي.له تاريخي پېښو څخه ښکاري چې د افغانستان پولې په دايمي ډول او تلپاتې نه دي ځکه سياسي بدلونونو، د يرغلګرو تاړاکونو، کورنيو ناقراريو او قبيلوي ځانځانيو افغانستان په رازراز سياسي محدوديتونو کې راښکيل کړی دی.

د پخوانيو نقشو او تاريخي اثارو په مرسته د هراړخيزې پلټنې د چاپ شويو او قلمي اسنادو له پرتله کولو څخه وروسته کولای شو د دغې جغرافياوي ټوټې (لرغوني افغانستان) پولې له ډېرو پخوانيو تاريخي دورو څخه ترنن ورځې پورې په مستنده توګه په لاندې ډول تثبيت او وټاکو:

لرغوني افغانستان (آريانا) پولې (د ۷۰۰ تر ۲۰۰ م ز پورې)

له ډېرو پخوا زمانو څخه راپه پخوا افغانستان په مرکزي آسيا کې د کرنيز مدنيت ستر مرکز وو. د آمو او سير[1] سيندونو د شتون له کبله نومورې سيمه، چې په

[1] د يو سيند نوم دی چی د تاجکستان، ازبکستان او قرغزستان په منځ کې بهيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپاړسو (۱۲) حوزو مشتمله وه او داورال له شګلنو څخه د سند تر دلتا[1]، د سند له سیند څخه د هند ترسمندره او د هند د تارله د ښتو څخه داوسني ایران د ختیزو شګلنو پورې سیمې یې په خپله لمن کې رانغښتې، ډېره ښېرازه، حاصلخیزه او سمسوره وه. د پخواني باختر یا بخدي لوړو بېرغونو او د دفاع کلکو استحکاماتو، چې د اُم البلاد په نوم یادیده، دغه مدنیت ته لاشهرت وربښلی و. هغه وخت(د لرغوني آریانا په وخت کې) د دغه مدنیت حدود په لاندې ډول وو:

شمالي سرحد یې د اورال جهیل[2] وو چې د آمو او سیر سیندونو د پای له ټکي څخه پیل کېده، سویلي سرحد یې د عربو سمندرګی وو، ختیزه پوله یې د سند سیند له کلکت څخه د هند ترسمندرګي پورې وه، لویدیزته یې د بلوچستان ولایتونه، سیستان او اوسني خراسان د ایران سره ګډه پوله لرله او شمال ختیځ ته یې د چین له ختیز ترکستان سره پوله لرله.[1]

دیونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې (د ۳۳۲تر ۲۲۷م ز)

د میلاد څخه(۳۳۲) کاله مخکې مقدوني سکندر په دغې ځمکې یرغل وکړ او کابو ټوله یې لاندې کړه. د سکندر په یرغل سره د دغې سیمې په تاریخ کې یوه نوې پاڼه پرانستل شوه، د سیمې داوسیدونکو دژوندانه په هره برخه کې یو لړبدلونونه رامنځته شول. د سکندر دراتګ څخه دمخه د دغې سیمې خلکو د آریایانو کلتوراودودونه خپل کړي وو خود سکندر په راتګ آریایې او یوناني کولتورونه سره ګډ شول او یو نوی کلتور رامنځته شو چې د یونان او باختري کلتور په نوم

---

[1] دلتا: د سیند خوله یا د سیند په خوله کې د رسوبي موادو یوه سیمه چې د ځمکې هواریدو او د سیند د څانګه کیدو سبب ګرځي.

[2] جهیل: ډېرې پراخې ولاړې اوبه دي چې په طبیعي حالت باندې دو چې په واسطه چاپېر شوي وي.

[1] اطلس تاریخي افغانستان، (محمد عتیق پاڅون، م.۱
او دتاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. اواداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۲۰ _ ۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادېده او دآریایي تمدن او کلتور په څېر یې دپرمختګ اوودې لوړ لوړ پړاونه یو په بل پسې ترشا پرېښودل.[۲]

په(۲۲۷) مخ زېږدیز کال کې دیونان او باختر دخپلواک پادشاه له خوا یو ډول نظام رامنځته شو. دا نظام په اصل کې شاهي و خوددوو جرګو یا مجلسونو له خوا اداره کېده چې یوه جرګه یې د قومي مشرانو او شیخانو جرګه وه او بله یې ملي جرګه یا مجلس و.[۳]

د یونان و باختر په دوره او بیا په تېره ددمتریوس(۲۰۰—۱۲۰م ز) په دوره کې ددې خاورې ختیځ سرحدونه ترسند اودهندوستان شمالي برخو اودګنګاتر سواحلو ورسیدل ،نو ویلی شو چې ددې خاورې سیاسي سرحدونه د ایران له دښتو څخه تر ګنګا او له سیحون(سیرسند)او جیحون (اموسیند)څخه ترد هند سمندر پورې وغزیدل.

ددغې امپراطورۍ پولې هم د پخوا په څېر ټاکلې او مشخصې نه وې او کابو دهر واکمن په وخت کې د بدلون په حال کې وې،مګر بیا هم شمال ختیځ ته تر چین،ختیځ ته ترهندوستان،سویل ختیځ ته ترعرب سمندرګي، لویدیځ ته تر پرسیس او ننني مشهد ،شمال ته تر اکسوس یا آمو سیند او کاشغر تر غرونو پورې رسېدې.[۴]

ددغې امپراطورۍ پولې هم دپخوا په څېر ټاکلې او مشخصې نه وې اوکابو دهر واکمن په وخت کې دبدلون په حال کې وې.

---

[۲] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه. اواداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۲۲

[۳] تاریخ افغانستان،(احمد علي کهزاد ،م. ۵۲

[۴] اطلس تاریخي افغانستان، محمد عتیق پاڅون، م. ۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

دخراسان پولې (د ۷۴۲ تر ۹۲۲ زېږدیز پورې)

کله چې د اسلام مبارک دین دغې سیمې ته راورسول شو او مسلمانان په دغه سیمه واکمن شول، نو د دغې سیمې او وګړو په تاریخ او د ژوند انه په بېلابېلو اړخونو کې بنسټیز بدلونونه رامنځته او یو نوی تمدن (اسلامي تمدن) د پخوانیو تمدنونو لمن ترډېره بریده ورټوله او محوه کړه. د دغو بدلونونو په ترڅ کې یو هم د دغې سیمې د نوم بدلېدل و، یانې د دغې سیمې نوم له آریانا او باختر څخه په خراسان واړول شو. داچې څه وخت پدغه سیمه د خراسان نوم کېښودل شو او کومې ځمکې یې په خپله لمنه کې رانغښتې وې، پدې هکله د تاریخپوهانو ترمنځ د نظر اختلاف شتون لري، خو د کره تاریخي اسناد و پربنسټ ویلای شو چې په لومړنیو اسلامي پېړیو کې ټولو هغو اسلامي ولایتونو ته، چې په ختیځ کې د لوت د دښتو او د سند حوزې ترمنځ پراته وه، دغه نوم استعمالیده او تر اتلسمې پېړۍ پورې په دغه نوم یادېدل. د نولسمې پېړۍ څخه وروسته د پېرنګي د لاسوهنو له امله د افغانستان په لویدیځ کې یوه برخه په ایران پورې وتړله شوه، چې دا سیمه تر ننه ورځې پورې د ایران تر واکمنۍ لاندې ده او په همدغه نوم (خراسان) یادېږي.[1]

د تاریخي شواهد و پربنسټ باید وویل شي چې د خراسان سیمه په لومړنیو وختونو کې یوه محدوده او وړه سیمه وه خوورو سته یې په کراره کراره د آریایانو لومړني حدود په خپله لمن کې راونغاړل. د خراسان د خاورې پراخوالی او پولې په بېلابېلو تاریخي دوروکې (له ۵-مې مېلادي پېړۍ څخه تر ۱۸-مې مېلادي پېړۍ پورې) ثابتې او معلومې نه وې ځکه یو وخت به یې سیمه ډېره لویه او بل وخت به کوچنۍ وه، د بېلګې په توګه د غزنویانو او غوریانو په دورو کې د لرغوني افغانستان یا خراسان ځمکې ډېرې پراخه شوې. د غزنوي سلطان محمود په وخت کې د خراسان پراختیا د لوت له دښتو، اصفهان، عراق، همدان او طبرستان څخه نیولې په ختیځ

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۲۳ _ ۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ګنګاتر ساحل او شمال کې تر سیر سیند یا خوارزم او سویل کې تر بلوچستان او کاتیاور پورې امتداد درلود، یا په سیاسي وینا، دغزنوي سلطان محمود په وخت کې دخراسان پولې دلرغوني افغانستان یا آریانا اصلي پولو ته ورسېدلې او پخوانۍ آریانا، ماورالنهر او فرغانه یې په خپلو لمنو کې راونغښتل.[۲]

د یادولو وړ ده چې هغه مهال خراسان په دوو برخو یادېده، عام خراسان او خاص خراسان، د هندوکښ (هندوکش) د غرونو څخه ښکته جنوبي سیمې، چې ختیزې سیمې، سویل او سویل لویدیز افغانستان، نننی پښتونستان او بلوچستان پکې شامل وو، دعام خراسان په نوم یادېده او دهندوکش دغرونو څخه بره خواته شمالي سیمې، چې لاندې څلور برخې یا ربعې یې لرلې، دخاص خراسان په نوم یادېده.

۱- دنیشاپور او شاریاخ ربع: په دغې ربعه کې نیشاپور، طوس، مشهد، همدان، اسهیق، سبزوار، جوین، جاجرم، اسقراین، استوا، کلات، سرخس اڅېنې نورې برخې شاملې وې.

۲- د مروې ربع: په دغې ربعه کې دمرغاب سیند، لویه مروه، خوارزم، جیحون او څېنې نورې برخې شاملې وې.

۳- د هرات ربع: په دغې ربعه کې دهرات ښار، دهریرود د پورته برخې ساحلي ښارونه، دشینډنډ ولایت، پوشنج، د بادغیس ولایت او ښارونه یې، غرجستان، غور، بامیان او څېنې نورې برخې شاملې وې.

۴- د بلخ ربع: په دغې ربعه کې فاریاب، شبرغان، انبار، اندخوی، تخارستان، خلم، سمنګان، اندراب، تالقان او څېنې نورې سیمې شاملې وې.

په ټول خاص خراسان کې پورته څلور برخې شاملې وې چې د هندوکښ (هندوکش) د سویل تر څمکو، باباغره، فیروزغره او دهند ترسمندر پورې یې امتداد درلود.[۱]

---

[۲] ، اطلس تاریخي افغانستان، (محمد عتیق پاڅون لیکنه م. ۷

[۱] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش د پوهاند غلام جیلاني عارض، لیکنه م. ۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

له پنځمې مېلادي پېړۍ څخه تر اتلسمې پېړۍ پورې که دافغانستان تاریخ ته وکتل شي نو وبه لېدل شي چې د مختلفو حکمرانانو د قدرت په اوږدو کې دهېواد اصلي حدود د هغوی د سیاسي حدودو سره یو شان نه وو، دبېلګې په توګه دافغانستان سیاسي پولې یو وخت د تارم (Tarim) صحرا او کاشغر ترغرونو پورې رسېدلې وې، کله به هم په ترکستان او یا ماوراالنهر (داموسیند پورته خواوې لکه: تاجکستان، ازبکستان، اوترکمنستان) او کله به هم په ایران کې او ځېنې وخت به په هندوستان کې وې یانې دغزنویانو، سلجوقیانو، غوریانو او ځېنو نورو په دوروکې افغانستان دګاونډیو هېوادونو سره په شمال او لویدیځ کې یو واحد دولت و، حال دا چې ځېنې وخت به یې د پردیو د کامیابېدو له کبله پولې کوچنۍ شوې او یا به تجزیه شو.۲

په لومړیو کې د خراسان نوم یوې کوچنۍ ټوټې ځمکې ته منسوب و او ورو ورو پکې نورې پراخې سیمې راګیرې شوې، د افغانستان د شمال او شمال لویدیځ ولایتونه لکه تخارستان (بدخشان او قطغن) بلخ (مزار شریف او میمنه) مرغاب، هرات، مرو، طوس او نیشاپور د خاص خراسان په نوم یادیدل.

سربېره پر دې ځیني نورې سیمې یانې د هندوکش جنوبي سیمې یا د افغانستان ختیځې، جنوبي او جنوب لویدیځې سیمې او سنۍ پښتونستان او بلوچستان هم په خراسان کې شاملې سیمې وې چې دا وروسته یادې شوې سیمې د عام خراسان په نوم پېژندل کېدې.

د عام او خاص خراسان د سرحدونو په شمال کې د خوارزم (ماورالنهر او فرغانه) جنوب خواته یې د هند سمندر، ختیځ لورې ته یې سیند او جهلم او لویدیځ لورې ته یې د لوت دښته او کرمان پراته وو.

---

۲ پورتنی اخځلیک، م. ۹۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

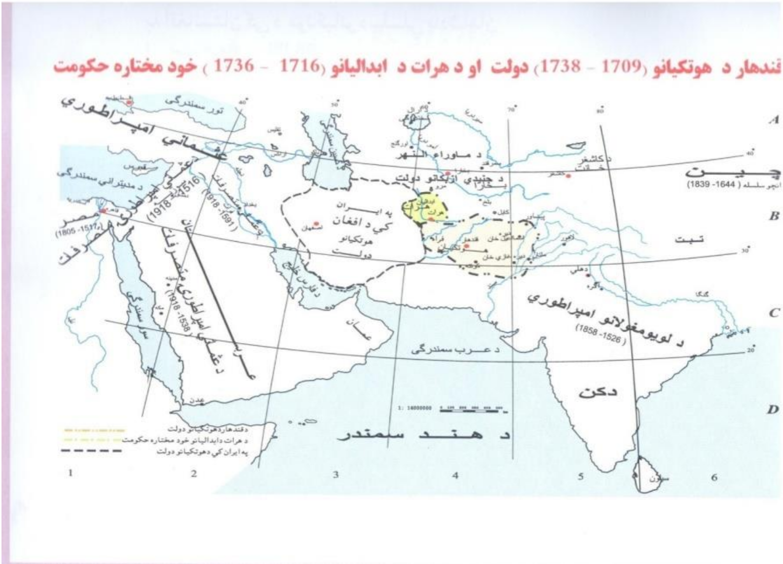

د هوتکیانو د واکمنۍ پولې (د ١٧٠٩م تر ١٧٣٧ زېږدیز پورې)

دهٔ برې مودې څخه وروسته دافغانانو دخاورې د ٢٠٠ کلنې تجزیې او ګډوډۍ مرحله پای ته ورسېده او دافغانانو سره دروښانه راتلونکې هیلې پیدا شوې.په (١٧٠٩) زېږدیز کال کې میرویس خان هوتک په کندهار کې د ایراني واکمنیو وروستنۍ پاتې شونې محوه کړې او په کندهار کې یې د افغان غلجیانو (هوتکیانو) مستقل حکومت رامنځته کړ. دمیرویس نیکه او دهغه څخه وروسته دشاه محمود هوتکي،شاه اشرف هوتکي اوشاه حسین هوتکي دواکمنیو پرمهال دافغانستان پولې شمال ته ترکابله، شمال ختیځ ته تر پېښوره، ختیځ ته ترملتانه، جنوب ته تر سنده اولویدیځ ته تر هراته پورې رسېدلې وې.دهوتکیانو په دولت کې اسماعیل خان دېره،غازي خان دېره،کوټه،کندهار، فراه او ځینې نورې سیمې شاملې وې.[٣]

[٣] مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان، (محمدعتیبق پاڅون، لېکنه م. ١٨

(c) ketabton.com: The Digital Library

(د لوی افغانستان بنسټ اېښودنه او د ځمکنۍ پراختیا هلې ځلې)

په(۱۷۴۷ز یږدیز) کال کې د ایران واکمن نادر افشار ووژل شو، دهغه د وژل کېدو څخه وروسته **۲۵** کلن احمد ته د کندهار ښارد شېرسرخ بابا په زیارت کې د بې برخلیکه او ټوټه ټوټه وګړو د چارو واګې وسپارل شوې. احمد شاه په خپل ځانګړي سیاسي درایت او پوهې سره په پیل کې د دغې سیمې خلکو ته د ملي هویت او پېژندنې په ورکولو سره په ملت جوړونه لاس پورې کړ، ټول لراوبر پراته بېلابېل ټبرونه یې د واحد افغان په ټغر سره راټول او کښېنول او ورپسې یې د امپراطورۍ د حدودو په ټاکلو پیل وکړ. بابا دیوه امیراو افغان امپراطور په توګه د خپلو لسو نظامي، ستراتیژیکو او برخلیک ټاکونکو سفرونو په ترڅ کې د افغانستان پولې د آریانا د پخوانۍ ځمکې تر کچې ورسولې او په خاوربنه کره یې د آسیا په زړه کې د دغو بې برخلیکه خلکو لپاره د افغانستان په نوم د اوسیدنې او پېژندنې یو ستر ټاټوبی جوړ او رامنځته کړ او افغان توغ یې پرې ورپاوه.

لوی احمد شاه بابا (1747 – 1773)
د ذرانیانو له سلسلې نه

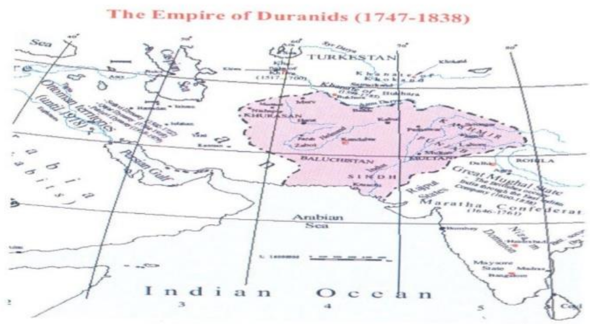

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

دلوی افغانستان بنسټ اېښودونکي، افغانانو ته دملي هويت وربښونکي او د افغانانو پلار اعليحضرت احمد شاه بابا دډېرستړي، ستومانه او خادم ژوندانه څخه وروسته دوفات پرمهال لوی افغانستان په لاندې پراختيا او سياسي پولو سره خپلو راتلونکو نسلونو ته د مور او ناموس په څېر په ميراث پرېښود:

له مروه او آمو څخه تر عرب سمندرګي، بلوچستان، سند ،ګجرات او دډېلي شاوخوا سيمې يې تر کشمېر پورې په خپله لمن کې رانغښتلې، ياني شمالي پوله يې دآموسيند ،سويلې پوله يې عرب سمندرګی او د عمان خليج، لوېديځه پوله يې مشهد او کرمان او ختيځه پوله يې سرهند او د تبت د غرونو لړۍ وې.[۲]

بابا دخپلې امپراطورۍ دپراخولو ،ساتلو او پرمختګ په موخه کابو لس ځله د هند ،خراسان او شمالي سيمو په لور نظامي سفرونه وکړل چې ډېر ستړي شو او دهمدغې ستړيا له امله ناروغي ورپېښه او تري وفات شو ،خو دوفات پرمهال (۱۷۷۳ زېږديز) کال يې يوه پراخه امپراطوري په ميراث پرېښوده چې په ختيځ کې تر سرهند ، په لوېديځ کې ترمشهد او سبزوار ،په شمال کې د آمو تر سينداو په سويل کې تر عرب سمندرګي پورې رسېدله. دغه حدود چې پورته ذکر شول د اتلسمې پېړۍ په اوومه لسيزه کې د دراني امپراطورۍ حدود وو خوداټول افغانستان نه وو ،بلکې پخپله احمد شاه بابا به د اباسيند څخه تر مشهده او د آمو سيند څخه تر عرب سمندرګي پورې سيمه افغانستان باله او نورې سيمې لکه کشمېر ،پنجاب، سند ، خراسان يې دافغانستان ملحقات ګڼل.[۱]

[۲] دتاريخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ويش پوهاند غلام جيلاني عارض م. ۳۳

[۱] د افغانستان پر معاصر تاريخ يوه لنډه کتنه د کانديد اکاډميسن محمد ابراهيم عطايي ليکنه م. ۳۶ _ ۳۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

د لوی افغانستان د پولو د نړيدو او بدلون بهير

ددغې خاورې پراخوالی په بېلابېلو وختونواودوروکې دواک دخاوندانودتوان اودنړيوالې وضعې د څرنګوالي په ترڅ کې د تغير او بدلون په حال کې وو.

دافغان ملي تاريخ ليکوال ديوه غربي تاريخپوه وګانکوفسکي دکتاب په حواله چې (دراني امپراطوري) نومېږي،ليکي((دلوی افغانستان جوړيدل اود پولوټاکل داحمد شاه(بابا) په واسطه په کال(۱۷۶۱)زېږديزکې بشپړل شول.احمد شاه بابا په خپل ژوندانه کې ددوه ميليونه کېلومتره مربع (Km۲ ۲۰۰۰۰۰۰)په مساحت افغانستان جوړ او راتلونکو نسلونو ته يې په ميراث پرېښود.[۲]

احمدشاه بابا دغه ستره امپراطوري په اتو ولايتونو او پنځلسو اعلی حکومتونو وېشلې وه.

دبابا(دوفات څخه وروسته ددغې سترې امپراطورۍ دچارو واګې تيمور ته ورکړل شول.

تيمورشاه دداخلي توطيواوشورشونو په شنډولو ،ځېلواو دبې شمېره ښځواواولادونوپه اداره بوخت شواو دهېوادچارې يې په ډېرو نازکو حالاتوکې ترشا پرېښودلې او په سم ډول يې ترتيب او تنظيم نه کړې. تيمورشاه په خپله(۲۱) کلنه واکمنۍ کې يوازې د داخلي توطيو اوځينو باغي او بېلتون غوښتونکو پاڅونونو په ټکولو سربېره له پلاره ورپاتې امپراطوري وساتله او نور يې کوم پرمختګونه ونه کړل.

دتيمورڅخه وروسته دهغه ځوی شاه زمان واک ته ورسېد ،شاه زمان دوخت په سياسي ګرداو کې ګېر شواو ويې نه شوای کړای چې ځان ددغه ګرداو له داخلي او خارجي اغېزو څخه په آمان کې وساتي. دغه وخت انګريزانو په شمالي هندکې پرهغوافغاني مقبوضاتودتسلط پروژې ترتيب اوطرحه کولې چې له احمدشاه بابااوتيمورشاه څخه شاه زمان ته په ميراث پاتې وو او دتيمورشاه په مرګ سره

---

[۲] ، د افغان ملي تاريخ، د قدرت الله حداد فرهاد لېکنه م. ۴۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې د بغاوت جنډې پورته کړې. پنجاب چې تل د سکهانو د پاڅونونو مرکز وو د تیمورشاه له مرګ سره یوځل بیا پکې د بغاوت سرونه پورته شول. شاه زمان د هغو د تصفیې او ارامولو په موخه یو ستر پوځي پلان طرحه او چمتو کړ، خو داچې دغه مهال پنجاب د انګریزانو د استعماري کړیو او پروژو د تطبیق ځای او مرکز تاکل شوی وو، نو شاه زمان په سخت تشویش کې شو او په ځان کې یې د دې توان ونه لید چې د پنجاب په ضد کوم ګام پورته کړي ځکه هرلورته چې به یې حرکت کاوه نو له بل لورې به پاڅونونه پیل کېده. شاه زمان په دام کې د نښتې زمرې په څېر هرلورې ته لاسونه اچول او هڅه یې کوله چې له نیکه څخه ورپاتې امپراطورې په اصلي او پخواني حالت ژوندۍ وساتي، خو له بده مرغه د انګلیسانو، ایراني واکمنانو او داخلي مخربو عناصرو د مخالفتونو او خنډونو له امله یې د دغې هیلې د عمل جامه وانه غوستله.[1]

د شاه زمان د واکمنۍ پرمهال انګلیسانو د افغانستان په هکله دوه ډوله سیاست طرحه کړی وو، په لومړۍ مرحله کې د دوی سیاست دفاعي وو، یانې یوازې د دې مخه یې نیوله چې افغانان په هند برید ونه کړي او په دویمه مرحله کې یې سیاست تعرضي بڼه خپلوله او غوښتل یې چې افغانستان په راتلونکې کې کمځواکه او حتی تجزیه کړي.[2]

شاه زمان څخه وروسته د شاه محمود د واکمنۍ پرمهال انګریزانو په افغانستان کې بربنډه او ښکاره لاسوهنه پیل کړه او خپل دفاعي سیاست ته یې تعرضي جنبه ورکړه او هڅه یې کوله چې د روسیې له خوا پر هند د احتمالي برید په وړاندې د افغانستان څخه د ډال او خنډ په حیث کار واخلي. همدارنګه انګریزانو له یوې خوا د سدوزیو او محمدزیو د کورنیو ځینې غړي په غېږ کې ونیول او په بېلابېلو

[1] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م ۴۴ _ ۴۵

[2] ، مداخلات خارجي در امور افغانستان، د اصحاب الدین سیدي لیکنه م ۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځـایونوکې یـې بغاوتونواوشورشـونوته هڅـول او لـه بلـې خـوا یـې ایرانیـانو، هندوانواوسکهانو ته پرافغانستان باندې دیرغل لپاره مرستې ورکولې.
پـه(۱۸۰۲)زېږدیزکـال دشـمال ازبکـان دآمولـه سیند څخـه راتېـر شـول، په(۱۸۰۳) زېږدیزکال کې دایران قاجاریـانو، دنادر افشـار دکورنۍ څخه خراسان اومشـهد ونیول پداسې حال کې چې نوموړې سیمې پخوا دافغـان حکومت پـه امرادارە اوکنټرول کېدلې.[۳]
انګریزانو دافغانستان داوږد مهالـه لانـدې کولـو، تجزیې او پـه هند دروسیې یـا فرانسې دبرید دمخنیوې په موخه دلومړي ځل لپاره د(۱۸۰۹)زېږدیزکال دفبرورۍ پـه میاشت کې یانې دشاه شجاع دلومړنۍ واکمنۍ پرمهال دمونټ سټوارټ الفنسـټون(Mount Stuart Elphinston) پــه مشـرۍ دافغانـانوژمنی پلازمېنې پېښـور تـه یوپلاوی راولېږه، دپلاوي هدف ظاهراً دافغان ــ انګلیس داړیکو پیل ښودل کېده خو پـه حقیقت کې دغـه پلاوی د سیمې د هراړخیزې څېړنې اوجاج اخستنې په موخه راغلی وو او په دغه ارتباط سره انګلیس وکولای شول چې له شاه شجاع سره دیوتړون پـه اساس پـه سیمه کې د نوک څرخېدوځای پیدا اودافغانستان په چاروکې لاسوهنه پیل کړي. دغه پلاوي په خپل ترکیب کې کـابوځلور سوه تنـه بېلابېل ملکـي مـامورین، انجینران، د سروې متخصصین، نظامي منصبداران، پلي او سپاره عسکر لرل.[۱] الفنسټون لـه خپلو راغلو ملګرو سره سیمه په ډېر دقیق ډول وڅېړله او معلومات یې انګلستان او برطانوي هند تـه ولېږل. الفنسټون چې په خپلو لیکنوکې اباسیند دهنداوافغانستان ترمنځ طبیعي اوسیاسي پوله بولې.

---

[۳]، د افغانستان معاصر تاریخ-لکچرنوټ، (د پوهنمل محمد ایمل حقمل لېکنه م. ۲۴
[۱] د افغانسـتان پـر معاصـر تـاریخ یـوه لنډه کتنـه، د کاندیـد اکاډمیسـن محمـد ابراهیم عطـایي لېکنه م. ۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود ددویم ځل واکمنۍ پرمهال د پنجاب حاکم رنجیت سنګهـ پـه ملتـان برید وکړاو ملتان یې ترخپلې ولکې لاندې راوست.[۳] پـه کابل کې د سرداردوست محمـد خان دحکومـت پرمهـال یـانې هغـه وخـت چـې پـه افغانسـتان کـې مرکـزي حکومت شتون نه درلود اوهېواد دمحمدزیو وروڼو له خوا پـه ملک الطوایفي ډول اداره کېده، سند، بلوچستان اوبهاولپورمحلي اداراتو تـه وسپارل شول.کشمیر او ډیره جات د پنجاب سکهانو ونیول.[۴]

پـه (۱۸۳۰)زیږدیزکال پېښـور د رنجیت سنګهـ لـه خـوا ونیـول شـو.[۵] بلوچسـتان د لومړۍ افغـان ـ انګلیس جګړې څخـه وروستـه پـه(۱۸۴۳)زیږدیزکال کـې د خـان قلات دخیانت له امله دافغانستان څخه بېل اودانګلیس دنفوذ پـه سیمه کې شامل کړای شو چې وروستـه انګلیسانو کاملاً د افغانستان څخه بېل کړ.[۶]

پـدې ترتیب دتیمورشاه دواکمنۍ څخـه وروسـتـه لـه یـوې خـوادسدوزیانوترمنځ واک تـه درسېدو پـه خاطرخپل منځي اختلافات اوبې اتفاقۍ اولـه بلې خـواد سدوزیانواومحمدزیانو دکورنیو تـرمنځ اختلافات او همدارنګـه د محمدزیانو خپل منځي اختلافات ددې لاَمل شول چې دوخت ښکیلاکګر ځـواک خپل انسـاني ضد کړه وړه ترسره کړي، اوپه پایله کې دباباپـه وینوګټل شوی ملي نـاموس یـانې (لوی افغانستان) دلاسه ولاړ،له ختیځ، لویدیځ، سوېل او شمال څخه راکوچنی او پـه وچې کې راښکیل هېواد ترې جوړ شو.

---

[۳] ، دو سوی خط دیورند:باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو ،د غلام محمد محمدي لیکنه م. ۲۵

[۴] ، د افغانستان معاصر تاریخ-، پوهنمل محمد ایمل حقمل لیکنه م. ۳۳

[۵] محمد عتیق پاڅون، اطلس تاریخي افغانستان، (کابل: مرکز نشراتي ایمان، ۲۰۰۵) ، م.ج

[۶] مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان، د محمدعتیبق پاڅون لیکنه م. ۳۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه زمان څخه وروسته د بابا(د امپراطورۍ کابو دولس لکه متره مربع (۱۲۰۰۰۰۰ Km۲) خاوره د نااهله اولادونو د نه پاملرنې، ناپوهۍ او خپل منځي سرتنبګیو له امله د افغانستان له تن څخه بېله او د دښمن پلیتو قدمونو ته پرېښودله شوه.[۷]

په لاندې جدول کې د احمد شاه بابا څخه د راپاتې دراني امپراطورۍ د تدریجي تجزیې او ټوټه کېدو بهیر ته نغوته کوو، یانې په ترتیب سره د هغو سیمو نومونو او د بېلتون کلونه ذکر کوو چې د شاه محمود د واکمنۍ څخه د امیرعبدالرحمن خان تر واکمنۍ پورې د افغانستان له تن څخه بېلې او په ګاونډیو هېوادونو یا سیمو پورې تړل شوې دي: ♠

: دراني امپراطورۍ تدریجي تجزیه او د لوی افغانستان له اصلي وجود څخه بېلې کړای شوې سیمې

ګڼه	بېل کړای شوی ایالت، ښار یا ځای	د بېلتون کال	د وخت واکمن	بېلونکی یا نیونکی
۱	د خراسان ایالت	۱۸۰۳	شاه محمود ابدالي	قاجاري ایران
۲	ابا سین تر څېرمه د اټک کلا	۱۸۱۲	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان
۳	د ملتان ایالت	۱۸۱۸	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان
۴	د کشمیر ایالت	۱۸۱۹	محمد عظیم خان محمدزی د کابل والي او ورونه یې	د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان
۵	غازي خان دیره	۱۸۲۱	محمد عظیم خان	د رنجت سنګه په

[۷] ، د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لیکنه م ۴۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرۍ پنجابي سکان	محمدزی د کابل والي او ورونه یې			
د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان	محمدعظیم خان محمدزی د کابل والي او ورونه یې	۱۸۲۱	اسماعیل خان د یره	۶
د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان	دوست محمد د کابل والي او ورونه یې	۱۸۳۰	د پېښور ایالت	۷
انګلیس	امیر دوست محمد	۲۵-۱۸۴۳	د سند ایالت	۸
انګلیس	امیر دوست محمد شېرعلي خان، افضل خان او محمداعظم	۵۴-۱۸۷۲	د بلوچستان ایالت	۹
انګلیس	امیر محمد یعقوب	۱۸۷۸	د خیبر، کرمې او بولان ستراتیژیکې درې	۱۰
انګلیس	امیر محمد یعقوب	۱۸۷۸	د کوژک او پیوار غاښي (کوتلونه)	۱۱
انګلیس	امیر محمد یعقوب	۱۸۷۸	د لنډي کوتل ښار	۱۲
انګلیس	امیر محمد یعقوب	۱۸۷۸	د شال، فوشنج او کوژک سیمې	۱۳
انګلیس	امیر محمد یعقوب	۱۸۷۸	د کوټې ښار	۱۴
انګلیس	امیر محمد یعقوب	۱۸۷۸	د سیبې او پېښین ښارونه	۱۵
انګلیس	امیرعبدالرحمن	۱۸۹۳	د سوات ایالت	۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷	د باجوړ ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۸	د چترال ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۹	د ارناوې، وزیرو، داورو او چاغي سیمې	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۰	د چمن ښار	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۱	د مروه ایالت	۱۸۸۴	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۲	د پنجدې ایالت	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۳	د آق تپه، چمن بید او چشمهٔ سلیم ښارونه	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۴	د آمو سیند شخه بره خواته د پامیر سیمه	۱۸۹۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۵	د سیستان ایالت لویه برخه	۱۸۷۲	امیر شېرعلي خان	ایران

♠ په دې هکله دلا ډېرو معلوماتو په خاطر په لمن لیک کې لیکل شویو کتابونو ته مراجعه وکړئ. ۱

---

۱ محمد عتیق پاڅون، اطلس تاریخي افغانستان، (کابل:مرکز نشراتي ایمان، ۲۰۰۵)، م. ۲۴

◄ ،مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان د محمدعتییق پاڅون لیکنه م. ۲۹۹

◄ ،د افغان ملي تاریخ،د قدرت الله حداد فرهادلیکنه م. ۴۰۲

◄ د ډیورنډ تراژیدي))،ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه،(محمد عتیق پاڅون،(لیکنه م. ۱۸۲

◄ ،دو سوی خط دیورند:باتلاق تاریخ معاصر افغانستان،پاکستان و نیروهاي ناتود غلام محمد محمدي لیکنه م. ۴۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

د افغانستان او سنۍ پولې

کله چې په بېلا بېلو وختونو کې د افغانستان ځمکنۍ پراختیا ګورو او یاد اچې د افغانستان پولې څېړو نو له هر افغان سره دوه ډول احساس پیدا کېږي.

• لومړی احساس چې هر ربښتني افغان پرې خوشحاله کېږي او روح یې پرې تازه کېږي هغه د ملي غرور احساس دی، ځکه هر کله چې یو افغان خپلې پخوانۍ ځمکنۍ پراختیاوې او لویې امپراطورۍ ګوري او د دغو امپراطوریو په لمنو کې بېلا بېل له ویاړه ډک او ځلیدلي مدنیتونه ګوري، چې حدود یې د آمو د سیند څخه تر عرب سمندرګي، د پنجدې، سیستان او اسلام کلا څخه تر سیر سیند پورې رسېدل او خپلو اکو ځواکمنو دولتونو پرې واکمني کوله او یاد اچې بلوچستان، اسماعیل خان ډېره، کشمیر، ډېلی او سند زمونږ د امپراطوریو ملحقات وو، نو د هر افغان لپاره د ویاړ او خوښۍ ځای وي.

• دوه یم احساس چې د هر افغان لپاره د زور خفګان سبب ګرځي هغه دا دی چې په اتلسمه زېږدیزه پېړۍ کې د دوو لویو ځواکمنو ګاونډیو هېوادونو (په ختیځ کې برتانوي هند او په شمال کې تزاري روسیې) ترمنځ زمونږ د هېواد موقعیت د دې لامل شو چې افغانستان د تېریو او سیاسي بریدونو ډګر وګرځي. افغانان او ټاټوبی یې له انګریزانو سره د لومړۍ او دوه یمې جګړې په پایله کې ورو ورو کمزوری شول، د خاورې ځینې مهمې او ستراتیژیکې برخې یې د لاسه ورکړې او وروسته د روس او انګلیس ترمنځ د بفر یا حایل په بڼه رامنځته شو.

د افغانستان ننۍ پولې او سرحدي کرښې چې پر سیاسي نقشو ترسیم شوي کابو یوه پېړۍ وړاندې تثبیت او ټاکل شوي دي. د دغو پولو او کرښو په ټاکلو کې ګاونډیانو، انګلسي او روسي حکومتونو مستقیم لاس او مهم رول درلود.[1] د دغو لاسوهنو او مداخلاتو، چې په ټوله مانا د سیاسي موخو د ترلاسه کولو لپاره ترسره

[1] ((د ډیورنډ د موافقه لیک حقوقي ارزونه))، ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه، پوهنوال دوکتور محمد عثمان روستار تره کی، لېکنه. ۱۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې، د پولو او سرحدي کرښو په ټاکنه کې د سیمې د دولتونو، قومونو او حتی خلکو ترمنځ ډېرې سیاسي ستونزې رامنځته کړې دي.[۲] د لیکنې پدې برخه کې په ځېنو هغو مطالبو لنډه رڼا اچوو چې د افغانستان د اوسنیو پولو په ټاکنه او تثبیت کې یې په یو ډول نه یو ډول اغېزې لرلې دي.

د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې

د افغانستان په معاصر تاریخ کې د ډیپلوماتیکو تحولاتو په رابطه د افغانستان د اوسنیو پولو او سرحدي کرښو جوړښت او بدلون ډېر مهم خو په عین حال کې یو مغلق او پیچلی بحث دی چې د موضوع په اړوند د ډېرو سیاسي اسنادو، مذاکراتو او میثاقونو په استناد باید خبرې وشي. پدغه ځای کې به د موضوع د جریاناتو په توضیح بشپړه رڼا واچوو.

د افغانستان د اوسنیو پولو او سرحدي کرښو مسئله که څه هم د نولسمې پېړۍ له دوه یمې نیمایې څخه بیا کابو د شلمې پېړۍ تر دوه یمې نیمایې پورې وخت په برکې نیسي خو د موضوع د لا روښانتیا او دقیق تحلیل په موخه باید یو څه وخت وړاندې لاړ شو او د هماغه وخت څخه په موضوع تحلیل او څېړنه پیل کړو.

افغانستان د بابا د امپراطورۍ له پیل سره، چې د اتلسمې پېړۍ د دوه یمې نیمایې سره سمون خوري، د یو سیاسي او ثابت کولتوري اورګانیزم په توګه شکل نیولی وو. بابا او د هغه مشاورین دغې نقطې ته په بشپړ دقت سره متوجې وو چې افغانستان باید د سیاسي بقا څښتن شي، هماغه وو چې بابا په خپل

---

[۲] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش د ښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۵۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

ټول ځواک سره هڅه کوله چې د هېواد د پولو سیاسي جوړښت د کلتوري جوړښت سره په مطابقت او مناسبت کې وټاکي. احمد شاه بابا د اباسیند او آمو سیندونو ترمنځ سیمه افغانستان باله چې په همدغو حدودو کې یې پولې ټاکل کېدلې او نورې سیمې چې به یې فتح کولې هغه به یې د افغانستان د اقمارو په څېر ساتلې. د دغو سپوږمیانو یا اقمارو څخه به یې په سیاسي او اقتصادي لحاظ ډېره زیاته ګټه اخستله[۱]

دبابا تر وفات پورې د افغانستان پولې ډېرې پراخې وې خو وروسته چې د سدوزیو او محمدزیو د فتنو او فتور دوره پیل شوه، نو د سرحدونو مفهوم بېخي د منځه ولاړ. دوخت ستروځواکونو د شمال څخه روس د سویل څخه انګلیس او دلوېدیځ څخه قاجاري ایران کابو یوه پېړۍ په دې هڅه کې وو چې افغانستان وخوري، خو افغانستان د دوی داړتیاوو او خپل جغرافیوي موقعیت له مخې له منځه نه ولاړ.

روس او انګریز په خپلو منځو کې د ټکر د مخنیوي په خاطر پر افغانستان د بفر، حایل یا جدایې طرحه وتپله او اوسنۍ پولې او کرښې تر ډېره بریده د همدغه سیاست تر سیورې لاندې رامنځته شوې دي، چې په لاندې ډول یې په تفصیل سره څېړو:

د افغانستان شمال ختیزې پولې

په شمال ختیزه برخه کې افغانستان له پخوانۍ روسیې (نني تاجکستان) او چین سره په داسې یوه سیمه کې ګډې پولې لري، چې د کال په اوږدو کې تقریباً همېشه تر واورو او کنګلو نو لاندې وي. دغه سیمې د پامیر او واخان کم بره منطقې دي. په دغه عنوان کې به لومړي د پامیر پوله او بیا له چین سره ګډه پوله تر څېړنې لاندې ونیسو.

---

[۱] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

الف - د پامیر یا واخان پوله:

دامیرشېرعلي خان دواکمنۍ په وخت کې د دغې پولې ټاکلو یا تعینولو ته څوک متوجه نه وو، خو کله چې عبدالرحمن خان واک ته ورسېد نو د دغې پولې ټاکل او تعینول یې هم اړین وبلل، نوموړي په (۱۸۸۲) زیږدیزکال کې یادونه وکړه چې د خواجه صالح څخه تر پامیر پورې سرحدي کرښه باید وټاکل شي. په همدې کال روسي ځواکونو په پامیرکې پر افغان سرحدي ځواکونو برید وکړ، ټول یې ووژل او شمالي پامیر یې ونیو. په همدغه وخت کې دانګلیس د باندنیو چارو دوزیر روزیري او په لندن کې د روسیې د سفیر موسیو دوستال ترمنځ خبرې روانې وې چې دا خبرې د پلاوي په ټاکلو پای ته ورسېدې. په دغه پلاوي کې دانګلیس له خوا جنرال جبراداو توماس هولدیچ او د روسیې له خوا مونوکوسکي او بندیسکي وټاکل شول. پلاوي څېړنې پیل او نقشه یې چمتو کړه. همدارنګه سیمې ته یو ګډ پلاوی هم ولېږل شو، په دغه پلاوي کې دافغانستان څخه غلام محي الدین خان، دانګلیستان له لورې میجر جیرلو او دروسیې له خوا فیفروشیکوویسکي د خپلو ډلو مشري کوله.[1] د (۱۸۹۵) زیږدیزکال د مارچ په میاشت کې دانګلیستان د باندنیو چارو وزیر او دروسیې سفیر په هغه پروتوکول لاسلیک وکړ چې له مخې یې لوی پامیر، د شغنان او روشان (د بدخشان ولسوالۍ دي) په ګډون، روسانو ته او کوچنی پامیر، د واخان له دهلیز او دروازه

---

[1] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش د ښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته ورسېږد. دغه دهلیزچې ترچیني ترکستان پورې غزیدلی (۸۰ – ۱۰۰) کېلومتره اوږدوالی او (۱۳ – ۱۲) کېلومتره پلنوالی یا سور لري.[۲]

دپامیرسرحدي کرښه چې دافغانستان او تاجکستان ترمنځ ګډه پوله تشکېلوی، د ۹۰ کېلومتره اوږدوالي په لرلو سره دویکتوریا (زرکول) جهیل دختیزې اخرنۍ برخې څخه پیل اودلوړوځایونوڅخه تر تېرېدااوروسته د یولې تر درې امتداد پیدا کوي.[۳]

ب - چین سره ګډه پوله: په(۱۹۴۹) زېږدیز کال کې په چین کې کمونیستي انقلاب رامنځته او له امله یې د چین ولسي جمهوریت جوړ شو. دهمدغه کال د سیپټمبر په میاشت کې د افغانستان سره د ګډې پولې دټاکلو خبرې پیل شوې او په(۱۹۵۷) زېږدیز کال کې پرېکړه وشوه چې پوله باید دځمکې پرمخ تثبیت اووټاکل شي. باالاخره دافغانستان او چین ترمنځ ګډه پوله دیو لړ خبرو څخه وروسته د (۱۹۶۴) زېږدیز کال د اګست په میاشت کې رسماً ددواړولورو داستازو له خوا په فني ډول د ستنو په وسیله په نښه، تثبیت او وټاکله شوه.[۴] دا پوله د ۹۲ کېلو

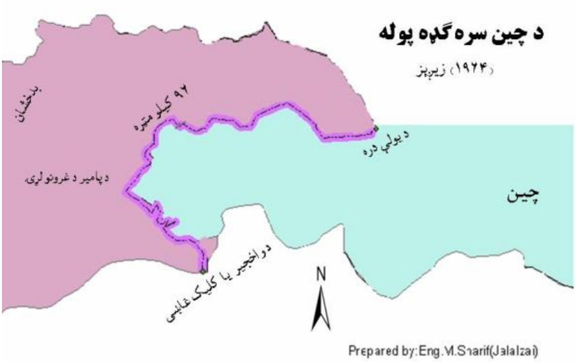

---

[۲] افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانې، م. ۲۳۸

[۳] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه. اواداري ویش د پوهاند غلام جیلاني عارض، لیکنه م. ۷۳

او د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[۴] افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانې، م. ۲۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

متره اوږدوالي په لرلو سره د یولې له دري ځخه د قوس په بڼه پیل او د کلیک تر کوتل یا د واخجیر د کوتل تر سویل ختیزې برخې پورې غزیدلې ده، چې غرونه یې همېشه په واورو پټ وي.[۵]

شمالي پولې

افغانستان په شمال کې د خپلو دریو ګاونډیو هېوادونو سره دوه ګډې پولې لري چې یوه یې دامیرشېرعلي خان پوله او بله یې درجوي پوله ده.دا پولې نن ورځ د تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره د افغانستان د حاکمیت سیمې بېلوي چې هره یوه یې د امکان تر بریده بېله بېله څېړو:

الف ـ د امیر شېرعلي خان پوله:کله چې د انګلیس او روس ترمنځ د بفرپه طرحې هوکړه وشوه نو د افغانستان د شمالي پولو تعین او تثبیت ته یې جدي پاملرنه وکړه.د انګلستان له لورې د برتانوي هند د نوي ویسرای[۱] لارډمایو د دفتر یو سیاسي مامور د ګلاس فرسایټ ته دنده وسپارله شوه چې د امیر شېرعلي خان د پولو تصرفاتو او واک لاندې سیمو نقشه ترتیب او چمتو کړي، نوموړي شخص د ډېرو څېړنو او کتنو څخه وروسته په لاندې ډول نقشه ترتیب او وړاندې کړه:

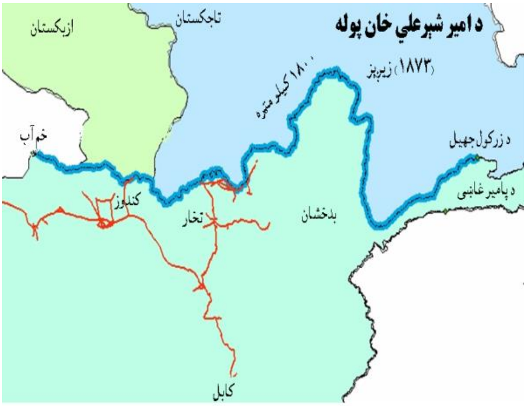

(د امیر شېرعلي خان شمالي سرحد دې د خواجه صالح څخه تر کرکي پورې د آمو د سیند په مسیر کې وټاکل شي چې په ختیځ کې تر پنځ سیند

---

[۵] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[۱] په هند کې د انګلیس لوی حکمران دویسرای په نامه یادیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

٨
اوواخان پورې داکرښه رسېږي اودبلخ، ميمنې اواندخوي ښارونه يې بهترين ټکي دي اوداکرښه بايدلاندې خواته تر هرات پورې دا مسير تعقيب کړي. همدارنګه په ختيځه خوا کې دهندوکش تر لړيو او د پامير له قلات سره وتړله شي.)[2]
دغو خبرواوترتيباتوکابودوه کاله وخت ونيواوانګليس له روس څخه غوښتنه وکړه چې د خپلو نظرياتو مفصل راپور دې دبرتانيادباندنيوچارووزارت ته وسپاري،خوروسي لورې ژرځواب ورنکړهماغه ووچې د انګليستان د سفير له لورې په سنپتربورګ کې دروسيې کابينې ته يو مکتوب ورانډې شو ،په مکتوب کې دافغانستان د شمالي پولو په هکله داسې ويل شوي وو:
١: بدخشان او د هغه متعلقات په ختيځ کې د واخان له يوې برخې سره اودسرقول څخه ترکوکچې پورې چې له آمو سره اتصال پيدا کوي،شمالي پولې ټاکلې کېږي.
٢: افغاني ترکستان چې پرکندز ،خلم اوبلخ مشتمل دي اوشمالي سرحد چې ددووسيندونو(آمواوکوکچې) دجلاکېدوله برخې څخه ترخواجه صالح پورې چې داميرشېرعلي خان متصرفات دي او د آمو سيند پر کينه خوا سيمې چې د خواجه صالح څخه دې خواته واقع دی، هم د اميرشېرعلي خان په تصرف کې بلل کېږي.
٣: داخلي ولايات آقچې، سرپل،ميمنه،شبرغان اواندخوي چې داوروستی يې دشمال لويديځ سرحداخيري څنډه ګڼله کېږي دهغو ټولو بېدياووسره چې دآزادوترکمنودقبايلوسره تعلق لري،اميرشېرعلي تصرفات بلل کېږي.
۴: د افغانستان په لويديځ کې هرات د هغه دمتعلقاتوسره چې قسماً دايران سره همسرحده دی،ښباني کولو ته اړتيا نه لري، ځکه هغه د امير وطن دی.
روسی لوری په پيل کې د مکتوب منلو ته چمتو نه ووخو وروسته ځينې داسې حالات رامنځته شول چې په خپل دريځ کې يې نرمښت راوست اوپه(١٨٧٣ زېږديز)کال کې يې ديومکتوب په ذريعه دانګليس له خوا جوړه شوې نقشه تايېد او ومنله اودافغانستان، انګليستان اوروسيې داستازوترمنځ يې اسنادلاسليک

---

[2] پورتنی اخځليک ،م. ۴۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تبادله شول. د همدغې نېټې څخه را پدې خوا د پوله د افغانستان او ګاونډيانو په اسنادو کې د امیرشېرعلي خان د پولې په نوم ياده شوه.[۱]

د امیرشېرعلي خان پوله کابو ۱۸۰۰ کېلو متره اوږدوالی لري چې له زرکول جهيل څخه پيل او د خم آب په سيمه کې پای ته رسېږي. دا پوله افغانستان له ننني تاجکستان او ازبکستان څخه بېلوی.[۲]

ب ـ د ريجوي پوله: کله چې عبدالرحمن خان په (۱۸۸۰) زېږديز کال کې واک ته ورسيد نو په دې هڅه کې شو چې د افغانستان شمال لويديځه پوله د روسيې سره پرځمکه تثبيت او معلومه کړي.[۳]

په (۱۸۸۴) زېږديز کال کې روسانو په مروه بريدو کړ او لاندې يې کړه، د روسانو په دغه وړاندې تګ سره ترټولو لومړی د هرات سيمه چې د هندوســـتان د کيلي حيثيت يې درلود، د روس له ګــوا ښ ســره مــخ

---

[۱] ، د افغانستان پر معاصر تاريخ يوه لنډه کتنه، دبناغلي کانديد اکاډميسن محمد ابراهيم عطايي لیکنه م. ۴۱۷ ـ ۴۱۸

[۲] د جيوډيزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سياسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

او دو سوی خط ديورند: باتلاق تاريخ معاصر افغانستان، پاکستان و نيروهاي ناتو، د غلام محمد محمدي ليکنه م. ۱۴

د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح. تراب، م. ۵۵

[۳] دو سوی خط ديورند: باتلاق تاريخ معاصر افغانستان، پاکستان و نيروهاي ناتو د غلام محمد محمدي، لیکنه ۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه، پداسې حال کې چې ایران به پخوا هم د روس په لاربښونه د هرات د نیولو سوچونه او فکرونه کول تر څو انګریز له دغې ناحیې څخه تهدید کړي. په همدغه وخت کې روسانو یو بل پلان هم تر تطبیق لاندې ونیو یانې پنجده یې تر فشار لاندې ونیوله. انګریزانو په ډېر تلوار روسانو ته خبر ورکړ چې په دغه سیمه کې باید د پولو د ټاکلو کارونه ترسره شي.دوی موافقې ته ورسېدل، د(۱۸۸۴)زېږدیز کال په وروستیو کې دانګلیس له خوا د کرنل ریجوي، د روسانو له خوا د جنرال زیلونوي او د افغانستان له خوا د قاضي سعدالدین خان په مشرۍ پلاوي سیمې ته راورسېدل، پدغه وخت کې روسانو د پنجدې د تصرف غوښتنه وکړه، خو انګریزانو ونه منله. روسانو د (۱۸۸۵)زېږدیز کال د مارچ په دېرشمه پر پنجدې برید وکړ او کابو ۲۰۰۰ تنه افغان سرحدي ځواکونو د جنرال غوث الدین خان په مشرۍ د ژوند تر وروستۍ شیبې له خپل ناموس یانې خاورې څخه په مېړانه دفاع وکړه خو داچې له یوې خوا د افغان ځواکونو شمېر کم وو او له بلې خوا یې تجهیزات نه لرل، ټولو د شهادت جامونه وځښل او روسانو پنجده ونیوله.[1] دغه وړاندې تګ د انګریز لپاره د خطر یو بل زنګ وو او انګلیس ډېر ورخطا شو، فوراً یې په لندن کې د روس له سفیر سره یو پنځه ماده ایز تړون لاسلیک کړ چې اصلي موضوع یې د افغانستان د شمال لویدیځې پولې د ټاکلو د کارپیل کول وو.روسانو موافقه وکړه او خپل پلاوی یې د کهولبرګ په مشرۍ سیمې ته ولېږه. د پولو په ټاکلو کې لومړی یوه اندازه اختلافات پیدا شول خو وروسته دا اختلافات حل شول او د(۱۸۸۷ زېږدیز)کال د جولای په ۲۲ نېټه د پروتوکول وروستۍ کاپي د کرنل ریجوي او کرنل موسیوزینوف په وسیله لاسلیک شوه او ورپسې د(۱۸۸۸

---

[1] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. ۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیږدیز)کال د جولای په ۱۲ نېټه د دواړو لوریو له خوا د تایېد مهرونه پرې ولګېدل[1] او سره تبادله شول.[2]

دغه پوله چې د افغانستان او ترکمنستان ترمنځ واقع ده کابو ۵۴۰ کیلو متره اوږدوالی لري چې د خم آب څخه تر ذولفقار درې پورې د قوسي خط په بڼه تثبیت او تعین شوې ده.[3]

لویدیزې پولې

د سیستان سیمه چې د افغانستان په سویل لویدیزکې پرته ده په بېلابېلو تاریخي دوروکې به کله د ایران تر لاس لاندې او کله به هم افغانستان اداره کوله. د احمد شاه دِ وخت څخه د نولسمې پېړۍ تر نیمايي پورې سیستان د افغانستان د خاورې یوه برخه وه، تر دې چې د سربندي قبیلې مشرعلي خان د افغانستان سره خیانت وکړ او د خپلې قبیلې او سیمې سره یو ځای ایران ته تسلیم شو او د ایران تابعیت یې ومانه. سربېره پردې د سرحدي پولو ټاکنه او تثبیت هم اړین وو، خو دځېنو سرحدي ستونزو له امله ایران او افغانستان په دې ونه توانیدل چې کومې پرېکړې ته ورسېږي، نوله ناکامه یې د هندله ویسرای سره تماس ونیو او د افغانستان د سویل لویدیزې او د ایران د سویل ختیځې پولې د ستونزې د حل په برخه کې د پرېکړې غوښتونکي شو.[1]

الف - د میکمهان پوله: د اسرحدي کرښه چې د افغانستان او ایران ترمنځ پوله مشخصوي، یوه لانجمنه او له ستونزو ډکه کرښه ده، ځکه د هلمند د سیند پر اوبو

---

[2] کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطايي، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، (کابل: میوند خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳)، م. ۴۲

[3] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. ۵۲

[1] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تر دې او اخرو پورې جنجالونه روان وو ،نو دنو مورې سرحدي کرښې مسئله هم ورسره ګرمه او بحراني وه.

دامیر شېرعلي خان د واکمنۍ په دوه یمه دوره کې هغه ته د ایران له لورې تشویش پیدا شو ،نو پس له مفاهیمو یې حکمیت یا منځګړیتوب انګریز ته ورکړ چې هغه داوبو او پولې د ټاکنې په برخه کې خپل رول څرګند کړي.انګریزانو په (۱۸۷۲)زېږدیز کال کې فرېډریک ګولډ سمیټ ورته راواستاوه ،دافغانستان له خوا سید نورمحمد شاه د پلاوي مشري کوله او ایران له خوا د پلاوي مشر میرزا معصوم وو.نوموړي دري اړخیز پلاوي تر ډېرو خبرو وروسته پرېکړه وکړه چې په ټوله مانا د ایران په ګټه او د افغانستان په زیان وه ،افغان لورې دا پرېکړه ونه منله اورد یې کړه.

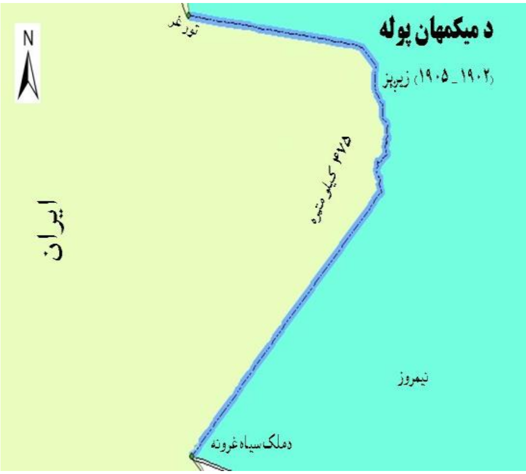

په(۱۸۸۸)زېږدیز کال کې ددویم ځل لپاره د امیرعبدالرحمن خان له خوا له انګریزانو څخه په دې مسئله کې د منځګړیتوب غوښتنه وشوه ،دا ځل د افغانستان له لورې جنرال غوث الدین خان، د ایران له لورې میرزا ناظم الملک او ځوی یې او د انګلیس له لورې په مشهد کې انګریز سفیر جنرال میک نیل د موضوع د حل لپاره وټاکل شول. دا ځل هم ګډ کمېسیون د ایراني لورې د مخالفت له امله په دې ونه توانید چې کومه پرېکړه وکړي.[۲]

---

[۲] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، لیکنه م ۴۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۹۰۲)زیږدیز کال کې ایران او افغانستان بیا انګریزته د منځګړیتوب بلنه ورکړه، انګریزدا ځل میکمهان د ۱۵۰۰ انګلیسي او هندي عسکرو سره یوځای راولیږه، له افغان لورې څخه آخندزاده نصیرالدولة او فقیرمحمد خان او دایران له لورې عین النظام او معصوم خان پلاوي ته ورمعرفي شول. دغه ګډ پلاوي کابو دوه کاله او درې میاشتې په سیمه کې ګډې څېړنې وکړې او په پای کې یې خپله پریکړه اعلان کړه، په پریکړه لیک کې د کوه ملک سیاه چې د افغانستان په جنوب لویدیځه زاویه کې پروت دی او د سیاه کوه چې د هلمند د هامون په شمال غربي برخه کې موقعیت لري تر منځ وټاکل شوه.[۳] خو دا پریکړه هم تر ډېره بریده یو لورې ته هم د منلو وړ نه وه ځکه اصلي ستونزه د هلمند د اوبو په وېش کې وه او کله چې د هلمند اوبه وېشلې شوي وای نو دا مسئله به هم په خپله حل شی وای. د میکمهان کرښه تر ډېر وخت پورې په نوساني حالت کې وه چې بالاخره د(۱۹۷۳) زیږدیز کال د مارچ په میاشت کې د لومړي وزیر موسی شفیق په سیاسي هلوځلو د ایران سره د هلمند د اوبو په وېش سره ارامه او ومنل شوه. سربېره پردې چې دا یوه لانجمنه پوله وه خو بیا هم د فخرالتایي د کرښې په تعین او تثبیت سره یې جنجال ډېر کم شو.[۱]

دا کرښه د افغانستان او ایران تر منځ ګډه پوله جوړوي چې کابو ۴۷۵ کیلو متره اوږدوالی لري.[۲]

---

[۳] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م. ۷۱

[۱] دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو، د ښاغلي غلام محمد محمدي لیکنه م. ۱۲

[۲] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب - د فخري التاي پوله:څرنګه چې د میکمهان د سرحدي کرښې په کار نه افغانستان خوښ وو او نه هم ایران، نو دا ځل د ایران او افغانستان دولتونو په خپلو منځونو کې د ذولفقار د درې څخه تر تورغره پورې د ګډې پولې د ټاکلو په خاطر په(۱۹۳۳)زیږدیز کال کې د ترکیې هېواد څخه د منځګړیتوب غوښتنه وکړه. د ترکیې هېواد دا غوښتنه ومنله او یو ماهر نظامي مهندس جنرال فخرالتاي یې د دو نورو مهندسانو هریوه بای کمال او الباي ضیا په ملتیا سیمې ته د څېړنو لپاره ولېږه.دا افغانستان له لوري د دغې پولې د ټاکلو لپاره جنرال عبدالرحیم خان ساپی او دا ایران له لوري یو دیپلومات مهدي فرخ ولېږل شول.

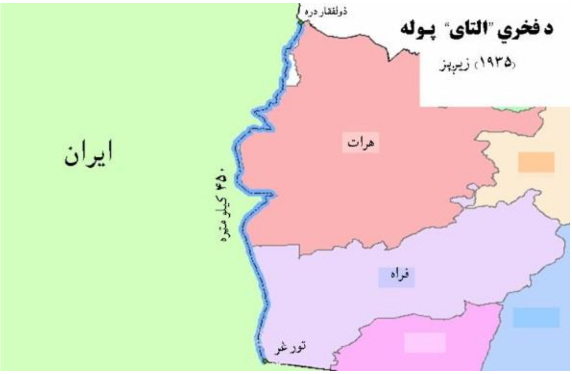

دغه ګډ پلاوي د میکمهان او ریجوي د پولو ترمنځ، په سیمه کې څېړنې پیل کړې او د ۱۴میاشتو څېړنو څخه وروسته یې په سیمه کې په نښه شوي سرحدي کرښه نقشې ته واړوله.دغه کرښه د تورغره څخه تر موشي آباد پورې او دهغه ځای څخه ترتومان آغا پورې، چې د ذالفقار د درې یا درجوي پولې له پیل سره لګېږي، پرته ده او د دواړو هېوادونو ترمنځ د موافقې څخه وروسته رسمي پوله وبلله شوه. [3] دا پوله ۴۵۰ کېلو متره اوږدوالی لري. [4]

---

[3] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه. ۴۲۵

[4] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م. ۷۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحد

مخکې له دې چې په ختیزه- سویلې کرښه وغږیږو ،لومړی دهغې دتپلو څخه په مخکینیو حالاتو او شرايطو لنډه رڼا اچوو.

د ګندمک توافق لیک :له امیر شېرعلي خان څخه وروسته د هغه زوی امیر محمد یعقوب خان په لنډ مهاله ځو میاشتني امارت کې (۱۸۷۹) زېږدیز کال چې دانګریزانو دمستقیم یرغل او کورني اړو دوړ په نتیجه کې زمونږ هېواد له یو سترکړکېچ سره مخامخ او دعصری ژوند بنسټونه او ټولې نښې نښانې له منځه ولاړې ،هېواد په کنډوالـه واوښت او بیا وروسته د امیر عبد الرحمن خان دواکمنۍ په وخت کې (۱۸۸۰-۱۹۰۱) زېږدیزکال کې د هېواد سیاسی ټولنیزه فضاډیره خړه پړه اوحکومتي استبداد په ټوله معنا واکمنه وه ،نوموړي امیرخپل زیاتره مخالفین په یوه اوبله پلمه ووژل، یایې دزندان توروخونوته ولېږل او یا یې دهېواد دننه له یوې سیمې څخه بلې ته اویایې له هېواد بهر ته قراراوجلاوطني کړل،نو دغسې څه دپاسه دوه لسیزې په هېواد کې کوم څرګند سیاسي خوځښت نه لیدل کېږي اونه دروښانه اومترقي افکارود څرګندولو او خپراوي مناسبې لارې چارې موجودې وې.کله چې امیر محمد یعقوب خان واکمنۍ ته ورسید نود خپل اقتدارپه لومړۍ ورځ یې دهېواداو خپل واک انګلیسانو ته وسپاره اودخپل تاج اوتخت ددوام لپاره یې دانګلیسانو سره ګندمک له شرمه ډک تړون لاسلیک کړ،پریعقوب خان ترهرچاخپل خسرسردار یحی خان ډیراغېزمن واقع شو اوپدې پسې منشي مختیار هم بدابلیس نه و ،هغه هم په ټوکو ټکالوکې امیر ته سره اوزرغون باغونه وروښودل ځو امیر یې د ګندمک سیمې ته ورساوه او هلته یې پرې تړون لاسلیک کړ.[1]

د ګندمک تړون په ۱۰ مادو کې د مۍ دمیاشتې په ۲۶ نېټه (۱۸۷۹زېږدیز ـ۱۲۵۷المریز) کال لاسلیک شوچې په دې سره دخورا مهمو غرونو لړۍ دکرمې نه

[1] دافغانستان پرمعاصرتاریخ لنډه کتنه،دښاغلي محمد ابراهیم عطایې لیکنه م۱۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځائیو ترپیله پورې، د خیبر دره د هفت چاه د ختیځې څنډې پورې، لنډي کوتل او پشین یې د کوژک تر غره پورې له لاسه ورکړل.

د ګندمک د معاهدې منځپانګه ښاغلي غلام محمد غبار داسې نقل کړې ده.

((دا ژمنپانه چې لاندې شرایط لري د برتانیې د حکومت او د افغانستان امیر والا حضرت محمد یعقوب خان او اړوندانو ترمنځ یې د سوله آیزو اړیکو او دوستۍ د ټینګښت لپاره وشوه.

۱.له هغې ورځې نه چې دا ژمنپانه د دواړو ډلو لخوا منل کېږي نو د برتانې د حکومت او د افغانستان د حضرت امیر، اړوندانو او د امیر نه وروسته ناستو کسانو ترمنځ به دايمي سوله او دوستي ټینګیږي.

۲.د افغانستان حضرت امیر او اړوندان یې ژمن دي چې د دې تړون له منلو وروسته د هغوی ټولو کسانو لپاره عمومي بښنه ده چاچې د انګلیس پوځ لپاره کار کړی، دوی چې په هره درجه او دنده کې وي د مجازاتو او زیان رسولو نه به په امن وي لکه سردار محمد ولي خان لاټې اونور.

۳. د افغانستان امیر او اړوندان یې ژمن دي چې د بهرنیو هېوادونو سره د اړیکو پروخت د برتانیې د حکومت سره په سلاکولو پابندوي او د دې حکومتونو سره ژمنه وکړي او پرضد یې وسله پورته نه کړي او د بهرنۍ حملې په صورت کې د دفاع لپاره نظامي مرسته وسله او انګلیسي روپۍ چې انګلیس یې څنګه مناسبه وګڼي ښایي استعمال شي. انګلیس پوځ به د دفاع د کار ترسرته رسولو وروسته د برتانیې نوي قلمرو ته ځي.

۴.د برتانیې حکومت او حضرت ترمنځ د نږدې اړیکو د ساتنې او هم د حضرت د مقبوضه سرحدونو د ساتنې لپاره به دواړه خواوې ژمنه کوي چې په کابل کې یو انګلیسي استازي د ساتونکو نظامي ډلې سره پخپله له د بدبې نه ډک کورکې مېشت شي او دیوې مهمې پېښې د پېښېدو په ترڅ کې برتانیه حق لري چې افغانستان پولو ته انګلیسي استازي او ساتونکي عسکر ولېږي په هغه اړین

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې چې د دواړو خواو ګټې پکې ولېدل شي دافغانستان حضرت امیر هم کولای شي چې خپل استازي دګورنر جنرال په دربار کې مېشت کړي همدارنګه دهند په ټولو ځایونو کې چې د دواړو رضایت پکې وي.

۵. دانګلیس استازیو ساتنه دافغانستان دحضرت امیر او اړوندانو پورې اړه لري دانګلیس حکومت ژمن دی چې استازي یې د افغانستان په داخلي چاروکې لاسوهنه ونه کړي.

۶. دافغانستان حضرت امیر او اړوندان یې دخپلو اوله ده نه وروسته کسانولخوا ژمن دي چې دانګلیسانو دتګ او راتګ لپاره په افغانستان کې ستونزې پیدانکړي ترڅو په امن سره تجارت وکړي.

۷ـ څرنګه چې ددواړولوریو ترمنځ تجارت پرلپسې جاري دي،نو دافغانستان حضرت امیرژمنه کوي چې دسوداګرو دساتنې او په عمومي لارو کې دتجارتي مالونو داساتنیاو په برخه کې ډېرې هڅې او دلارو په ساتنه کې کوښښ وکړي دسوداګرۍ دپراختیا دلارواوتجارتي مالیاتو دانتظام اونورو په برخه کې به دیوکال په اوږدوکې یو بل سوداګریز قرارداد ترسره شي.

۸. دتجارتي اړیکواوتګ راتګ لپاره دواړه لورې ژمن دي چې له کرمې نه تر کابله پورې چې دبرتانیې په لګښت دتلګراف یوه کرښه وکښل شي،دافغانستان امیر به یې ساتي.

۹ـ څرنګه چې ددې معاهدې سره ددواړو حکومتونو ترمنځ دوستي ټینګه شي،دبرتانیې حکومت دکندهار اوجلال اباد ښارونه اوهغه علاقداري چې اوس دانګلیس قواو ترکنترول لاندې دي،پرېږدي او بېرته یې سپاري ،پرته له کرمې، پښین او سیبې (داړونده نقشې سره سم) نه چې دبرتانیې دواکمنۍ او انتظام لاندې دي، خو دانیونه دایمي نه ده اودداخلي کلیولګښتونو ترسپمونې وروسته به یې مالیې دافغانستان امیر ته ورکړل شي، دبرتانیې حکومت دمیچنۍ او خیبر انتظام چې دپېښور اوجلال اباد ترمنځ واقع دي.پخپل لاس کې نیسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه برتانیه به د قبایلو تګ راتګ چې د همدې دوو سیمو سره اړه لري په خپل لاس کې نیسي.

۱۰. د برتانیې حکومت حضرت ته د دې لپاره چې خپل روا اختیارات حاصل کړي، د مرستې لپاره د دې شرایطو د منلو په مقابل کې داژمنه کوي چې هر کال ۶۰۰ زره روپۍ هغه او د هغه ځای ناستو ته ورکړي. داژمنلیک د مۍ د میاشتې په (۲۶ مه ۱۸۷۹ زیږدیز - د جمادي الثاني ۴ مه ۱۲۹۶ هـ ق) کې په ګندمک کې تر سره شو. داژمنلیک د جمعې په ورځ د (۱۸۷۹ زیږدیز) کال د مۍ په دېرشمه نېټه د هندوستان وایسرای او ګورنر جنرال لخوا تصدیق شو. د ګندمک معاهدې تر منلو وروسته انګلیسانو نورمحمد یعقوب خان ته اړتیا نلرله هغه یې د (۱۸۷۹ زیږدیز) کال د ډسمبر په لومړۍ نېټه تر خارنې لاندې د انګلیس دیوه جبره خوړونکې په توګه هند ته یوړه تر څو هلته مړ شو.[1]

د ډیورنډ د کرښې تاریخ

کله چې انګریزانو د او منله چې دوی په زور سره پر افغانانو حکومت نه شي کولای او نه د دوی یرغل پر افغانستان مثبتې پایلې لرلی شي نو له همدې امله یې د سیمې د ارامولو او د خپل اجتماعي شکست د مخنیوي لپاره بله د شیطانت لاره په کار واچوله چې د یوه سرحد په شکل د افغانستان د نفوذ مخنیوی وکړي په همدې خاطر یې سرهینري مورتیمر ډیورنډ دیو هییت په مشرۍ کابل ته واستوه چې هغه طرحه یا پلان په عبدالرحمن خان باندې په پټه او د بډو په واسطه لاسلیک کړي.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د ښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۵۹-۶۰ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډيورنډ د زماني غاصب مامورو، د دې غاصب دوکې له امله ولس دوه ټوټې شو. خوولس دغه کرښه په دې څه د پاسه يوه پېړۍ کې هم هېڅکله ونه منله او س يې هم په هېڅ توګه څوک نه مني.[١]

په (١٨٩٣ زېږديز) کال کې انګريزي استعمار پر افغانستان باندې د ډيورنډ کرښه د برتانوي هند او افغانستان تر منځ د افغانستان په زړه کې تحميل کړه. چې په مليونونو افغانان له افغانستان د سياسي، مدني، بشري قوانينو او له خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره بېل کړای شول.

ډيورنډ سرحدي کرښه: په (١٨٩٣ زېږديز) کال کې انګريزي استعمار پر افغانستان باندې د ډيورنډ کرښه د برتانوي هند او افغانستان ترمنځ د افغانستان په زړه کې تحميل کړه. چې په مليونونو افغانان د افغانستان له سياسي، مدني، بشري قوانينو او له خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره بېل کړای شول. د دغې کرښې په کښلو کې دغه سيمې لکه: دازادو قبايلو

---

[١] د شلمې پېړۍ په لومړيو دريو لسيزو کې د افغانستان د سياسي او فرهنګي بهير څېړنه، د ښاغلي جان محمد پيغام لیکنه ٢٠٧ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمې،وزیرستان،خیبر،پېښور،کوټه،سمندري لار، بنو،سوات،چترال او داسې نور ښار ګوټي له افغانستان څخه د یوې مودې لپاره بېل کړای شول.
دغه کرښه چې نژدې(۲۴۳۰)کېلو متره اوږدوالی لري انګریزانو له پیل څخه په دقیقه توګه نه ده ویستلې،دا کرښه دانګریزکلونیل(استعماري) سېستم د ساتلو لپاره په موقته توګه ویستل شوې وه ،دغه کرښه د برلین دیوال ،دسویلي او شمالي کوریاګانو ،دکشمیر بېلوونکې کرښې سره هیڅ نه پرتله کېږي، افغانانو له پیل څخه ترننه پورې ددغې کرښې قانوني خیال نه دی ساتلی او زمونږد کوچیانو تګ راتګ په دوامداره توګه پدې کرښې جریان لري.
داسېمې هیڅکله دبرتانوي هند امپراطورۍ سره تړلې سیمې نه وې.ددې سیمو ټولې په لاس راوړنې اومالیات به تر دېرې مودې پورې دانګریزانو له خوا دافغانستان شاهي دولت ته ورکول کېدل.
ددغې کرښې تړون د افغانستان امیر عبدالرحمن خان او برتانوي هند د باندنیو چارو وزیر Sir Mortimer Durand له خوا په۱۲نومبر(۱۸۹۳زېږدیز)کال پس له دوو افغان او انګلیس جګړو څخه دانګریز چل او فشار لاندې د لوی لوبې (The Great Game) په ترڅ کې پر امیر عبدالرحمن خان باندې ور وتپل شو. افغانستان مجبور کړای شو چې یواځې دغه کرښه د نړۍ په نقشه کې په موقتي توګه ومني.
د افغانستان په شمال کې روسي ځواکونه دیرغل په حالت کې ولاړ وو. روسانو او انګریزانو دنړۍ نېولو او ویشلو تجربو سره په افغان پولو دتیارسۍ په حالت کې وو . روسان او انګریزان دافغانستان له ستراتیژیکې موقعیت څخه پوره خبروو، دلوې لوبې دواړه خواوې په دې پوهېدې چې په یواځې توګه ټول افغان ولس نشي کنترولولی.
په(۱۸۶۹ زیږدیز) کال د برلین په کنګره کې د سمارک په مشرۍ روسانو او انګریزانو خپلو ټولو خپل منځني اختلافاتو ،زبرځواکیو او سیالیو ته د پای ټکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېښنود. د انګریزانو په پرېکړه د افغانستان نیمايي به انګریز[۱] او نیمايي برخې به روسان کنټرول کړي. دا به د دواړو سیالیو امپریالستي هېوادونو په ګټه وي او هم به د افغانانو خاوره د دوی تر منځ یوه بېلوونکې سیمه (Buffer State) اعلان شي.[۲۱]

ګڼه	سرحدي کرښې	تړون کال	اوږدوالی	بڼه	پیل او پای	ټاکونکي
۱	امیرشېرعلي خان سرحدي کرښه	۱۸۷۳	۱۲۰۰	طبعي	ویکتوریا_خم اب	امیرشېرعلي خان
۲	دریجوي سرحدي کرښه	۱۸۷۸	۵۴۰	مصنوعي	خم اب_ذوالفقار	امیرعبدالرحمن خان
۳	دفخري سرحدي کرښه	۱۹۳۵	۴۵۰	مصنوعي	سیاه کوه_ذوالفقار	
۴	دډیورنډ سرحدي کرښه	۱۸۹۳	۲۴۳۰	طبعي		امیرعبدالرحمن خان
۵	دمکماهن سرحدي کرښه	۵_ ۱۹۰۳	۳۵۰	مصنوعي	ملک سیاه_سیاه کوه	امیرشېرعلي خان
۶	شمال ختیزه سرحدي کرښه	۱۹۲۴	۹۶	طبعي، مصنوعي		
۷	دپامیرسرحدي کرښه	۱۸۹۵	۹۰	طبعي	زرقول_یولې دره	امیرعبدالرحمن خان

[۱] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۸۴-۸۲ مخونه

۲ یادونه دډیورنډ سرحدي کرښې په اړه زیات معلومات (دډیورنډ کرښه یاناسورزخم) په نوم کتاب چې حبیب الله غمخورلیکلی او(دډیورنډ تړون دحقوقو اوسیاست په تله کې)دښاغلي ډاکتررحمت ربي زیارکارلیکنې وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

اووم څپرکی

د سیمې له هېوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې

دافغانستان بهرنی سیاست

کله چې زمونږ ګران هېواد داحمد شاه بابا په وخت کې دافغانستان په نوم سره ونومول شو ،له هغه وخته (۱۷۴۷) زېږدیز کاله دافغانستان په بهرنۍ کړنلاره کې دري ښکاره پړاوونه لیدل کېږي چې دا پړاوونه دافغانستان دستونزو داوارولو دلاس ځنډونه راښئ اوبالاخیره افغاني بهرنۍ پالیسي ته موپام رااړوي چې مونږ دا پړاوونه صرف په عنواني شکل ذکر کوو:

۱ــ د پراختیاغوښتني پړاوو: داپړاوود(۱۷۴۷زیږدیزکال نه شروع تر۱۸۰۰زېږدیز) کال پورې رسیږي پدې پړاوو کې دافغانستان سیاسي سرحدونه طبعي سرحدونه تعینیږي.

۲ــ دبهرني لاس وهنې پړاوو:داپړاوو د(۱۸۰۰زېږدیزکال نه شروع تر۱۸۸۰زېږدیز) کال پورې رسیږي چې پدې پړاووکې دایران دلورې دپاریس،روسیې اوبرتانیې څخه علاوه دپنجاب پاڅیدونکوسک ځوانانوته په غیږه ورتګ وو.

۳ــــ ددفاعي ګوښه والي پړاوو:داپړاوو د(۱۸۸۰زېږدیزکال نه شروع تر۱۹۰۱زېږدیز) کال پورې دوام کوي. وروسته لدې کله چې شلمه پېړۍ شروع کېږي اوپه دې پېړۍ کې هغه سیاسي، مرکزي اومحراقي نقطې چې داپیړۍ یې دسیاست په میدان کې دتوجووړګرځولې ده چې ترټولومهم یې لومړۍ نړیواله، دوهمه نړیواله جګړه ، دجامعه ملل سازمان ،اودملګروملتونوسازمان رامنځ ته کېدل، دسیاستوالولېدنې کتنې،نظامي اوساحوي تړونونه دي.افغانستان پدې پېړۍ کې خپله پالیسي دلاندې نقطوپه چارچوب کې عیاره کړې وه:

آلف: بطرفي له شرق اوغرب سره عدم تعهد چې پدې مورد کې کولای شو دا یاداوري وکړو چې افغانستان دمثبتې بطرفۍ څخه په استفادي سره په(۱۳۳۴المریز) کال کې داسیایې اوافریقایې هېوادونو دباندونګ په کنفرانس کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عضویت درلوداوهم یې دبطرفه هېوادونو په لاندې غونډوکې ګډون کړی دی، د(۱۹۶۱زېږدیز)کال دد سیمبرپه لومړۍ نېټه په بلګرادکې، (۱۹۶۴زېږدیز)کال اکتوبرپنځمه په قاهره کې د(۱۹۷۰زېږدیز)کال د سپټمبر۸مه په بوسکا کې ،د(۱۹۷۳زېږدیز)کال دد سمبرپنځمه په الجزایرکې، د(۱۹۸۲زېږدیز)کال داګست په ۲مه په کولمبوکې، (۱۹۸۹زېږدیز)کال سپټمبرپه ۲مه په هاواناکې اوهمدارنګه د(۱۹۸۳زېږدیز)کال دمارچ دمیاشتې په ۲مه نېټه دنوي ډهلي په غونډه کې ددې ټولوغونډو داعلامیو په تکوین کې افغانستان مهم رول درلود .

ب: دخپل هېوادازادي ساتل

ج: داړیکوپراخول

د: په اقتصادي لحاظه په ځان متکي کېدل.

دپورتنیو څلورونقطو څخه ترټولو مهمه ددې هېواددبطرفي ده چې تراوسه پورې یې ساتلې ده، ولې کوم وخت چې دبهرني سیاست دې برخې ته صدمه رسیدلې، دا دولت په زیاتو مشکلاتو کې راګېرشوی دمثال په ډول کله چې افغانستان دروسانو ترتسلط لاندې په اتیایمه لسیزه کې راغی دبطرفئ سیاست یې داغجن شونوترنن پورې کوم مشکلات چې افغانستان وربانديې ځوریږي، ددې وخت نه یې نشاءت موندلی دی ځکه په دې وخت کې دلویدیځ اودختیځ چاکران پیداشول، دګاونډیو لاس وهنې موجودې وي. هرڅومره چې دافغانستان سیاسي سرحدونه دلویوا ستعماري قدرتونو په واسطه له بېنه وړل شوي اومخکنی سیاست ته یې صدمه رسیدلې، ولې بیاهم افغانستان دمهمو منطقوي هېوادونو خاصتاً همسایهٔ سره دوستانه اړیکې اودهغوی اتباعوته یې په احترام کتلي او په داخلي چاروکې یې لاس وهنه نه ده کړې اوس هم داسیاست پرمخ وړي. د افغانستان اوسنی بهرنی سیاست په لاندې نقاطوباندې راڅرخي:ښه ګاونډیتوب، دیواسلامي هېوادپه حیث داسلامي هېوادونو په سازمان کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عضویت، دملګرو ملتونو په سازمان کې غړیتوب، له ټولو هېوادونو سره دوستان اړیکې او په نظامي تړونونو یا سازمانونو کې عدم عضویت.

سیاسي او کنسلي نماینده ګۍ: څرنګه چې افغانستان د یو خپلواک دولت په حیث دنړۍ د زیاتو هېوادونو سره سیاسي اړیک لري. د دې جملې نه په ځېنو کې سیاسي نماینده ګې لري او په ځېنو کې نه او خپلو ټول سیاسي او غېرې سیاسي ارتباطات او خارجي مسایل د همدې نماینده ګېو د لارې پرمخ وړي او هم د خپل هېواد او ملت د منافعو تحفظ او ساتنه د همدې نماینده ګېو په واسطه کوي. د دې په خاطر چې د افغانستان د هغو نماینده ګېو په مورد کې چې په خارج یې لري، ښه پوه شو د وضاحت په خاطر به لومړۍ د افغانستان په سیاسي او غېرې سیاسي نماینده ګېو باندې بحث وکړو :

آلف : سیاسي نماینده ګۍ: لکه مخکې چې موترې یادونه وکړه افغانستان د زیاترو هېوادونو سره سیاسي اړیکې لري ولې د دې جملې نه په ځېنو کې مقېمې نماینده ګۍ لري او په ځېنو کې یې بیا نه لري چې په دې هېوادونو کې خپلې سیاسي اړیکې د دې سره په څنګ کې په بل هغه هېواد کې چې نماینده ګې لري د هغې په واسطه یې پرمخ وړي نو د دې لپاره چې په موضوع باندې ښه پوه شو د افغانستان سیاسي نماینده ګي به په دوه ډوله تقسیم کړو اول مقېمې او دوهم غېرې مقېمې کولای شو په ترتیب سره هریو یې په جلا توګه وڅېړو .

لومړۍ مقېمې سیاسي نماینده ګي: افغانستان په لاندې هېوادونو کې مقېمې سیاسي نماینده ګۍ لري چې د هرهېواد پلازمېنه یادوو: اسلام اباد ، تهران، ریاض، دوشنبه، تاشکند ،ډاکا ،بېجینګ ،نوی ډهلی، جاکارتا ، بغداد توکیو ، الماتا ،سویل، کویټ، کولالمپور ،مسکټ، انقره ،عشقاباد ،ابوذوبئ ،لندن، کېف، مادرید ، پاریس، روم، وارسا ،اوسلو تریپولي، برلین، سویس، ویانا ، پراګ، کانبرا ، قاهره، اوتاوا ،سویزرلنډ ، واشنګټن، بروکسل چې پدې کې افغان سفیرپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپايي اتحاديه کې هم دافغاني هيئت په حيث کارکوي او همدارنګه په ملل متحد او يونسکو کې دائمي نماينده ګي لري.

دوهم غېرې مقېمې سياسي نماينده ګۍ: افغانستان دخپلو مالي او پرسونلي امکاناتو او يا هم دمسايلو د مطرحوالي په اساس په لاندې هېوادونو کې چې رسماً اړيکې ورسره لري ولې مقېمې سياسي نماينده ګي نلري چې بيا پدې هېوادونو کې يې دسفارت چارې ددې سره په خواکې په کوم بل هېواد کې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي هغه په لاندې ډول دي:

ارجنټاين، برازيل، بوليويا، چلي، کولمبيا، اکوادور، مکسيکو، نيکاراګواى، يورګواى، پانامه، ونزويلا چې پدې هېوادونو کې دسفارت چارې په واشنګټن کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي. بېلا روس، جورجيا، او مالدف چې پدې هېوادونو کې دسفارت چارې په روسيه کې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي. بوسنيا، استونيا، لتويا، او سلواکيا پدې هېوادونو کې سفارت چارې په بروکسل کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي، مراکو او پرتګال کې دسفارت چارې په پاريس کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي. يونان کې دايټاليې په هېوادکې دافغان سفارت لخوا، په نيوزيلاند او بروني دارالسلام کې، په استراليا کې دافغان سفارت لخوا او همدارنګه په يمن کې دافغانستان دسفارت چارې په سعودي عربستان کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي

ب: غېرې سياسي (کنسلي) نماينده ګۍ: دافغانستان هېواد دځينو هېوادونو سره چې دسياسي اړيکو څخه علاوه پراخې مدني قضاياوې لري. ددې مسايلو دترتيب اورسيده ګي لپاره پدې هېوادونو کې غېرې سياسي نماينده ګۍ يانې کنسلي نماينده ګۍ لري چې کولاى شو هغې څخه په لاندې ډول سره يادونه وکړو.

١ـ په پاکستان کې افغانستان درې کنسلي نماينده ګۍ لري په کويټه، پېښور او کراچۍ کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ دايران په مشهد او زاهدان کې ۳ـ د قزاقستان د الماتا په ښارکې ۴ـ د تاجکستان د خارغ بدخشان په ښارکې ۵ـ د هند دبمبۍ په ښارکې ۶ـ د امريکا د متحده ايالاتو په نيويارک او لاس انجلس کې ۷ـ د ترکيې په استامبول کې ۸ـ د سعودي عربستان په جده کې او همدارنګه د هالنډ په مرکزکې.

په لومړۍ نړيواله جګړه کې د افغانستان دريځ

څرنګه چې د دې جګړې عمده دليل او عامل د اروپا د استعماري هېوادونو د خپلې خاورې د پراختيا حرص او د مستعمرو په سرسيالۍ وې، خو په ظاهره کې د اتريش د شهزاده او شهزادګۍ وژل وو .د اجګړه د(۱۹۱۴زېږديز)کال د جولای په ۲۸مه پيل او د(۱۹۱۸زېږديز)کال د نوامبر په ۱۱مه پای ته ورسيده په دې جګړه کې المان،ترکيه ،اتريش،هنګري او بلغاريا يو طرف چې متحدين هم ورته ويل کېده او بل طرف ته انګلستان،فرانسه ،ايټاليا ، روسيه او د امريکا متحده ايالات و وچې متفقين ورته ويل کېده.

 داچې په دې جګړه کې افغانستان څه دريځ غوره کړی و ؟ د دې سوال جواب په لنډو کې دادی چې بطرفي يې غوره کړې وه خو په اوږدو کې به وو ايو چې کوم وخت په دې جګړه کې ترکيه چې د عثماني خلافت مرکز و.د المان په طرفدارۍ د انګريزان پر ضد جګړې ته داخله شوه د ترکيې ګډون په افغانستان کې سياسي حالات نور تازه کړل د(۱۹۱۴زېږديز)کال د اګست په اتمه د هند وايسرا افغان واکمن امير حبيب الله خان ته يو ليک راواستوه په دې ليک کې يې ليکلي وو ،چې اتريش او هنګري په سربستان باندې غېرې حقه حمله کړې ده نوانګلستان د خپلو ګټو په نظرکې نېولو سره د فرانسې په طرفدارۍ جګړې ته داخل شوې ده،ده وغوښتل چې امير بايد بطرفي غوره کړي او د خپلو سرحداتو کلکه ساتنه وکړي هيڅ کوم بهرني هيئت ته د داخلېدو اجازه ورنکړي.

د دې نه وروسته امير حبيب الله خان د درباريانو او قبايلي مشرانو يوه غونډه جوړه کړه او د دې غونډې په ترڅ کې يې خپله بطرفي اعلان کړه خو بيا هم په دې وخت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزي او داخلي مخالفتونه رامنځ ته شول ځکه یو خوا د دیني ورورېياني ترکیه اوبل طرف ته دوست هېواد انګلستان و. پدې وخت کې د ترکيې خلیفه یو لیک افغانستان ته راولېږه په لیک کې یې د امیر څخه وغوښتل شو چې د برتانیې پرضد جګړې ته داخل شي ولې امیر په ځواب کې ورته ولیکل چې دا جګړه مذهبي نده او داسې کوم دلیل نشته چې افغانان دې د برتانیې پرضد جګړې ته ورداخل شي. د امیر ډېر درباریان د امیر خلاف شول چې په رائس کې یې سردار نصرالله خان ،عنایت الله خان، سردار عبدالقدوس خان، محمود طرزي او د حبيبيه لیسې استادانو چې اکثره یې د هند د علي ګړ د پوهنتون مسلمان فارغ التحصلان وو. او پدې وخت کې د اتریش او المان هیئتونه هم افغانستان ته راغلل.[1]

د دوهم نړیوال جنګ په دوران کې د افغانستان دریځ

دوهم نړیوال جنګ چې په(۱۹۳۹ زېږدیز) کال کې شروع شوی او په(۱۹۴۵ زېږدیز)کال کې پای ته ورسید. ددې جنګ لمبې چې له اروپا څخه او چتې شوې وې ډېر ژر اسیا او دنړۍ نورو برخو ته خپرې شوې.ددې جنګ دوه طرفونه د محوري اومتحدینو په نامه یادیدل چې په محوري کې المان ،ایتالیا ،جاپان او دختیځې اروپا واړه هېوادونه شامل و.او په متحدینو کې انګلستان، فرانسه، شوروي، د امریکا متحدا یالت او یو شمېر نورار وپایي هېوادونه شامل ؤ.

دا یو خطرناک جنګ و ،هغه هېوادونه چې په مستقیم ډول پکې شامل و ډېر زیات ځاني او مالي تاوانونه ورته ورسیدل او هغه هېوادونه چې هیڅ پکې شامل نه و هغه هم بې زخمه پاتې نه شول د اکثرو ملي حاکمیت خراب او داخلي امنیت خراب شو.ددې جنګ په دوران کې تر افغانستان د شمال او جنوب او ختیځ له لورې

[1] د افغانستان پرمعاصر تاریخ یوه لنډه کتنه،د کاندیدا کاډمیسن محمد ابراهمی عطایې لیکنه،۱۲۱مخ

[2] دلومړۍ نړیوالې جګړې په اړه زیات معلومات د(لومړۍ نړیوال جګړه)لیکوال:سید محمد فضل الله بخاري کتاب وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸
متحدین (روسیه او برتانیه) او دلو دیځ له لوري ایران وربانديې راچاپیره و پدې وخت کې دافغانستان باچا محمد ظاهر شاه او محمد هاشم خان صدراعظم ؤ. محمد هاشم خان په ډېر لوی تدبېرنه یوازې افغانستان دجنګ له لمبو څخه وساته او وطن ته یې زیان ونه رسیده داقتصاد لپاره یې هم دډالرو سپما وکړه دجنګ په پیل کې د(۱۹۳۹ زېږدیز) کال دډسمبر په شپږمه په باچاهي فرمان سره په جنګ کې افغانستان بې طرفي اعلان کړ.
کله چې جنګ زور واخیست او دمحوري طرف قواوې دختیځې اروپا له لارې دشوروي خاورې ته داخلې شوې پدې وخت کې محوري هېوادونود کامیابۍ لپاره داضروري وه چې دافغانستان مرسته ترلاسه کړي ځکه افغانستان دمحوري ځواکونو هند او روسیې ته درسیدو لپاره ښه دروازه وه. هغوی غوښتل چې افغانستان هم لکه ایران خپله پایګاه جوړه کړي.د(۱۹۴۱ زېږدیز) کال دجولاي په ۲۸ مه افغانستان یوځل بیا خپله بې طرفي تائید کړه. په دې پسې د همدغه کال په نومبر کې لویه جرګه راوغوښتل شوه او دجرګې په ترڅ کې افغانستان په جدي توګه بې طرفي اعلان کړه.څرنګه چې په دې وخت کې دافغانستان په مختلفو پروژو کې یو شمېر الماني او ایتالوي انجینران او کارپوهانو کارونه کول پدې باب روسي او انګلستان تشویش درلود ،روسي د(۱۹۴۱ زېږدیز)کال په اکتوبر کې او برتانیې افغانستان ته یادانبتونه ورکړل چې دا کارکوونکي وباسي افغان حکومت په دې شرط چې برتانیه به یو بې طرفه هېواد ته ددې کارکوونکو دتللو لپاره به په خپلو سیمو کې دتېریدلو اجازه ورکوي.برتانیې حکومت دافغان حکومت داغوښتنه ومنله هغوی ته یې اجازه او لیکلی ضمانت ورکړ چې پدې حساب افغان حکومت دجرمني نه داوغوښته چې ددوی مجبوریت ومني چې داسې نه افغانستان دایران غوندې برخلیک سره مخامخ شي ،ده داژمنه هم وکړه چې ددې کارکوونکو دلارې مصرف به هم افغان حکومت ورکړي.پربکړه وشوه چې دمحوري هېوادو اتباع به دپېښور دلارې کراچۍ ،بصري او له هغه ځایه ترکیې

ته ورسول شي، د دې هئیت د ایستلو کار پیل شو د اهئیت ۱۸۰ کسه جرمني او ۸ کسه ایټالوي ؤ. په دوه کاروانونوکې چې لس بسونه او په سامان آلاتو بار د پرش لارۍ وې داکتو بر په د پرشمه او یو د پرشمه له کابل څخه ووتل. وتونکو هریو ته ۲۵۰ هندي روپۍ او د ۲۷ کېلو سامان اجازه ورکړه، له وتونکو نه هغه کسان چې د کار کولو توړونونه یې درلودل د افغان حکومت لخوا ورته ښه سوغاتو نه ورکړل شول.

لکه مخکې چې موو ویل هغه هېوادونه چې پدې جګړه کې داخیل هم نه و ولې بې زخمه پاتې نه شول افغانستان چې په مکمل ډول بې طرفه وو، ولې د جنګ سنګینۍ پرې راپریوېي یو شمېر امنیتي ستونزي یې داخل کې رامخ ته کړې خومد برصدراعظم محمد هاشم خان چې په عیني زمان کې یو مستبد شخص وو په جدي توګه د افغانستان او ضاع نورماله وساتله او دهغه وخت د شرائطو سره مطابق د محمد هاشم خان کار دهرډول ستاینې وړ وو.[1]

د افغا نستان او پاکستان سیاسي اړیکې

دبرتانیاله لورې دهند د اشغال څخه وروسته دلاهور معاهده په(۱۸۳۱زېږدیز) کال کې دګندمک معاهده په (۱۸۷۹زېږدیز) کال او د ډیورند معاهده په (۱۸۹۳زېږدیز) کال کې د افغانستان هند او بریتانیا دواکمنانو ترمنځ لاسلیک شوي چې ددې معاهدو په اساس د افغانستان یوه

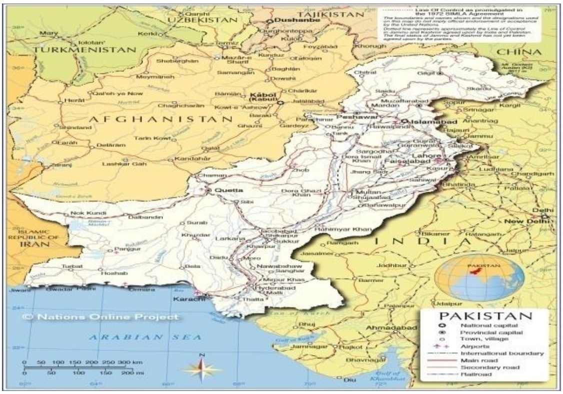

---

[1] د افغانستان پرمعاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، کاندیداکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، لیکنه ۲۳۸مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه خاوره دبرتانوي هند تر واک لاندې راغله. امان الله خان له ازادۍ وروسته په(۱۹۱۹زیږدیز)کال کې زیاتې هڅې وکړې ترڅو دا خاوره بېرته تر لاسه کړي ولې بریالي نشو.په (۱۹۴۷زیږدیز)کال کې کله چې هند خپله آزادي واخیسته او په دوه هېوادو هند او پاکستان باندې وویشل شو دافغانستان دهغه وخت حکومت چې په سرکې یې شاه محمود خان و ،له ځان څخه کوم عکس العمل ونه ښود چې داحالت دخلکو دنیوکو لامل وګرځید ،چې بالاخره دافغانستان حکومت په دې باندې مجبور کړای شو چې یو رسمي یادداشت په (۱۹۴۷زیږدیز)کال کې دجون په ۱۳ د پښتنو دبرخلیک په هکله چې د ډیورند دکرښې دواړه غاړو ته پراته و ،په کابل کې دبرتانیا سفارت ته وړاندې کړي دا هغه وخت و ،چې کار دې ځای ته رسیدلی و چې د افغانستان ددې دعوې څېړل د بریتانیا لپاره نا شونې و ،او همداسې د پاکستان لپاره د منلو وړ نه وه.

په (۱۹۴۷زیږدیز)کال کې دد سپتمبر په ۳۰ نېټه افغانستان دپاکستان دغړیتوب په هکله دملل متحد په سازمان کې منفي رایه ورکړه چې داکار د دواړه هېوادونو ترمنځ د بدبینۍ د زیاتوالي لامل وګرځید.

د(۱۳۲۲\۱۲\۱المریز)کال داعلامې په بنسټ ددواړو هېوادواړیکې دسیاسي نمایندګیو په جوړولو سره د سفیرانو کچې ته ورسیدلې اما د دواړو هېوادو اړیکې د تل لپاره ناسمې وې لکه څنګه چې په کال(۱۳۴۲المریز) د افغانستان دوخت حکومت د پاکستان په لورد مصادرې امر صادر کړ اما د یو شمېر هېوادو په منځګړیتوب سره د جګړې خطر له منځه لاړ.

په (۱۹۴۹زیږدیز)کال دمارچ په میاشت کې دپاکستان حکومت قبایلي سیمې دپاکستان څخه نه بېلیدونکې وشمېرلې چې داکارد دواړو هېوادو تر منځ د ترینګلتیا لامل وګرځید وروسته له هغې څخه د همدې کال د جون په میاشت کې دپاکستان الوتکو دپکتیا په ولایت کې یو کلی بمبارد کړ چې دا کار د دواړو هېوادو په منځ کې حالات نور هم خراب کړل او دافغانستان ملي شورا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۴۹زېږدیز) کال د جولاي په ۲۲ پخواني تړونونه له هغې جملې څخه د ډیورند معاهده هم لغوه اعلان کړه.
تر (۱۹۵۸زېږدیز) کال پورې په پاکستان کې د کم وخت حکومتونه د یو بل پسې واک ته ورسیدل چې دا حکومتونو په تدریج سره انګلستان او امریکا ته متمایله و او په پایله کې په نظامي او سیاسي پیمانونو (لکه سیاتو او سنتو) کې غړیتوب ترلاسه کړ او د سیاتو تړون په کال (۱۹۵۲زېږدیز) د دیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحد په توګه په رسمیت و پېژندله.
وروسته د اړیکو د یو څه ښه والي څخه د پاکستان ګورنر جنران سکندر مرزا په (۱۹۵۲زېږدیز) کال کې کابل ته سفر وکړ چې په مقابل کې محمد داود خان په (۱۹۵۲زېږدیز) کال د نومبر په ۲۴ نېټه کراچۍ ته سفر وکړ، د پاکستان د چارواکو سره یې بحث او خبرې اترې وکړې.
په (۱۹۶۲زېږدیز) کال محمد ایوب د پاکستان ریس جمهور کابل ته سفر وکړ او د افغاني چارواکو سره یې د اړیکو د ښه والي په اړه خبرې اترې وکړې په (۱۹۶۲زېږدیز) کال د اګست په لومړۍ نېټه د ریل د پټلۍ قرارداد چې د چمن څخه تر سپین بولدکه پورې غزیده د عبدالوهاب حیدر د افغانستان د پلان د وزارت معاون او معین الدین د پاکستان د اورګاډي د پټلۍ د کمیشنر له خوا لاسلیک شو.
د ثور د کودتا څخه وروسته پاکستان خپل ملاتړ په افغانستان کې د خلق دیموکراتیک د حکومت د مخالفینو یانې د افغانستان د مجاهدینو سره اعلان کړ او د افغانستان د حکومت سره یې اړیکې سړې شوې په داسې حال کې چې د پاکستان سفارت په کابل کې فعاله و، ولې بیا هم اړیکې ورځ تربلې خرابېدلې که څه هم د (۱۳۵۸المریز) کال په بهیر کښې شاه محمد دوست د افغانستان د هغه وخت د حکومت د بهرنیو چارو وزیر د اسلام آباد څخه لېدنه وکړه او ډېره هڅه یې وکړه ترڅو آغا شاهي د جنرال ضیاءالحق سیاسي مشاور د کابل څخه لېدنه وکړي ولې پاکستاني چارواکي د دې کار څخه تېرشول او د دې په ځای یې خپل ملاتړ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان مجاهدینو څخه چې دهغه وخت دحکومت په وړاندې جنګیدل اعلان کړ اودهغوی سره یې نظامي کومکونه کول.
په افغانستان کې دمجاهدینو دبریالیتوب څخه وروسته دافغانستان اوپاکستان ترمنځ یوڅه قراردادونه چې یوهم عملي نشولا سلیک شو.په(۱۳۷۱المریز)کال دمیزان په **۵**نېټه دافغانستان لوړپوړي هیات دوخت دریس جمهوربرهان الدین رباني په مشرۍ دپاکستان دجمهور ریس اولومړي وزیرپه غوښتنه پاکستان ته سفروکړ اودارېکودښه والي په هکله ددواړوهېوادوترمنځ خبرې اترې وشوې. او وروسته له دې څخه پاکستان دهغو هېوادونو څخه و چې دطالبانو په منځته راتګ کې رول درلود اوهغوی یې په رسمیت پېژندلي و او دمؤقتې ادارې څخه وروسته دافغانستان سفارت په اسلام آباد اوجنرال قونسلګرۍ په پېښور، کوټه، اوکراچۍ کې له سره پرانستل شوې اوهمداسې دپاکستان سفارت په کابل کې وروسته دیوې لنډې مودې څخه فعاله کړای شوا وخپلې قونسلګرۍ یې په مزارشریف،قندهار اوننګرهارکې پرانستلې.
په (۲۰۰۳زېږدیز) کال ددسمبرپه ۲۲نېټه پاکستان اودافغانستان دنورو ګاونډیو هېوادو لخوا څخه دښه ګاونډیتوب اعلامیه په کابل کې امضاکړای شوه په (۲۰۰۳زېږدیز) کال داګست په ۲۲نېټه دپاکستان دبهرنیو چارو وزیر میر ظفرالله جمالي کابل ته راغی اودافغاني چاروا کوسره یې دیولړ موضوعاتو په هکله خبرې اترې وکړې.

دافغانستان اوایران سیاسي اړیکې

افغانستان دخپل ګاونډي هېوادایران سره تقریبا(۹۳۶)کېلومتره ګډه پوله لري او په تاریخي لحاظه دواړه هېوادونه فرهنګي،نژادي اونورتړولنیزورته والی لري ایران اوافغانستان ترډېره حده پورې پخپل منځ کې سوله ایزژوندتېرکړی دی اوکله کله دپولو په سردچاروا کوترمنځ ستونزې رامنځته شویدي چې دا ستونزې ترلوړو پوړیو پورې ندي رسیدلي اودلږوخت څخه وروسته بېرته حل شویدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمعاصرافغانستان سیاسي بنسټ دسدوزیانودواکمنۍ په وخت کې کېښودل شوی ولې بیاهم ددواړه هېوادو ترمنځ تاریخي اوفرهنګي تړونونه پخپل ځای پاتې و.

افغانستان دازادۍ څخه وروسته دایران سره دیپلوماتیکي اړیکې ټینګې کړې ولې ددواړو هېوادودمېشته سفیرانو په کچې اړیکې په(۱۳۰۰)لمریز کال دمودت دمعاهدې په اساس چې دافغانستان استازی لوی سفیر عبدالعزیزخان په تهران کې اودتهران استازی مجدالملک لخواڅخه دتهران په ښارکې لاسلیک شواو ددواړو هېوادونمایندګۍ په ایران اوکابل کې پرانستل شوې.

په(۱۳۱۲)لمریز کال دافغانستان اوایران ترمنځ دنه،تېري معاهده دترکې اوعراق په ګډون لاسلیک شوه دهلمنددسندد اوبو لوړوالی اودهغه دلورې بدلول په پولو کې کله ناکله ددواړو هېوادوترمنځ اړیکې خرابې کړېدي نوکله هم داستونځې ددیپلوماتیکو لپارو څخه حل شوي اوکله کله هم پدې هکله نوي تړونونه رامنځته شوي دي په(۱۳۵۴لمریز)کال دثور دمیاشتې په ۲نېټه محمدداودخان ددولت ریس اولومړی وزیردایران دشاه په غوښتنه دایران دهېوادڅخه لېدنه وکړه په دې سفرکې دواړو خواوپه یوشمېرپروژوباندې موافقې ترسره کړې دي.

دایران اسلامي انقلاب په(۱۹۷۹زېږدیز)کال کې په دې هېواد کې لوی بدلون راوست اودافغانستان دولت هم داانقلاب په رسمیت وپیژانده په افغانستان دشوروي دیرغل څخه وروسته دایران دولت (دافغانستان دديموكراتيک خلق

(c) ketabton.com: The Digital Library

[۴]
ګوند سره)خپلې مرستې بندې کړې پداسې حال کې چې ددواړوهېوادوسیاسي نمایندګۍ په دواړوهېوادوکښې فعاله وې اودخپلواړیکوکچې یې شارژدافیرته راکښته کړه اودافغانستان دحاکم دولت ټول وړاندېزونه یې داړیکودښه والي په هکله ردکړل اوپه مقابل کې دایران هېواد په افغانستان کې دایران په څېرداسلامي حکومت غوښتونکی و ،وروسته له دې څخه چې دشوروي ځواکونه له افغانستان څخه ووتـه دایـران داسلامي جمهوریت دسفارت اړیکې په موثرشکل دافغانستان دبهرنیو چاروو‌زارت سره ټینګې شوې اوداړیکوپه پراخوالي یې ټینګار وکړ،له دې جملې څخه دډاکترنجیب الله سفرو په(۱۳۶۹لمریز) کال کې دایران اسلامي جمهوریت ته اوهمداسې هلته دلوړپوړو چاروا‌کو لېدنه کتنه اودیوشمېر تړونونو ترسره کول اوترڅنګ دایران هېواد دشارژ دافیر لیدنه دډاکترنجیب الله سره اود ویزوله سره نیول ددواړو هېوادو اوسیدونکوته دیادونې وړدي،دمجاهدینوله بریاڅخه وروسته ددواړو هېوادو اړیکې خپل عادي حالت ته راوګرځېدې په(۱۳۷۱لمریز) کال کې برهان الدین رباني دافغانستان ولسمشر له تهران څخه لېدنه وکړه اوعلي اکبر رفسنجاني دایران دولسمشرسره لېدنه اوکتنه وکړه چې ددې لیدنې اوکتنې څخه وروسته د دواړوهېوادوترمنځ په اقتصادي ،سیاسي،فرهنګي برخوکښې لاسلیکونه وشول.
دطالبانودمنځته راتګ سره ددواړوهېوادواړیکې خپلې ټېټې کچې ته چې ددواړوهېوادو داړیکودتاریخ په اوږدوکې سارې نه درلودراښکته شوې طالبانو اوه تنه دایران قونسلي استازي په مزارشریف کې ووژل په مقابل کې دایران سفارت اوقونسلګریانې په افغانستان کې وتړل شوې اوایران دافغانستان په شمال کې دمقاومت ځواکونه دطالبانوپه وړاندې تقویه کول وروسته دسپتمبر له واقعې څخه چې دطالبانورژیم دبېن المللي ځواکونو لخوا دامریکاپه رهبرۍ له منځه ولاړنو ایران لومړنی هېوادو چې خپل سفارت یې په کابل اوجنرال قونسلګري یې په مزارشریف کې پرانستلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان اوتاجکستان سیاسي اړیکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر داسې دلایل شته چې ددواړو هېوادونو داړیکو په ټېنګښت یې مثبت تاثیرغورځولی د شلم قرن پخواني جمهوریتونو کې دغړیتوب له کبله چې ددواړوهېوادواړیکې په مستقیم ډول دمسکواوشوروي اتحاد سره نښلولې دشوروي داتحاد دتیت اوپرک کېدو څخه وروسته تاجکستان هم دیومستقل هېواد په شکل رامنځته شواوبې له ځنډه یې موافقې وکړې اوخپل سفیران یې نورو هېوادو ته ولېږدول، دتاجکستان دداخلي جنګونو په وخت کې دتاجکستان ددولت مخالفان زمونږ دهېواد په شمال کې مېشته شول چې دارنګه اړیکې دداخلي شخړو دتاثیر لاندې راغلې وې اووروسته اړیکې بېرته ښې شولې اودافغانستان دهغه وخت ولسمشر ددوی دداخلي شخړو په حل کې منځګړیتوب اومرسته وکړه په(۱۹۹۲زېږدیز)کال دجون په میاشت کې افغانستان خپل سفارت دتاجکستان په پایتخت دوشنبې کې پرانیست او په(۲۰۰۲زېږدیز)کال دد سمبر په ۲۲نېټه حامد کرزي دافغانستان ریس جمهور دتاجکستان سفارت په کابل کې پرانیست او همداسې په(۱۳۸۲المریز) کال دثور دمیاشتې په ۲۴نېټه افغانستان خپله قونسلګرۍ دتاجکستان په خاروق ښارکښې پرانیستله او پدې موافقه وشوه چې تاجکستان به خپله قونسلګرۍ دافغانستان دمزار شریف په ښار کې پرانیزي.او دبرق رسونې پروتوکول چې په ترست کې به یې دتاجکستان دبدخشان ولایت څخه دافغانستان بدخشان ددرواز منطقې ته برق لیږدوي دتاجکستان اوافغانستان ترمنځ لاسلیک شواوهمداسې دافغانستان اوتاجکستان دروغتیا وزارتونو ترمنځ ګټوره موافقتنامه دمتقابلې همکارۍ په موخه لاسلیک شوه.او په(۲۰۰۴زېږدیز)کال دفبرورۍ په ۱۱نېټه دآمود سیند په سر دیو پل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷

د جوړيدو قرارداد د افغانستان او تاجکستان ترمنځ لاسليک شو چې د تاجکستان د (پنج پايان) منطقه د افغانستان د کندز د شېرخان بندر سره نښلوي چې د دې پل په شروع کې د افغانستان د رييس جمهور معاون نعمت الله شهراني او د تاجکستان رييس جمهور امام علي رحمانوف او د نړۍ د اسماعليه مذهب مشر آغا خان ګډون کړی و چې د دې پل د افتتاح څخه وروسته د منځنۍ آسيا د پوهنتون د بنسټ تيږه هم په بدخشان کې کېښودل شوه.

په (۲۰۰۴ زېږديز) کال د سپتمبر په ۱۴ نېټه (د اقتصادي مرستو) د سازمان د غړو هېوادو د مشرانو ناسته چې د تاجکستان په پلازمېنه دوشنبې کې ترسره کړه او حامد کرزي چې دې غونډې کې د ګډون لپاره دوشنبې ته سفر کړی و د دې غونډې ترڅنګ يې د امام علي رحمانوف او شوکت عزيز سره ليده کاته درلوده چې د دې ناستې په ترڅ کې د يوې لويې لارې په جوړولو باندې چې د افغانستان څخه به تېرېږي او تاجکستان او پاکستان به سره نښلوی او همداسې د افغانستان د قلمرو څخه د برق مزي، پاکستان ته له تاجکستان څخه غزول کېږي موضوع ترڅېړنې لاندې ونيول شوه او په (۲۰۰۵ زېږديز) کال د اپرېل په ۲۷ نېټه امام علي رحمانوف کابل ته راغی او د حامد کرزي سره يې يو په يو خبرې وکړې د دې ليدنې څخه وروسته څو موافقتنامې د دواړو هېوادو ترمنځ ترسره شوې چې له دې جملې څخه يې د ښه ګاونډيتوب او همداسې د ښوونې او روزنې، فرهنګ، علم او تخنيک په هکله جوړجاړی او د برق د انرژي او صنعت په هکله موافقتنامې لاسليک شوې. او په (۲۰۰۶ زېږديز) کال د جولای په ۲۲ نېټه حامد کرزي د افغانستان، تاجکستان او ايران په دري اړخيزې غونډې کې د ګډون لپاره دوشنبې ته سفر وکړ او د دې

سفرپه دوهمه ورځ حامد کرزي او امام علي رحمانوف د دې هېواد د ګلخانې په ماڼۍ کې یو په یو خبرې وکړې چې د دې خبرو څخه وروسته د دواړو هېوادو د رییس جمهورانو لخوا یوه ګډه اعلامیه نشر شوه چې په دې اعلامیه کې د دواړو هېوادو د اقتصادي او فرهنګي اړیکو په پراخوالي او د تروریزم او مخدره موادو سره مبارزه او د امنیت په هکله د اړیکو په پراخوالي باندې ټینګار شوی و او همداسې د بندیانو د تبادلې او په لوړو زده کړو کښې د مرستې په هکله موافقې ترسره شوې.

په(**۱۳۸۵** المریز) کال کې د یاد داشتونو تبادله د افغانستان او تاجکستان ترمنځ د ویزي او سیاسي پاسپورت د لېږي کولو پخاطر او همداسې د دواړو هېوادو د بهرنیو چارو وزارتونو ترمنځ تفاهم د افغاني محصلینو تګ راتګ پرته له د ویزې او پاسپورت څخه د تاجکستان د خاورې څخه د افغانستان د بدخشان ولایت ته.

د ترکمنستان او افغانستان سیاسي اړیکې

د ترکمنستان اړیکې همېشه د افغانستان سره نیکې او ښې وې زمونږ هېواد د ترکمنستان سره اوږده ګډه پوله لري د دواړو هېوادو فرهنګي او تاریخي ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

والــي داړیکــو پــه بنــه والــي او ټینګښــت بانــدي مثبتــه اغیــزه اچــولې ده.

کلــه چــې ترکمنســتــان د پخــوانــي شــوروي اتحاد څخــه خپلــه آزادي واخیســته
نو افغانستان هم پــه(١٩٩١زیږدیز)کال کې د یو خپلو اکه جمهوري دولت پــه حیث
هغه پــه رسمیت وپیژانده چې د افغانســتان داپــه وخت اقدام د ترکمنستان لــوري
دخوشــحالۍ لامــل وګرځیــده اوورو ســتــه لــه دي داړیکــو دټینګښــت لپــاره
د دواړو هیــوادو ترمنځ د ســفارت پــه کچــې مشــوري پیــل شــوي چــې بالــآخره
د دیپلوماتیکو اړیکو د ټینګښت سند پــه(١٩٩٢زیږدیز)کال د فبروري پــه ٢١نېټــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان دبهرنيو چارو وزير اودترکمنستان دبهرنيوچارو دوزير قلي اُف لخوا لاسليک شواوپه(۱۳۷۰المريز)کال دقونسلګريو دپرانستلو معاهدې دترکمنستان اوافغانستان لخواترسره شوې چې پدې سره ترکمنستان په هرات اومزارشريف کې دقونسلګرۍ دجوړولو امتيازترلاسه کړاوپه دې هکله دافغانستان د قونسلګرۍ دجوړولوحقوق په ترکمنستان کې حفظ شوي دي اود(۱۹۹۱\۴\۸) زېږديز کال کنوانسيون سره سم ترکمنستان خپله قونسلګرۍ داکتوبرپه ۲۸تاريخ دهرات په ښار کې پرانيستله چې دهغې دپرانستلو په مراسمو کې دافغانستان له پلوه جنرال اسماعيل خان دهرات پخواني والي اودترکمنستان څخه دهغه هېوادد بهرنيو چاروو زير حاضرو ،ترکمنستان دخپلې بې طرفۍ دموقف له امله چې په افغانستان کې دطالبانو دحکومت په وخت کې درلوده ديوې خوا څخه يې درباني نماينده ته په خپله خاوره کې دفعاليت اجازه ورکړې وه اودبلې خوائې د طالبانو درژيم دغوښتنې پربنسټ دهغوی نماينده حاجي فضل محمد ته دفعاليت اجازه ورکړې وه اوهمداسې ددواړو هېوادو ترمنځ دنفتي موادوداخيستلو په هکله او سوداګريزو مسايلولکه دبرق لېږدول دهرات،بادغيس اوفارياب ولايتونو ته مؤافقتنامې لاسليک شوی و ، په(۱۹۹۳زېږديز)کال داګست په مياشت کې دترکمنستان، افغانستان اوپاکستان ترمنځه درې اړخيزه يادداشت دترکمنستان څخه جنوبي آسياته دګازواونفتودليږد په هکله لاسليک شواوتر(۱۳۷۵المريز) کال پورې پدې هکله ددې درې هېوادوترمنځ مذاکرات روان و اوپه پايله کې ددې پروژې دتطبيق لپاره ديو نيکال امريکايي کمپنۍ اوبريداس ارجنټايني کمپنۍ په سيالۍ واچول شوې چې په پايله کې يونيکال امريکايي کمپنۍ ددې پروژې د تطبيق په هکله وړونکې اعلان شوه ولې په افغانستان کې دکورنۍ جګړو اود طالبانودرژيم د واک له امله چې ددې هېواد په زياترو هغو سيمويې درلودچې نل ليکه دهغو ځايونو څخه غزيدله نوددې لپاره موضوع په ځنډواچول شوه پدې هکله خبرواترو د(۱۹۹۹زېږديز)کال پورې دوام وموند ترڅو چې په (۲۰۰۲زېږديز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مـــې دمياشــتې پــه ۲۰نېټــه د دريــو واړوهېــوادو افغانستان، پاکســتان او ترکمنستان ترمنځ توافقتنامه لاسليک شوه چې دافغانستان له لورې حامدکرزی اودپاکستان دا ړخه پرويزمشرف اودترکمنستان دا ړخه سفرمراد نيازاُف لخواياده شوې موافقتنامه لاسليک کړه.

ددې موافقتنامې په اساس بايد دنل ليکي دلېږدکار د ۱۴۰۰کېلومتره د اُوږدوالي په اندازه دکراچۍ دګوادربندرته په (۲۰۰۳زېږديز) کال دجون په مياشت کې پيل شوې وای ا وهمداسې دافغانستان دهوايې چارووزارت اودترکمنستان دهوايې چارودادارې ترمنځ پروتوکول د کابل اوعشق آباد او د هرات اوعشق آباد تر منځ دپروازوپـه هکلـه پـه (۱۹۹۰زېږديـز) کـال کـې لاسـليک شـو البتـه داپروتوکـول بيــاکتنې تــه اړتيــالري چــې پــه نــژدې راتلــونکې کــې بــه وکتــل شــي پــه (۱۳۸۰\۱۳\۱۲المريز) کال کې دصفر مراد نيازاُف دغوښتنې په بنسټ حامدکرزي د انتقـالي اسـلامي دولـت ريـس ديوجيـګ پـوړي هيېـت پـه راس کـې د ترکمنســتان دجمهـوري دولـت ځخـه رسـمي لېدنـه وکـړه چـې پـه دې لېدنـه کـې يـو تعـداد پروتوکولونه اومؤافقتنامې چې دهغې جملې ځخه دافغانستان دسرحدي پولېسو مريضان دعلاج لپاره دترکمنستان هېوادتـه ليږدول و اوهمداسې دهرات دبرق د تمويـل پـه هکلـه اودمحصـلانودمنلوپه هکلـه ګـډه اعلاميـه ددواړو هېـوادو د مشرانو له لورې ځخه په امضا ورسيده.[1]

[1] افغانســـتان وجهان، کشـــورهاي آســـيايي، افريقايي و آســـتراليا کابل: مرکزمطالعـــات ستراتيژيک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان او ازبکستان سیاسي اړیکې

د(۱۹۹۱زېږدیز)کال دد سامبر په ۲۱نېټه افغانستان دازبکستان استقلال په رسمیت وپیژانده، په(۱۹۹۲زېږدیز) کال داکتوبر په ۱۳نېټه کې افغانستان خپل سفارت په ازبکستان کې پرانیست چې ددې دمخه یې په تاشکند کښې قونسلګرۍ اودآریاناهوايي شرکت نماینده ګۍ هم فعاله وه نوکله چې سفارت پرانیستل شو دافغانستان سره یې دیپلوماتیکي اړیکې شروع شوې اودمؤقتې اداري ځخه وروسته ازبکستان خپل سفیر په افغانستان کې وټاکو اوهمداسې قونسلګرۍ یې هم په مزارشریف کې پرانیستله په(۲۰۰۲زېږدیز)کال دمۍ دمیاشتې په۲۲نېټه دافغانستان اوازبکستان دفوایدعامې دوزارت ترمنځ دافغانستان دپل اوپلچک جوړونې په هکله موافقتنامه په تاشکند کې وشوه، په (۲۰۰۲زېږدیز)کال دمارچ په ۵نېټه حامدکرزي له ازبکستان څخه یوه رسمي اودوستانه لېدنه وکړه اویوه ګډه موفقتنامه یې په هغه ځای کې لاسلیک کړه.[۱]

په (۲۰۰۲زېږدیز)کال داپریل په۲۹نېټه کې یوه تفاهمنامه د(اوزنرګیا)دولتي کمپنۍ دهیئت سره دبرق دلیږد په هکله له ازبکستان څخه افغانستان ته په تاشکند کې وشوه.

په(۲۰۰۲زېږدیز)کال دمۍ دمیاشت په۲۲نېټه یوه لوړ رتبه هیئت دشاکر (کارګر)په مشرۍ دمؤقتې اداري دریېس دمعاون اودفوایدعامې وزیر، ملکې هوانوردي

---

[۱] افغانستان وجهان، کشورهاي آسیایي، افریقایي و آسترالیا کابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزیر او د کرهنې او د تجارت وزیر په ګډون له تاشکند څخه لېدنه وکړه او د ازبکستان له لوري سره یې موافقتنامې لاسلیک کړې.[1]
په (۲۰۰۲ زېږدیز) د دسمبر په ۲۲ نېټه د کابل د اعلامې په نوم د ښه ګاونډیتوب اعلامیه د ګاونډیانو سره لاسلیک شوه چې د ازبکستان هېواد په نماینده ګۍ د هغه هېواد سفیر په افغانستان کې دا اعلامیه لاسلیک کړه او په (۱۳۸۱ لمریز) کال کې د میزان په میاشت کې د ازبکستان د بایسکل جوړونکي شرکت په افغانستان کې په کار پیل وکړ او د افغانستان د سوداګرۍ وزیر کاظمي لېدنه له ازبکستان څخه او موافقت نامه د افغانستان د علومو د اکادمۍ او د ازبکستان د زمین شناسۍ د انستتیوت ترمنځ په (۱۳۸۳ لمریز) کال کې موافقتنامه چې د ترانسپورتي آسانتیاوو لپاره د افغانستان، ایران او ازبکستان ترمنځ لاسلیک شوه او د بین المللي لوی لارې جوړولو موافقتنامه چې د ایران او ازبکستان ترمنځ لاسلیک شوه او د حامد کرزي سفر چې په (۲۰۰۴ زېږدیز) کال د جون د میاشتې په ۱۷ نېټه یې د شپږو هېوادو جلسې کې د ګډون لپاره تاشکند ته کړې وه، په (۲۰۰۲ زېږدیز) کال کې د ازبکستان لوړپوړو چارواکو له کابل څخه لېدنه وکړه، په (۲۰۰۲ زېږدیز) کال د دسمبر په میاشت کې د افغانستان د بهرنیو چارو وزیر ډاکتر سپنتا ازبکستان ته سفر وکړ ډاکتر سپنتا او د ازبکستان د بهرنیو چارو وزیر ولادیمیر امایچ په هغه لېدنه کې چې درلوده د تفاهم یادداشت لاسلیک کړ او د دوه اړخیزه اقتصادي کمېسون جوړښت او د هغه د ریبس ټاکنه او د کمېسون د غړو ترمنځ لېدنه، خبرې او د نظرو تبادلې صورت ونیوه د اټول ذکرشوي موادهغه څه دي چې د دواړو هېوادو د پراخوا ړیکو ښکارندویې کوي.[2]

---

[1] افغانستان و جهان، کشورهاي آسیایي، افریقایي و آسترالیا کابل: مرکز مطالعات ستراتیژیک وزارت امور خارجه، سال ۲۰۰۷ م

[2] افغانستان و جهان، کشورهاي آسیایي، افریقایي و آسترالیا کابل: مرکز مطالعات ستراتیژیک وزارت امور خارجه، سال ۲۰۰۷ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

دچين او افغانستان سياسي اړيکې

چين او افغانستان دوه پخواني دوستان دي، ددواړو هېوادو اړيکې دنن او صبا څخه ندي پيل شوي بلکې ددواړو هېوادو اړيکې ډېرې پخوانۍ اړيکې دي دافرهنګي او اقتصادي اړيکې دچين او افغانستان ترمنځ دپخوانۍ پېړيو څخه کلکې وې، دابريشم دلوی لېارې څخه به دچين کاروانونه دافغانستان له قلمرو څخه تېريدل زمونږ دخلکو تاريخي آثار او روايات دچين دخلکو دپرمختګ، لوی والی او دښکلا حال وايي.نړۍ ګرځيدونکي چينايان په پخوانۍ پېړيو کې زمونږ دهېواد څخه ليدنې کړيدي، ددې لپاره چې ددواړو هېوادو اړيکې په ښه توګه ترڅېړنې لاندې ونيولی شو(۱۳۰)کال دميلاد څخه مخکې دهان دامپراتورۍ لمړی استازی دافغانستان شمالي سيمو ديوچې ها دربارته واستول شو په (۲۳۱)زيږديز کال هيون تسانګ چينايي زيارت کونکي له سمرقند څخه حرکت وکړ او۲۰دمارچ خلم (تاشقرغان)ته او په ۲۰دا پرېل بلخ او په ۳۰دا پرېل باميانو ته ورسيد ،دسمبر په اخرکې دسند له رود څخه تېرشول او دهند په لورې لاړل او يو څه وخت په هند کښې پاتې شول ددوهم ځلې لپاره زمونږ هېوادته راستانه شول په(۲۴۴)زيږديزکال کې په غزني او څه موده بدخشان ته لاړل او دد سپتمبر په ۱۲نېټه پامير له لېارې ديارکند او ختن ته چې دچين په هېواد پورې تړلې دي، روان شول په (۹۲)زيږديزکال کښې دابريشم لېاره پرانستل شوه.

دکوشاني امپراتورۍ په ځانګړې ډول دلوی کنشکا په وخت کې دبودايي دين دلته مروج شو.زمونږهېواد دهند ،چين او بين النهرين ترمنځ دتړون نقطه وګرځيده کنکشا- دکوشاني امپراتور خپل سفير داتورهان دربارته واستاوه او دچين سفيردکوشانيانو په دربارکښې موجودو په(۳۳۹)زيږديزکال کې فوسيان چينايي زارينو له جلال آباد او کابل څخه لېدنه وکړه او يولېدليک يې ولېکه دتانګ دکورنۍ په وخت کې چيني مشهور راهب شوان چوانګ په اوولسمه مېلادي پېړۍ کې له باميانو څخه لېدنه وکړه او دباميانو له بوتانو څخه يې صفت

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړپه ۱۵م پېړۍ کې دچین شاهي دولت دمینګ دلړۍ څخه په(۱۲۴۴زیږدیز)کال دشارخ دربارته ۱۵۰تنه نمایندګان دهرات ولایت ته واستول احمدشاه دراني پــه(۱۷۲۲ زیږدیــز)کــال کــې خپــل ځــانګړی نماینــده دمینــک دکــورنۍ دامپراتوردربارته واستوا ودداړو هیوادو ترمنځ ډالۍ یوبل ته ورکول شوي، په(۱۷۲۵ زیږدیز)کال کې امیرشېرعلي خان یو هیئت چین ته واستاوه اولس اسان یې دچین امپراتورته ډالۍ ورکړه.

دافغانســـتان خلکـو دچـین د خلکـو قهرمانـه مبارزي چې پـه ۱۹پیــړي کــې دېرغلګروپـــه وړانــــــدي درلــودي پــه ډېره دلچسپۍ سره ځارلې اودهغوی له بریالیتوبونو څخه خوشحالیدل. پـه (۱۳۰۱المریز)کال دسنبلې پـه میاشـت کـې چینـي هیئـت دچینـګ لـین یونـګ پـه نـوم کابـل تـه راغی، داړیکوپـه بیارغولوکنبـې مـذاکرې ترسـره کـړې پـه(۱۹۲۲ زیږدیـز)کـال داګست په میاشت کې محمد شریف خان دافغان دلومړي قونسل په توګه دچین ترکستان ته سفر وکړاودکاشغر پـه ښارکنبـې مستقرشو ،په(۱۳۱۲المریز)کال کې حبیب الله خان لخواطرزي دمختاروزیرپه توګه پـه نـانکن کې وټاکل شو ،له دې وروسـته دچین دخلکوجمهوریـت پـه(۱۹۴۹ زیږدیـز)کـال کـې رامنځتـه شـو ، افغانستان دلومړیوهیوادونو څخه وه چې چین یې په (۱۹۵۰ زیږدیز)کال کې په رسمیت وپېژانده اوپه(۱۹۵۵ زیږدیز)کال کې دچین هیواددافغانستان دشاهي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت سره دلوی سفارت په سطح خپل سیاسي اړیکې ټینګې کړې، ښاغلي عبدالصمد دافغانستان لومړنی سفیرو چې خپل باورلیک یې په(۱۳۳۴المریز) کال وړاندې کړ اودچین لومړنی سفیر دتینک کوا پرپه نوم خپل باورلیک په(۱۳۳۴المریز) کې وړاندې کړ.

افغانستان اوچین هغه هېوادونه دي چې د(۱۹۵۵ زیږدیز) کال دباندونګ په تاریخي کنفرانس کې ګډون وکړاودې تاریخي کنفرانس ته یې تقویت ورکړاوهمداسې د پنځه اصولو لرونکي دښه ګاونډیتوب اعلامیه یې لاسلیک کړه چې دافغانستان دلورې څخه سردارمحمدنعیم دصدراعظم مرستیال اودبهرنیو چارووزیراودچین دلورې څخه چین چوپن لای دچین صدراعظم ګډون درلوددامهمې مذاکرې یې ترسره کړې د۵۰ کلونو په موده کې ددواړه هېوادونو اړیکو په بهیرکښې دسلو په شاوخواکښې استازي دیو اوبل دهېوادونو څخه لېږدل شوي اوکتنه کړیده چې ۵۵شاوخوا افغاني او۴۵چیني استازي جوړوي په دې ۵۰کلونو کې په بېلابېلو برخولکه فرهنګي، علمي، فني، اقتصادي، اوسوداګریزي موافقتنامې لاسلیک شویدې او د۵۰کالو په موده کې اوه سفیران دافغانستان څخه لکه عبدالصمد ،محمد شعیب مسکېنیار، داکتر محمدآصف، محمدعثمان صدیقي، میرمحمدیوسف، داکترمحمدیاسین عظیم تر(۱۹۷۹ زیږدیز) کال پورې خپل باورلیکونه دچین هېوادته وړاندې کړیدي اوورو سته (شارژدافیرانو)هم باورلیکونه دچین هېوادته داعتماد دحاصلولولپاره وړاندې کړیدي.په(۲۰۰۲ زیږدیز) کال کې پروفیسورقیام الدین(برلاس)خپل باورلیک دچین هېوادته وړاندې کړ.[1]

---

[1] افغانستان وجهان، کشورهاي آسيايي، افريقايي و آسترالياکابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان او امریکا ستراتیژیکي اړیکې

په(۱۹۱۹ زېږدیز)کال کې امان الله خان یو هیئت د محمد ولي خان دروازي په مشرۍ د اروپا او د امریکا متحده ایالاتو په لور واستاوه ترڅو د افغانستان د خپلواکۍ خبر د دغو هېوادونو حکومتونو او ملتونو ته ورسوي او د رسمي او غیر رسمي اړیکو د ټینګیدو په اساس د هغوی توافق او پاملرنه ترلاسه کړي، د دې پلاوي سره محمد ګل خان مهمند ،عبدالرحمن لودي ، فیض محمد خان ذکریا ، میرزا محمد خان یفتلي او ځیني نورمل وو ، دې پلاوي اروپا او امریکا ته د سفر په ترخ کې د (۱۹۱۹زېږدیز)کال په سپتمبر کې تاشکند ته

ورسید ،د دې ښار څخه یې د امریکا جمهور ریس ورین هاردینګ په نوم پیغام واستاوه، په پیغام کې ویل شوي و چې د سولې په نړیوال کنفرانس کې د افغانستان استازیتوب کوي او په ضمن کې د امریکا د متحده ایالاتو څخه د همکاري او د افغانستان د استقلال د رسمي پیژندنې غوښتونکي دي، خو کله چې دې پلاوي غوښتل چې لویدیځي اروپا او امریکا په لور روان شي نو برتانیې یې مخه ونیوله، په دغه کال افغاني پلاوي ونه شو کولای چې امریکا ته سفر وکړي خو واشنګټن د تاشکند څخه د پلاوي لخوا د لېږل شوي پیغام په هکله جواب ورنکړ او دا د دې ښکارندويي کوي چې امریکا د برتانیا د تسلط څخه د خپلواکۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاره کې د افغانستان هڅو ته اعتنا نه لري، خو شوروي د افغاني پلاوي تود هرکلی وکړ او د افغانستان خپلواکي یې د لومړني هېواد په توګه په رسمیت وپېژندل.[۱]
په (۱۹۲۱ زېږدیز) کال کې یو پلاوي د محمد ولي خان دروازي په مشري بیا د اروپا او امریکا په لور روان شو، دا هیئت د اروپا څخه وروسته په (۱۹۲۱ زېږدیز) کال د جولاي په ۱۲ امریکا ته ورسید او د جولاي په ۲۰ یې د بهرنیو چارو د وزیر سره وکتل، تر دې کتنې مخکې نوموړي وزیر ته په فرانسې کې د برتانیې د سفیر له خوا یو لیک رسیدلی ؤ چې په لیک کې د نورو خبرو سربېره د افغانستان او شوروي ترمنځ د ښو اړیکو یادونه شوې وه، پلاوي د محمود طرزي لیک کوربه وزیر ته وړاندې کړ او د افغانستان د خپلواکۍ او د دواړو هېوادونو ترمنځ د اړیکو د ټینګیدو خبره یې راپورته کړه خو د هغوی د منفي غبرګون سره مخ شول او افغاني هیئت بېرته افغانستان ته راغي.
د امریکا متحده ایالات د محمد نادر خان د سلطنت په موده کې هم د افغانستان سره د رسمي او ډیپلوماتیکو اړیکو برقرارولو ته حاضر نشول، څو چې په (۱۹۳۲ زېږدیز) کال د مارچ په ۲۲ نېټه د افغانستان او متحده ایالاتو ترمنځ د سیاسي او کونسلي روابطو موافقه په پاریس کې د امریکا د سفیر جیسمي ایزدورستراوس او د افغانستان د بهرنیو چارو د وزیر علي محمد خان ترمنځ لاسلیک شوه.[۲]
د محمد ظاهرشاه په وخت کې د افغانستان او امریکا ډیپلوماتیکې او سیاسي اړیکې: کله چې په (۱۹۳۳ زېږدیز) کال کې محمد ظاهرشاه د پلار د وژل کېدو وروسته پاچا شو، نو یو لیک یې د امریکا جمهوررییس فرانکلن روزولټ ته واستو، چې په لیک کې یې د خپل سلطنت پیل او د دواړو هېوادونو ترمنځ د دوستانه اړیکو د ټینګولو هیله څرګنده کړې وه.

۱: امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه. صفحه ۱۴۰
۲ امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه. صفحه ۱۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

واشنګټن د محمد ظاهرشاه دلیک څخه دري کاله وروسته د افغانانو سره د ډیپلوماتیکو اړیکو په ټینګولو اقدام وکړ یاني کله چې خپله ګټه په افغانستان کې ولیده، خو متحده ایالاتو د خپل سیاسي نمایندګي دفتر په کابل کې ډېر وروسته پرانیستی او د امریکا د متحده ایالاتو په افغانستان کې وان انچ انګرت دلومړني هستوګن مختار وزیر په توګه معرفي کړ او په (۱۹۴۲ زېږدیز) کال په جولای کې یې خپل باورلیک رسماً محمد ظاهر شاه ته وړاندې کړ، په (۱۹۴۳ زېږدیز) کال کې عبدالحسین عزیز په لومړي ځل د افغانستان د مختار وزیر په توګه واشنګټن ډي سي ته ولاړ.

د امریکا د متحده ایالاتو او افغانستان ترمنځ سیاسي او ډیپلوماتیکې اړیکې د محمد ظاهرشاه د دوهم صدراعظم شاه محمود د صدارت په وخت کې ډېر انکشاف وکړ او په (۱۹۴۸ زېږدیز) کال کې د دواړو هېوادونو د سفیرانو په تبادله کولو موافقه وشوه او محمد نعیم خان په متحده ایالاتو کې د افغانستان سفیر وټاکل شو او ایلي ایل پلامر په کابل کې د امریکا د سفیر په حیث وټاکل شو.

پوځي او نظامي اړیکې: د افغانستان سره د امریکا نظامي او پوځي اړیکې د محمد ظاهر شاه د سلطنت تر پایه پورې ترټولو اړیکو سړې وې، امریکا په دې ټول دوران کې هیڅ وخت د پوځي همکاري د وسلو او حربي وسایلو په اړه د افغانستان د دولت او دولتي چارواکو غوښتنو ته مثبت جواب ونه وایه او ددې سړو اړیکو علت د پښتونستان د مسئلې پر سر د پاکستان سره اختلافؤ او د افغانستان د چارواکو په وینا امریکا همیش په بې انصافۍ سره د پاکستان طرف نیولی او علت یې داؤ چې امریکا افغانستان د شوروي په لمن کې سقوط ګڼي او د افغانستان چارواکي بالخصوص داؤد خان یې د شوروي طرفدار ګاڼه او دبلې خوا امریکا چې په سیمه کې کوم ستراتیژیک اهداف لري هغه اهداف د پاکستان سره په ښو اړیکو ترسره کېږي بناءً امریکا خپل دوست هېواد پاکستان هېڅکله د افغانستان یا کوم بل هېواد په خاطر نه خپه کوي. او د افغانستان چارواکو لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد ظاهرشاه، شاه محمود خان، داؤد خان او نورو چې کله هم د وسلو او پوځي برخو کې کومک غوښته نو امریکایې چارواکو به پرې خندل او هیڅکله یې د دوی دا غوښتنه نده منلې او دا تول د شوروي سره د طرفدارۍ او د پاکستان سره د اختلاف په خاطر.

د(۱۹۵۱ زیږدیز) کال په وروستیو کې د افغانستان د حکومت د لوړ پوړو چارواکو لکه صدراعظم شاه محمود، دفاع وزیر محمد داؤد، په امریکا کې د افغانستان سفیر محمد نعیم خان او په ملګرو ملتونو کې د افغانستان استازي عبدالحسین عزیز په ډېرو وړاندیزونو او کوښښونو سره امریکا دې ته چمتو کړه چې د افغانستان سره پوځي مرستې وکړې ولې امریکا داسې شرایط وضع کړه چې هیڅ د عملي کېدو نه وه او دا شرایط د امریکا سفیر جارج آر میریل په واسطه وړاندې شول چې په لاندې ډول ورته اشاره کوو:

۱: د افغانستان حکومت باید وسلې په نقدو پیسو او هغه هم د مال د حاصلولو څخه مخکې تسلیموي.

۲: کله چې معامله عملي بڼه غوره کړي نو د امریکا حکومت به مال یو امریکایې بندر ته وړي او افغاني لورې ته به یې سپاري او په لېږلو کې یې هیڅ ډول مرسته نه کوو.

۳: افغانستان باید د یوې اعلامیې په خپرولو سره رسمي ژمنه وکړي چې اخیستل شوې وسله به یوازې د ځای د دفاع په خاطر او په هېواد کې د کورني امنیت د تأمین په خاطر کارول کېږي نه د تعرض لپاره.

د دې شرایطو څخه یې هدف داؤ چې وسله پر افغانستان ونه پلورې.

د امریکا د بهرنیو چارو وزیر د افغانستان سفیر ته د یوې پوښتني په جواب کې ویلي و چې افغانستان ته پوځي مرستې ستونزې راولاړوي، په دې سره به چې کوم ځواک رامنځ ته کېږي مخه نیول یې ناشوني دي نو افغانستان دې د دې پر ځای چې د وسلو وړاندیز وکړي د پاکستان سره دې د پښتونستان مسئله حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بناءً د امریکا دداسې چالچند څخه معلومېږي چې امریکا هیڅکله هم دافغانستان سره په صداقت همکاري نه ده کړې، که څه هم امریکا د پوځي برخو څخه پرته په نورو برخو کې همکاري کړې ولې دومره ناچیزه ده چې په هیڅ حساب دي او هغه هم ددې لپاره چې افغانستان په دوهم نړیوال جنګ کې آلماني اتباع د خپل هېواد څخه وباسي او بې طرفي اعلان کړي چې همداسې هم وشول خود جګړې څخه وروسته چې دامریکاهدف ترسره شو هوخپله پښه یې د افغانستان څخه ټوله کړه، که چېرې دوی په علمي برخوکې همکاري کړې وي نو هدف یې ورڅخه دخپلې مفکورې راویستل و افغانستان ته او بس، که چېرې دوی زموږ سره همکاري کولای نو ښه مثال به یې نظامي او پوځي مرستې وای نوبناءً دوی هیڅکله د پاکستان په تاوان زموږ سره همکاري ته چمتو نه دي ځکه دوی په منطقه کې تر هرچا پاکستان زیات ضرورت لري.

علمي او کلتوري اړیکې: دامریکا اوافغانستان ترمنځ علمي او کلتوري اړیکې هغه وخت شروع کېږي کله چې په(۱۹۳۰ زېږدیز) کال کې امریکایي استادان افغاني زده کوونکو او محصلینو ته ددرس او تدریس او همدارنګه د لوړو زده کړو لپاره امریکا ته د هغوی داستولو لپاره د حبیبې او اماني لیسو او د کابل پوهنتون ته راغله او د همدې لسیزې په دوهمه نیمایي کې د افغاني ځوانانو زده کوونکو او محصلینولو مړنۍ ډله دخپلوزده کړو د دوام په هدف دامریکا په لور روان شول، ځېنو ددغو کسانو څخه چې د تحصیل ددورې د سرته رسولو او تخصص د حاصلولو وروسته هېواد ته راغلل نو د محمد ظاهرشاه د سلطنت په اوږدو کې لوړو مقامونو او آن تر وزارت او صدارت پورې ورسید لکه ډاکتر عبدالظاهر تر صدارت پورې، دده وروز ډاکتر عبدالقیوم د داخلي تر وزارت پورې ، موسي شفیق تر صدارت پورې او نور.

د امریکا متحده ایالات سربېره پردې چې په افغانستان کې یې د تحصیل او تخصص زمینه مساعده کړه په بېلابېلو برخو کې یې که څه هم کمې مرستې وکړې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۹۶۴ زېږدیز) کال کې یې د کابل پوهنتون او د محصلینو د لیلې کار بشپړ کړ او په(۱۹۶۵ زېږدیز) کال کې یې د حبیبې د لېسې ودانۍ جوړه کړه.
همدارنګه د کابل پوهنتون د انجینري او زراعت په پوهنځیو کې د امریکایي استادانو لخوا تدریس او په ولایاتو او ولسوالیو کې د مختلفو ښوونځیو جوړول او د هغوی لپاره د کتابونو چاپول د افغانستان د معارف سره د امریکا د مرستو څخه دي.
سردار محمد داؤد خان او د امریکا متحده ایالات:محمد داؤد خان په(۱۳۵۲ لمریز) کال د سرطان په ۲۲ نېټې د یوې سپینې کودتا په ترڅ کې د قدرت واګې ترلاسه کړل او د سلطنت د اعلانولو پرځای یې د جمهوري نظام په جوړولو پیل وکړ، په پوځ کې د محمد داؤد ملګري چې په کودتا کې یې ورسره همکاري وکړه یا د خلق دیموکراتیک ګوند پټ غړي وو او یا خو هم د چپه لاس د کمونیستو نظریاتو خاوندان او د شوروي پلویان وا او محمد داؤد خان د لومړۍ کابینې ځینې غړي هم د دغه ګوند د پرچم ډلې څخه و.
څنګه چې داؤد خان د شوروي پلوه کېڼ اړخه ګوند د کودتا په واسطه واک ته ورسید او همدارنګه د هغوی څخه یې یو شمېر خپل وزیران مقرر کړل او د بلې خوا د خپل صدارت په دوره کې یې د شوروي سره پوځي اړیکې ټینګې کړې او اوس د محمد داؤد خان واک ته رسیدل داسې فکر رامنځ ته کړ چې د شوروي د یو دښمن په توګه نور د امریکا متحده ایالات د خپلو اړیکو دروازه پر افغانستان تړي.
ولې د دې ټولو اټکلونو سره سره د محمد داؤد خان د جمهوریت په کلونو کې د افغانستان او امریکا اړیکو هغسې بڼه غوره نکړه لکه څنګه چې یې اټکل کېده،
په(۱۹۷۴ زېږدیز) کال کې د امریکا د بهرنیو چارو وزیر هنري کېسنجر افغانستان ته راغی او د محمد داؤد خان او نعیم خان له خوا یې تود هرکلی وشو او د امریکا د بهرنیو چارو وزیر هم د دوی سره په علاقمندۍ خبرې وکړې او افغانستان ته یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیاتو اقتصادي مرستو په اړه خبرې وکړي او د خبرو په ترڅ کې یې هغوی ته توصیه وکړه چې د پاکستان سره خپل روابط ښه کړي او محمد داؤد خان هم د خپل پخواني دریځ په خلاف ډاډ ورکړ چې هېوادیې اوس چمتو دی چې د یو دوست هېواد په منځګړیتوب د خبرو دلارې څخه د پښتونستان مسئله حل کړي.[۱]
په(۱۹۷۷ زېږدیز)کال د جولاي په ۲۹ کله چې د افغانستان نوي سفیر عبدالواحد د امریکا جمهور ریس جیمز ایرل کارتر ته خپل باورلیک وړاندې کړ نو کارټر هغه ته وویل: امریکا ستاسې نوی اساسي قانون په مینه تعقیب کړی دی او موږ د هغه چانس څخه چې بشرحقوقو ته مو پکښې ورکړی دی خبر یو ،همدرانګه موږ پوره خبرتیا لرو چې جمهور ریس داؤد هوډمن دی چې د افغانستان د خلکو اقتصادي سطحه لوړه کړي او موږ چمتو یو چې په دې برخه کې مرسته وکړو.
په(۱۹۷۶ زېږدیز)کال کې ذوالفقارعلي بوټو کابل ته راغی اودواړوخواوو ترمنځ تودې خبرې وشوې او همدارنګه د خبرو د دوام او د ستونزو په حل هم موافقه وشوه او داؤد د ذوالفقارعلي بوټو بلنه پاکستان ته ومنله او داؤد خان ورته وویل چې خپلو پاکستاني وروڼو ته ستاسې او ستاسې د ملګرو په واسطه ډاډ ورکوم چې د افغانستان ملت د پاکستان د ملت سره د وروړګلوی او دوستی. نه پرته بله هیڅ کومه هیله نلري.کابل ته د ذوالفقارعلي بوټو د راتګ څخه دوه میاشتې وروسته محمد داؤد خان پاکستان ته سفر وکړ، په پاکستان کې تود هرکلی وشو ، د پاکستان سره د محمد داؤد خان د اړیکو پراختیا د امریکا لپاره په زړه پورې وه.
محمد داؤد خان چې په(۱۹۷۴ زېږدیز)کال کې د اساسي قانون د تصویب څخه وروسته دلویې جرګې د خوا د منتخب جمهور ریس په توګه وټاکل شو ، نود بهرنیو مرستو دلاسته راوړلولپاره یې په نوي نظر لا زیاتې هڅې پیل کړې او د هغه په نوي نظر کې په بهرني سیاست کې د پاکستان سره د اړیکو ښه کول، د امریکا د متحده ایالاتو ، اروپایې هېوادونو او هغوی ته نژدې اسلامي هېوادونو ته مخه

امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمداکرم اندیشمند لیکنه.صفحه۱۹۰[۱]

(c) ketabton.com: The Digital Library

کول وه، خودا سياست د شوروي سره د اړيکو د قطع کولو په مانا نه ؤ بلکې داؤد خان غوښتل چې په خارجي سياست کې يو تعادل راولي چې تردغه وخته پورې يې د شوروي پرمرستو يوا ړخيزه تکيه کړې وه او غوښتل يې چې د دوا ړو بلاکونو څخه د خپل اووه کلن پلان د پروګرامونو د بشپړولو په هدف پرېماني مرستې لاسته راوړي.
داؤد خان خپل لومړنی سفر شوروي ته وکړ، دا سفر د دې ښکارندوی ؤ چې داؤد اوس هم د مسکو سره د نژدې روابطو په درلودلو مکلف دی خو په دې سفر کې داسې حالت رامنځ ته شو چې د خبرو فضاء يې خرابه کړه او د شوروي سره د اړيکو راتلونکې يې شکمنه او په تياره کې واچول، د خبرو په جريان کې د برژنيف له خوا يوه ګيله په ډېره سخته لهجه او د نيو کې په بڼه چې تږول ناست خلک يې حيران کړل په داسې ډول داؤد خان ته وشول چې د شوروي اتحاد د پولو په نژدې سيمو کې ولې لويديځ کارګران او متخصصين په چارو بوخت دي؟ داؤد خان بې له کوم ځنډه جواب ورکړ: موږ به هيڅکله دا حق تاسې ته درنکړو ترڅو موږ ته امر وکړي چې په څه شکل د خپل هېواد چارې پرمخ بوځو، يا دا چې څوک په افغانستان کې استخدام کړو او يا دا چې څه ډول او چېرته بهرني متخصصين په دنده وګمارو، دا د افغانستان د دولت په صلاحيت پورې اړه لري او دا صحيح ده چې افغانستان غريب خو په خپلو کړنو او هوډ کې به ازاد وي.
کله چې يې خپلې خبرې پای ته ورسولې بې له ځنډه د خبرو د ميز څخه راپاڅيد او د خپلو ملګرو سره د کوټې څخه را روان شو، برژنيف او نور په ډېره چټکۍ سره په افغاني پلاوي پسې راپورته شول، خو يوائې د وحيد عبدالله په ټينګار سره داؤد خان دومره ودريد چې د شوروي د طرف د پلاوي سره يې خدای پاماني وکړه.
ښايي داؤد خان د برژنيف سره د دې تاوتريخوالي څخه وروسته په دې فکر کې شوی وي چې د شوروي سره خپلې اړيکې پای ته ورسوي او بيا به يې غوښتل چې د دې ډول تصميم او سياست د خپلولو په اړه امريکا ته د خپل سفر په ترڅ کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

امریکا یې چارواکو سره ورغبرګې او دا موضوع ورسره مطرح کړي، خو په(۱۹۷۸ زیږدیز) کال کې چې داؤد خان امریکا ته د هغوی په بلنه سفر درلود ، ددې سفر څخه مخکې په(۱۹۷۸ زیږدیز) کال په اپریل کې د شوروي پلوه کمونیستي ګوند (خلق دیموکراتیک) لخوا د کورنۍ سره یو ځای شهید شو. دا چې ایا امریکایانو به دده سره په خلاص مټ کومک کړی وای تر څو افغانستان د شوروي څخه نجات پیدا کړی وای؟ جواب یې منفي دی، ځکه امریکایانو هر ډول سیاست په افغانستان کې د خپلو ګټو او اهدافو په خاطر ؤ خو افغانستان په هغه وخت کې د هغو ټولو درنو مصارفو د تأدیه کولو توان نه درلود او د بلې خوا د امریکا متحده ایالاتو لا پخوا افغانستان د شوروي په نفوذ کې شمېرلی ؤ او ددې نفوذ څخه د افغانستان د ایستلو هڅې د امریکا د ګټو سره سمون نه درلود.

سردار محمد داؤد خان یو داسې واکمن ؤ چې د افغانستان د ترقۍ او پرمختګ سره یې مینه لرله خو ده دا پرمختګ او ترقي تر خپلې مشرۍ لاندې غوښته چې داؤد په عین حال کې یو مطلق العنانه ، دیکتاتور ، حساساتي ، کینه کښ او د رنګ په رنګ مزاج خاوند ؤ ، داؤد په خپل سیاست کې په بې ثباتي ، ناڅاپي بدلون او پرته د کوم فکر څخه عمل کاوه، په داسې حال کې چې د پاکستان سره یې د پښتونستان د مسئلې او د ډیورنډ د کرښې پر سر خبرې تر جګړې او پوځي ټکره ورسیدلې خو د خپلې واکمنۍ په پای کې پاکستان ته ولاړ او د هغه هېواد سره یې د دوستۍ او ورور ګلوۍ خبرې شروع کړې.

په افغانستان کې د(۱۹۷۸ زیږدیز)کال د اپریل کودتا د امریکا لپاره کومه ناڅاپي پېښه نه وه ځکه امریکا د افغانستان او شوروي د نږدې پوځي اړیکو او د افغانستان په پوځ کې د ورځ په ورځ زیاتیدونکي نفوذ څخه باخبره وه.

دامریکا دملي امنیت اداری په(۱۹۵۱ زیږدیز) کال کې یو رپوټ نشر کړ، په رپوټ کې ویل شوي و چې کرملین وایې دافغانستان نیول اسانه دي او دیرغل په وړاندې دافغانانو اراده دومره مهمه نه ده خو کېدای شي چې د برید په صورت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځیني قبایل په ځانګړي توګه پښتانه قومونه خپل مقاومت ته دوام ورکړي، نو امریکا هم د افغانستان سره خپلې اړیکې حساسې کړلې ترڅو د شوروي د مخ په زیاتیدنکي نفوذ مخه ونیسي. او امریکا د شوروي د تیري څخه وروسته د افغانستان دحکومت سره د مناسباتو دتأمینولو څخه مخ واړاوه او خپل سفارت په کابل کې وتړي او دحکومت پرځای یې دحکومت مخالفوځواکونوته پام واړاوه اوهمدارنګه دخلق دیموکراتیک حکومت یې تر فشار لاندې راوست.د شوروي د پوځي تیري وروسته امریکا دافغانستان د بهرنیو چارو د وزارت هیڅ ډول غوښتنو ته اهمیت نه ورکاوه حتی د افغانستان د حکومت سره دخبرو داړتیا پر وخت یې ددې حکومت پرځای د شوروي د حکومت سره تماس نیوه.

د(۱۹۸۰ زیږدیز)کال دجنوري په ۹ په واشنګټن کې د سنا په مجلس کې چې د سي.آي.اي استازي هم موجود و موضوع مطرح شوه چې په افغانستان کې د سي.آی.اي پټې ملیشي باید خپل فعالیتونه شروع کړي، چې ددې سره سناتورانو هم مخالفت نه درلوداوبالاخره دا موضوع سپینې ماڼۍ ته ولاړه او جمهور ریس هم په افغانستان کې د عملیاتو په کولو خپل فرمان صادرکړاوداهغه سیاست ؤ چې دجمهور ریس دملي امنیت په چارو کې سلاکار برژنسکي مخکې له مخکې پیشبیني کړې ؤ،اوورانده یې کړی ؤ چې په افغانستان کې باید د ېر ژر او که په هره طریقه وي باید د شوروي د نفوذ دمخه ونیول شي، زبیګنیو برژنسکي دامریکا په سیاست کې یو د هغو اشخاصو څخه ؤ چې دکمونیزم اوشوروي سرسخته مخالف ګڼل کېده اوامریکا په بهرني سیاست کې په خاص ډول دافغانستان په اړه یې فعال او غوره رول ولوباوه. برژنسکي په پولېنډ کې زیږیدلی او دخپلې ځوانۍ دوره یې په جرمني او فرانسې کې تېره کړې ده او په سیاسي علومو کې ډاکتري د امریکا دهارورډ دپوهنتون څخه واخیستله اود امریکا تابعیت یې ترلاسه کړ، نوموړي د خلق دیموکراتیک د ګوند سره داړیکو په درلودلو مخالف ؤ او همیش به یې ویل چې په موجوده حکومت باید فشار

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړل شي او په مقابل کې يې د حکومت د مخالفينو سره مرستې وشي ترڅو موجوده حکومت سقوط وکړي او د تودو اوبو او په منځني ختيځ کې د انرژي د زېرمو په وړاندې بايد د شوروي مخه ونيول شي او په افغانستان کې ورسره مقاومت وشي، او دده نظرياتو هغه وخت نور هم عملي بڼه غوره کړه چې په افغانستان کې د خلق ديموکراتيک ګوند لخوا د خلکو ځپل او زورول زيات شول او په مقابل کې د خلکو مخالفت د حکومت په وړاندې پراخه شو او کله چې په(۱۹۷۸ زېږديز) کال د ډسمبر په پنځمه د کابل او مسکو ترمنځ د دوستۍ تړون لاسليک شو او د شوروي پوځي مداخلې ته يې لاره جوړوله نور نو امريکا د بهرنيو چارو دوزارت نظرياتو خپل ځای د برژنسکي نظرياتو ته خالي کړ او دده د نظرياتو تطبيق شروع شو او نور نو د برژنسکي نظرياتو د امريکا د بهرني سياست شکل پيدا کړ.[1]

د امريکا استخباراتي سياست د نورو متحده اسلامي او غيرا سلامي دولتونو او سازمانونو د استخباراتي او جاسوسي سياستونو په ځانګړي ډول د پاکستان او سعودي عربستان د سياستونو سره په ګډه عملي شو، که څه هم په افغانستان کې د شوروي په خلاف مرستې د سي.آي.اي لخوا په پټ ډول ورکول کېدلې خو دد غو مرستو څخه د ګټې اخيستلو او د هغې دويشلو واک د پاکستان سره ؤ او پاکستان دې خطر ته غاړه ايښودل د يو ډېر غټ مصلحت په خاطر کړی ؤ او هغه د اسلام او افغانستان په خاطر نه بلکې په دې کلنو کې د پاکستان اټومي پروګرام ډېر مخکې ولاړ او بالاخره د اتيايمي ليسزي په پای کې په يو اټومي ځواک بدل شو په داسې حال کې چې د شوروي د يرغل څخه مخکې په پاکستان باندې امريکا خپلې مرستې په دې خاطر بندي کړې چې اټومي پروژه يې پوځي اهداف لري خو امريکا وروسته نه يوازې دا چې د پاکستان د اټومي پروګرام په هکله پټه خوله شول بلکې

[1] امريکا په افغانستان کې، دښاغلي محمد اکرم انديشمند ليکنه.صفحه ۱۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورې زیاتې پوځي مرستې چې پر مختللي ټانګونه، ایف ۱۲ جیټ جنګي الوتکې او نور شامل وه ورسره وکړي.[٨]

امریکا هم دافغانستان دجګړې پر سر د پاکستان سره د معاملې د لارې غوښتل چې خپل ځانګړي اهداف لاسته راوړي د شوروي لپاره دافغانستان جګړه د ویتنام جګړه جوړول، دپاکستان په خاوره کې د پوځي تاسېساتو نصبول ترڅو په منځني ختیځ کې دشوروي دتوغندیو مخه ونیسي ددغواهدافو بنسټیز ټکي و ، دایران د شاهي نظام ترنسکورولو مخکې امریکا ایران انتخاب کړی ؤ خو په ایران کې د امریکا ضد حکومت منځته راتګ او پر افغانستان د شوروي یرغل پاکستان ته زرین چانس په لاس ورکړ.

د(۱۹۸۰ زېږدیز) کال د فبروري په دریمه نېټه برژنسکي په خیبر کې د پاکستان او افغانستان ترمنځ یوې پوځي سرحدي اډې ته راغی او جنرال ضیاء الحق سره یې خبرې اترې وکړې، ضیاء الحق غوښتنه کوله چې هغه پیسې او وسلې چې امریکا یې مجاهدینو ته استوي باید ددوی په اختیار کې ورکړل شي اودا امتیاز هم بالاخره ورکړل شو او جنرال ضیاء الحق هم ددې پروګرام لپاره د آي.ایس آي ریس جنرال اختر عبدالرحمن وټاکه او د اي.ایس.آي ریس هم دنورو غوښتنو څخه علاوه لاندې غوښتنې امریکایې چارواکو ته یادې کړې چې امریکایې چارواکو هم ټولې ورسره ومنلې:

۱: هیڅ امریکایې اجازه نلري چې د پاکستان د خاورې څخه افغانستان ته داخل شي.

۲: وسله یوازې د آي.آیس.آي د افسرانو په واسطه ویشل کېږي.

۳: مجاهدینو ته پوځي روزنه د آي.آیس.آي په کمپونو کې د دوی د افسرانو په واسطه د افغانستان د پولې په اوږدو کې ورکول کېږي.

۴: د سي.آي.اي افسران مجاهدینو ته د روزنې ورکولو حق نلري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵: د نوو وسلو د سېستم د پېژندنې لپاره به د سي.آي.آي افسران[۹] د آي.آیس.آي ښوونکو ته روزنه ورکوي.
نو رنو آي.آيس.آي چې څنګه غوښتل دامریکاباد راوړي پیسې او وسلې یې به یې وېشلې، د آي.آیس.آي د افغاني برخې ریس په پېښور کې په مېشتو افغان مجاهدینو وسلې او مهمات وېشل او هغه تخصیص چې په کال(۱۹۸۷ زېږدیز) کې مجاهدینو ته ورکول کېده په لاندې ډول ؤ: ګلبدین حکمتیار ته ۲۰٪ ، رباني ته ۱۸٪ ، سیاف ته ۱۷٪ ، خالص ته ٪ ۱۵ ، محمد نبي ته ٪ ۱۵ ګیلاني ته ٪ ۱۱ او مجددي ته ٪ ۵ .
دامریکا سیاست د جیمي کارټر وروسته د رونالډ ریګن په راتګ سره نوي پړاو ته داخل شو او په دې پړاو کې په افغانستان کې شوروي ته د ګوزار ورکولو او دجګړې د زور اخیستلو په هدف دزیاتو پیسو او وسلو لمنه پراخه شو ، د کارټر په وخت کې دامریکا دا سیاست په ډېر احتیاط مخکې روان ؤ او یوازې برژنسکي ؤ چې په شوق او جدیت سره یې دمجاهدینو سره مرستې کولې اودامریکا دبهرنیو چارو وزیر سایرس وانس دده د نظریاتو سره موافق نه ؤ ځکه هغه د(۱۹۷۸ زېږدیز) کال د اپرېل کودتا کې د شوروي لاس داخل نه بلي.خو کله چې ریګن د امریکاجمهور ریس شونو د شوروي امپراتوري یې د شیطان امپراتوري وبلله او د مجاهدینو سره د زیاتو مرستو ډګر ته راووتو ، په(۱۹۸۰ زېږدیز)کال کې د کارټر په وخت کې مرستې ۳۰ میلونه ډالره وي په داسې حال کې چې په(۱۹۸۵ زېږدیز) کال کې مرستې ۲۸۰ میلونه ډالره وي او په دې کچې او یا ددې څخه زیاتې سعودي عربستان هم ورکولې او په پای کې خو سپین چکونه ورکول کېدل چې څو مره پیسې مو پکار وي اخیستلای یې شي او په(۱۹۸۷ زېږدیز)کال کې د مجاهدینو لپاره ۶۲۰ میلون ډالره مرسته ځانګړې شوه ،او د(۱۹۹۱ زېږدیز)کال په پای کې چې کمونیستي حکومت سقوط وکړ او د سي.آي.آي د پټو عملیاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانوني صلاحيت هم پاى ته ورسيد د پنځو مليارد ډالرو مرسته شوې وه.[۱] چې د دې مثلث اصلي كاركوونكي چې عملاً بوخت وه د نورو څخه علاوه د آي.آيس.آي ريس جنرال اختر عبدالرحمن، د سي.آي.آي ريس ويليام كېسي او د سعودي عربستان د استخباراتي اداري ريس شهزاده تركي الفيصل وه.

د امريكا متحده ايالات او حامد كرزى: نوموړي په (۲۰۰۱ زېږديز) كال د سپتمبر په ورستيو كې د طالبانو پر خلاف د خلكو د راپارولو لپاره كندهار او اورزګان ولايتونو ته ولاړ، خو مخكې له دې چې د طالبانو لخوا د يوې كلابندى په ترڅ كې ونيول شي، د امريكايي چورلكو په واسطه نجات وركړ شو او كوټې ته واستول شو. په دوهم ځل كله چې د امريكا د هوايي بمباريو سره سم د امريكايي سرتېرو د يوې ټولې سره د اورزګان ولايت ته ولاړ بيا د طالبانو د يوې پنځه سوه كسيزې ډلې تربريد لاندې راغى په دې وخت كې امريكايي ځانګړو ځواكونو د هوايي بمباريې غوښتنه وكړه چې د ابمونه په ترينكوټ كې حامد كرزي ته نژدې په دوه سوه مترۍ كې هم وغورځول شول، د غو عملياتو د طالبانو د ځواكونو ملا ماته كړه او ډېر ژر كندهار سقوط وكړ.

حامد كرزي د پوپلزيو د قبيلې څخه دى او د كندهار د كرز د سيمې او سيدونكى دى، پلار يې عبدالاحد كرزى د ظاهرشاه په وخت كې د پارلمان وكيل او د پوپلزيو د قبيلې مشر ؤ چې د (۱۹۹۹ زېږديز) كال په جولاي كې د پاكستان د كوټې په ښار كې ووژل شو، حامد كرزي د ماسټري تر كچې پورې خپلې زده كړې د هندوستان د هماچل پرديش په پوهنتون كې سرته رسولې دي او د شوروي پر ضد د جهاد په وخت كې د ملي نجات د تنظيم غړيتوب يې درلود او د مجاهدينو په حكومت كې د څه وخت لپاره د بهرنيو چارو په وزارت كې سياسي معين ؤ خو وروسته بيرته په (۱۳۷۲ المريز) كال كې كوټې ته ولاړ او وروسته كله چې طالبان را پيدا شول نو ده اړيكې ورسره درلودې خصوصاً د طالبانو د بهرنيو چارو د وزير ملا محمد غوث

---

[۱] امريكا په افغانستان كي، د ښاغلي محمد اكرم انديشمند ليكنه. صفحه ۲۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره او د هغوی سره یې ځینې مالي مرستې هم کولې خو کله چې په(۱۹۹۹ زیږدیز) کال کې یې پلار عبدالاحد کرزی ووژل شو او پر طالبانو تاوان شو نو د طالبانو سره یې اړیکې قطع کړې او په مقابل کې یې خپل سیاسي فعالیتونه تیز کړل او د امریکا سره یې اړیکې قایمې کړې، کرزی وایي چې زه به هره هفته یو ځل اسلام اباد ته تلم او د امریکایانو ،انګلیسانو ، جرمنیانو ،فرانسویانو او ایټالویانو سره به مې کتل او ورته ویل به مې چې د افغانستان خلک د طالبانو په خلاف پاڅون ته چمتو دي خو هغوی زما په خبرو باور نه کولو.[1]

د(۲۰۰۱ زیږدیز)کال د سپټمبر یوولسمې د طالبانو په اړه د امریکایانو په سیاست کې تغیر راوست، امریکایانو لومړی غوښتل چې د طالبانو په رهبري کې تغیر راولې او که داسې ونه شي نو رژیم به د منځه وړي، د دې پلان د تطبیق کولو لپاره یې د طالبانو په عوض د پښتنو ځای ناستو په توګه قومندان عبدالحق او حامد کرزي ملاتړ شروع کړ ولې قومندان عبدالحق ډېر ژر په دې لاره کې خپل سر بایلود او کرزی د امریکایانو د یوازېني انتخاب په توګه پاته شو او دبن په غونډه کې د زلمي خلیلزاد د هڅو په نتیجه کې د موقتې اداري د ریاست مقام ته ورسید.

محمد قسیم فهیم وایي: چې ما ته له بن څخه څو ځله سید مخدوم رهین او ډاکتر عبدالرحمن ټلیفون چې د موقتې اداري د ریاست لپاره عبدالستار سیرت ومني او حامد کرزی رد کړي ، زه رباني او سیاف ته ورغلم چې سیرت ومنو او که یا؟ خو استاد سیاف د سیرت په هکله مخالفت وښود او میز ته یې ډب ورکړ چې سیرت خاین دی،هغه ونه منئ همدارنګه زلمي خلیلزاد هم راته ټلیفون کاوه چې د سیرت پر ځای د موقتې اداري لپاره حامد کرزی ومني ترڅو د پښتو او فارسي ستونزه رامنځ ته نه شي.

---

[1] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمداکرم اندیشمند لیکنه.صفحه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرزي د(۲۰۰۱ زیږدیز) کال د ډسمبر په ۲۲ نېټه او د(۱۳۸۰لمریز) کال د قوس د میاشتې په ۲۲ نېټه کابل ته راغی او یوه هفته وروسته یې د برهان الدین رباني څخه واک ترلاسه کړ او د بن د موافقې سره سم د شپږو میاشتو لپاره د بېړنۍ جرګې تر جوړېدو پورې د موقتې اداري رییس شو، د واک د لېږد او د موقتې ادارې د رییس په حیث د حامد کرزي د انتخابېدلو څخه وروسته امریکا په کابل کې خپل سفارت خلاص کړ او په واشنګټن کې د افغانستان سفارت هم په(۲۰۰۳ زیږدیز) کال کې پرانیستل شو او هارون آمین د شارژدافیر او وروسته بیا اسحق شهریار او بیا سید طیب جواد او بالاخره اوس اکلیل حکیمي په امریکا کې د افغانستان د سفیرانو په حیث وټاکل شول.

کرزي د(۲۰۰۲ زیږدیز) کال د جنورې په ۲۷ نېټه خپل لومړنی رسمي سفر امریکا ته وکړ او په نیویارک کې د یو مطبوعاتي کنفرانس په ترڅ کې یې د ملګرو ملتونو د سرمنشي کوفي عنان سره په ګډه بېړنۍ لویې جرګې د جوړولو لپاره د یو ۱۹ کسیزه کمېسون اعلان وکړ، حامد کرزي د موقتې اداري د شپږ میاشتني ریاست څخه وروسته په بېړنۍ لویې جرګې کې چې د(۲۰۰۲ زیږدیز) کال په جون او د(۱۳۸۱لمریز) کال کې جوړه شوې وه او پخواني پاچا ظاهرشاه پرانیستله د دوهم ځل لپاره د انتقالي دورې د رییس په توګه د بل یو نیم کال لپاره وټاکل شو.[۲۱]

---

[۱] امریکا په افغانستان کې، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۲۲۰

[۲] کولای شي د امریکا او افغانستان په اړیکوزیات معلومات(افغانستان د دښمنانو لومې رسوا کیږي)نومې کتاب کې چې ښاغلي شاه محمود حصین لیکلی، همداشان (لس کلنه ډیموکراسي او د افغانانو سیاسي بې وسي) په نوم کتابونه وګورئ همدارنګه په افغانستان د امریکا د استخباراتو په اړه نورمعلومات د(د سي ای ای پټې جګړې له ویتنامه ترافغانستانه) دښاغلي محمدزبیر شفیقي لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

په افغانستان کې د بهرنيو هېوادونو لاسوهنې

دافغانستان په اړه دپاکستان دريځ

داخوټولو ته جوته ده چې زموږ ګاونډی ورور هېواد پاکستان کله؟ څنګه؟ او په سیمه کې دکومو، کوموا هدافو دترلاسه کولو په غرض جوړ کړای شو؟

کله چې انګريزان دهند دنيمې وچې پرېښودو اړکړای شول، نو په سیمه کې يې خپلو سياسي اهدافو ته درسېدو په خاطر يو نوی هېواد دپاکستان په نوم رامنځته کړ او دخپل شيطاني سياست له مخې يې دهند او پاکستان ترمنځ دکشمير او د افغانستان او پاکستان ترمنځ د ډيورنډ متنازع مسايل ترشا پرېښودل، ترڅو هر وخت او به خړې وي او په اسانۍ په کې ماهيان ونيول شي.

پاکستان دخپل پيدا ايښت له لومړۍ ورځې هلته دهند او دلته له افغانستان سره خپلې زړې دښمنۍ ته يونوی، مګرخطرناک شکل ورکړی دی. ددواړو هېوادونو پرخلاف يې نااعلانه جنګ پيل کړی او هره ورځ زموږ دبې ګناه هېوادوالو کورونه ورانېږي، بې دفاع خلک په کې وژل کېږي او په دې توګه زموږ دهېواد په بربادۍ کې دخپلې آبادۍ کرغېړن پلانونه عملي کوي چې مثالونه يې د سرپه سترګو مشاهده کوو.

نن زموږ يونالوستی او ساده سړی هم په دې حقيقت پوهېږي چې پاکستان له افغانستان سره دوستي او وروروليي نه غواړي، بلکې غواړي دافغانستان دپنځه زره کلونو ملي افتخارات دتاريخ دکندې ته وغورځوي.

بايد داخبره هم واضحه کړو چې دپاکستان مومن او غيرتي ولسونه زموږ ورونه دي او ورونه به وي، خود پاکستان حکومتي چاروا کي او استخباراتي اداره، هېڅکله هم زموږ ربښتيني او واقعي ورونه نشي کېدلای ځکه چې هغوی پخپل هېواد کې پرخپلو ورونو هم ترحم ونه کړاو دالقاعدې په نامه يې دباجوړ، سوات او وزيرستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې ګناه مسلمانان په امریکایي ډالرو وپلورل او بیایې د امریکې د ډرون حملو ښکار وګرځول.
دا به یو عارفانه تجاهل وي چې خپل دښمن ته ورورولي او دا به نهایي ساده ګي وي چې نور هم په خپل قسم خوړلي دښمن باور وکړو. زموږ ولس مشر ښاغلي کرزي هم دیوه نېک نیت له مخې پاکستان ته د (ورور هېواد) خطاب کوي او کله بیا ورته دښمن هم وایې. زموږ پاک زړي هېوادوال هم دیوه سپېڅلي نیت پر اساس، غواړي چې پاکستان یې رښتیني او واقعي دوست شي او پاکستان ته هم په خپل ګاونډ کې دیو (دوست هېواد) ضرورت دی، خو پاکستان دافغانانو سره دهابېل او قابېل د ورورولۍ لوبه پیل کړې ده او غواړي چې دې لوبې ته دوام ورکړي.
پاکستان هڅه کوي چې افغانستان خپله پنځمه صوبه وګرځوي او ددې کرغېړن پلان دعملي کولو په خاطر په افغانستان کې روزل شوي ایجنټان هم لري چې د (ISI) بدنامه اداره یې ترشاه ولاړه ده او دهغوی تمویل او تجهیز په غاړه لري. ترڅو پورې چې په هېواد کې ملي او اسلامي ارزښتونو ته وفادار او دملي ګټو واقعي ساتونکي مشران او کشران راټول نه شي او دې خونړۍ مسئلې ته دحل یوه کوټلې لاره ونه سنجوي، نو زموږ سر، مال او ناموس به د تل لپاره دخطر سره مخامخ وي او داور اووینې دا ډرامه به جریان لري.
دا یوه مشهوره خبره ده چې د پاکستان د مسلم لیګ (ن) ګروپ مشر، نوازشریف دخپل یوه انتخاباتي کمپاین پرمهال خپل یوه پیپلې سیال ته پېغور ورکړ چې ((تم نے بنګال دیا اور هم نے افغانستان لیا))زمونږ دورورولۍ دروغجن دعوه دار خپل سیال ته داهم ویلي وو چې ((ما دافغانستان دوه سوه کلنه اردو له منځه یوړه، تا پاکستان ته کوم خدمت کړی دی؟))
د دروغجن دا خبره رښتیا ده چې زموږ دوه سوه کلنه اردو یې دړې وړې کړه، خو پر افغانستان دقبضې خوبونه به ورته ګران تمام شي او هغه اوریې چې زموږ په کور لګولی، خپل کور به یې هم په کې غرغنډه کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

یو پاکستان الاصله امریکایي، چې د نیویارک ټایمز لپاره لیکنې کوي وايي: ((مادنړۍ بېلابېل ملتونه ولېدل او دې نتیجې ته ورسېدم چې له پښتنو (افغانانو) پرته، که په هربل قوم کې کومه شخړه رامنځ ته شي، نو یوه خوا فاتحه او بل خوا یې مفتوحه شي، خو که په پښتنو کې داعمل تکرار شي نو یوه ډله فاتحه او بله مغروره شي مغروره ډله ترهغې په قرارنه کښېني، چې ترڅو یې له مقابل لورې خپل کسات نه وي اخیستی)).

نوموړی وايي: چې دا خبره مې دیوې مرکې په ترڅ کې جنرال ضیاءالحق ته وکړه. اوزیاته مې کړه چې: ((د افغانستان مسئله په جنګ او تشدد نه حل کېږي، باید دامن لپاره یو سوله ایز اقدام وشي تاسې خو په خپل هېواد کې هم هغه ډول نظام نه غواړئ، کوم چې په افغانستان کې یې راوستل غواړئ؟نو په سیمه کې د دې ویرانۍ او بربادۍ څه هدف دی؟))

نوموړی لیکي چې ضیاءالحق ځواب راکړ چې پدې اړه جنرال اخترعبدالرحمن وپوښته.کله چې مې هغه ته هم دا خبره وکړه، نو ویې ویل: ((موږ ته د (STRATEGIC DEPTH) عسکري ژورتیا ضرورت دی. زموږ هوایي جنګي جهازونه له اګرې وړاندې نشي تللای او د هند له هوایي ځواکونو زموږ یوه هوایي اډه هم په امن کې نه ده.)) ماویل: ښه، خبره د افغانستان د قبضه کولو ده..؟

له پورتنیو اظهاراتو زموږ هېوادوال څه ډول قضاوت کوي؟آیا پاکستان دافغانستان خواخوږی او واقعي ورور هېواد کېدای شي؟ نه، هېڅکله نه ![1]

د پاکستان سیاسي موخې او لاس وهنې

په افغانستان کې د پاکستان د سیاسي موخو او له افغاني تنظیمونو سره د جنرال ضیاء الحق د حکومت د چلند په اړه د پاکستان دآي اس آي (ISI) داداري د مشرتابه یوه غړي، ډګروال محمد یوسف د(خوګ تلک)ترعنوان لاندې یو کتاب

[1] للمه مجله ، دجرار ادبي ، کلتوري او ټولنیزې ټولنې میاشتنۍ خپرونه ۱۳۹۰قوس څلورمه ګڼه. م ۴،۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکلى دى، پدې کتاب کې ليکوال هڅه کړې ده چې له يوې خوا د روسانو پرضد د افغانانو دجهاد په وياړنويو اڅې ځان او پاکستان وويا ړي ، اوبلې خوا يې تره بره حده پورې يې د پاکستان سياسي اغراض چې دلوڅولو وړ وو ،لوڅ کړي دي.

دافغانستان غميزه دپاکستان دمارشل لازيم لپاره يوه (غيبي تخفه) وه، زمونږ پرهېواد دشوروي دسره لښکر يرغل دهغه هېواد مشرانو ته دا ښه فرصت ورپه برخه کړ چې له يوې خوا له افغانانو څخه دتاريخي بدل اخيستلو او له بلې خوا دخپل هېواد دخوا ړخيزوبحرانونو دلرې کولو په لورپه افغانستان کې خپله لاس وهنه دمرحوم محمد داودخان دجمهوريت په زمانه کې پيل کړې وه، ګړندۍ کاندي که څه هم چې دا لاس وهنه په ظاهر کې دافغانانو سره داسلامي خواخوږي په نوم روانه وه ،خو په حقيقت کې دهغې شاته پټې تاريخې سياسي موخې پرتې وي، پدې کې شک نشته دډيورنډ لاين هاخوا ته ميلونونه افغانان مهاجرين پراته وو اودپاکستان حکومت ورسره ترخپله وسه پورې بشري مرستې کولې او افغانانو پرکوردکمونيزم اوورپسي بيارو سانو درالويدلي تندرسره په مقابله کې افغانان دخپلو ګاونډيو مرستوته احتياج ووخو پاکستان افغانانوته ددې مرستو ورکولو په عوض کې دخپلو موخو دترلاسه کولو په هڅه کې وو.

دجنرال ضياءالحق چې تردې دمه دګردې نړۍ لخوا دبشپړتجريد سره مخامخ و ،لومړی هدف يې دا وچې پرسياسي ځواک باندې خپلې پښې ټينګې کاندي ،ډګروال محمد يوسف چې له (۱۹۸۳-۱۹۸۷ زيږديز) کلونو پورې په ای اس ای کې دافغان جهاد لارښوونکي وو (خوک تلکه) (په ۲۰او ۲۵) مخ کې واي چې جنرال ضياء الحق دپاکستان دای اس ای دنوي ټاکل شوي رئيس جنرال اختر عبدالرحمن اونورو ورته نږدې جنرالانو سره په يوه غونډه کې دافغانستان روانه وضع وڅېړله اوجنرال اختر ته يې وويل: چې ددې لپاره چې په پاکستان او نړۍ کې خپل دريځ پياوړی کړای شم، نودوه کاله مودې ته اړتيا ده، اوددې لپاره بايد په افغانستان کې اوبه په مناسبه تودوخه ويشول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړیوال ډګرکې د پاکستان د مارشل لا ایزیم د ستونزو پر هکله ډګروال یوسف دخپل کتاب په (۲۲) مخ کې زیاتوي چې په (۱۹۷۹ زیږدیز) کال کې جنرال ضیاء الحق دخپل پخواني صدر اعظم (بوټهو) د وژلو له کبله د ټولې نړۍ له کرکې او محکومیت سره مخامخ ؤ، په پاکستان کې د ننه او له نړۍ له کرکې او محکومیت سره مخامخ ؤ، په پاکستان کې د ننه او له هغه څخه بهریې شهرت په ژوره توګه ځپل شوي ؤ، او په بشپړه توګه یې ځان تجرید سره مخامخ احساسوه، که څه هم په نارسمي توګه دیوه کمونیست زبرځواک پرضد له جهاد سره یې د ملاتړ له لارې غوښتل دلویدیځ زړه سوي ځانته راواړوي، په دې کې یې شک نه و چې امریکا به یې مرستې ته ورودانګي، دیوه کلک مسلمان په توګه نوموړی دې ته چمتوؤ، چې خپلو اسلامي ګاونډیو ته مرسته ورکړي، نوداسې لیدل کېدل چې ټول دیني، سیاسي او ستراتیژیک فکتورونه د دې کارلپاره سم وو، چې په ریښتیا سره ډېر دخوښۍ تصادف وو.

هماغه ؤ چې د دې، خوښ تصادف ترسیوري لاندې داي اس اي د ننه چې مشري یې د جنرال اخترعبدالرحمن په لاس کې وه، د افغانستان د تنظیمونو په لسګونو زره مجاهدینو د روزلو او د سلګونو زره تنه وسلو او ګولیو او نورو لویو مالي او تخنیکي امکاناتو د برابرولو لپاره په عملي کارلاس پورې شو، نوموړي جنرال چې د ضیاءالحق نږدې او خوراپیاوړی دوست وو، نوموړی د (۱۹۸۰) تر (۱۹۸۷) زیږدیز کلونو پورې د پاکستان د پوځي استخباراتوریس پاتې شو، او بیا د (۱۹۸۸) زیږدیز کال د اګست په میاشت کې له جنرال ضیاء الحق سره د هغوی د سپرلۍ په یوه پوځي الوتکه کې د چاودنې له کبله ووژل شو.

ډګروال محمد یوسف او مارک ارکېن د (خوګ تلک) په ۴۲ مخ کې وایې: چې جنرال اختر د پاکستان داردو ټولې زیرمې مخ پرشا واړولې، او له هغوی څخه یې (۳۰۳) نمبر انګریزي ټوپک او د ټانک ضد ماینونه او چینایې توغندي راویستلې و، دا ي اس اي اړوندې ادارې د شپې په تیاره کې افغانستان ته وسلې لېږدولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځېنو قوماندانانو او ځېنو تنظيمونو ته دوسلو لېږدولو دنده وروسپارل شوه، دجګړې دسمون او بهبود دلپاره د اسلاوې ليږديدي دامکان ترهغه کچې پراخه شو چې له دي لپاري څخه تر (۱۹۸۲) زېږديزکال پوري افغانستان ته په اونۍ کې زرټنه وسله ليږديدله، ډګروال يوسف ليکي چې زمونږ بنسټيزه موخه داوه چې کابل بايد دکال په دولس (۱۲) مياشتوکې دتوغنديوتربريدلاندې وي، هوايي ډګرونه اولويې لارې په تېره بياترا موسيند پورې دشمال په لويه لار او دسالنګ په تونل بريدونه هيڅ کله هم ونه دريږي.[1]

پرلويوپوځي اودولتي مرکزونوباندې دتوغنديوپربريدسربېره بايد پرلويو فابريکو دبريدلپاره هم تخريب کاروان واستول شي ،دکابل ويجاړول دجنرال اختر دپلان مرکزي هسته جوړوله، په (۱۹۸۰) زېږديزکال کې اي اس اي د مجاهدينو بېلابېلو ډلوته په زرګونوټنه وسلې او مهمات ورکړي وو ،اوپه همدې ډول په زرګونو تنه مجاهدين پاکستان ته دروزنې لپاره راتلل.

د(۱۹۸۰) او(۱۹۸۷زېږديز) کلونو ترمنځ دآي اس آي له لارې دپاکستان داردو ډلې افغانستان ته دمجاهدينو دمرستې اولارښوونې لپاره تللي، خوپه خپل واړپه افغانستان کې دپاکستا ن دنقش پرهکله دخورا اوږده بحث په ترڅ کې ښاغلي حق شناس، چې دجمعيت اسلامي دتنظيم مخورغړي وود(تحولات سياسي وجهاد افغانستان)کتا ب دلومړي ټوک په (۱۱۲) مخ کې ليکي چې پاکستان دشروع نه په تمامه مينه اومحبت په ډېره اوچته توګه دافغانستان مسئله او دروسي عسکر وويستل زمونږ دګران هېوادنه په معلومه اومعين وخت سره په دغه لاره کې ترسره کړل ،داسلامي هېوادونو سره په جدا ډول اوپه غيرعمومي غونډې کې يوازې دملل متحد ترقيادت لاندې دغه مسله ترخه کړي ،دپاکسنان حکومت چې پرله پسې کوم کوششونه کړي دي، په ځلورومادوباندې يې ډېرټينګارکړی دی.

۱- دافغانستان څخه به غير دقيداوشرط نه دروسي فوځ ويستل.

---

[1] افغانستان تر وروستي افغانه، دښاغلي غلام محمد زرموال لیکنه م ۹۷,۹۸,۹۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- په خپله دافغانستان دخلکو لخوا دنوي نظام غوره کول.
۳- په خپله خوښه اورضا سره دروسي پوځ وتل
۴- په اینده کې ضمانت ورکول او ساتل داسلامي نظام
واقعیت دادی چې افغانانو ته دپاکستان دمرستې اساسي موخه له دې سره سره چې په افغانستان کې یې دروسانو شتون نه شوزغملای، بې غرضه اوفي سبیل الله نه وه، پرافغانستان باندې دروسانو یرغل په پیل کې دافغانستان دګاونډیو په شمول دنړۍ لرې اونږدې هېوادونو هیڅ یوه هم دافکرنه کاوه چې ګوندې هغوی (روسان) دي پرشاولاړ شي، نودټولو پرېکړه داوه چې په افغانستان کې روسانو لپاره چې هرڅومره کولای شي جګړه اوږده کاندي اودپاکستان دامنیت لپاره دافغانستان سرونه په دوی کې واچوي، ډګروال محمد یوسف د(دخوګ تلک) په (۲۵) مخ کې وایې چې جنرال اختر، ضیاء الحق ته وویل چې دافغانانو مقاومت باید دشوروي په مقابل کې دپاکستان ددفاع په لومړنیو لیکوواړول شي، که هغوی پربښوول شي چې په اسانۍ سره افغانستان اشغال کړي، نوبل کاربه یې دپاکستان پرلور ممکن دبلوچستان دایالت له لبارې یولنډګام پورته کول وي.
له همدې کبله وچې دجنرال ضیاالحق رژیم، له یوې خوادپاکستان دامنیت لپاره اوله بلې خواله امریکې څخه داوږدې مودې پوځي او اقتصادي ګټو دترلاسه کولو په بدل کې دواشنګټن کړنلاره تعقیبوله اوپه افغانستان کې یې روسان داوږدې مودې نښلول غوښتل، ډګروال محمد یوسف په دې کتاب کې دغه خبره په واروار تکراوي.
زه په آي اس آي دافغان څانګې دمشرپه توګه نه یوائې ددې مسوول وم چې مجاهدین وروزم اووسله ورته تیاره کړم، بلکې په افغانستان کې دهغوی د عملیاتو پلانول هم زما په لاس کې وو، زمونږ هدف داوچې شورویانو ته افغانستان پرویتنام بدل کړو افغانستان باید په ورو وروپه اوراړول شوي وای، ډګروال یوسف وایې: چې مونږ ته د(۱۹۸۳ زېږدیز) کال په اوږدو کې اټکل لس زره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټنه وسله او ګولۍ راورسیدي او دا کچې په (۱۹۸۷) زېږديز کال کې (۲۵۰۰۰) ټنو ته ورسیده ، ددې وسلو زیاته برخه له چین ، مصر او بیا وروسته له اسرائیلو راتله او دا افغانانو د جهاد سره د جنرال ضیا الحق د حکومت د مرستو ، دویمه موخه دا وه چې د افغانستان او افغان اولس د پښنو لویدلو په نتیجه کې د ببرک کارمل په رژیم باندې د برتانوي ښکېلاک له خوخیالي او تش په نامه کښل شوې (ډیورند لاین) ددوا ړو هېوادو ترمنځ د نړیوال پولې په توګه ومني .

دا معزله چې ولې ، څنګه او له کومې لپارې پاکستان هڅه کوله چې افغانستان ناتوانه او له پښو لویدلی وساتي ډېره پیچلي نه ده ، په وچې پورې تړل شوي هېوادو په توګه افغانستان تل خپلو ګاونډیانو ته اړپاتې ؤ. د افغانستان او پاکستان د خرابو اړیکو تښتیدونکو ته پاکستان سم له واره پناه موندلو کومک وکړ((په خپله دلږ اهمیت وړ وو ، خو افغاني بنیادګرانو ته نه صرف د پاکستان د مسلمانو همخپالو حلقو کې هر کلی وویل شو ، بلکې د بهتو حکومت لخوا یې هم پذیرایې وشوه((جهادي تنظیمونه)) چې ډېر ژر یې هغې کې پرتې سیاسي ګټې بوی

کړي د بهتو تر خپل نظر لاندې پاکستاني مقاماتو د افغان منحرفینو روزلو او هغوی ته دوسلې ورکولو دنده پیل کړه پاکستانیانو به هغوی لیږل چې د افغانستان د ننه په ځایونو حملې وکړي ، چې حکومت ته مشکلات پیدا کړي د پاکستان تماس دکورنیو چارو وزارت کې د کمونیستو لپاره د بنیادګرانو خلاف د عملیاتو جواز موندلو کې اسانې راوسته ، هغې حالت نه دګټې اخستلو لپاره کمونستانو ځینې مسلمان روحانیون ونیول ، چې د هغوی خوښ نه وو ، خو هغوی یقیناً د پاکستان ایجنټان نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابېدل[1]

د پښتونستان سیمه چې له چترال څخه د هند ترسمندر پورې سند د سیند په ښي خوا د (۸۰۰) میله او تقریبا (۲) میلونو نفوسو په لرلو سره پرته او د افغانستان د خاورې طبعي برخه وه، د(۱۸۱۰) او (۱۸۲۳) زیږدیز کلونو ترمنځ هغه مهال چې افغانستان کې د محمدزیو ورونو ترمنځ کورنۍ جګړې وې.د پنجاب د سکانو حکومت،د انګلیسانو د لمسون له مخې د دې سیمې ځینې برخې د سند سیند دواړو خواوو ته ونیولې،دانګلیسانو حکومت دلاهور د مثلث تړون پوسیله د سکانو او انګلیسانو له خوا د نیول شویو سیمو په اړه دتبعید شوي شاه شجاع په رسمي ډول د دې سیمو له ادعا څخه تېرکړ.اما د افغانستان خلکو په (۱۸۴۲ زیږدیز) کال کې د شاه شجاع په وژلو او د انګلیس فوځ د له منځه وړلو او ماتې پواسطه دا تړون باطل او د هغه تول مواد یې عملاً له منځه یوړل. امیر دوست محمد خان انګلیسانو ته وخت ورکړ چې تر (۱۸۵۴)زیږدیز کال پورې د سند او بلوچستان ولایتونه ونیسي ،ځکه امیر دوست محمد خان د سک حکومت ترړنګیدو وروسته له ګجرات،ګیرات او اټک څخه شاته راغئ انګلیسانو خپل ځانونه د سکانو ځای ناستي او وارثان اعلان کړل[1]

انګلیسانو په دې سلوکلونو کې افغاني ولایتونه لومړی په مختلفو برخواونومونو لکه چترال،سوات،دیر، باجوړ بیا یې په شمال کې د مختلفو ریاستونو په نوم لکه مکران،خاران،لس بېله،پشین ډوکی تریو(شور)او د برتانوي بلوچستان په نوم ونومول او په جنوب کې یې یو محکومه سرحدي پوله د ډېری، پېښور،هزاره،اټک او ازاد سرحدلکه تېرا ،شمالي وزیرستان،جنوبي وزیرستان اوکرمې په سیمو وویشل شوي.له نوموړو سیمو سره د انګلیسانو اړیکې د مختلفو ایجنسیو پواسطه لکه ډېره جاتو ایجنسي، پېښور ایجنسي، دهزارهایجنسي، داټک ایجنسي،ملکنډ ایجنسي او چکې ایجنسي ټینګیدلې.

[1]په افغانستان کې توپان،غوث خیبري لېکنه م(۹۷۸) او (۹۷۹).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې ایجنسیوا اساسي دندې اوکړنلارې دبې اتفاقۍ پیداکول. دهرډول ټولنیزو، اقتصادي اوفرهنګي چارو پرمختک مخنیوی و. ورسره ورسره د نظامي کلاګانو اوسړکونو جوړول، دحاکمونقطواومهمولاروباندې تسلط او کنترول وو.[1]

انګلیسانو دپورتنیوهیلواوموخوته درسیدوله پاره دهرډول مقاومت مقابله کوله. پـه دې لار کـې دخلکـو وژل، د قـوي وسلـې ټوپـک، توپ اوالوتکـو داسـتعمالولو پواسطه ددې سیمې خلک لـه هرې خواکلابندکړل. ځکه دوی د ډیورنـد لـه کرښـې ورو ورو ازاد سرحد پـه لورې دسړکونودجوړولولاره ځان تـه خلاصـه کړې، ځکـه د ډیورنـدد کرښـې او برطـانوي هنـددمحکوم سـرحد تـرمنځ آزاد سـرحد پـه نـوم یـوه مستقله سیمه موجوده وه. ترډېره وخته دغه سیمه د آزادو قبایلو یـا آزاد سـرحد پـه نوم یادیده. دموجوده افغانستان او د وخت برطـانوي هنـدمنځ د نښـلونې لویـه لاره وه.

د ایران سیاسي موخې

دافغانسـتان پـه اړه دایران لاس وهنه پـه تـاریخي ډول لـه ښـکېلاک سـره پـه خـوا اود ښکېلا ک پـه ګټه عیاره شوې وه ،رضاشاه پهلوي دایـران پـه سیمه کـې دامریکـا(ژاندارم)په توګه تل پـه دې هڅه کې ؤ ،چې افغانسـتان تـر فشـار لانـدې وسـاتي، که څه هم لـه هېواد سره دهلمنداوبوله وېشـه پرتـه پـه پولوکې بلـه لویـه شخړه موجـوده نـه وه، خوپـه سـیمه کـې دتهـران چـال چلند دانګریزانواوامریکادګټوسـاتلواوپه ګاونډ کې د(ایران کلتور)دپراخولو پراصولو ولاړ و ،تهـران چې لویدیځ اوختیځ ترمنځ دسړې جګړې پـه وخت کې دبغداد سیتو او سـینتو غـړی پـاتې شوی و ،اود تاریخ پـه اوږدو کې یې سیمې ته داروپایي ښکېلاکي ځواکونو دلاسونو اوږدولو لارې چـارې برابرولـې اود هغـوی دناروا ګټوسـاتندوی و ،درضـا شـاه پهلـوي تـر نسـکوریدو وروسـته تـر ایت الله خمینـي لانـدې داسـلامي ایـران چلنـد هـم دافغـان اولس لـه ګټو سره پـه تضاد کې و.

---

[1] پـه افغانستان کې توپان، غوث خیبري لیکنه م (۵۷۹).

(c) ketabton.com: The Digital Library

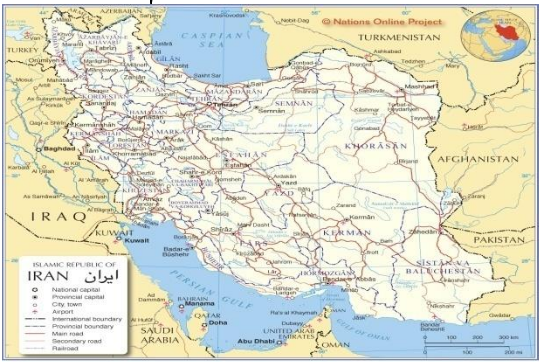

د ایـران اسـلامي انقـلاب پـه پیـل کـې پـه هغـه هېـواد کې د امریکـا ضـد مظاهرې روانـې وې او اسـلامي رژیـم یــې لــه خورا جدي بحران سره مخامخ کړی وه، د (۱۹۷۹) زېږدیز کال د نومبر د میاشتې په (۴) نېټه د تهران د پوهنتـون محصلینو پـه تهـران کـې د امریکا پر سفارت یرغـل وکړ او د سفارت (۵۵) کـارکوونکي یـې یرغمـل ونیـول .لـه بلې خـوا د اسـرائیلو او امریکـا پـر لمسـون لـه عـراق سـره لاس اوګریوان و، په ایران کې د همدا سې امریکایي ضد احساساتو په بهیر کې د دسمبر د میاشتې په (۲۷) روسانو پر افغانستان یر غل وکړ.

پر افغانسـتان د روسـانو د یرغـل څخـه دوه ورځـې وړانـدې پـه تهـران کـې د شـوروي سفیر له ایت الله خمیني سره کتنه کړې وه، هغـه یـې پـه کابـل کـې د حفیـظ الله امیـن د رژیم د نسکورولو پاره د روسـانو پـر پرېکـړه خبر کـړی و، د شـوروي لـه سفیر سـره د دې یرغـل پـه هکلـه تائیـد پـه خپلـه د خمینـي لخـوا شـوی وو، چـې بیاوروسـته د (۱۹۸۴) زېږدیز او (۱۹۸۵) زېږدیز کال د دسمبر او جنورې پـه میاشـتو کـې د(حبل الله خپرونـې) پـه(۳) مـخ کـې خپـور شـوي وو، دا چې د شـوروي د سفیر او د ایـران د اسلامي حکومـت تـرمنځ پـه دې اړه څـه خبـرې شـوې وې څرګنـده نـه وه او ممکـن تـاریخ یـې ډګـر تـه را وباسـي، خو په داسـې حـال کـې چـې پـه غیـاب کـې یـې لـه روسانو سره د یو شمېر منـابعو پـر بنـاء د تائیـد سر ښـورولی و، پـه ظـاهر کـې د دې زماني تهران تر (ستم لاندې مسلمان افغان ملت) د ملاتړ خبرې یې کولې، مګر پـه واقعیت کې یې خپله سیاسي لوبه لرله چې د افغانانو پـه کورکې یـې ولوبوي، ایت الله خمیني غوښتل چې د اسلامي انقلاب تـر پـردې لانـدې د مرکزي افغـانسـتان پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیعه مذهبه پرګنو کې د شیعیزترپر دې لاندې خپله نظریه خپره کړي، دې عمل په افغانستان کې(ملیتونو)د حقوقو پرنامه د شوروي ایډیالوژي د خپرولو دندې سره چې کارمل لخوا پلي کېده یوځای د افغانستان په ملي یووالي خوار ویجاړونکي اغېزه درلوده.[1]

ګڼ شمېر خمیني پلوه افغان شیعه ډلې د(۱۹۸۱ زیږدیز)او(۱۹۸۹) زیږدیز کلونوترمنځ ګواښېدل اوهڅول کېدل او ترفشار لاندې نیول کېدې چې په مرکزي افغانستان کې د خپلو اوسیدو سیمو ته راستانه شي، دې ډلو ته په واقعیت کې د ایران درژیم له خوا په دې سترګه لیدل کېده چې په افغانستان کې به(اسلامي انقلاب) پرمخکښه هڅې جوړې کړي، دا کار دروسانو کار ملي پرچمیان او(ستمیانو) له خوا پیل شوو تعصباتو د افغاناتوترمنځ قومي، مذهبي او ژبني تعصبونه او شخړې، لانورې هم سختې کړې، د افغانستان د مجاهدینو د (بنسټپالو او منځلیارو) ډلوترمنځ د دې ایراني پلوه ډلوځای پرځای کول د جهاد په لیکو کې دلا پخوا نه موجود تاو تریخوالی نورهم پسې شدید کړ.

په(۱۹۸۹ زیږدیز)کال کې دوه ایراني مامورین(جعفري او هاشمي) چې په نړۍ کې د امام خمیني دلپارې دفاعي انقلابي ډلو د دفاع کولو مسؤل و د هزاره جاتو سیموته سفر وکړ، د دې سفر په نتیجه کې د(پاسداران انقلاب) یوه ډله چې د ایران د انقلاب ساتونکي و او د ایران د ګټو د دفاع کوله وزیږول شوه، دې عمل دیوه شمېر هېوادپالو افغاني ډلو د ټولو په سرکې د شیخ محمد اصف محسني (اتحاد اسلامي) سخته کرکه او غبرګون وپاراوه له هغې نه وروسته یې د(۱۹۸۱ زیږدیز) او (۱۹۸۴)زیږدیزکلونوترمنځ په شیعه ډلو کې ژورې کرکې وپارولې ،او ترمنځ یې سختې نښتې وشوې.

ایران دې ته چمتو نه و چې په ګاونډي افغانستان کې یې یو پیاوړی سني دولت په پښو ودرېږي له دې کبله یې تهران په افغانستان کې د سعودي عربستان نفوذ هم نه

---

[1] د افغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه د نباغلي محمد ابراهیم عطایې لیکنه. م ۵۸,۵۹,۶۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښت ځکه چې هغه هېواد ته يې نه يوازې ديوه سني رقيب په سترګه کتل بلکې دعراق ملاتړ کوونکی باله چې ايران يې په ګونډو کړی و.

په افغانستان کې دايران موخې په کابل کې د(۱۹۹۲)زېږديز کال ستميانو او پرچم له ګډې کودتا څخه وروسته (فاينا نشل ټايمز) ورځپاڼه چې دلندن مشهوره ورځپاڼه او اوږده مقاله ده ليکي: چې ايران په افغانستان کې دکورنۍ جګړې په اوږدو کې د شيعه ګوندونو ملاتړ کاوه، شيعه مجاهدينو ته يې وسلې ورکولې، او په دې توګه له سني عربستان او پاکستان سره پر جهاد باندې د کابو موندلو په سيالۍ کې ډوب و خو په کابل کې د شوروي پلوي رژيم له ړنګېدو وروسته په افغانستان کې د تهران ابتدايي موخه بدله شوه، ايران د شيعه اسلامي انقلاب د خپرولو پرځای يې د پارسي کلتور خپرولو ته ملاوتړله، ايران خپل ټول وزن د پارسي ژبو، تاجکو او ازبکو په تله کې واچاوه، چې په کابل مسلط وو.

د ايران حکومت د اسلامي انقلاب پر صادرولو سربېره د(خط امام)د پالندويانو له لارې د(بشري مرستو)په نامه پر افغانستان باندې کلتوري (امپرياليزم) د تپلو په هڅه کې هم وو، د(فائنانشنل ټايمز)ورځپاڼه وروسته بيا په پارسې يادې شوې مقاله کې په پېښور کې د ايران قونسل (حميد رضا شېر) له قوله ليکي چې غواړم د دې خبرې يادونه وکړم چې مونږ د افغانستان د جهاد په دې(۱۴)څوارلس کلونو کې ښه ګټه کړېده، ورځپاڼه زياتوي چې ديوه لويديځ وال څارونکي په خبره ايران افغانانو ته له هرې يوې بوجۍ غنمو سره د فرد د وسلې يو ټوک کتاب هم وراستوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه یو وخت ایران دافغانستان دبامیانوولایت خپل یوولایت ګاڼه،نوځکه په بامیانوکې دېر لوحې داسې لیکل شوي(جمهوري اسلامي ایران ولایت بامیان)[۱]

دایران اسلامي جمهوریت دافغانستان دتجزیه کولوموخه داسې تاکلې وه چې له هرڅه نه وړاندې باید په افغانستان کې دمېشتو ورونو قومونو (پښتنو، تاجکو، هزاره اوازبکو) خپل منځي تاریخي یووالی چې ددغو قومونو دژوندانه یوازېنۍ وسیله ده له منځه یوسي،شیعه له شیعه،هزاره له هزاره،تاجک له تاجک،ازبک له ازبک او پښتون له پښتون سره وجنګوي،چې دغه کار یې په کابل کې دهزاره، پښتون اوتاجک په جګړه کې چې کله برهان الدین رباني جمهور رئیس و،په ښه شان سره سرته ورساوه او په شورای نظاربانديې یې هزاره ګان ووژل،له کابل نه وروسته دحزب وحدت اسلامي ځواکونه یې دازبک ځواکونو سره چې شمال دملي اسلامي غورځنګ پورې یې اړه درلوده داسې وجنګول چې زرګونه کسان په کې مړه اودمزار شریف ښار په کې دېر سخت تاواني شو.
له افغانستان څخه دشوروي پوځونوله وتلووروسته،ایران په افغانستان کې دیو ملي پیاوړي اوواکمن حکومت له نشتوالي څخه ناوړه ګټه واخیسته او دافغان ولس په کورنیوچاروکې یې لاس وهنه زیاته کړه دایران سیاسي هڅې له بل هر وخت نه زیاتې شوې اودایران دبهرنیوچارومعین علاؤالدین بروجردي تګ راتګ افغانستان ته دومره زیات شو چې ښایې دایران ولایتونو ته یې هومره سفرونه،نه وي کړي.[۲]

---

۱ دویمه سقاوي،دښاغلي سمسورافغان لیکنه مخونه،۱۲۰- ۱۲۱,۱۲۲,۱۲۳
۲ په افغانستان کې توپان،دښاغلي غوث خیبري لیکنه م ۲۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازبکستان سیاسي موخې

دازبکستان جمهوریت چې دافغانستان دمیړني اوننګیالي ولس په همت اوتوره دشوروي اتحاد دتوټه کېدو یو نتیجه ده دافغانستان دګاونډي هېواد په توګه یې دافغانانو په کورنۍ جګړې کې نیغ لاس لرلی اوپه شمال کې یې دازبک اقلیت ملاتړ ته دوام ورکړی دی.

ازبکستان دمنځنۍ اسیادهغوجمهوریتونوله جملې څخه دی چې دشوروي امپراطورۍ له ړنګېدو وروسته دیو جلا هېواد په توګه منځته راغلی دی چې دشوروي امپراطوري ړنګیدل هم دافغان ملت دجهاد نتیجه ده.

ازبکستان په افغانستان کې دیوملي اوقانوني حکومت دنشتوالي له امله درامنځته شوي سیاسي خلاڅخه ناوړه استفاده وکړه اولکه چې امریکایې اواروپایې مطبوعاتوتبصرې کړي دي، ازبکستان ددې کارسره بې علاقې هم نه دی چې دافغانستان شمالي برخه په تېره بیا هغه برخه چې دامو سیند ته په لنډ واټن کې پرته ده، دازبکستان دجمهوریت خاورې پورې تړي او په دې کار کې دافغاني ازبک مشرانو مرسته هم ترلاسه کړې، خو سیاسي کتونکي اود سیمې دمسایلو ماهران ددې کار عملي اړخ ډېر کمزوری ویني اوښایې دتل لپاره دخیال او تصور په حدودو کې پاتې شي.[1]

---

[1] په افغانستان کې توپان، دښاغلي غوث خیبري لېکنه م ۱۲۵- ۱۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

د تاجکستان سیاسي موخې

تاجکستان د افغانستان بل ګاونډی هېواد دی چې په (۱۹۹۱ زیږدیز) کال کې د شوروي اتحاد له ړنګېدلو وروسته د یو نیم خپلواک هېواد په توګه په منځنۍ اسیا کې د نړۍ په سیاسي نقشه کې رابنکاره شو ، د شوروي اتحاد په وخت کې تاجکستان یو کمونستي هېواد و چې کمونستي مشران په کې واکمن وو او روسي قوانین په کې چلیدل لیکن په افغانستان کې د سپیڅلي جهاد د بریالیتوب او د شوروي امپراطورۍ له ماتېدو وروسته یې د یو غیر کمونستي هېواد بڼه غوره کړه خو بیا هم د جمهوري چارو واګې د پخوانیو کمونستانو په لاس کې پاتې شوې چې جمهور رئسان نیبي اوف او بیا وروسته امام علي رحمانوف په کې سیاسي ځواک درلودونکي مشران و تاکل شول .

تاجکستان اسلامي جګړه مارانو له خپلو مشرانو سره یو ځای د افغانستان په شمالي سیمو لکه: تالقان، تخار ، کندزاو نورو کې خپل مرکزونه جوړ او د جمهور رئیس رحمانوف د ځواکونو پر خلاف یې بریدونه پیل کړل، د تاجکستان زیات کورنۍ د جګړې د خطر له ویرې افغانستان ته راغلې چې د تاجک کډوالو شمېره نژدې شپیتو یا اویا زرو ته رسیدله چې په مزارشریف، کندز، تالقانو ،بدخشان او تخار کې ورته کمپونه او خیمې جوړې او د ملګرو ملتونو د کډوالو نړیوالې اداري ورته خپلې مرستې هم پیل کړې هغه وخت چې افغانستان ته شوروي سرې لښکرې رانښوتلې په دوی کې د زرګونو په شمار د ازبکستان ، تاجکستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرغزستان، تاتارستان او نورو توکمونو زلمیان هم وو .

شوروي اتحاد له ړنګېدو وروسته تاجکستان د یو ځانګړي او جلا هېواد حیثیت پیدا کړ ، تاجکستان د یو غلط تصور پر بنسټ او د یو ناسالم فکر تر مخې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان په کورنیو چارو یا دا افغانانو په کورنۍ جګړه کې خپله لاس وهنه پیل او د افغانستان د تاجک قوم سره عزیز ولي او خواخوږۍ په نوم یې سیاسي لوبه را واخیسته او دې لوبې هغه وخت یوه رسوا بڼه غوره کړه کله چې د طالبانو اسلامي غورځنګ چې اکثریت یې پښتنو جوړاوه د جګړې په ډګر کې ځینې پرمختګونه وکړل او بریاوې یې ترلاسه کړې.

په ټپې شوي او برباد شوي افغانستان کې د افغان تاجک قوم د تاجکستان د حکومت خواخوږي یوازې یو سیاسي نیرنګ او د افغانانو په کورنیو چارو کې د نوي ازاد شوي تاجکستان په لاس وهنې او وران کارۍ باندې پرده غوړول دي په داسې حال کې چې د افغانستان ولس د تاجکستان له کمزورتیا و او کورنیو ستونزو او ویجاړیو څخه ډېر ښه خبردی، د افغانستان ولس دې عمل ته د کرکې په سترګو وکتل چې د تاجکستان حکومت د کوم ناپاک مقصد لپاره خپله د کولاب ولایت یا سیمه د دې شوم غرض لپاره ځانګړې کړه چې د وسلو او ګوله بارودو کاروانونه له هغه ځایه د افغانستان خاورې ته را ننوځي او هغه وسلې او راکټ لانچرې افغاني مخالفې ډلې یو پر بل باندې استعمال کړي، د دې په نتیجه کې جګړه لا اوږده شي او د سولې مرغۍ د افغانستان خواته را نږدې نه شي.

اوس هم تاجکستان لاس وهنې دوام لري چې ښکاره بېلګه یې په افغانستان د خپل تاجک توکمه ولس بې دریغه مرستې دي[1].

---

[1] په افغانستان کې توپان، د ښاغلي غوث خیبري لیکنه م ۲۶۹. ۲۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چین سیاسي موخې

په افغانستان باندې د شوروي له یرغل څخه وروسته چین هم له افغانانو سره په اړیکو کې خپل ځانګړي غرضونه او ځانګړي سیاسي موخې لرلي، که څه هم په خبروکې په وار وار چین له افغانستان څخه د شورویانو د (بې قیدا و شرط) وتلو غوښتنه کوله، خو په حقیقت کې افغان اولس د پیکنګ له خود شوروي په مقابل کې، چې ورسره نږدې درې لسیزي اوږدې ایډیولوژیکي شخړې

باندې بوخت و، دیوې پرلاس راغلې ارزانې وسلې اووسیلې په توګه کاریده، په دې شکل چې په سهیل او سهیل لوید یځه اسیا کې د شورویانو د نفوذ مخنیوی، خپل نفوذ پلې او ټینګ کړي، له بلې خوا پیکنګ د هند سره له پرنګي ښکېلاک څخه وریاتې د (تیپل شووتړونو نوپربنسټ) کښل شوو پولو پرسرپولسیزه شخړې لرلې، د هند او شوروي ترمنځ د ښو اړیکو د چین لپاره ویره پیدا کړې وه، نو د دې لپاره چې د شوروي او هند په اړه خپل اهداف ترسره کړي. چین تل ترتله د سیمې په سیاسي، پوځي معامله کې له پاکستان څخه ملاتړ کاوه او پاکستان هم پرخپل وار له امریکا سره د چین د اړیکو په رغولو کې غوره نقش لوبولی وو، نو له دې کبله

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوارو هېوادونو په سیمه ایزه اونړیواله کچې خپل ځان دیوه بل[1] ستراتیژیک ملګري بلل او پر افغانستان باندې د شوروي له پوځي یرغل څخه وروسته ددوی ترمنځ د همکاریو کچې نوره هم لوړه شوه.

د(۱۹۸۰)زېږدیزکال دجنوري په میاشت کې دامریکا ددفاع وزیر(براون)چې په یوه راپورکې لیکي:چې نوموړي ددې سفرپه اوږدوکې دیوې وینا په ترڅ کې په ډاګه کړه چې دافغانستان په هکله دامریکا اوچین دریځونو ددې ضرورت په هکله چې پدې سیمه کې نورهېوادونه پیاوړي کړي اوپه خپل وار دواړه پدې اړه مناسب ګامونه واخلي له یوه بل سره نږدې تعلقات درلودل اودامریکا ددفاع وزیرزیاتوي چې که کوم ځواکونه وغواړي، دامریکا اوچین ګټې له ګواښ سره مخامخ کړي،نوموړ به دعمل په یووالي سره دهغه مقابله هم په دفاعي اوهم په دیپلوماتیکو برخو کې وکړو.

دثوردکودتا په پایله کې دمرحوم محمدداودله شهادت څخه بیا وروسته دچین مشرانو هم فکرکاوه چې چانس ته یوګام نږدې شوي اوپدې هیله ووچې دقدرت پچې به یوه ورځ ددوي پرنوم وخیژي اوله خپلو روسي حریفانوسره به لاس اوګریوان شي،له همدې کبله یې په افغانستان کې خپلوروزلوډلوته مرسته رسوله ،پاکستاني لیکوال اوژورنالست(راجا انور)دلندن د(ډیلي تلګراف)له قوله پدې هکله لیکي چې:چین دافغانستان پاخون کوونکوته ډېره اندازه وسلې اوګولۍ استوي،ددیپلوماتیکي راپورونو پربنسټ دااکمالات پاکستان ته دقراقروم له لارې لیږدول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند سیاسي موخې

په افغانستان کې د شوروي پوځي سیاسي موخې په هکله د هند دریځ په افغانستان کې د پاکستان د لاس وهنې پر ضد او په سیمه کې راتلونکو پېښو د احتمالي بهیر پر بنسټ ولاړ و، د مېرمن اندرا ګاندي تر مشرۍ لاندې د هند حکومت د افغانستان د لانجې په تورتم کې هڅه کوله چې په هند سمندر کې د لویدیځ او ختیځ د وسلوالې سیالۍ له شدت څخه مخنیوی وکړي، هغه هېواد په وار، وار په نړیوالو غونډو کې پدې خبره زور اچولی و چې د هند په سمندر کې د ناټو پوځي شته والی په زیاتیدو دی، هند سمندر دې په سوله ایزه سیمه باندې بدل شي، ځکه چې د هند د سمندر (دیګو ګارسیا) هډه په هستوي وسلو سمبال او د امریکې چټک ځای پرځای کېدونکی پوځ هلته سنګرونه نیولي وو، د هند صدراعظم اندرا ګاندي د (۱۹۸۰) زېږدیز کال د جنوري د میاشتې په (۱۵) نېټه په یوه مرکه کې وایې چې

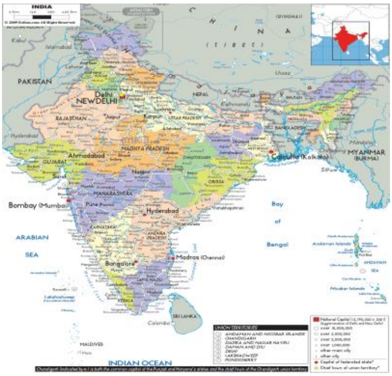

هند د نورو هېوادونو په کورنیو چارو کې د هرڅواک د لاسوهنې مخالف دی.

په افغانستان کې د شوروي پوځي شته والی به په سیمه کې کړکیچ زیات کړي او د هند پولې یې له خطر سره مخامخ کړې دي، د هند دریځ په اړه چې غوښتل یې له روسانو سره موضوع په سوله یزه توګه حل کړي هم د کارمل او هم د تنظیمونو د مشرانو چلند ضد کې و، که څه هم هند دا کار لکه څنګه چې د واقعي سیاست غوښتنه ده د خپل هېواد په ګټه، له پاکستان سره د رقابت او روسانو سره د قرابت له کبله کاوه[۱]

[۱] افغانستان تر وروستي افغانه، د ښاغلي غلام محمد زرموال لیکنه. مخونه ۱۱۹. ۱۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روس سیاسي موخې

دوخت کمونستي حکومت په نظامي قطعو کې دشوروي اتحاد دروزل شویو منصبدارانو یوه ډله وه دعام یقین په خلاف دهغو شمېر داتوسوو نه زیات نه و، دمنصبدارانو دډلونه زیات وطندوست،اوپاخه مسلمانان و،خو کمونستان په سیاسي توګه تیاراو انتهایي فعال و،په کامیابه کودتاکې دوندې اخېستلونه زږورشوي، کمونستانو منصبدارانو نظامي اوولسي بېروکراتانو سره په تماسونو کې په منظمه توګه داسې اثرورکاوه چې دهغو سیاسي موقف ته دسردارمحمدداؤدخان پشتي حاصله وه،هغوی به ښکاره لاپې وهلې چې(پاچا جوړونکی) اود(تخت په شا طاقت)وو اوداصلاحیت یې لرلو چې خپلو بړېسوته تحفظ اوترفیع ورکړي چې د(انقلاب داتلانو)واګون ته ورټوپ کړي، سردارمحمدداؤدخان په نظامي اوولسي تشکیلاتوکې دکمونیستي نفوذ ګړندی

ودې اندېښنه محسوس کړې وه خو سیاسي بصیرت دهغه فوري قدم اوچتولو،نه منع کاوه هغه ته دامعلومه وه چې پوځ نه دکمونیستانو ویستل یا دهغوی شنډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

به يو اوږد او نازک عمل وي ځکه چې د کورني حالاتو، د افغانستان او شوروي اتحاد د اړيکو د استحکام په خاطر په لړ لړ زيان داسې قدم او چتول په کار و د دې لپاره د جمهوريت په اولني او نازک پړاو کې د کمونيستو له تېريو سره د رژيم د مستحکم کولو لپاره يو اندازه نرمي لا زمې وه.

ديوه خپلواک ملت په توګه د افغانستان ملي حاکميت هغه وخت له منځه ولاړه چې د تره کي حکومت د (۱۹۷۸) زېږديز کال د دسمبر په (۵) نېټه له شوروي اتحاد سره د دوستۍ او همکارۍ پنځه ويشت (۲۵) کلن تړون لاسليک کړ، د کابل کمونستانو خپله مورنۍ ځمکه په يوه بهرني هېواد وپلورله، ترڅو چې په قدرت کې پاتې شي او د خلکو سره خيانت وکړي، حفيظ الله امين به ويل چې شوروي اتحاد به د افغاني انقلاب حمايت کوي.

شوروي اتحاد جوته کړه چې د افغان شوروي تړون به د دې څخه سوا چې د افغان شوروي اړيکې ټينګې کړې بلکې په اسيا او ټوله نړۍ کې د سولې او امنيت په ګټه وې شوروي اتحاد د افغانستان استقلال په رسميت و پيژانده، نوې معاهدې ورسره وکړي او افغانستان يې ترزياتې اندازې په شوروي اتحاد باندې متکي او مربوط وګرځاوه[1]

يو کال وروسته شوروي لښکرې افغانستان ته داخلې او د افغانستان خاوره يې اشغال کړه، دا د افغانستان د زامنو لپاره د شرم خبره ده چې ديو خپلواک دولت او اوږده تاريخ لرونکي او اصيل کلتور خاوندان او نه ماتيدونکي خلک اوس د شورويانو له خوا خپل کېږي.

---

[1] افغانستان سقوط، دښاغلي عبد الصمد غوث ليکنه مخ ۱۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

په(۱۹۷۹) زېږدیز کال د سپتمبر پر میاشت زمونږ څلور میلونه افغانان له خپلو کورونو څخه وشړل شول چې په پاکستان او ایران کې د بیچاره ګۍ او خوارۍ ژوند ته اړ شول، د افغانستان د ننه حتی زمونږ بوډاګان، تورسرې او ماشومان د شوروي پلوه ګوډاګي رژیم او شوروي عسکرو لخوا د بې رحمۍ او زجر سره مخامخ شوي دي، شوروي اتحاد په افغانستان کې له دې کبله مداخله وکړه چې د دغه هېواد په سویلي پولو منځنې اسیا کې امنیت او استقرار وساتي، د(۱۹۸۴) زېږدیز کال د اپرېل په لومړۍ نېټه له یوه لوید یزخبریال سره د مرکې په ترڅ کې د شوروي د استخباراتو مشر، اندروپوف وایې چې له افغانستان سره موږ اوږده پوله لرو او دا دغوره اهمیت وړ خبره ده چې مونږ افغانستان ته راغلو، لنډه دا چې روس زمونږ کورونه، جوماتونه، لارې او کوڅې ویجاړې، او د خاورو سره خاورې کړې، قران مجید ونه یې په بې رحمۍ سره وسوزول، زمونږ د تورسرو نه یې حیا او عزت واخیسته، پلرونه یې شهیدان، میندې، کونډې او ماشومان یې راته یتیمان کړه..[۲۱]

یادونه[۱] په افغانستان کې خارجي هېوادونو ډېر کم مستقیمې لاس وهنې کړې، زیاتره وخت دوی له افغاني اجنټانو او وطن پلورونکو څخه ګټه پورته کړې چې په دې لاس وهنو کې دده خارجیانو په پرتله افغانان ډېر مسئول دي.

---

[۱] للمه مجله، دجرار ادبي، کلتوري او ټولنيزې ټولنې مهالنۍ خپرونه ۱۳۹۰ قوس څلورمه ګڼه. مخونه ۳۸-۳۹

[۲] کولای شئ چې په افغانستان کې د بهرنیو د لاسوهنو په اړه نور تفصیل د (لسه کلنه ډیموکراسي او د افغانانو سیاسي بې وسي) په نوم کتاب کې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم څپرکی

دافغانستان خارجي سوداګري

د سوداګرۍ لفظي مانا دتوکو راکړې ورکړې څخه عبارت ده، خو په اصطلاح کې دتولیدونکو اولګښت کوونکو ترمنځ د توکو تبادله ده[1]. په بل عبارت سوداګري د منقولو اجناسو او اموالو د پیرا و پلور څخه عبارت ده چې د ګټې لپاره د یوې دندې په ډول په دوامداره توګه تر سره کېږي.

بهرنۍ سوداګري:دتاریخ په لومړنۍ دوره کې د انسانانو اړتیاوې ډېر محدود او ساده وې څه وخت چې انسان پرمختګ وکړ، هغه سره انساني اړتیاوو کې هم زیاتوالی رامنځ ته شو چې انسان د خپلو اړتیاؤ د رفع کولو په خاطر اړشو چې دغه احتیاج سوداګري رامنځ ته کړه.

د بهرنۍ سوداګري تعریف: بهرنۍ سوداګري عبارت دهغه سوداګري څخه ده چې په هغې کې ددوه مختلفو هېوادونو داوسیدونکو تجارانو او سوداګرانو ترمنځ داجناسو او خدماتو تبادله صورت نیسي.یا په بل عبارت ټولې هغه سوداګري اړیکې چې د یو هېواد د سرحداتو څخه دباندې صورت نیسي عبارت دبهرنۍ سوداګري څخه دي.

یو هېواد که هر څومره پرمختللی هم وي د اقتصاد دنظره خپلو ټولو اړتیاؤ په رفع کولو کې خود کفا کېدای نشي پدې اساس دخپل اړتیا وړ شیان له نورو هېوادونو څخه دسوداګرۍ له لیارې لاسته راوړي، دغه سوداګرۍ ته بهرنۍ سوداګري ویل کیږي. ماډرنې تکنالوژۍ ننۍ نړۍ سره ډېره کوچنۍ اونږدې کړې ده،نن د نړۍ ټول ملتونه په یو ډول سره په خپلو کې اقتصادي پیوند رامنځ ته کړي دي، بهرنۍ سوداګري د بېلا بېلو هېوادونو دملتونو او خلکو په پیوند کولو کې ارزښتناک اهمیت لري دغه سوداګري بېلابېلو هېوادونو ترمنځ دشیانو او خدمتونو دمبادلې ځرنګوالی پرته د عامل او واسطې په پام کې نېولو څخه تر غور لاندې نیسي.

---

[1] د سوداګرۍ اساسات، ننګرهار پوهنتون،دګلاب شاه سبحاني لیکنه ۱۳۸۳ل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې صادرات: اوس مهال د هېواد غټ صادراتي توکي غالۍ، میوې (وچې او تازه)، سابه، طبي بوټي او قیمتي ډبرې جوړوي چې ډېرکی د دغو توکو ځخه پاکستان او هند ته عرضه کېږي، په تېرو وختونو کې د افغانستان نور صادراتي قلمونه د نړۍ نورو هېوادونو ته هم صادرېدل لکه: طبیعي ګاز چې د هېواد د صادراتو لویه برخه جوړوله شوروي اتحاد ته او د قره قل پوټکي د اروپا بازارونو ته غالۍ، وړۍ، مالوچ او د اسې نور د هېواد صادراتي قلمونه د نړۍ نورو هېوادو ته صادرېدل.

په تېر وخت کې د افغانستان بهرنۍ سوداګري د دولت له خوا کنټرول کېده. په هغه وخت کې د هېواد د صادراتو او وارداتو زیاته برخه له پخواني شوروي اتحاد سره کېده، چې زیات وخت افغاني توکي د نړیوال بیو ځخه یو څه ارزانه صادر کېدل. طبیعي ګاز چې په (۱۹۸۱ زېږدیز) کال کې د هېواد صادرات په سلو کې ۴۰ جوړول د اتیایمي لسیزې په اخرو کې بشپړ بند شول. لاندې لست لیک د هېواد د ځینو لویو سوداګریزو قلمونو د صادراتو اندازه په اتیانیمو او نوینیمو کې ښیي.

د افغانستان صادرات په ملیون ډالر (۱۹۸۰-۱۹۹۲)

کلونه / صادراتي قلمونه په ملیون ډالر	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۸۹	۱۹۹۲	۱۹۹۲
طبیعي ګاز	۲۳۳،۱۲۸	۳۰۹،۴۰۰	۱۴۳،۰۰۰	-	-
میوې او سابه	۲۰۹،۲۴۰	-	۱۱۵،۰۰۰	۲۰،۰۰۰	۳۰،۰۰۰
غالۍ	۱۰۳،۵۹۰	۵۸،۴۰۰	۳۸،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰
وړۍ او څرمن	۷۱،۰۹۸	-	۱۱،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰

اخځلیک: د IMF او UNDP د ۱۹۹۴ کلنۍ راپور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد ځېنې صادراتي قلمونه لکه چارتراش لرګي او غوايي چې[۸] پاکستان ته صادرېدل په دغه جدول کې نه دي ثبت شوي ځکه د هېواد د صادراتو دغه برخه په نوي نیمې لسیزې کې د غیررسمي سکتور له لارې ترسره کېده، چې د دولت په سوداګرې سندونو کې نه ثبت کېدله.لکه څرنګه چې مو په مخکې لستلیک کې موولیدل پخوا د افغانستان صادراتي عمده توکي طبعي ګاز، میوې او سابه، غالۍ، وړۍ او څرمن وو، خو اوس مهال د افغانستان صادراتي عمده توکي عبارت دي له: وچې میوې، تازه میوې، غالۍ او نور قیمتي ډبرې او چارتراش تریاک چې په قاچاق د غیررسمي سوداګرۍ له لارې بهر ته صادرېږي. د عمده صادراتي توکو برخه د سلنې په اساس په لاندې چارت کې ښودل شویده.

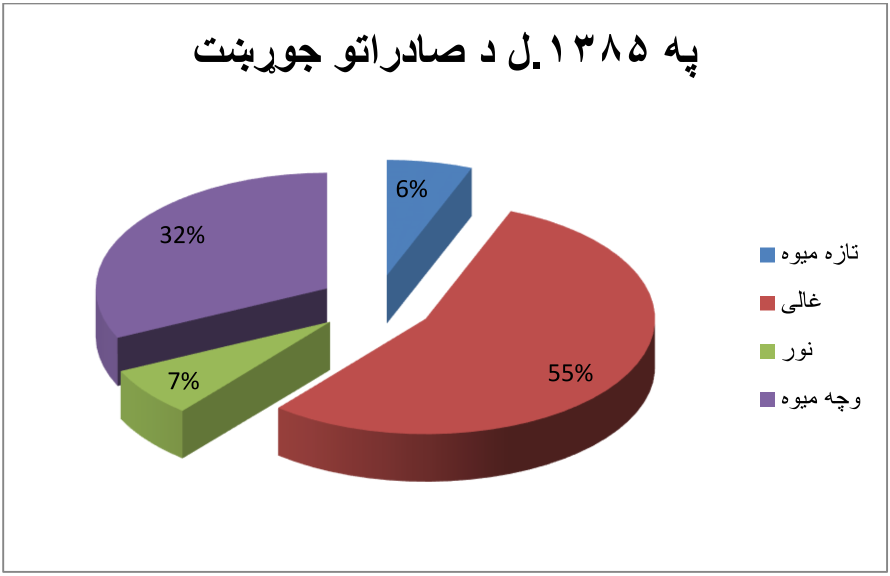

اخځلیک: د افغانستان د ۱۳۸۲ کلنۍ احصاییه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې واردات: افغانستان خپل لګښتي جنسونه له بهرنیو بازارونو څخه واردوي، د کورنۍ جګړې دوام کولو دهېوادا اقتصادي بنسټونه له ویجاړېدلو او د دولتي جوړښتونو لمنځه تللو سره دهېوادواردات د هغه د صادراتو په پرتله ډېر زیاتیږي.

په تېروخت کې یانې دجګړې د پیل څخه دمخه نساجي فابریکوابتدایې حالت درلود. کتان، ساري، تافته او داسې نور... توکران یې دهېوادګڼ شمېر کورنۍ رانیونکو لپاره تولېدکاوه همدارنګه دبوټ جوړولو فابریکو چې نژدې دهېواد په ټولوګوټونوکې یې رانیونکي پیداکړي ؤ د داډول لومړنیو لګښتي شیانو دراواردلو لپاره یې اړتیا را کمه کړې وه.

اوس مهال افغانستان اکثریت داړتیا وړ توکي له بهرڅخه راواردوي چې داوارداتي توکي لکه: غنم، وریجې، غوړي او داسې نور ... ودانیز توکي، ماشین الات، دسوند مواد ، درمل، او داسې نور... راواردوي چې ډېرکې دغه توکي د پاکستان ، چین ، هند ، ایران څخه راواردیږي.

د پاکستان او چین څخه واردات ځکه ډېر دي چې یوارزانه پریوزي او بل لوري څخه د سوداګرو په وړاندې څه ستونزې په دغو هېوادونو کې کمې دي لکه څرنګه چې وینو دافغانستان بازارونه د وارداتي توکو څخه ډک دي او افغانستان د ګاونډیو هېوادونو لپاره یو ښه بازار ګڼل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګاونډیانو سره سوداګري

الف_پاکستان سره سوداګري:دافغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري تاریخي سابقه لري، افغانستان هغه هېواد دی چې د وریښم لویې لارې په اوږدوکې پروت او دمرکزي اسیاهېوادونه لـه هند ، پاکستان اوایران سره تړی.که څه هم د افغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري د دواړوخواوو په ګټه تمامیږي،ولې د تاریخ په بهیرکې ددې دواړوهېوادونوترمنځ سوداګریزې اړیکې دسیاسي پېښنو اوبدلونو قرباني شوي دي،دهېوادوالو مهاجرت پاکستان ته دروسانودیرغل پر وړاندې ددې هېواد ملاتړ دافغانستان دملي ولسي مقاومت څخه اوداسې نور د دواړوګاونډیوهېوادوترمنځ دتاریخي دوستۍ لپاره لاره هواره کړله. تردې حده پورې چې دهېواد سوداګریزو فعالیتونوته یې بدلون ورکړاوزیات وخت افغانستان له اقتصادي پلوه په پاکستان تکیه ده،خودغه اړیکې د طالبانو د غورځنګ څخه دپاکستان ملاتړ له امله یوڅه خړې پړې کړلې.پاکستان هغه هېواد دی چې دهغه له لارې افغانستان دترانزیت سوداګریز تړون په اساس چې په(۱۹۲۵ زیږدیز) کال کې شوې ده.افغانستان دپاکستان څخه تخنیکي وسایل، ودانیز توکي، خوراکي مواد ،دسون توکي اودرمل را واردوي چې ورځ په ورځ د پاکستان په صادراتوکې افغانستان ته ډېر والی راځي،دطالبانودواکمنۍ پرمهال افغانستان ته دپاکستان صادرات شاوخوا ۳۲ ملیونه ډالرو ،خو په(۱۳۸۵لمریز) کال کې دپاکستان صادرات افغانستان ته ۴۱۹ ملیونه ډالرو ته رسیدله، البته دادقاچاق اوغیررسمي سوداګري څخه پرته ثبت شوې افغانستان ته دصادراتودکچې له اړخه پاکستان په سرکې دی، ایران، چین اوترکیه دویم، دریم او څلورم ځایونه لري اودافغانستان صادرات پاکستان ته وچې میوه، تازه میوه، قیمتي ډبرې اوغالۍ دي چې افغاني غالۍ دپاکستانیوغالیوپه نوم دپاکستان له هېواد څخه نورې نړۍ ته لېږل کېږي، چې پاکستان ددغې لارې څخه خوراګټه لاس ته راوړي په کال کې دوه نیم ملیونه متره مربع غالۍ مونږ جوړوو

چې ۲,۵ په سلو کې ګټه يې افغانستان او پاتې يې پاکستان ته رسيږي.[1] همدا شان د بر هغه توکي چې د اسلام کلااو تورغونډۍ له لاري افغانستان ته د نورو هېوادو څخه راوړل کېږي د قاچاق په ډول پاکستان د افغانستان نه صادريږي.
په وروستيو څو کلونو کې د افغانستان سوداګريز ارقام له پاکستان سره په لاندې لښتليک کې ښودل شوي دي.

د پاکستان او افغانستان ترمنځ د صادراتو او وارداتو ارقام په مليون ډالر(۱۳۸۰-۱۳۸۵)						
کلونه صادرات او واردات	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
واردات له پاکستان څخه	۱۵۷	۲۰۷	۱۸۱	۳۲۲	۳۹۴	۴۱۹
پاکستان ته صادرات	۳۲	۳۲	۹۹	۲۵۸	۲۹۸	۲۷۵

له ايران سره سوداګري: تاريخي پېښې ښئ چې په تېروخت کې د افغانستان اقتصادي اړيکې د ايران سره هومره ښه نه وې، لکه د شوروي اتحاد او په دې ورستيو کې له پاکستان سره دي د جګړې د دورې په کلونو کې ايران په دې بريالی شو تر څو له افغانستان سره خپلې ګډې پولې د مخدره موادو د قاچاق پراخېدو څخه د مخنيوي په دليل ټينګې کنترول کړي.
که څه هم د افغانستان او ايران ترمنځ ګډه پوله ۹۰۰ کيلومتره اوږدوالی لري، ولې د دې دواړو هېوادونو ترمنځ سوداګري په دوه رسمي لارو محدوده کېږي چې د غه لارې په خپل وار عبارت دي له ددو اغون ښارګوټی په ايران کې او د اسلام کلا ښارګوټی په افغانستان کې او بله لاره جغلايا ديږي چې د فراه ولايت په لاس اوچوپن ولسوالۍ پورې لاره لري او همدا رنګه د نيمروز له لارې چې د ايران سره ګډه پوله لري، توکي صادر او وارد کېږي چې اکثره غير رسمي مالونه د همدې ولايت له لياري تېريږي.
ايران د افغانستان لپاره سوداګريزه اسانتياوې رامنځ ته کړي دي چې د عباس بندر له لياري افغانستان ته د نورو هېوادونو څخه توکي راوارديږي، د ايران څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیاتره خوراکي توکي، د رمل، رغیز توکي او نفت را وارد یږي د ایران توکي د کچې له مخې په افغانستان کې په پنځم قطار کې ځای لري.

له شمالي ګاونډیانو سره سوداګري: د افغانستان سوداګریزې اړیکې د منځنۍ اسیا له هېوادونو سره چې د هېواد په شمال کې پراته دي ډېرو پخوا زمانو ته رسیږي. په تېر وخت کې د دغه اړیکې زیات د سیاسي موخو له مخې تاکل کېدلې.

افغانستان په او یا یمو او اتیا یمو لسیزو کې د پخواني شوروي اتحاد تر ولکې لاندې و، د افغانستان زیاتې سوداګریزې معاملې د شوروي اتحاد غړو هېوادونو او سوسیالیستي بلاک سره کېدلې په اتیایمې لسیزې کې د هېواد له ټولې سوداګرۍ څخه په سلو کې له شپېتو څخه زیات له شوروي اتحاد سره کېدې.

د شوروي اتحاد له نسکورېدو سره د منځنۍ اسیا د هېوادونو صنعت هم له ماتې سره مخ شو، زیات شمېر د غه صنایع خپلواک او په خپل ځان باندې متکي نه وو او نه د اقتصادي موخو په بنسټ نهٔ جوړ شوي، د دې کبله د افغانستان د سوداګرۍ کچې لد غو هېوادونو سره را ټیټه شوله. د جګړې په اوږدو کې د افغانستان سوداګریزې اړیکې له شمالي ګاونډیانو سره سختې زیانمنې شولې، پرته له ترکمنستان څخه له ازبکستان او تاجکستان سره سوداګري ډېره راکمه شوه، د طالبانو د واکمنۍ له نسکورېدلو وروسته د او سني دولت په راتګ سره د افغانستان او د شمالي ګاونډیانو سوداګري ډېره شوه او د افغانستان او شمالي ګاونډیانو تر منځ ډېر تړونونه لاسلیک شول.[1]

---

[1] کولای شئ د افغانستان د طبیعي زیرمو په اړه نور معلومات د (په افغانستان کې کاني زیرمې) لیکوال: انجینر ستانه میرزهیر لیکنه (د افغانستان کلک پوستي میوي) لیکوال: سرمحقق دوکتور سکندر حسیني (د افغانستان اقتصادي حالت ته یوه کتنه) لیکوال: ښاغلی عبدالحق امیري، (د افغانستان سوداګریزه کتنه) په نوم لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

لسم څپرکی

د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې

داچې افغانستان د منځني ختیځ، جنوبي او مرکزي اسیا ترمنځ دیو پله رول لوبوي، نو همیش د دې مهم ستراتیژیک موقعیت دلرلو له وجهې د نړیوالو استعماري قوتونو ترمستقیم یرغل لاندې راغلی او خپل هدف ته د رسیدو لپاره یې دافغانستان قبضه کول اړین ګڼلي ترڅو د دې مهم ستراتیژیک موقعیت نه په استفادې نړۍ تر خپلې ولکې لاندې راولي داهرڅه دیونان سکندر مقدوني، چنګیز، ګوډ تیمور، دبر طانیې شیطاني صفته استعمار، روس، ننی غربي نړۍ او داسې نورو د تېرو کړنو څخه په ډاګه کېږي چې دوی هریو په خپل نوبت دافغانستان څخه د خیز د تختې کار اخستی، خو داچې افغانان په ازادۍ مین ملت دی نو دوی یې موخې ته د رسیدو نه د مخه د دې تختې څخه غورځولي دي چې بیا استعماري قوتونو دغچ اخستلو په خاطر دې غیرتي ملت ته اوږد مهاله ستونزې را پیدا کړي دي چې یو ښه مثال یې د انګلیسي استعمار دغچ اخستلو لپاره د ستر ویاړلي پښتون قوم په سینه د جبر کرښه(ډیورن لاین)تیریدل دي چې تراوسه د دې کرغیړنې کرښې له امله سیمه نا امنه او د پښتون قوم وینه بې حسابه تویږي او دانګلیس ځای ناستی د پښتون په سر سودا کوي کله یې په یو او کله یې په بل ازاد بازار کې پلورې او دې کړنې ته د ادامې لپاره دا قوم د علم او پوهې نه لرې ساتي او دبنسټ پالنې په روحیه یې روزي.

افغانستان د مرکزي اسیا یو د هغو هېوادونو څخه دی په کوموکې چې دڅولسیز نه اوربل دی، خو د نورو هېوادونو سره دا توپیرلري چې په نورو هېوادونوکې اور دوخت په تېرېدو سره کم یا ختمیږي، مګر افغانستان کې دوخت په تیریدو سره اور(جنګ او جګړه)ورځ تربله زیاتیږي، اوبله دحیرانتیا خبره خو داده چې ټول وګړي یې د جنګ څخه نفرت کوي او سوله غواړي، مګربیا هم دهېواد حالات د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګړو د زړونو برعکس دي په افغانستان کې د امن نه راتللو څو سببه دی، زه غواړم چې د هغوی څخه ځینې په لاندې ډول بیان کړو.
۱:د افغانستان موقعیت دجنګ اوجګړې یو دلو یو سببونو څخه شمېرل کېږي، هغه داسې چې که چېرته مونږ تاریخ ته وګورو نو د تاریخ په صفحو کې داڅرګنیږی چې په تېروختونوکې افغانستان دوریښمو د تجارت یوه لویه لاره و ،نه صرف لاره بلکې څلورلارې وه،اودهمدې کبله پر افغانستان بار بار حملې کېدلې ترڅو داڅلور لارې ونیول شي اودورېښمو کاروانونه لوټ کړای شي.
په همدې ډول اوس هم افغانستان دتیلو اوګازودپایپ لاینونو څلور لارې ده او دهمدې له امله هر هېواد کوښښ کوي چې یا خودا لاره ونیسي ترڅو په هغو هېوادونو چې د دوی دګټوسره یې ګټې ټکر کوي پرهغوی دا لاره بنده کړی، او یا هم دالاره نا ارامه وساتي ترڅو دګازواوتیلودپیپ لاینونو دغزیدو مخه ونیول شي.
۲ :د افغانستان څخه ګېرچاپېرټول اتومي هېوادونه چې اوس پکې ایران هم شاملیدونکی دی، پراته دي، که چېرې ددې ټولو اتومي هېوادونو ترمنځ روابط ښه وي اوهراړخیزې اړیکې یوله بل سره ولري،نودراتلونکي لپاره داسیمه د (Super Powers) یادلویو طاقتونوسیمه جوړیدلای شي،اودبلې خوادافغانستان ترڅنګ چین،روسیه اوایران چې دټولواقتصادورځ پرورځ وده کوي،ددوی څخه چین تقریبا دټولې نړۍ د بازارونواتیا په سلوکې برخه نیولې،نوکه چېرې افغانستان ونیول شي یادلته دایمي اډې جوړې شي،نودیوې خوا نه به ددې هېوادونو په ټولو اړیکو اسانۍ سره نظر وساتلی شي اودبلې خوادهمدې سیمې نه په اسانۍ سره کېدلای شي چې ددې ټولو هېوادونو ارتباطات خراب کړی شي،اوهم که چېرې داڅلورلارې دچین،روسیه او ایران لپاره وتړل شي،نو ددوی اقتصاد ته به هم یوه کافي اندازه ضربه ورکړل شي. چې اوږد مهاله نتیجه به یې دا راووځي چې داوس نه به ددې سیمې څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

راجګیدونکو لویو قوتونو سر پرې کړای شي اودراتلونکې لپاره به دیوې لوې خطرې نه وژغورلی شي.
۳ :دریم لوی سبب ددې سیمې د نا ارامه کېدلو دادی چې دنړۍ دګوتو په شمېرپه هغو سیمو کې افغانستان راځي چاچې تراوسه خپل قدرتي زخېرې ندي راویستلي اوخام موادیې لا خام پاتې دي، حتی تراوسه یې ددې قدرتي زخیرولویوبرخوته ګوتې هم ندي وروړل شوي، خو بیاکه نورې نړۍ ته یامخ پرودې هېوادونوته وکتل شي نو تقریبا هغوی خپل ټول قدرتي زخېرې یا خوختمې کړي اویا هم مخ په ختمېدودي،نو هغوی چې ددې مشکل سره مخامخ شوي اوس غواړي چې که په زور وي اوکه په رضا باید د نورو هېوادونو څخه خام مواد ترلاسه کړي،او د راتلونکې لپاره یې زخیره کړي،چې دافغانستان پشان یوجنګ ځپلي هېواد ورته دیو تیارخور دسرتخوان نه کم ندی.ځکه که چېرې په زور ونه شي کړای،په رشوت اوبډوخوضرورکولای شي چې په ډېرلږقیمت ددې هېواد د ټولو زخیرو ټېکه واخستل شي،اوبلاخېر داد قدرتي نعمتونو څخه ډکه سیمه په خپل کورکې تشه کړي.د یادونې وړ ده چې د یوې سروې له مخې دافغانستان اوسنی دولت په نړۍ کې په رشوت اوبډواخستنو کې دویم ځای لري،چې دادخاموموادو د وړولو یا ترلاسه کولو لپاره یو ښه سبب جوړیدلای شي.
۴ :د افغانستان د نا ارامۍ څلورم لوی سبب دګاونډیانولاسوهنه ده،اودخفګان وړخوداده چې ټول ګاونډیان یې په لاس وهنه بوخت دي،ښه مثال یې ایران روسیه،چین اوپاکستان دي خو اوس د افسوس وړ دا هم ده چې د دې هېوادونو ترڅنګ هندوستان هم په لاسوهنه کې پوره پوره ونډه اخلي.
-ایران د پانې ایرانیزم په فلسفه کارکوي اوغواړي چې په راتلونکې کې ددې سیمې یولوی قوت جوړ شي اود دې لپاره هغوی غواړي چې ټول فارسي ژبي هېوادونه دځان سره یو ځای کړي،ترڅو په راتلونکې کې دمثلث په ډول یولوی ایران جوړکړي چې افغانستان اوتاجکستان به هم په دې لوی ایران کې موجود

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي. خو ددې پلان د عملي کولو څخه مخکې بايد دافغانستان دري ژبه په پوره توګه په ايراني فارسي تبديله کړي، چې تر ډېره حده يې دا کار کړی، اوخپل ټول کوښښ کوي چې افغاني کلتوراو دودونه دايراني فرهنګ اودودونوتراغېزې لاندې راولي او ددې لپاره هغوی ددوو لارو نه کار اخلی چې يوه يې مذهبي ده او بله يې هم سياسي ده ياني نه يواځې دا چې سياسي ليډران د خپلو ګټو لپاره کاروي بلکې د مذهبي رهبرانو څخه هم فايده ترلاسه کوي.

-روسيه په دې ويره کې ده چې بايد دراتلونکې لپاره په افغانستان کې يو داسې حکومت جوړ نشي چې د لويديځ چې دروسيې دګټو دايمې دښمنان دي،دلاس لاندې وي يادهغوی په اشاره کار وکړي، اودهمدې ويرې له امله ټولې هغه کړې چې په پټه او ښکاره د دولت ضد دي اويا هم دلويديځ سره ورانې دي، تقويه کوي او ورسره مرسته کوي، اوغوښتنه ترې کوي چې مرکزي دولت په هرصورت چې کېږي، کمزوری کړی ترڅو په راتلونکودولتونو باندې داوسني دولت اثرات پاتې نشي.

-پاکستان سره ترټولو لويه ويره داده چې هغه سيمې چې دانګليسانو په وخت کې د افغانستان څخه جلا کړې، که چېرې په افغانستان کې يو سم حکومت رامنځ ته شي نوهغوی به ترې ددې سيمو دبېرته اخستلو غوښتنه يا کوښښ وکړی او د همدې ويرې له امله د روسيې پشان ټولې کړې تقويه کوي. خو اوس ورسره صرف داويره نده چې په لاس ورغلې سيمې به ترې بيرته لاړې شي، بلکې د شمالي ټلوالې پرمخونو دهندوستان عکسونه هم وينې، اوويره لري چې داسې نه چې هندوستان ورسره دوه طرفه لوبه شروع کړي چې تر ډېره حده يې شروع کړې هم ده.

- بل هېواد چې که څه هم د افغانستان نږدې ګاونډی ندی خو بيا هم افغانستان دخپل ځان لپاره استعمالوي هغه هندوستان دی.

ويل کېږي چې تکړه سياست دانان هغه وي چې دخپلو سرحدونو څخه جنګونه دنورو سرحدونو ته يوسي اوخپلې ګټې په نورو لاسته راوړي، هندهم همداسې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هندوستان د دولت تر ټولو ستر ارمان د پاکستان کمزوري کول دي، چې د کمزوري کول نه وروسته هغوی بیا په اساني سره کوله شي چې خپلې ګټې په دې سیمه کې ترلاسه کړي چې هغه کشمیر دی، خو هغوی په یو طرفه جګړه نشي کوله چې دا ګټې ترلاسه کړي، نو د همدې لامله یې اوس یو نوی محاذ په افغانستان کې خلاص کړ او د هغې لارې څخه دا کوښښ کوي چې په پاکستان کې په ښکاره او پټه لاسوهنه وکړي.اوهم کوښښ کوي چې افغان دولت د پاکستان پرضد وکاروي او په دې طریقه د خپل سرحد څخه وکولی شي چې یو څه بوج کم کړي او د خپل سرحد جګړه د افغانستان سرحد اتو ته راوړي، مګر که مونږ وګورو ،هندوستان دا کار په افغانستان کې د شمالي ټلوالې په لاس کوي او هغوی غواړي چې دا ټلواله تل په مرکزي دولت کې پوره ونډه ولري خو بیا که چیرته وګورو نو د دې ټلوالې په مرکزي دولت کې ونډه د افغانانو د هیلو او ارمانونو او هم د افغانستان د ګټو خلاف ده، ځکه چې د دې ټلوالې د غړو څخه افغانان ډېرې بدې خاطرې لري، په زرګونو هیوادوال یې قتل کړي، د کابل ښار یې لوټ کړی، او همداسې نورې ډېرې فاجعې یې ترسره کړي، چې د دوی په دولت کې پاتې کېدو سره به د افغانستان او هندوستان ګټې تل په ټکر کې وي. چې نتیجه به یې د داخلي جګړو زیاتیدل وي.

که چیرې مونږ پورته لاملونو او لاسوهنو ته وګورو نو د افغانستان مثال به راته دیو هغه بې سره دیګ په شان ښکاره شي چې هره شخص پکې په اسانۍ سره کولای شي ګوتې ووهي اوهم د خپلې خوښې خواړه پکې تیار کړي، خو د دې ټولو دسیسو اولاسوهنو مخنیوی صرف اوصرف په هغه صورت کې کېدلای شي چې افغانستان یو قوي مرکزي دولت ولري.

د مرکزي دولت د کمزوي کېدلو بل لوی سبب دا هم دې چې په دولت کې تل پښتنو ته سمه برخه نه ورکول کېږي، او تل دا کوښښ کېږي چې د ریښتینو او په هیوادمینو پښتنو پرځای د پښتنو څخه یو څو سمبولیک شخصیتونه چې ځینې خو یې حتی په پښتو هم نه پوهیږي، په دولت کې شامل کړای شوي، چې د داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخصیتونو شاملیدلو سره ددې پرځای چې پښتانه خوشحاله کړي، نور هم خفه کوي چې دا خفګان بیا دمرکزي دولت په کمزوری کېدلو بدلیږی.

که چېرې اوس مونږ وګورو نو مونږ یو دولت لرو مګر د حد نه زیات ضعیفه او سبب یې د ملی پالیسیو نشتون دی، یانې زمونږ اوسنی دولت چې کومه فیصله کوي، لرې نه بریښي چې نومورو ملي ګټې په نظر کې ندې نیولې بلکې دنړیوالو ګټو ته په کتو سره یې فیصله کړې اوهم ددې پرځای چې ملي ګټې په پام کې ونیسي د ځینو بدنامو ګوندونو او اشخاصو ګټې په نظر کې نیسي چې له امله یې مرکزي دولت ورځ تر بله نورهم کمزوري کېږي چې ښه مثال یې نوې کابینه[1] هم کېدلای شي چې دملي ګټو پر اساس نه بلکې دځینو هېوادونو او اشخاصو دګټو پر اساس جوړه کړای شوې ده.

زمونږ ګران افغانستان په داسې سیمه کې موقعیت لري چې د ۱۹ عیسوي پېړۍ په اوږدو کې دانګریزي استعمار دخوا د ستر پښتون او تاریخي بلوچ قومونو په وېش سره زیاتې جغرافیوي ستونزې رامنځ ته شوي دوخت په تیر یدو سره دهغوی پنجابي ځای ناستو په سیمه کې نوې ستونزې وزیږولې او د سیمې د پرمختګ په لار کې خنډونه راولاړ کړل چې له امله یې سیمه کې دصبر، زغم اوبرداشت په ځای بنسټ پالنې، عدم برداشت اومذهبي جنون رشدوکړ ددې هرڅه پایله دا شوه چې د سیمې میشت قومونه په ځانګړې ډول پښتانه داقتصاد، کلتور، پوهې، صنعت، ټیکنالوژي اونړیوالو اړیکو کې دنورې نړۍ نه شاته پاتې شي همدا شاته پاتې والی دپاکستان چاروا کو (فوځي اواستخباراتي) دځان پاره غنیمت وګاڼه او ساده بې علمه پښتانه یې سترا تیژیک ژورتیا ته درسیدو د پاره قرباني کړل اوهم یې ازاد قبایل دسیمې ناامنه کولو سره دپنجاب تروا ک لاندې راوستل، ددې لپاره چې پنجاب داینده لپاره پښتانه په اسانۍ سره خپلو موخو ته درسیدو لپاره استعمال کړي په لر اوبر کې ښوونځي داورپه لمبو سوزوي او پښتانه په لوی لاس د

[1] ددولت دریس سلاکار ارګان

(c) ketabton.com: The Digital Library

جهالت کندي ته تېل وهي دبل طرفه سيمه کې مذهبي ،کلتوري،ژبني او اقتصادي سيالي دافغان ستونزې داوږديدو باعث ګرځيدلي او هرهېواد خپل رقيب ته افغانستان کې دجنګ جبهه خلاصوي هغه دايران نه واخله ترسعودي پورې.

.۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه:

د افغانستان دستونزې داخلي فکتورونه په اصل کې دنړۍ والو اوسيمېزو فکتورونو زيږنده دي، په لاندې ډول تشريح کېږي:

۱.دملت جوړونې پروسې ته لازمه توجه نه کول

۲. ددولت دناسمو کړنلارو له امله د حکومت او خلکو ترمنځ دفاصلې زياتوالی.

۳.په دولتي سېستم کې دمکافاتو او مجازاتو نه موجوديت.

۴. په چارو ګمارل دروابطو په واسطه نه دضوابطو په اساس.

۵.دپروژو په سرته رسولو کې داوليتونو نه تطبيق کول.

۶.د امنيت دوامداره نه شتون.

۷.د هېواد په کچې دبنستېزو جوړښتونو نه رغول.

۸.داقتصاد او ټولنيز پرمختګ کمزورتيا.

۹. د اداري فساد پراخ موجوديت.

۱۰.دبې سوادۍ کچې لوړوالی.

۱۱. دهېواد په کچې کارونو کې کميت ته په کېفيت باندې فوقيت ورکول.

۱۲. د هرې ورځې په تېريدو سره نظام کې دمافيايي باندونو مسلط کېدل.

۱۳.دهېواد په سياسي ډانچې کې دسيمواو قومونو نااندولي.

۱۴. افغاني ټولنه کې دبنسټ پالنې روزل او دود کول.

چې دهمدې بنسټ پالنې په واسطه زمونږ ازلي دښمنان دافغانستان ملي ارزښتونه ګواښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پورتنیو فکتورونو د حل لارې چارې

دافغانستان د ستونزې د داخلي فکتورونو دله منځه وړلو لپاره باید دهېواد موجوده چارواکي دځمکني حقایقو په بنیاد پالیسي او ستراتیژیک پلان جوړ کړي او د ستونزو د کمو الو لپاره دې دښه حکومت والي، عدالت، امنیت، اقتصادي او ټولنیز پرمختګ لپاره پیاوړې ګامونه اوچت کړي او خلکو ته په ښه خدمت کولو سره دې د دولت او وګړو ترمنځ موجوده واټن راکم کړي چې پایله کې به دخارجي فشار مقابل کې افغانستان ښه دریځ ولري بله دا چې فقر دغلامۍ حلقه ده نو د دې حلقې څخه دخلاصون لپاره باید افغانستان دمصرفي هېواد څخه په تولیدي هېواد بدل شي چې دې موخې ته درسیدو لپاره باید بنسټیز جوړښتونه په کم وخت کې جوړ او ورغول شي، چې دې سره دهېواد اقتصاد پرمختګ کوي کوم سره چې به امنیت هم بهتر شي.د سیمېزو فکتورونو دله منځه وړلو لپاره دهېواد استخبارت باید د سیمې په کچې فعال شي ترڅو دهېواد د دښمنانو افغان دښمنه پلانونه په هسته کې خنثی کړي، دبل طرفه د پښتونخوا ملي ګوندونه او قومي مشران چې افغان پاله احساس لري باید تقویه شي او دهغو سره دې په ګډه هڅو پښتني سیمه کې دصبر، زغم او اعتدال لپاره هلې ځلې پیل شي او هم دې د ډیورنډ کرښې څېرمه سیمو کې د پرمختیالپاره زیاتې بنسټیزې پروژې عملي شي چې له امله به یې د سیمې خلک مصروف او دهمسایه استخباراتو دجال څخه به دهمیش لپاره خلاص شي او دوخت په تیریدو سره به د سیمې دښه اقتصادي رشد دوجهې اشغال شوي پښتانه قومونه به دازادۍ او دهېواد سره دپیوستون لپاره پاڅون ته وهڅېږي کوم چې د پښتون قوم اصلي هدف دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنړيوالو فکتورونو سره دمقابلې لپاره فعاله خارجي پاليسي جوړول اړينه خبره ده اوهم دې دهېواد سياسي، کلتوري، اقتصادي اوفوځي جوړښتونه په بنسټيز ډول ورغول شي ترڅو اينده کې زمونږ دهېواد څخه څوک په اسانۍ دخيز دتختی استفاده ونه کړي.[1]

---

[1] يادونه: کولای شئ په افغانستان کې دبحران اوستونزود حل لارولپاره (دبنسټيزوستونزود حل لارې) ليکوال: ملاعبدالسلام (ضعيف)، (دافغانستان دبحران سياسي حل) ليکوال: دکتور فاروق اعظم، (د افغانستان د اوسنۍ وضعې يو هر اړخيز تحليل) ليکوال: جنرال عتيق (پاڅون)، (په افغانستان کې جګړه څنګه پای ته ورسوو؟) ژباړن: رحيم الله (بشارت)، (دعادلانه نظام لار) ليکوال: محمد اشرف غني. (دټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې دواک جوړښتونه)، ليکوال: ښاغلي ډاکترمحمد عثمان روستارتره کی (سياسي فلسفه) ليکوال: ښاغلی ډاکترسيد شيرا قاحرکت، (دافغانستان يوه لنډه ديارلس کلنه تجربه) دپوهاند بشيردوديال، (لس کلنه ديموکراسي اودافغانانو سياسي بې وسی)، (افغانستان په سياسي کړليچ کې) دښاغلي اسماعيل يون ليکنه، په نوم کتابونه وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د سياسي جغرافيې اصطلاحات

اجرائيه قوه: هغه قوه چې د قوانينو د ترسره کولو، د مقننه قوې د پلانونو د پلي کولو، د هېواد د کارونو د اداره کولو او د کورني او باندني سياست او اجرا د نده په غاړه لري.

اساسنامه: د يوه ګوند يا ادارې د داخلي قوانينو او مقرراتو مجموعه ده، يا يوه اداره چې د هغې ترکيب او جوړښت د کار ترتيب او فعاليت د ګوند يا ادارې کاري هدفونه ښئ.

استيضاح: استيضاح د پارلماني مبارزو يوډول دی، چې د مجلس نماينده ګان د دولت او کابينې د رياست څخه د دې يا هغې سياست مشخص عمل د توضيح غوښتنه وکړي، نو د استيضاح شوي اړخ د جوابونو څخه وروسته د مجلس نماينده ګان د دايو پرلورې ځي او ګوري چې د دولت د چارواکي توضيحات او جوابونه د مجلس نماينده ګانو ته قانع کوونکي نه وي، د بې باورۍ د رايې او د لرې کېدو د خطر سره مخام کېږي.

مقرارات: د حکومتي بنسټونوله خوا په ملي او ځايي کچو بانـدې صادرشو، اصولو او قواعدو ته وايي که څه هم هغه قوانين نه ګڼل کېږي خود قانون اعتبار لري ځکه چې هغوی د موضوعه قوانينو د اعتبار له مخې صادرېږي او زياتره د سرغړونود مجازاتولپاره وي.

حکم: په يوه سند يا قانون کې له يوه جزيا بند څخه عبارت دی چې د يوې ټاکلې موضوع په هکله بحث کوي.

اعلاميه، بيانيه: يو سند دی چې په هغې کې دوه يا څو هېوادونه د يوې مشخصې موضوع په هکله خپله رسمي تګلاره يا د نظريو والی اعلانوي.

افغان: هغه څوک دی چې د ګران افغانستان په غېږ کې اوسيږي، د افغانستان تابعيت ولري، د افغانستان د استقلال، ملي مصالحو، مادي او معنوي ګټو څخه د زړه له کومې دفاع وکړي. د افغانستان د ورونو قومونو هرفرد ته افغان ويل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي او افغانستان د ټولو افغاني ورونو ،قومونو ګډ کور دی.

ملت:د هغو خلکو پیوستون ته وايې چې د تاریخ په اوږدو کې په جغرافيايي، کلتوري او اقتصادي وحدت کې پیل شوی وي. نوموړي عناصر دیوه ملت غوره تشکیل کوونکي عوامل ګڼل کېږي. ژبه،نژاد او دین هم د ملت په جوړښت کې مهم رول لري، مګر حتمي نه ده چې دیوه ملت ټول خلک دې دیوې ژبې، نژاد او دین خاوندان واوسي،خو که چېرې په یوه ملت کې یوه ژبه، یو نژاد او یو دین وي،نوموړی ملت به ډېر متحد او په معنوي لحاظ به ډېر قوي او متین وی.

هېواد (وطن):هېواد هغه خاوره ده چې د جغرافيايي حدودو په واسطه محدوده شوې وي او یو ګڼ شمېر وګړي د ګډو خصوصیاتو د درلودلو له امله په کې ژوند وکړي.

ریاستي جمهوریت: هغه دولت ته وايې چې د اجراتو صلاحیت له جمهور رییس سره وي کوم چې د درې ګونو قواو (اجرائیه،مقننه او قضایه) په سر کې موقعیت ولري لکه د افغانستان جمهوري دولت

صدارتي جمهوریت: هغه دولت ته ویل کیږي چې د چارو واک په کې له صدراعظم سره وي، درئس جمهور واکونه په کې لږ وي، او یو سمبولیک حیثیت لري،لکه د پاکستان جمهوري دولت

مطلقه سلطنت:هغه دی چې په راس کې یې پاچا قرار لري، د پلار نه زوی ته انتقالیږي او میراثي بڼه لري.پاچا ټول واک او اختیار په لاس کې لري او درې ګونې قواوې(اجرایه،مقننه او قضایه)په سر کې ځای لري.

مشروطه سلطنت: دا ډول دولت دا ساسي قانون او پارلمان لرونکی دی، په دې ډول دولت کې د مطلقه سلطنت پر خلاف د پاچا اختیارات د قانون له مخې محدودیږي او تصمیمونه د خلکو د استازو له خوانیول کیږي.په دې سېستم کې پاچا په واقعیت کې یو سمبولیک حیثیت لري، عملي واکمني دصدراعظم په لاس کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون: د قانون کليمه د لاتيني کليمې له کانون څخه اخستل شوې چې کانون په لاتيني ژبه کې هغه شي ته وايې چې بند ونه ولري په اصطلاح کې د هغه اصولو او اساساتو څخه عبارت دی چې د يوې ټولنې د عنعناتو سره سم د يو عالي او باصلاحيته مقام لخوا جوړ او تصويب شوی وي او د ټولنې په ټولو افرادو باندې بې له امتيازه تطبيق کيږي.

قانون هغه مصوبه ده چې د ملي شورا د دواړو جرګوله خوا تصويب او د جمهور رييس له خوا توشيح شوي وي.

کلتور: د بشري ټولنو هغه مادي او معنوي ارزښتونه چې د انسان د ذهن او فکر محصول او يو مسلسل او پرله پسې عمل په توګه د يو نسل څخه بل نسل ته په ميراث ليږدول کيږي او په انساني ژوند کې ژوره اغېزه او تاثيرلري، کلتور بلل کيږي.

طبقه: هغه شمېر خلکو ته چې يو شان اقتصادي او اجتماعي موقعيت او مؤقف ولري، طبقه ويل کيږي. طبقات په هره ټولنه کې موجود دي.

مبارزه: هغه سياسي کشمکش دی چې يو ګوند ،ډله او يا طبقه يې د خپلو سياسي، اقتصادي، اجتماعي او ستراتيژيکو اهدافو د ترلاسه کولو له پاره کوي.

دولت: دولت هغه سياسي سازمان دی چې د خپلو وګړو په ارادو باندې بشپړ حاکميت لري، حاکميت، قدرت او قانوني انضباط د ځان حق ګڼي او خپل انحصار يې بولي او د خلکو د احتياج پر بناء په عالي سطحه منځ ته راغلی وي.

لاندېنې شرايط او صفتونه د دولت له نورو سازمانونو څخه جلا کوي.

۱. محدوده جغرافيايې سيمه: هغه سيمه چې سرحدات يې تعين وي او د هغو سرحداتو په قلمرو کې حکومت د کافي صلاحيت خاوند وي، د سيمې کوچنيوالی او پراخوالی شرط نه ګڼل کيږي.

۲. دولت بايد داسې حکومت ولري چې د حاکميت د عملي کولو طاقت او توان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

ورسره وي او په بین المللي تعهداتو کې د اعتبار وړ وي، نمونه او شکل یې د بحث وړ نه دی.

۳. دولس یا او سیدونکوشته والی، بې له دې چې لږوالی او زیاتوالی یې په نظر کې ونیول شي.

۴. د حاکمیت صلاحیت(د دولت عالي قدرت په داخل کې او بهرنی واکمنتوب) په دیموکراتیک دولت کې د قواوو(مقننه، اجرائیه، قضائیه) تفکیک اساسي شرط ګڼل کېږي.

حکومت: د دولت په چوکاټ کې هغه اجرائیوي ارګان دی چې د مقرراتو او قوانینو تطبیق یې په غاړه وي. حکومت هغه اجرائیوي ارګان دی چې د دولت د قدرت او حاکمیت ښکارندوی وي. حکومت یا انتخابي وي یا انتصابي. نور مؤسسات هم اجرائیوي ارګانونه لري، خو په دې توپیر چې دیوه دولت حکومت د حاکمیت د اعمال صلاحیت لري او دنورو مؤسساتو د اجرائیوي ارګانونو سره دا صلاحیت نشته.

حاکمیت: دیوهېواد په داخلي قلمرو کې د انحصاري صلاحیت څخه عبارت دی. همدارنګه په بین المللي چارو کې دیوه هېواد دعمل واکمنتوب دی چې دبل هېواد دحقوقي کنټرول او تاثیر لاندې وي او یا په بل عبارت، حاکمیت د دولت هغه عالي قدرت دی چې هم قانون وضع کوي او هم یې تطبیقوي او د هغې نه بل لوړ قدرت نشته..

انقلاب: هغه مثبت او بنیادي اوښتون دی چې د یوې ټولنې دژوندانه په سیاسي، اقتصادي او اجتماعي برخو کې په کیفي او کمي توګه منځ ته راځي.

د ټولنپوهنې له نظره په یوه ټولنه کې د یوه زاړه نظام پر ځای د نوي او مترقي نظام ټینګیدل د انقلاب څخه عبارت دی.

ریفورم:ریفورم د اصلاح معنا لري.هغه اقدامات په ریفورم کې حسابېږي چې دیوې ټولنې د سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند دښه کولو له پاره په کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

اچول کېږي.
کودتا: په فرانسوي ژبه کې د دولت د رانسکورولو معنا ورکوي. د دولت هغه ناڅاپه بدلون چې د زور په وسيله د دولتي لوړو مقاماتو او اردو په وسيله رامنځ ته کېږي، د کودتا په نوم يادېږي.
ايډيالوژي: ايډيالوژي په لغت کې مفکورې ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د ټولو سياسي، اقتصادي، اجتماعي، هنري او حقوقي نظرياتو مجموعې ته ايډيالوژي وايي. يا په بله ژبه د تاکتيک او ستراتيژۍ مجموعې ته ايډيالوژي وايي.
ستراتيژي: د مبارزې په يوه ټاکلې مرحله کې، ټاکلو سياسي، اقتصادي او اجتماعي اهدافو ته ستراتيژي وايي او د دغې ټاکلې مرحلې په موده کې اساساً تغيرنه منونکی وي. نوموړې اصطلاح برسېره پر ګوندي مسئلو، په نظامي او ديپلوماتيکو ساحو کې هم استعماليږي، د مثال په توګه په نظامي مسايلو کې د هغو پراخو او قاطعو هدفونو، عملياتو او نقشو ترسره کولو ته ستراتيژي وايي چې په يوه جګړه کې د بريالیتوب له پاره تر نظر لاندې وي.
ستراتيژيک شعارونه هغه شعارونه دي چې د حزب غوښتنې په يوې ټاکلې مرحله کې بيانوي.
تکتيک: هغه سيستماتيکه او منطقوي تګلاره ده چې د ستراتيژۍ د ترلاسه کولو له پاره د محيطي او ټولنيزو خاصو شرايطو په رڼا کې ټاکل کېږي.
ډيموکراسي: د ډيموکراسۍ کلمه د يوناني ژبې Demo (خلکو) او Kratia د (حاکميت) څخه اخيستل شوې ده
د ډيموکراسۍ ډېر معمول او عام تعريف دا دی:
د يوې ټولنې افرادو ته د داسې فرصتونو برابرول چې د هغو په وسيله وکولی شي د ټولنيزو ارزښتونو او آزاديو څخه په مساوي توګه استفاده وکړي. د غه ډول آزادي د حقوقو تساوي، د ټولنيزو ارزښتونو څخه د مساوي حقوقو په اساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده، ډیموکراسي ده.
ریفرنډم:ریفرنډم د سیاسي ډیموکراسۍ یو اصل دی او د یو سازمان ټولو غړو ته اویا دټول ملت اراوو ته مراجعه کول، ریفرنډم نومیږي. په ریفرنډم کې پېشنهاد شوې موضوع د ملت له خوا د مستقیمې رایګیرۍ له لارې منل کېږي او یا ردیږي.عمومي اراوو ته د مراجعې له لارې یوه ټولنه کولی شي خپل هېواد د نامطلوبو اوزیان لرونکو قوانینوله وضع کولو څخه وژغوري.
فیوډالیزم:فیوډالیزم د منځنیو پېړیو سیاسي او اقتصادي مضمون تشکېلوي او داسې یې تعریفوو:
د فیوډال(ځمکه وال) کامل تسلط دی په ځمکه او ناقص تسلط دی په بزګر.
فیوډالي نظام د څلورمې او پنځمې مېلادي پېړۍ نه وروسته ورو ورو په اروپا کې وده وکړه.دانګلستان دصنعتي انقلاب پورې دې نظام دوام وکړ، ترڅو د فرانسې لوی انقلاب دې نظام ته په اروپا کې خاتمه ورکړه.
سوسیالیزم:سوسیالیزم هغه تیوري یا سیاست دی چې غواړي دټولنې پر ټولو تولیدي منابعو اوتولېدي وسایلو د ټولنې د ټولو افرادو څارنه او کنټرول موجود وي،دا وسایل اومنابع د ټولنې ملکیت وي. ددغو وسایلو اومنابعو په ګټه کې د ټولنې ټول افراد شریک وي.
کمونیزم:دغه اصطلاح د لاتیني ژبې له Communism څخه اخیستل شوې ده چې داشتراک اواشتراکیت معنا ورکوي. دکارل مارکس او دده دپیروانوله نظره داجتماعي تحول وروستۍ مرحله کمونیزم دی. په دغه اجتماعي نظام کې هر انسان د خپل قدرت په اندازه کار کوي او دخپلو غوښتنواوضروریاتو په اندازه له مادي نعماتو نه ګټه اخلي.
فاشیزم:فاشیزم له هغه روش او حکومت څخه عبارت دی چې په افراطي اندازه دسته جمعي استبداد منځ ته راوړي.
ناپېیلې هېوادونه:دغه اصطلاح په هغو هېوادونو اطلاق کېږي چې دخیتځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولويديځ تړونونوڅخه دمستقل سياست پېروي كوي.په عمومي ډول ناپېيلې هېوادونه هغوهېوادونوته ويل كېږي چې دختيځ اولويديځ بلاك هېوادونود سياست تابع نه وو ، مستقل خارجي سياست يې درلود.

ليبراليزم:دغه اصطلاح د لاتيني ژبې له Libber څخه چې د آزادۍ معنا لري، اخيستل شوې ده.ليبراليزم داسې نظريه يا سياست دی چې په بېلابېلو دوروكې دبشردآزادۍ دساتنې پلوي كوي.دغه ډول حمايت اوغوښتنه د هرې هغې مؤسسې او ټولنې په وړاندې كېږي چې د خلكو آزادي تهديدوي.

سياست: Politics: په كارونو او چارو كې د موجوده وسايلو په مرسته ديومشخص هدف له پاره په پوهې اوتدبېر سره كړني ته سياست وايې. يا دټولنې درهبرۍ،لارښوونې او حكومت دارۍ اوتسلط لاندې راوستلوطرزته سياست وايې. سياست د ټولنې د عينې او ذهنې شرايطو تابع وي او د وخت او ځای په تغير سره تغير كوي. ښه سياست هغه دی چې د ټولنې د اكثريت په ګټه، په لږه موده كې، په لږوضايعاتو سره دخلكويادټول ملت مادې اومعنوي ضرورتونه رفع كړي. يا په بل عبارت سياست داسې تعريفيږي: دپرابلمونو خلقول اودپرابلمونوحلولوته سياست وايې اويا ټولې هغه لارې چارې چې په مستقيمه توګه ديو هدف د ترلاسه كولو لپاره په كارلويږي، دسياست په نوم ياديږي.

پارلمان: Parliament:په ديموكراتيكواوهغه هېوادونه كې چې ددولت درې ګونو قواووپه بېلوالې عقېده لري، پارلمان دقانون جوړولو ،وضع كولو ، تصويب اواجرا له پاره دنظارت دټولونه لوړ ملي اركان دی.دپارلمان يا مقننه قوې نماينده ګان معمولاًدمستقيموپټواوعمومي انتخاباتوله لارې انتخابېږي. پارلمان د خلكو د حاكميت يا دډيموكراسۍ سمبول بلل كېږي او اجرائيه قوه يا حكومت ورته مسؤولېت لري.

ديپلوماسي:د دولتونو ترمنځ دخبروله لارې تعامل، دتفاهم اوتوافق فن

(c) ketabton.com: The Digital Library

او مهارت څخه عبارت ده چې د دولتونو په منځ کې تریخوالی او مخالفت په دوستۍ او سازش باندې بدلوي. ډیپلوماسي معمولاً د خارجي پالیسۍ په ځای کې استعمالیږي. هغه څوک چې په خارجي پالیسۍ کې مهارت ولري او عملاً کار وکړي، دیپلومات بلل کېږي. د یپلوماسي د ملي حاکمیت یو مهم عنصر او د ملتونو د خارجي سیاست یوه وسیله ده.

فدراسیون: د څو سیاسي واحدونو (ایالتونو، هېوادونو) اتحاد او دواحد مرکزي دولت تشکیل ته فدراسیون وایي. د فدراسیون غړي واحدونه په اکثرو داخلي چاروکې مستقل او په خارجي چاروکې دواحدې مرکزي ادارې د صلاحیت تابع وي. د اختیاراتو حدود د فدراسیون په اساسي قانون کې واضح وي. په داسې دولتونو کې دوه ډوله شوراګانې او دوه ډوله حکومتونه موجود وي، فدرالي شورا او حکومت او ایالتي شوراګانې او حکومتونه، خو ایالتي قوانین باید هیڅکله د فدرالي قوانینو مخالف نه وي. د امریکا متحده ایالات، فدرالي المان، استرلیا او د هند دولتي سیستمونه فدرالي دي.

کانفدراسیون: د څو هېوادونو داسې یو اتحاد ته چې د یو مرکزي دولت شکل ونه لري او د خارجي حملې په صورت کې په متقابل کومک متکي وي، کانفدراسیون بلل کېږي چې په داخلي او خارجي چارو کې خپلواک وي.

جبهه: د ګوندونو او سیاسي ډلو ترمنځ موقتي یو ځای کېده چې د یو مشخص هدف له پاره سره یو ځای کېږي، جبهه بلل کېږي.

پروتوکول: د سیاسي اسنادو او معاهدو هغه اصلي مسودې ته پروتوکول وایي چې دواړو معاهده کوونکو خواوو لاسلیکونه پرې کړي وي. په عام ډول دغه اصطلاح ځینو ضمني تړونونو له پاره هم استعمالیږي.

استعمار: په لغت کې عمران غوښتلو او آبادۍ غوښتلو ته وایي او په اصطلاح کې کله چې یو قوي او غښتلی هېواد په بل ضعیف هېواد باندې په اقتصادي، سیاسي، کلتوري او نظامي لحاظ تسلط پیدا کړي، د استعمار په نوم یادیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امپرېالیزم:د امپرېالیزم لغت د لاتیني ژبې له Imperia نه چې د امپراتورۍ معنا لري، اخیستل شوې ده.د یو هېواد هر ډول تسلط په بل هېواد باندې امپرېالیزم بلل کېږي.

استثمار:استثمار په لغت کې د ثمرې اخیستلو معنا ورکوي او په اصطلاح کې د تولید د وسایلو د مالکینو له خوا د کارکوونکو د اضافي کار د محصول څخه ثمرې اخیستلو ته وایې. په دې معنا کله چې د تولید د وسایلو مالکین، کارکوونکو ته د دوی د کار په اندازه د کار ارزښت ورنه کړي او د دوی د کار ارزش له یوې برخې څخه د وسایلو مالکین استفاده وکړي، دا عمل استثمار بلل کېږي.

انارشي: Anarchy دغه لغت د یوناني ژبې له انارکیا Anarchia نه اخیستل شوی دی، معنا یې د یوې ټاکلې، مثبتې او فعالې رهبرۍ او حکومت نشتوالی دی.

دیکتاتوري- دیکتاتور:د دیکتاتورۍ کلمه له دیکتې نه اخیستل شوې ده.په اصطلاح کې هغه روش دی چې یو نفرخپله خبره یا امر په مطلقه شکل په نورو خلکو تحمیلوي.په پخواني روم کې دیکتاتور هغه چاته ویل کېده چې په بحراني حالاتو کې به یې د شپږو میاشتو له پاره په کاملو اختیاراتو حکومت کاوه.

رانسکورول::د یو حکومت، سیاسي نظام او داسې نورو د چپه کولو یا خرابولو لپاره پټې هلې ځلې(هغوی د حکومت د چپه کولو لپاره توطیه وکړه) کوم څېز کمزوری یا بې اغېزې کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی
ډيپلومات	سياستمدار،سيا ستوال،سياسي شخصيت	سفير	سياسي استازې ،د دولت نماينده	ډيپلوماسي	سياست	سياسي چلند	سياسي بهير،سيا سي روش	سياسي ګوند	سياسي حلقې
سياسي تګلاره	سياسي کړنلاره	سياسي روغه جوړه	سياسي موافقه	سياسي تغير	سياسي بدلون	هيئت	پلاوي،ر سمي ډله	سياسي مذاکرات	ډيپلوما تيکې خبرې اترې
جمهور رييس	ولسمشر،د هېواد مشر تابه	د ولسمشر ددفترودانۍ	د ولسمشر خبر لوخې	فيصله	تصميم، پريکړه	فرمان	د ولسمشر يا پاچا ليکلي امر	غندل	محکوم ول،بد ګڼل
استعفا	په خوښه يا ناخوښه وظيفه او کار پرېښودل،د کاره ګوښه کېدل/کول	مستعفي	بېکارو کېدل، بې وظيفې	استفسار	تحقيق، پوښتنه، پلټنه	دولتي کارونه	حکومتي کارونه	حکومتي کسان	چارواک ي+ځوا کونه+ما موران
بيت المال	د ملت مال	داخله چارې	کورني کارونه	خارجه چارې	بهرني، بېروني، باندني	تصويب	فيصله،پرې کړه،منل	اعتبارنامه	باور ليک
پيشنهاد	وړانديز،درخوا ست	ملاقات	ليدنه کتنه، مجلس	بين الدول	د هېوادونو ترمنځ	دنياوال	نړې وال،جهاني	خارجي مداخلې	بېروني لاس وهني

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضد ملي	د ملت مخالف	غټې جبهې	سیاسي وینا	بیانیه	وینا	پیغام	پیام،تبصره	سیال	رقیب،همتا
انتقالي دوره	موقتي دوره	پوځ	اردو ،قو اوي	طویل المدت پروګرام	اوږد مهاله پروګرام	حمایت	ملاتړ،پشتیباني	سیاسي ائتلاف	سیاسي ملګرتیا
نجات	خلاصون،آزادي	خارجي موسسې	بېروني سازمانونه،بهرني ارګانونه	سیاسي څېرې	سیاسي شخصیتونه	د ملتونو سرنوشت	د ملتونو د ژوند مسیر	پالیسي	تګلاره، کړنلاره
ټاټوبی	هېواد ،وطن،میهن،کشور،مملکت،مینه،ملک	ژمن	متعهد	مقررات	اصولونه	منافع ملي	ملي ګټې		

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

اخځلیکونه

۱.آرینزی، احسان الله. (۱۳۸۲ ه ش)دنړۍ هېنداره آسیا. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

۲.اندیشمند ، محمد اکرام.(۱۳۸۹ ه ش) امریکا په افغانستان کې، ژباړن: سید عبدالله پاچا ، چاپ: میوند خپرندویه ټولنه کابل

۳. الفنسټون، مونټ سټوراټ.(۱۳۷۹ ه ش) افغانان، ژباړن: محمد آصف فکرت. مشهد: د اسلامي څېړنو بنسټ

۴.امین، پوهاند حمید الله.(۱۳۸۷ ه ش)جغرافیۀ سیاسي. کابل: کابل پوهنتون

۵ـ بیدار، کریم الله(۱۳۹۱ه ش)د افغانستان سرحدونه.جلال اباد:ګودر خپرندویه ټولنه

۶ـ دانش، الحاج دوکتور حفیظ الله. (۱۳۸۷ ه ش)نړیوال عمومي حقوق، لکچرنوټ. ننګرهار: ننګرهار

۷ـ د عدلی وزارت ،رسمی جریده ،پرله پسی ګڼه (۸۱۸) .(د افغانستان اساسي قانون ۱۳۸۳ هـ ش کال ۱۴ د جدی)

۸ـد ولسي جرګې د دریم تقنیني کال د دوهم دور د شپږمې غونډې د کړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري د پارلماني او تقنیني چارو ریاست. ۱۳۸۷ هـ ش کال)

۹ـد ولسي جرګې د څلورم تقنیني کال د اول دور د اوومې غونډې د کړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري د پارلماني او تقنیني چارو ریاست.۱۳۸۷هـ ش کال)

۱۰ـ د مشرانو جرګې د دریم تقنیني کاری کال د کړنو لنډ رپوټ.(د مشرانو جرګې د اطلاعاتو او عامه اړیکو د ریاست له خپرونو څخه. ۱۳۸۷ هـ ش کال)

۱۱ـ پاڅون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۵زیږیز)اطلس تاریخي افغانستان. کابل: ایمان خپرندوی مرکز

۱۲ـ پاڅون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۷ زیږدیز)مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیۀ پشتونستان. کابل: د افغاني مطبوعاتو مرکز

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ـ پټهان ،فیضان الله. (۱۳۹۴ ه ش).د درې ګونو قواوو ځانګړتیاوې او واکونه. پټهان ادبي ټولنه
۱۴ـ پژواک، فضل ربي. د افغانستان د بین المللي روابطو تاریخ. کابل: د پوهنې مجلې چاپخونه، (ـــ).
۱۵ـــ حبیبي، عبد الحی.(۱۳۹۱ه ش)د افغانستان لنډ تاریخ.ژباړن:عبد الروف بېنوا.علامه رشاد خپرندویه ټولنه
۱۲- طوفان، برید جنرال محمد نبی.(۱۳۹۰ ه ش) اهمیت جیو پولیتیک افغانستان برای کشورهای منطقه و جهان در مسیر تاریخ.کابل:انتشارات مطبعه عسکری
۱۷ـ کاکړ، حسن او نور... (۱۳۸۲ ه ش) . ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه. کولن: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه_جرمني
۱۸ـــ ضعیف، ملا عبد السلام.(۱۳۹۰ه ش)د بنسټیزو ستونزو حل.کابل:مستقبل خپرندویه ټولنه
۱۹ـ پوستنیکوف، الکسي ولادیمیرو ویچ. (۱۳۸۴ ه ش)افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانی. کولن: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه_جرمني
۲۰- پژوهش، محقق محمد امین.(۱۳۸۸ ه ش)سیر تاریخی افغانستان از آریانای باستان تا اخیر قرن نزدهم میلادی.کابل:مطبعه دولتیي
۲۱ـ تره کې، دوکتور محمد عثمان روستار.(۱۳۸۷ ه ش) د ټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې د واک جوړښتونه، ژباړن: پوهندوی محمد اسماعیل یون. کابل: یون کولتوري یون
۲۲ـ کهزاد ، احمد علي.(۱۳۳۳ ه ش) تاریخ افغانستان. کابل: تاریخ ټولنه
۲۳ـــ حقمل، محمد ایمل. (۱۳۸۲ ه ش)د افغانستان معاصر تاریخ، لکچر نوټ. ننګرهار: ننګرهار پوهنتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۴_ مولانا گوهر رحمن.(۱۴۳۰ ه ش)، اسلامی سیاست. ژباړن: قریب الرحمن ،سعید.د پیغام خپرندوی مرکز

۲۵_ محمدي، غلام محمد. (۱۳۸۷ ه ش)دو سوي خط دیورند: باطلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو. کابل: سعید خپرونې

۲۶_ ساپي، دوکتور ودیر.(۱۳۸۸ ه ش) نړیوال عمومي حقوق، ژباړن: امان الله ایمان. کابل: IDLO،

۲۷_ سئیدي، اصحاب الدین. (۱۳۸۳ ه ش)مداخلات خارجي در امور افغانستان. پېښور: حرم خپرندویه ټولنه

۲۸_ عارض، غلام جیلاني. (۱۳۸۲ ه ش)د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري وېش،ژباړن: حفیظ الله تراب. پېښور: ختیځ بیارغونې اداره (کور)

۲۹_ عطایي،اکاډمیسین محمد ابراهیم.(۱۳۸۳ ه ش) د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه. کابل: میوند خپرندویه ټولنه

۳۰_ فرهاد ، قدرت الله حداد. (۱۳۸۳ ه ش)د افغان ملي تاریخ. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز،

۳۱_ فقیری ، عبدالحمید .(۱۳۸۸ ه ش) شوری پارلمان. کابل:مطبعه شاکر صمیم

۳۲_ قدیری ، عبدالرسول.(۱۳۸۵ ه ش)مروری بر تاریخچې شوراها در افغانستان. کابل:(ریاست اطلاعات و ارتباط عامه ولسي جرگه

۳۳_ولسي جرگه ، د ولسي جرگې د کورنیو دندو اصول. (د پارلمانی او تقنینی چارو ریاست ۱۳۸۲ هـ ش کال د وری ۱۲ مه)

۳۴- سعیدی، احمد.(۱۳۹۱ ه ش)افغانستان آماجگاه فتنه ها و آسیب ها.کابل: مطبعه مسلکي افغان

۳۵- عزتی، دوکتور عزت الله.(۱۳۸۲ ه ش) جیوپولیتیک.نشر ذره ایران تهران.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library